

117666

อนุสรณ์

บทน์สมเ้า บุญฤบารค์ เกษมสันต์

พิมพ์เป็นบรรณาการ
ในการพระราชทานเพลิงศพ
ณ เมรุวัดธาตุดุทอง, พระโขนง
วันจันทร์ที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๔

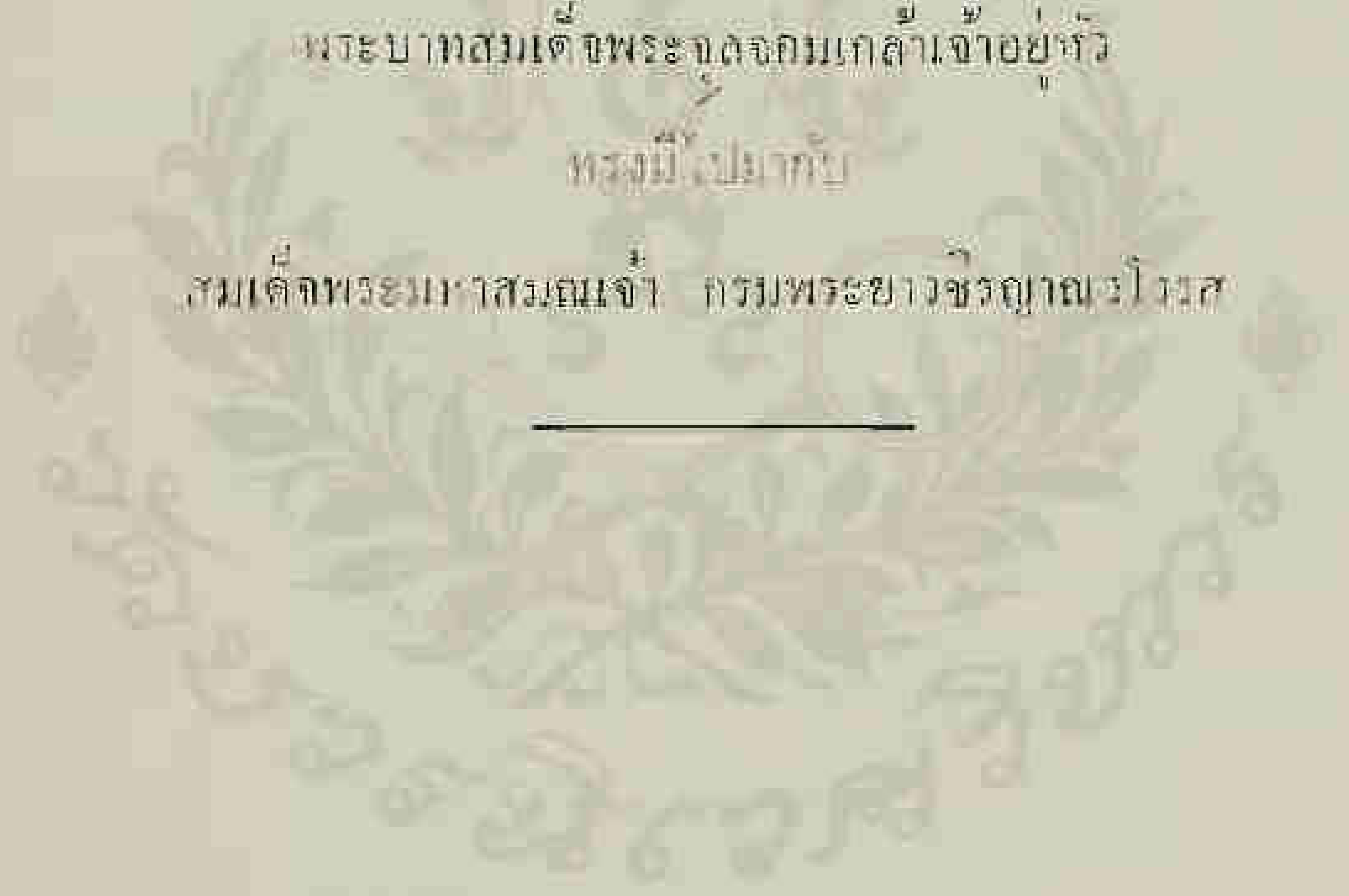

พระราชหัตถเลขา

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงมีรับสั่ง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ หม่อมเจ้าบุญฤทธิ เกษมสันต์ เจ้าภาพเห็น
ว่าควรจัดพิมพ์หนังสือเพื่อเป็นอนุทินนันทนาการแก่ท่านที่เคารพนับถือ และบรรดาญาติ
มิตรที่มาร่วมในงานพระราชทานเพลิงศพตามประเพณีนิยม

เจ้าภาพได้พิจารณาแล้ว เห็นสมควรจัดพิมพ์หนังสือ "พระราชพิธีต่อเสนา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปมากับ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม
พระยาวชิรญาณวโรรส" ฉบับที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจก
เนื่องในงานบำเพ็ญพระราชกุศลสมเด็จพระเชษฐาธิราชในวันตรงกับวันเสด็จสวรรคต วันที่
๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ ซึ่งเป็นหนังสือที่มีคุณค่าประโยชน์น่าอ่าน น่ารู้ ควรแก่ชน
ทั่วไป

นอกจากนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ยังทรง
เป็นสมเด็จเจ้าอาวาสของหม่อมเจ้าบุญฤทธิ เกษมสันต์ ผู้ทรงฉายชนม์อีกด้วย

ในการจัดทำหนังสือนี้ได้รับความกรุณาจากกองจารย์แม่ฉันท ชวลิต ผู้ย้า
ห่วยการกองหอสมุดแห่งชาติ ที่อนุญาติให้จัดพิมพ์ เจ้าภาพจึงขอขอบพระคุณเป็นอย่าง
สูงมา ณ ที่นี้ด้วย

หากบุญใดกุศลใดอันเกิดขึ้นจากหนังสือนี้ ขอจงส่งผลมีนิตกาลให้ หม่อมเจ้า
บุญฤทธิ เกษมสันต์ ประสบแต่ความสุขสบาย ในสัมปรายภพทุกเมื่อเทอญ

๐๑๑๑๑๑๑๑

ม.ว.ว. เขมมะสันต์ เกษมสันต์

ม.ร.ว. จันทฤทธิ เกษมสันต์

นางจุฑิภา เกษมสันต์ ณ อยุธยา

เจ้าภาพ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนทนากับสมเด็จพระ ๑ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
คราวเสด็จประพาสวัดบวรนิเวศ เมื่อบรมเสด็จ พ.ศ. ๒๔๔๘

ประสูติ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๐
ค. น. น. น.
สมช. พต. กษ. ย. ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๔

พระประวัติ

หม่อมเจ้า บุญฤทธิ เกษมสันต์ เป็นโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพรหม
วราบุรีรักษ์ และหม่อมทองสุก เกษมสันต์ ณ อยุธยา ประสูติเมื่อวันที่ ๕ มกราคม พุทธ
ศักราช ๒๔๕๐ มีเจ้าพี่และน้องร่วมพระมารดาตั้งนี้คือ

หม่อมเจ้าหญิง จันทร์จรัส เกษมสันต์

หม่อมเจ้า ชัชวลิศ เกษมสันต์

หม่อมเจ้าหญิง อรอำไพ โภภะภักดิ์ ณ นคร

สำหรับด้านการศึกษาชั้น ได้ทรงเข้าเรียนหนังสือที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย
เป็นแห่งแรก ต่อมาได้ทรงเข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนการปกครองจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัยจน
สำเร็จการศึกษาแล้วก็เริ่มเข้ารับราชการในกระทรวงมหาดไทย โดยออกไปปฏิบัติราชการที่
จังหวัดอุบลราชธานี และ ณ ที่นั้นได้ทรงเสกสมรสกับหม่อมสมหมาย เกษมสันต์ ณ อยุธยา
และมีบุตรชายด้วยกันเพียง ๒ คน คือ ม.ร.ว. เขมะพันธ์ เกษมสันต์ และ ม.ร.ว. ภัทร-
ฤทธิ เกษมสันต์

จากจังหวัดอุบลราชธานี ม.ร.ว. บุญฤทธิ เกษมสันต์ ได้ทรงย้ายไปรับราชการต่าง
จังหวัดอีกหลายแห่ง คือ จังหวัดปัตตานี นายอำเภอเมืองจังหวัดจันทบุรี แล้วย้ายกลับมา
กรุงเทพฯ เป็นนายอำเภอปทุมวัน ภายหลัง พ.ศ. ๒๔๖๕ ได้ทรงย้ายไปเป็นปลัดจังหวัดมหา-
สารคาม ปลัดจังหวัดสุโขทัย ปลัดจังหวัดลำปาง และแห่งสุดท้ายคือปลัดจังหวัดตาก ซึ่ง
ณ ที่นั้นได้ทรงรับราชการจนครบเกษียณอายุราชการ ออกรับบำนาญเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐
หลังจากที่ได้ทรงออกจากราชการแล้ว ก็ทรงเข้าทำงานกับบริษัทน้ำไม้จังหวัดตาก และใช้ชีวิต
อย่างสงบอยู่ที่จังหวัดตากตลอดมา

หม่อมเจ้า บุญฤทธิ เกษมสันต์ ตามปกติมีพระารกายแข็งแรง ไม่เคยปรากฏว่า
ประชวรด้วยพระโรคอะไรที่ร้ายแรงเลย เมื่อต้นเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๑๔ ได้เริ่มประ-
ชวรมีอาการอ่อนเพลีย เสวยพระกระยาหารไม่ได้ แพทย์จึงนำเข้ารับรักษาพระองค์ที่โรงพยาบาล
จังหวัดตาก แต่พระอาการก็ไม่ดีขึ้น ดังนั้นแพทย์จึงแนะนำให้นำรักษาพระองค์ที่กรุงเทพฯ
โดยเสด็จมาที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๔ แพทย์จึงตรวจ
พบว่าเป็นมะเร็งในชั้นหนักเสียแล้ว อย่างไรก็ตาม แพทย์ก็ได้พยายามถวายการรักษาพยาบาล
อย่างเต็มที่ พระอาการมีแต่ทรงกำทรุด และในที่สุดก็ได้สิ้นชีพิตักษัยด้วยพระอาการ
สงบ เมื่อเวลา ๑๘.๓๐ น. ของวันที่ ๓ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ นี้

ใคร ๆ ในเมืองตาก ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ เรียกท่านว่า "เจ้าปู่"

หม่อมเจ้าบุญฤทธิ เกษมสันต์ เป็นพระโอรสของ กรมหลวงพรหมวรณเรักษ์
ที่นครกุฎเกษมสันต์ ณ อโยธยา เป็นหลานปู่ใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เป็นหลานชายในสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส

หม่อมเจ้าบุญฤทธิ เกษมสันต์ ทรงศึกษาวิชาการปกครอง และทรงรับราชการ
ทางราชการปกครองตลอดมา เมื่อทรงเกษียณอายุราชการแล้ว ก็ประทับอยู่ที่จังหวัดตาก
จนประจวบครั่งสุดท้ายบทรจึงรับการรักษาพยาบาลที่กรุงเทพฯ

ท่านเป็นผู้สูงวัย ซากุณย์ กุณวดี และ วิญญู ทรงสร้างอยู่ในพรหมวิหาร
ธรรมเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทั่วไป เด็ก ๆ เรียกท่านว่า "เจ้าปู่" พ่อแม่
ของเด็กรู้ก็เรียกท่านว่า "เจ้าปู่" บ้างตายายของเด็กก็เรียกท่านว่า "เจ้าปู่" ใคร ๆ ก็
เรียกว่า "เจ้าปู่"

บัดนี้ท่านบอมนับแต่รักที่เคารพของพวกเราได้จากไปแล้ว ตามหลักธรรม
ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ว่า

นามรูป อนิจจัง

นามรูป ทุกขัง

นามรูป อนตฺตา

ขอให้เจ้าปู่จงประสบความสุขนสร่างสรรค์ในสัมปรายภพนั้นเทอดู.

บุญย สุวรรณรังษี

ผู้ว่าราชการจังหวัดตาก

ในนามของพี่น้องชาวเมืองตาก

พวกเราที่เป็นลูกหลานชาวจุฬาในจังหวัดตากเรียกท่านว่า “เต็งบู” มิใช่พวกเรา
เราจะอาจเอื้อมก็หาไม่ได้ แต่ท่านพอพระทัยที่จะให้พวกเราเรียกท่านเช่นนั้น และท่าน
ก็ทรงเมตตาพวกเราด้วยน้ำใสใจจริง ไม่เคยถือองค์ว่าเป็นเจ้า โปรดปฏิบัติองค์เองเยี่ยง
สามัญชนเป็นนิสัย ตลอดเวลาที่ท่านทรงเป็นประธานชุมนุมนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์ ใน
จังหวัดตาก พวกเราต่างก็ประจักษ์และซาบซึ้งใจดีว่า ท่านก่อนเป็นที่รัก และเคารพ
บูชาของพวกเรายิ่งนัก ทรงเป็นทั้งมิ่งและขวัญของพวกเราอย่างแท้จริง ประทานทั้ง
กำลังใจ กำลังใจ และกำลังทรัพย์ในทุกโอกาสที่จะทรงกระทำได้ ในด้านกำลังใจ
ไม่ว่าพวกเราจะทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร ท่านต้องเสด็จไปร่วมด้วยเสมอไม่ขาดเลย
ในด้านกำลังใจ ท่านก็ประทานข้อคิดเห็น ซึ่งช่องทางในการจัดดำเนินงานต่าง ๆ
ของชุมนุมให้ลุล่วงไปด้วยดีทุกครั้งทุกครั้ง เพราะท่านทรงทราบว่า พวกเราแต่ละคน
มีหน้าที่การงานผูกมัด จนบางครั้งก็ปลีกตัวมาทำงานให้แก่ชุมนุมมิใคร่จะได้ แต่ท่านก็
ปลุกปลอบให้มีความมานะ ไม่ได้ให้ออกห่าง ๆ งานของชุมนุมทุกครั้งจึงสำเร็จลงได้เพราะ
พวกเราได้กำลังใจจากท่านเป็นส่วนใหญ่ เลือดสีชมพูของพวกเราจึงเข้มข้นอยู่เสมอ
ในด้านกำลังทรัพย์นั้นแล้ว ท่านก็ประทานแก่ชุมนุมทุกทีที่จำเป็นทั้งในอดีตที่สูงกว่าที่
ท่านควรประทานเสียอีกด้วย แล้วอย่างนี้พวกเราจะมีท่านได้อย่างไร ...

เมื่อได้รับข่าวว่าท่านสิ้น พวกเรามีความรู้สึกประหนึ่งได้ศุนย์ เสียหลักใจอัน
สำคัญถึงไปเสียแล้ว อย่างนี้อาจหาสิ่งใดมาทดแทนได้อีก ความรัก ความกตัญญู
ไม่ต้องพูดถึง ด้วยมันมากล้นจนกล่าวไม่ได้ และยังเห็นขึ้นเห็นทวีคูณ เมื่อเรารำลึก
ถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมา อันมีท่านร่วมอยู่ด้วย รำลึกถึงน้ำพระทัยของท่าน การแสดง
ออกถึงความรักความปรารถนาดีของท่าน ที่มีต่อชุมนุม มีต่อพวกเราแต่ละคน ก็
ยิ่งทำให้ใจหายหนักขึ้นไปอีก สุดท้ายจะรับความจริงได้ว่า ท่านจากพวกเราไปแล้ว
จากไปอย่างไม่มีวันกลับ เพราะความจริงอันนี้ช่างร้ายกาจเสียเหลือเกิน แต่คนธรรมดา
คือน้ำพระทัยของท่านที่มีต่อชาวจุฬามาตลอดนั้น ก็เป็นเครื่องผูกพันน้ำใจน้องที่สืบทอด
ให้แน่นแฟ้นแนบสนิทเป็นอันหนึ่งอันเดียวไม่คลาย ... นั่นเป็นสิ่งที่พวกเราไม่ลืม และ
ลืมไม่ได้จริง ๆ สิ่งเดียวที่พวกเราจะได้ร่วมกันทำเพื่อสนองพระคุณท่านเป็นครั้งสุดท้าย
นี้ ก็มีแต่วิงวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอให้ดวงพระวิญญาณของท่านจงได้ประสบความสุขสงบ
ในสัมปรายภพนั้นด้วยเถิด และขอให้ท่านทรงมีทิพยญาณรับรู้ความอาลัยรักของ
พวกเรา

ชาวสีชมพู จังหวัดตาก

พ่อของลูก

เนื่องจากพ่อรับราชการมหาดไทย ต้องถูกโยกย้ายไปตามหัวเมืองต่าง ๆ หลายแห่งและบ่อยครั้ง ฉะนั้นจึงเป็นเหตุให้ลูกต้องแยกอยู่กับพ่وماتั้งแต่เล็กๆ อยากรู้ก็ตาม ความผูกพันด้านจิตใจในฐานะพ่อกับลูกก็ยังคงแน่นแฟ้นอยู่ ไม่ยวันเสื่อมคลาย พ่อเป็นคนมีอารมณ์ดี เบิกเผย และชอบสนุกสนาน สมได้กับคนทุกชั้น ไปอยู่ที่ไหน ก็เป็นที่รักใคร่ชอบพอกับคนทุกวัย เมื่อพ่อลงมากรุงเทพมหานคร จะต้องมาพักอยู่กับลูกหลานที่บ้าน เพราะพ่อชอบที่จะได้มาอยู่ใกล้ซัดสนิทสนมกับหลาน ๆ ใหม่มากที่สุด เพราะพ่ออยู่ห่างไกล จึงไม่ค่อยมีโอกาสได้มาพบลูก ๆ หลาน ๆ บ่อยนัก

ตามธรรมดาพ่อเป็นคนแข็งแรง ชอบเดินทางท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ เสมอ ครั้งสุดท้ายเมื่อเดือนมกราคมปี พ่อยังเดินทางไปจังหวัดเชียงรายเพื่อไปช่วยงานศพ ลูกสะใภ้ ซึ่งดูแลก็ไม่เห็นพ่อมัวแววของอาการเจ็บไข้ได้ป่วย ฉะนั้นเมื่อได้รับข่าวว่าพ่อเจ็บ ก็ยังคิดว่ามันเป็นโรคปวดหัวตัวร้อนตามธรรมดา แต่เมื่อญาติกำลังคิดจะขนไปเยี่ยมพ่อยุ่แล้ว จึงได้เดินทางไปที่จังหวัดตาก เมื่อไปเห็นอาการของพ่อแล้วก็รู้สึกวิตก ประหลาดกันได้รับคำบอกเล่าจากนายแพทย์ผู้อำนวยการโรงพยาบาล ซึ่งสนิทสนมกับพ่อมาก แจ้งว่าพ่อมมีอาการของโรคมะเร็งในช่องท้อง และให้ความเห็นว่าควรพาพ่ามารักษาพยาบาลที่กรุงเทพฯ จึงได้เอาพ่อกลับมาเข้าโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ หลังจากแพทย์ได้ตรวจอาการของพ่ออย่างละเอียดแล้ว บอกว่าพ่อเป็นมะเร็งในขั้นร้ายแรง โดยต้องเป็นมาแล้วไม่น้อยกว่า ๒ ปี ฉะนั้นจึงแสดงให้เห็นว่าพ่อเป็นคนทมุโกลเขมแข็งมาก เพราะเริ่มเป็นโรคร้ายมาเป็นเวลานาน แต่ก็ไม่เคยถึงกับล้มทวยเลย จนอาการของโรคมมาถึงขั้นสุดท้าย แพทย์ได้ให้การพยาบาลอย่างสุดความสามารถ อาการของพ่อก็ทรุดลงเป็นลำดับ และในที่สุดพ่อก็จวจากลูกไปด้วยอาการสงบ หลังจากเข้าโรงพยาบาลได้เพียง ๒ อาทิตย์

ถึงแม้พ่อจะได้จากไปแล้ว แต่ความดีของพ่อที่ได้กระทำไว้จะระลึกอยู่ในความทรงจำของผู้ที่อยู่เบื้องหลังไปชั่วกาลนาน ขอจงลบลูกศรผลบุญทั้งหลายที่ได้บำเพ็ญอุทิศถวาย จงกลับมาคืนตาให้พ่อ จงประสบแต่สันติสุขในสัมิปรายภพทุกเมื่อ

ลูกทั้งสอง

เขมะพันธ์ เกษมสันต์

ฉันทฤทธิ เกษมสันต์

หยาดน้ำตาหยดหนึ่งขจรไกล

เมื่อนาตาจากหยดที่ไผ่ตง

ความรักอันสูงค่าที่ตราตรึง

รักจริงหนึ่งสุดซึ้งจริงใจเรา

หยาดน้ำตาไหลในวันทศขัต

เหลือจะคิดกลับกลับสุดอับเฉา

อยากให้ "ท่านปู่" กลับมาแต่ไรเงา

อิงสุดเศร้าสุดระทมสุดข่มใจ

ท่านปู่ได้จากพวกหลาน ๆ ไปแล้ว แต่คุณความดีที่ท่านปู่ได้กระทำไว้ นั้น
ยังจะฝังแน่นอยู่ในจิตใจของหลาน ๆ ชักนานเท่านาน

หลาน

ม.ล. เฉกฉันท์ เกษมสันต์

ม.ล. เหม็อนทมาย์ เกษมสันต์

ม.ล. เสกสม เกษมสันต์

คิดถึง “ท่านปู่”

ท่านปู่ที่รักของหลาน หลานคิดถึงและเสียใจมากที่ท่านปู่จากไป ไม่กลับมา
หาหลาน ๆ อีกแล้ว เมื่อครั้งท่านปู่ยังทรงพระชนม์ ถึงแม้ท่านปู่จะอยู่ไกลหลานก็ยังได้
พบท่านปู่บ้างเมื่อท่านลงมาเยี่ยม พาหลาน ๆ เที่ยว รับประทาน และซื้อของเล่น
ท่านปู่ไม่เคยขัดคำสั่งเราของหลาน ๆ เลย บัดนี้หลานไม่มีท่านปู่อีกแล้ว จะคิดถึงเพียง
ความทรงจำถึงพระกรุณาและความรักที่ท่านปู่มีต่อหลาน ๆ ได้คิดถึงเรื่องเหล่านี้แล้วก็ยัง
เพิ่มความรักท่านปู่ขึ้นเรื่อย ๆ หลาน ๆ จะไม่มีวันลืมท่านปู่ซึ่งเมตตา และเคารพของ
พวกหลาน ๆ ได้เลย

ม.ล. เขมจิรา เกษมสันต์

ม.ล. ชนาธิป เกษมสันต์

ม.ล. นริศพัทธ์ เกษมสันต์

ม.ล. เขมภัทร เกษมสันต์

พระราชหัตถเลขา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงมีไปมกับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร

หมวดที่ ๑

เกี่ยวกับพระราชพงศาวดาร

เรื่องพระเจ้าลูกยาเธอทรงผนวช

(ฉบับที่ ๑)

ที่ ๑๗๖
๔๖

๑๗
วันที่ ๕ ๒๓ ตุลาคม ๒๔๖๖

กราบบังคมทูลเกล้าฯ ถวาย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร

ข้าพระพุทธเจ้า (๑) ที่โดนจากแล้วสงสัยจะโทษต่อไม่อีกนั้น เห็นหม่อมฉันเห็นว่ายังเล็กอยู่จะเป็นแต่คนธรรมดาไป จึงไม่คิดว่าจะบวช จะไว้บวชพระที่เดียว แต่ข้างฝ่ายมารดาญาติพี่น้องเขาอยากจะให้บวชตามธรรมเนียม ก็พร้อมกันว่าบวชเฉพาะเป็นส่วนของมารดา จะไปให้เขาขาดคนเสียก็ดูไม่ดี จึงจะยอมให้เขาขึ้นสมณศักดิ์บ้าง ก็ว่าเด็กนั้นก็ขยันขันแข็งว่าจะบวชได้ แต่หม่อมฉันไม่ใคร่จะไว้ใจเลย เพราะเด็กนั้นก็

(๑) พระเจ้าลูกยาเธอ ๔ พระองค์นั้น คือ พระองค์เจ้ากิตติยาดิเรกพรหม
พระองค์ ๑ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ พระองค์ ๑ พระองค์เจ้าประวิตรวิมลในกรม
พระองค์ ๑ พระองค์เจ้าจักรประวิตรวรางกูร พระองค์ ๑

บวรนั้นต้องถวายเสกขุบัตินาย^(๑) ทรงบวชไว้ นกจะไปอยู่ที่วัดบวรนิเวศ กลางจะไป
ชุกชนกวนพระทัยท่าน ท่านก็จะทรงกางใจเสีย ไม่ใคร่จะว่ากล่าวอันใด จะไปออกถึง
เหมือนอย่างลูกพระเป็นเจ้า ไม่เป็นที่ชอบใจเลย ในเวลาถูกบวชขอเชิญเสด็จมายัง
วัดบวรนิเวศ^(๒) พอจะได้กำกับดูแลว่ากล่าวสั่งสอน ให้เป็นประโยชน์บ้าง คงจะมีความ
กลัวไม่อาจขู่ นายอันใดไป อีกว่าจะไม่ให้ยุ่งเข้าพรรษา ด้วยกำหนดจะให้ออกไปมีของ

๑๘

นอกเสียในก้อน ๘ ปีระกาศบวช จะอยู่ได้ ๗ วัน ๑๐ วัน ๑๕ วันอย่างไรก็ตามที่
ขอกราบขอร้องมาให้ทรงทราบเสียก่อน จะได้ทรงเตรียมพระองค์ ไม่ให้การงานทั้งปวง
เสียไป

สวามิภทร

- (๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์
- (๒) เวลาขึ้นกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสประทับอยู่วัดมกุฏกษัตริยาราม

เรื่องหนังสือสนุกนิก

อธิบายมูลเหตุ

มูลเหตุแห่งพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ คือ ในสมัยที่พ่อพระสมุทราชวิญาณซึ่ง
 อยู่เป็นเอกเทศต่างหาก เสด็จมาทูลขอพระสมุทราชวิญาณให้
 รัชชูปการแก่พวกเร่ เรื่องที่พิมพ์ที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรได้ทรงแปลรวมภาค มีหน้าที่จะต้องหาเรื่องส่ง
 ไปให้บ้าง ในสมัยที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรได้ทรงแปลรวมภาค มีหน้าที่จะต้องหาเรื่องส่ง
 ลงพิมพ์หนังสือรัชชูปการ จึงทรงแต่งเรื่องขึ้นใหม่เรื่องหนึ่ง เรียกว่า "เรื่องสนุกนิก"
 แต่จะให้ดูเหมือนเป็นเรื่องจริง หมายอย่างหนังสือในแวดวงฝรั่ง แต่ก็เอาไปแต่งแบบ
 เรื่องพระสงฆ์สนทนกันถึงกรรมสิทธิ์ที่จะถือหาลาภของอภิมหาภิราชาการ และมีครอบครัว
 เกี่ยวไปถึงผู้หญิง แต่ไปเลือกเอาวัดบวรนิเวศเป็นที่พรรณานในเรื่องนั้น เพราะกรม
 หลวงพิชิต ๖ เคยทรงผนวชอยู่วัดบวรนิเวศ ทรงทราบถึงชื่อวัดนั้นดีกว่าวัดอื่น เมื่อ
 สนุกนิกพิมพ์ออกไปในหนังสือรัชชูปการ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงสั่งเสด็จ
 กรมหลวงพิชิต ๖ แลตั้งแต่งประจักษ์ให้ร้ายวัดบวรนิเวศ ก็ทรงโทมนัสน้อยพระทัยมาก
 ถึงปรากฏจะไม่ปรากฏชื่อวัดบวรนิเวศต่อไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ได้ทรงทราบก็ทรงมีพระราชหฤทัย ทรงมีโทษกรมหลวงพิชิต ๖ สิ้นกรมพระยาเว
 จริยวงศ์กรมพระยาบวรวิกรมหลวงพิชิต ๖ ถูกก็จึงก็กดขี่ทรงส่งสาร จึงทรงชวนกรม
 หมื่นวิจิตรวาทการไปเสวยพระพรหมหารราชทานโทษกรมหลวงพิชิต ๖ จึงมีพระราช
 กฤษฎีกาฉบับนี้ด้วย.

ด.จ.

(ฉบับที่ ๒)

พระที่นั่งบรมพิมานมณเฑียร

๒๕

วัน ๑๙ ต.ค. ๒๔๗๕

กรมหลวงเสด็จกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ แลกรมหมื่นวิจิตรวาทการ

ด้วยประกาศนียบัตรพระหัตถ์ขอโทษกรมหลวงพิชิตปรีชากร ในคราวที่ลงพิมพ์
 หนังสือรัชชูปการเรื่อง "สนุกนิก" ออกชื่อวัดบวรนิเวศ ให้เป็นที่มิว่าทของนั้นได้ทราบ
 ความแล้ว

หนังสือวิกรมฉนวนในบทนั้น หม่อมฉันทราอยู่ที่ขบถปิ่นมีการตั้งมาก หาได้อ่าน
 ไม่จนกลับยกกรุงเทพฯ ว่าได้อ่านคงจะดีกว่ากันแต่ก่อนแล้ว ครั้นทราบว่าเป็นเหตุให้
 ทรงพระวิตกมากก็มีความร้อนใจนัก ด้วยทรงพระราชราแล้วจะไม่ทรงสบาย จะเป็น
 อันตรายใหญ่แก่หม่อมฉันทราได้มีความนับถือว่าเป็น ที่สักการบูชาอันยิ่งใหญ่ตั้งอยู่ในพระ
 พุทธศาสนาย่าง ๑ เป็นใหญ่ตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวังอย่าง ๑ จึงมีความซัดเคืองกรม
 หลวงพิชิตมาก

หม่อมฉันทราอยู่ที่กรมหลวงพิชิตทำหนังสือนี้ ประมาณจะทำอย่างหนังสือ
 ในเวสฝรั่ง ที่เขาแต่งกันนับพันนับหมื่นเรื่อง เป็นเรื่องสัตบุรุษอ่านเล่นพอสนุก แต่
 เมื่อกว่าตามจริงผู้ที่แต่งหนังสือเช่นนั้น มักจะต้องมีที่หมายเทียบกับคนในประจวบนั้นบ้าง
 แต่ไม่ได้ทำตามความที่ประพฤตจริง ๆ ทุกอย่าง เป็นแต่เก็บเค้าบ้างยกเรื่องเสียบ้างจึง
 จะชวนให้คิด ก็ในการที่กรมหลวงพิชิตแต่งหนังสือฉบับนี้ ก็ออกชื่อวัดบวรนิเวศนั้น
 หม่อมฉันทราเห็นว่าไม่ได้ประสงค์จะกล่าวถึงคุณความดีที่เป็นอยู่ในบัดนี้ อุกการที่เป็นล่วง
 มาแล้ว แต่ถึงหม่อมฉันทราจะไม่ได้นึกสงสัยในราชวัดบวรนิเวศประการใด เพราะได้อ่าน
 หนังสือฉบับนี้จริง แต่คนทั้งปวงเห็นมากที่ไม่ได้เคยอ่านหนังสือในเวสอังกฤษ คง
 จะหมายว่าหนังสือพิมพ์แล้วคงจะกล่าวถึงคุณคุณนั้นทราบมาตามความจริง ตามตั้ง
 เฉพาะหากความให้สนนัยร้ายพามาทั่วผู้ ไม่เข้าใจได้ว่าผู้แต่งรู้ทั่วแต่ตั้งใจจะให้คน
 อื่นทราบว่า หนังสือที่ฉบับนั้นไม่แต่งสำหรับให้คนเห็นว่าเป็นอย่างจริง เป็นแต่จะ
 ให้อ่านสนุกเท่านั้นจริงได้ เพราะฉะนั้นหม่อมฉันทราจึงได้ถามกรมหลวงพิชิตให้แก้ความ
 เสียให้สว่างทั้ง ๔ ข้อ คือข้อที่ได้กล่าวนั้นเป็นความจริงบ้างหรือไม่ ถ้าไม่เป็นความ
 จริงแล้วเหตุใดจึงได้ใช้ชื่อวัดบวรนิเวศดังนี้ กรมหลวงพิชิตยังไม่ได้แก้กระตุ้ ไม้ทูลขอ
 ประทานโทษซึ่งโปรดประทานโทษให้เธอ แลรับสั่งขอไม่ให้มีความผิดแก่กรมหลวง
 พิชิตนั้น หม่อมฉันทราขอมยกโทษถวาย แต่มีความเสียใจอยู่มาก ด้วยกรมหลวงพิชิตก็มี
 ใช้คนอื่น เป็นคนชาววัดบวรนิเวศ ใ้ยกย่องเป็นถึงเจ้าต่างกรมผู้ใหญ่มากเป็นคนไม่คิด
 หยิ่งนำหลังให้รอบคอบ ทำให้เหตุที่ตนไม่ทราบความจริงเป็นที่ยินร้ายแก่วัดดังนี้เป็น
 การไม่ควรเลย แต่บัดนี้เธอกรูโทษผิดแลการที่ผิดก็ปรากฏแก่คนทั้งปวงมากแล้ว ก็แทน

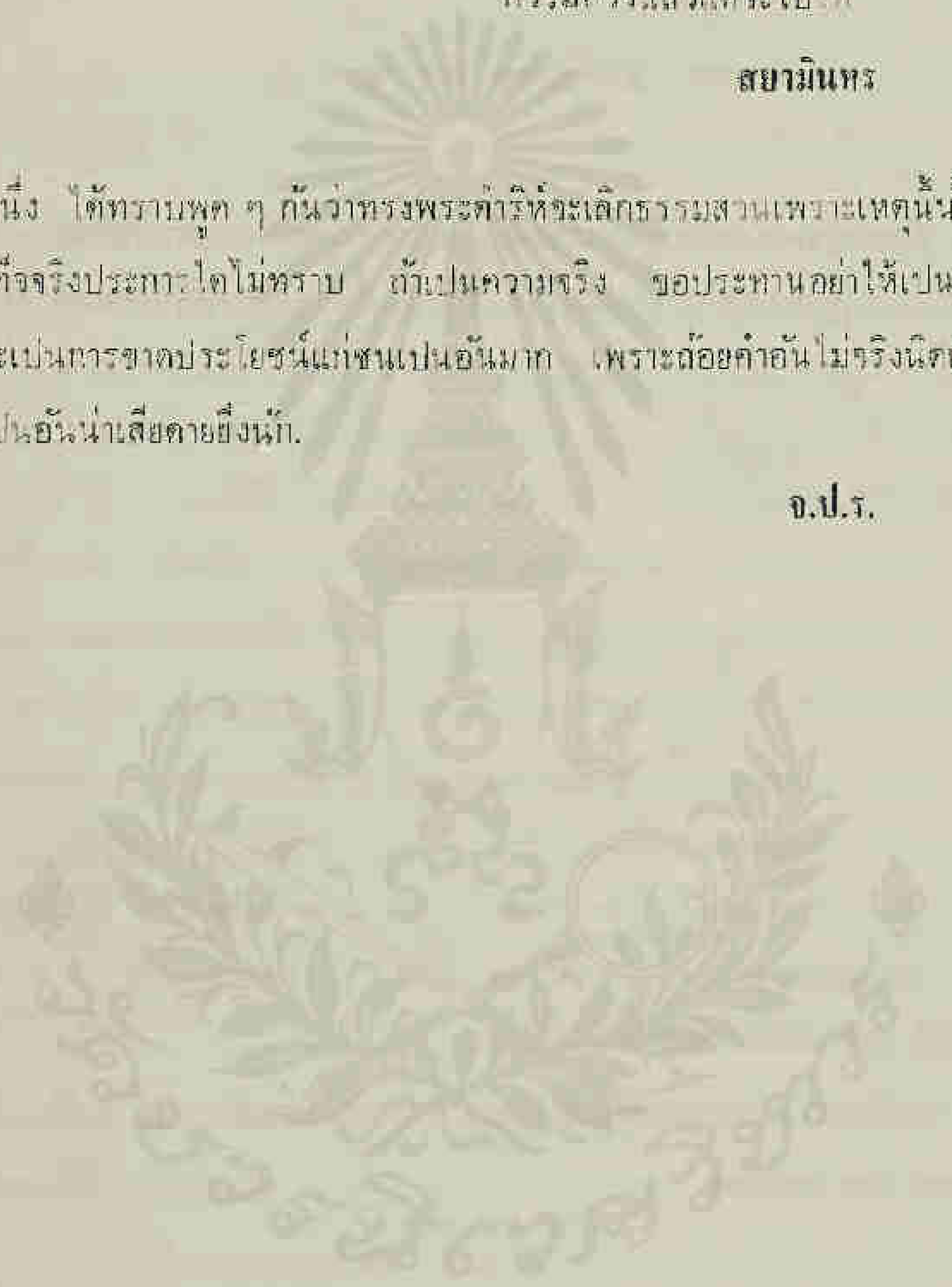
จะเป็นอันล้างมลทินในวัก กลับเป็นโทษแก่ตัวผู้แถมที่จะต้องที่เสียมากเหมือนกันได้
รับบาปหนักตาเห็นอยู่แล้ว ก็ตกลงเป็นพอกจากปราณนาเป็นยุติกัน ได้เพียงเท่านี้.

ควรมีศวงแล้วแต่จะไปรก

สยามินทร์

ป.ล. อนึ่ง ได้ทราบพูด ๆ กันว่าทรงพระตำหนักจะเลิกธรรมเนียมเฉพาะเหตุนี้^{๕๕} ภาระจะ
เท็จจริงประการใดไม่ทราบ ถ้าเป็นความจริง ขอประทานอย่าให้เป็นตั้งนั้นเลย
จะเป็นการขาดประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพราะถ้อยคำอันไม่จริงนี้เสียความ^{๕๖}
เป็นอันน่าเสียดายยิ่งนัก.

จ.ป.ร.

(ฉบับที่ ๔)

พระที่นั่งอุทธยานภูมิเสด็จรบางปิ่น

๒๖

วันที่ ๑๕ เดือนกุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๒

กราบทูล กรอหมื่นศรีวิบูลย์เวโรธ

ทวยเจ้านั้นเวลาเช้า ๒ โมงกับ ๕๗ นาที ลุกขึ้นนั่งหมิงลวาทอง^(๑)

ออกที่พระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ ขอรับประทานทองระย้าเป็นสวัสดิมงคลตามเคย

ควรมีจอร์แล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๕)

พระที่นั่งอภิตไภมานมดี

๒๖

วันที่ ๑๐ เดือนพฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๒

กราบทูล กรอหมื่นศรีวิบูลย์เวโรธ ให้ทรงทราบ

ทวยเจ้านั้นวันที่ ๙ พฤศจิกายนเวลา ๓ โมงกับ ๒๐ นาที ดำรงเสวยสุริยคติ

กาลอย่างฝรั่งเป็นวันที่ ๑๐ แล้ว ทานจันทรถกีกาสที่ใช้มาแต่ก่อนเป็นวันที่ ๕ ๑๒ ที่

จุลศักราช ๑๒๔๕ บังเสงเบญจศก แม้งกลาง^(๑) ออกสูดเป็นหมิง ขอรับประทานทอง

ระย้า เป็นสวัสดิมงคลตามเคย.

ควรมีจอร์แล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(๓) พระองค์อรุพงษ์สวรรค์สมโภช

(๔) สมเด็จพระนางเจ้า สว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี แต่สมเด็จพระเจ้า

ลูกเธอพระองค์นั้นอยู่ได้ ๔ วันสิ้นพระชนม์

เรื่องหนังสือธรรมจักษุ

(ฉบับที่ ๖)

พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร

๒๗

วันที่ ๑๘ มกราคม ร.ศ. ๑๑๓

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ด้วยเมื่อเวลาจากนี้ไปพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (๑) มีตอพระทัยที่จะส่งหนังสือธรรมจักษุไปพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬารแล้ว มีสภามหาธรรมที่เห็นว่าเป็นอันดีว่า ยังมีน้ำใจรักใคร่เมตตาตั้งอยู่ในพระพุทธศาสนาสมดังประสงค์ ขอได้โปรดทรงตั้งคนส่งหนังสือเล่ม ๆ ทรงแก่กลลสมย์ ได้ส่งหนังสือเล่ม ๆ นั้นมา จะได้ทรงเก็บไว้ในหนังสือได้ครบทั้งปวง

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี

สยามินทร์

(๑) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เรื่องถวายอดีตเรกสมเด็จพระบรมราชินีนาถ

(ฉบับที่ ๗)

พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

๒๗

วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๕

หุด กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

ด้วยได้รับจดหมายประทานมาวันนี้ ทราบแล้ว เรื่องที่จะหาแบบอย่างถ้อยคำ
ซึ่งสำหรับใช้ในบรรดาศักดิ์ผู้หญิงของเรานั้น เป็นเหตุด้วยยังไม่ได้ช่วยก่อนจะอยู่ข้าง
ผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคนมาแต่เดิม ส่วนพระที่พบกับผู้หนึ่งผู้ใด ก็ไม่มีประมาณ
มาแต่เดิมเหมือนกัน คำว่าบพิตรก็ใช้ประอะทั่วไปถึงขุนนางซึ่งไม่มีเงายศบพิตรเลย ถึง
พระราชสมภารเจ้า หม่อมฉันเป็นเจ้านายอยู่แต่ก่อนก็เคยได้รับ เว้นไว้แต่ท่านผู้หลัก
ผู้ใหญ่ท่านจึงยังเสวย ถ้าว่าตามตำแหน่งพระมเหสีอย่างเก่า ก็เสมอวังน้า ถ้าว่าตามฝรั่ง
แล้วเสมอเจ้าแผ่นดิน การทุกวันนี้ก็เป็นอย่างใหม่แล้ว จะปล่อยไปเดิมที่ที่เดียวก็ควร
ข้างฝ่ายสกุลหัตถ์จะใช้คำทั้งปรองเต็มที ยกแต่คำ "บรม" คำเดียว การที่ยกเสี้ยนนี้ ก็
เป็นอันเดินตามทาง บรม บวร ถ้าพระจะยกเสียด้วย ก็เห็นจะไม่เชิงเหตุ เป็นแต่แปลก
หน้อยหนึ่ง ถ้า จะเติม วร ลงก็ได้ ถ้าจะเอา วร ไว้ใช้มกุฎราชกุมาร ใช้ บรม ที่เดียว
ก็ไม่ขัดข้องอันใด เพราะเป็นผู้หญิงกับผู้ชายไม่มีวิาทกัน

ส่วนคำ บพิตร ที่จะใช้กับผู้หญิงนั้น ถ้าจะกิตติ ก็หน้าคาอยู่ข้างจะเป็นผู้ชาย
สักหน้อยหนึ่ง แต่การที่ไม่ได้ใช้ในชื่อผู้หญิง จะว่าเป็นเพราะสำหรับผู้ชายนั้นไม่ได้
ช่วยแต่ก่อนมาคำ บพิตร นี้ ชื่อใคร ๆ ไม่ว่าเจ้านายขุนนางไม่มีเลย ใช้เฉพาะแต่ท้าย
พระนามเจ้าแผ่นดินเท่านั้น การที่มีเจ้านายมีขุนนางลงท้ายชื่อว่า บพิตร เกิดขึ้นด้วยเหตุ
กระหม่อมท่านทรงแจกเท่านั้น เพราะท่านไม่ถือว่าเป็นสลักสำคัญนัก เป็นอย่างอาราม

ท่านพบอาการเก่า ๆ ของเราก็คงจะว่าเสาะเหมือนอย่างเมืองลาว บรรดาเจ้าเมืองไม่ว่าเมืองชั้นเมืองนอก เล็กน้อยอย่างไร พระคงพูดด้วยว่ามหาราช แต่ย่นลงเป็น มฮาค แลยก็เรกกันเกือบไปไม่เลือกกว่าผู้หนึ่งผู้ใด ก็ย่นก็ยังมีโทษมาก (๑)

กรมการแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๘)

พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

๒๕

วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๕

ทูล กรรหมื่นนวิจรญาณวโรรส

ด้วยประทานหนังสือมาวันนี้ ได้ทราบแล้ว ตามซึ่งทรงกำหนดจะใช้นั้นที่แล้ว แต่คำ วร นั้น ข้างฝ่ายคุณหัตถ์เขาพากันรังเกียจไปหมด เพราะใกล้กันกับ บวร ำคัมยแรงเกลียดวังน่านนั้นและ อีกประการหนึ่งก็เป็นกาลกินนยาบ ถ้าจะใช้มหา ฤ อักศ ก็จะต้องคำ บรม จะโดนกันกับที่มีอยู่ ใช้นำราชินี ก็เป็นคนละอย่างกันกับนำราชเทวี ไทย ๆ เห็นจะไม่เข้าใจผิดไปได้ เพราะคงใช้ราชินีอยู่คนเดียว แต่ถ้าจะให้สิ้นปัญหาที่จะพึงกล่าวแล้ว มหาราชินีสนิทกว่า แบบข้างอื่นแต่เขาที่ใช้ เจ้าผู้หญิงครองเมือง เรียกว่ามหาราณี จะมีผู้กล่าวหว่าจึงก็แล้ว มหาราชามหาราณี เหล่านี้ยอมใช้คำ แอศเรส แต่เพียง อีส ฤาเซอร์ไฮเนส ฤาตรงกับลาวที่เข้หกว่า มฮาค ถ้าเห็นว่าสมเด็จ พระนางเจ้านั้นจะใช้ตามใช้ก็ก็ได้ (๑)

กรมการแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(๑) พระกำรัสขอขมาคนไป อำนไม่ได้ความ
(๒) พระกำรัสขอขมาคนไป อำนไม่ได้ความ

(ฉบับที่ ๙)

พระที่นั่งอัมรินทร์พิมานมณเฑียร

๒๕

วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๕

ทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ด้วยรับสั่งถามด้วยเรื่องอดีตเรกมิใช่หนึ่งนี้หนึ่ง ได้ทราบแล้ว พระกระแสซึ่ง
ว่าทูลกระหม่อมรับสั่งกับเสด็จพระอัยยิกายืนหม่อมฉันไม่เคยได้ยิน ได้ฟังใครเลย
จะเป็นด้วยไม่ได้ใส่ใจถามไม่มีเหตุที่ผู้ใดจะมาพูดด้วยในเรื่องนี้ จึงไม่ทราบที่เรียกว่า เปน
ปัญหาอย่างใด

จะทูลได้แต่ตามที่เคยสังเกตในเวลาตัวเด็ก ๆ มีหน้าที่ซึ่งต้องไปเสวยพระอยู่
เสมอ ๆ เช่นนั้นบรรพที่หนึ่งสุทธยัสวรวรยเป็นนิตย์ เคยเห็นพระท่านอดีตเรกเสมอ เว้น
แต่ไม่ใช่เสด็จพระอัยยิกายืนหม่อมฉัน อีกแห่งหนึ่งก็ทูลขอพระบรมอัฐิ เทศน์เข้าพรรษาเคยไป
บ้างปีละหลาย ๆ ยก ก็เคยเห็นอดีตเรกเสมอ พระที่นั่งทรงธรรมก็อดีตเรกอยู่ แต่หม่อมฉัน
ไม่ใคร่จะได้เคยไปฟัง จะเป็นด้วยท่านเหล่านั้นไม่ทราบพระกระแสอย่างไรก็ไม่ทราบ
ได้เคยทราบเรื่องชัดเจนแต่ถวายพระพรลา ซึ่งพระท่านมักพอใจเสลาถวายตัวบ่อย ๆ

แต่ตามความเห็นของหม่อมฉันเอง ไม่เห็นเป็นที่ขัดขวางอันใด ซึ่งจะยก
ในพระราชวัง ซึ่งรู้ยู่ว่าเป็นที่เจ้าแผ่นดินประทับอยู่ เพราะถ้อยคำไม่จำเป็นจะต้องว่า
น่าที่เฝ้าอย่างเดียว แต่ถวายพระพรลาถ้าไม่เสด็จออกแล้วเป็นเคอะกั้งเรื่อง แต่ก็เคย
เห็นท่านถวายพระพรลาอันลับหลังเช่นนั้น เป็นการไม่ควรเลย เพราะถ้อยคำเป็นพูด
กันทั่วต่อตัวแท้ หม่อมฉันได้ทราบเพียงเท่านี้แลคิดเห็นดังนี้ (๑)

ควรมีการแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(๑) พระคำรับสั่งตอบพูดไป อันไม่ได้ความ

อยากจะได้พระบรมราชวินิจฉัยเรื่องอติเรกนั้น ถ้าในพระที่นั่งจะโปรดให้
ฉายในพระนามเองเป็นนิตย์ คำขอกติเรกถวายสมเด็จพระนางเจ้าพระอรรคราชเทวีใน
เวลาเสด็จยุโรป จะได้ใช้แต่เฉพาะเสด็จออกนอกพระบรมมหาราชวัง มีพระราชทาน
พระกรุณเป็นต้น ถ้าจะโปรดให้ถวายในพระนามเอง เฉพาะแต่เสด็จอยู่ในพระบรม
มหาราชวังในเวลาเสด็จยุโรป ถ้าสมเด็จพระนางเจ้าพระอรรคราชเทวีเสด็จออกในการ
พระราชพิธีจะได้ถวายอติเรกแก่สมเด็จพระนางเจ้าพระอรรคราชเทวี แต่คำถวายพระพร
ลา นั้น ไม่มีปัญหา ถวายได้ ฯ

ควรมีการแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๑๒)

พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

๒๔

วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๖๕

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับหนังสือที่ประธานสภาวันนั้นแล้ว หม่อมฉันเห็นว่า ถวายพระพรลา
นั้น ควรจะคิดเสียให้พร้อมเป็น ๒ อย่าง เวลาที่เป็นผู้สำเร็จราชการต่างประเทศซึ่ง
ใช้คำนั้น เวลาอื่นต่อไป ออกนอกเสีย คงใช้ตามแบบนี้ แต่อยากจะขอประทานเติมชื่อ
ลงให้เหมือนอติเรกว่า สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทสมเด็จเจ้า
เสาวภาผ่องศรี บรมราชินีนาถ พึ่งคุณศัลภกิติ ถ้าไม่ใช่ก่อนสวดคำวักก่อนจะอยู่ข้างฝั่ง
เกาะไป

เรื่องอติเรกนั้น หม่อมฉันคิดว่า ถ้าในพระที่นั่ง ควรจะอติเรกให้หม่อมฉัน
เป็นนิตย จะอยู่ก็ตามไม่อยู่ก็ตาม ถ้าแม่เล็กออกในการพิธีใดจึงควรอติเรกให้ แต่การ
นอกพระราชวังนั้น ผู้ใดไปก็อติเรกให้ผู้นั้น

ควรมีการแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๓)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๒๘

วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๕

ขอถวายพระพร

พระราชหัตถ์ตามพระราชทานมาจนวันนี้ เป็นเครื่องวินิจฉัยการนี้ ได้ตลอด
 อย่างที่ เป็นที่พอใจอย่างยิ่ง ข้าพชายพระพรดาจะเรียงตามพระราชประสงค์ เติมพระนาม
 เข้าด้วย เข้าเกล้า ฟังไม่ผิด คำสำหรับถวายในเวลาที่ไม่ได้ว่าราชการ ก็ยกคุณบทนั้น
 ออกเสีย แต่เห็นว่าไม่มีเวลาใช้หรือใช้ห่างมาก เรื่องอดีตแรกนั้น ถ้าจะยกอดีตแรกถวายใน
 พระองค์ได้ ในเวลาที่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวีเสด็จออก ถวายสมเด็จพระ
 นางเจ้า ฯ ด้วย ลองว่าคุดักเราสำหรับพระองค์ก่อนแล้ว อดีตแรกสำหรับสมเด็จพระนาง
 เจ้า ฯ ฟังก็ไม่ผิด เป็นแต่ยาวกว่าเคยฟัง แต่คำว่าถวายพระพรคงแต่ข้างท้ายคนเดียว
 แลคำมกรนั้นก็องว่าให้ลงระยะบาทการมี ภักดิ์ สัพพมังคล์ ครองเวเดียวกัน ฯ

ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดฯ ขคมถวายพระพร

กรมหมื่นเวชัรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๑๔)

พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

๒๘

วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๕

กราบทูล กรมหมื่นเวชัรญาณวโรรส

ด้วยประทานหนังสือมาวันนี้ ได้ทราบแล้ว หม่อมฉันก็ได้นึกเหมือนกันว่าจะ
 เอาเข้าของกันเช่นนั้นก็จะได้ แต่ดูรุงรังอยู่สักหน่อยหนึ่ง แต่ไม่มีเวลาที่จะ ได้อธิแรก
 เสด็จก็เลยในระหว่างนั้น อดีตแรก ๒ ถนพร้อมกันเช่นนี้ ถ้าแต่ก่อนเมื่อจึงนำมีอำนาจ
 มารกฏารับพระพรชโองการทั้ง ๒ พระองค์ ถ้าทำนไม่เห็นรุงรัง ทำนคงว่าพร้อมกันเสีย

แล้ว นึกว่าเช่นนั้นไม่ ดังงานวังน้ำ วงทองท่งทองกอยวังหน้ หม่อมฉัน เคยดูวงเวียนมา ๒
คราว เมื่อคราวที่กรมพระราชวังบวรวิไชย กรมหลวงวงษาทนต์เคยมาตักถอบอกเมื่อ
เวลาตั้งแล้วว่าจะเสด็จกลับเพราะเขาจะขอที่รักให้วังน้ำ อีกครั้งหนึ่ง เมื่อครั้งก่อนจาก
เจ้าประทุมทิสสมัย หม่อมฉันรูทีแล้วก็ชิงหนีเสียก่อน เห็นว่าลางแก่ไว้ แบ่งเวลาเช่นที่
หลุดไปแต่ก่อนนั้น จะไม่เป็นที่ขัดขวางอันใด

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๕)

พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

๒๕

วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๑๑๕

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ด้วยได้รับหนังสือที่พระทานมาว่านนี้ กับร่างธรรมเนียมเรื่องคดีเวกถวายพระ

พรดา แลถวายพระพรทศน์มานั้นได้ทราบแล้ว

ที่ทรงร่างมานั้น ถูกต้องดี แต่ขอหนังสือเช่นนี้เคยออกหมายกระทรวงเมื่อพระ

ราชบัญญัติริเณนซีได้ออกเมื่อใด จะต้องให้กระทรวงออกหมายไปตามไปเสียด้วย

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

เรื่องคำนำหน้าพระนามวชิราวุธ

(ฉบับที่ ๑๖)

พระที่นั่งบรมพิมานมณเฑียร

๓๗

วันที่ ๑๙ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๓

ทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

ด้วยเมื่อคืนนี้จะทูลเกล้าไป เรื่องชื่อลูกโตนั้น ถ้าจะใช้มหาวชิราวุธเต็ม
อยู่ข้างจะยาวสำหรับสวด ถ้าจะใช้แต่ วชิราวุธ เท่านั้นก็ได้ คำที่ว่า มหา นั้น ตามพระ
บรมราชาธิบายของทูลกระหม่อมในเรื่องชื่อหม่อมฉัน รับสั่งว่าจะใช้มหาจุฬาลงกรณก็ได้
เพราะเป็นผู้ซึ่งถูกเรียกว่า พ่อใหญ่ พระนามของท่านเองซึ่งที่แท้มีแต่ มงกุฎ ที่เต็ม
มหาลงไป เพื่อจะให้โตใหญ่ไว้ในนั้นด้วย ตามเช่นพระราชหัตถเลขาจึงเป็นแต่ตัว ฯลฯ
เขียนเต็มแต่มงกุฎ รับสั่งว่าหม่อมฉันจะใช้ ฯลฯ เช่นนั้นบ้างก็ควร คำว่าเหตุนี้ใหญ่
แล้วโต จึงมี มหา แต่เขาเรียกติดเสียที่เดียวไม่ได้ ฯลฯ เมื่อจะสวดจะตัดออกเสียก็ไม่
ขัดขวางอันใด

ควรมีการแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

เรื่องบำเหน็จหมอ

(ฉบับที่ ๑๗)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๔๒

วันที่ ๕ มกราคม ร.ศ. ๑๒๘

ขอถวายพระพร

อาตมาภาพอาพาธความหมอบัวช้เป็นผู้รักษา เขาเอื้อเฟื้อมาก ตั้งแต่วันที่ ๑๒ ถึงวันที่ ๒๔ กันยายน มาทุกวันนี้ ขาดแต่วันที่ ๑๕ ซึ่งเขาบอกว่า เข้าไปประชุมที่วัดพระอาการพระองค์ชายอรุพงศ์ ตอนนทกยงมาอกราย ๆ แลการรักษาก็ด้วย ชอบใจเขาอยู่ ไม่ได้เรียกกำรักษานานนี้ เข้าใจว่าจะไม่เรียกโดยฐานเป็นพระ อาตมาภาพทูลขอเพิกพระราชทานอย่างหนึ่งแก่หมอบัวช้เป็นบำเหน็จ เช่นนี้เห็นว่าจะรับแลเป็นที่พอใจของเขาคด้วย

ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหลวงวชิรญาณวรโรรส

(ฉบับที่ ๑๘)

สวนกุหลาบ

วันที่ ๕ มกราคม วัดโกสุมพิสัย ร.ศ. ๑๒๘

กราบทูล กรมหลวงวชิรญาณ

ซึ่งทรงรักถึงความอุปการะของหมอบัวช้ จะให้ให้รางวัลนั้น เป็นการสมควรจะได้จัดของให้ควรแก่รางวัลให้ แล้วเมื่อใดจึงจะกราบทูลให้ทราบ

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

หมวดที่ ๒

การในพระองค์

เรื่องทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

อุทิศพระราชทานเจ้าจอมมารดาแพรัชชกาลที่ ๕

(ฉบับที่ ๑๕)

พระที่นั่งบรมมาศมณฑล

๑๕

ที่ ๘/๕๘

วัน ๕
๑๑

๕ ที่ป้อมอัฐภัก ๑๒๔๘ (พ.ศ. ๒๔๒๕)

กราบทูล { กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส^(๑)
พระองค์เจ้ายี่งเยาวลักษณ์

แจ้งความแก่ { พระองค์เจ้าภักตร์พิมลพรรณ
กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์
พระองค์เจ้าปัญชบเบญจมา

ด้วยในการทรงกุศลที่ทรงบำเพ็ญเวลานี้เป็นส่วนอุทิศให้แก่แม่แพซึ่งเป็น
มารดาเลี้ยงของหม่อมฉันแท้ เพราะได้มีคุณอุปการับรุงมาเหมือนบุตร หม่อมฉันยัง
ร่ำกได้เป็นนิตย์ ถึงเวลาที่หวั่นไหวของไปนอนให้รับประทานในที่ต่าง ๆ ทุกข์ด้วยในเวลา
หม่อมฉันมีความผิด ยินดีด้วย ในเวลาดี แลร่ำกถึงเวลาที่หม่อมฉันตื่นขึ้นมีน้ำคาอาบ
หน้าเมื่อได้ทราบข่าวว่าตาย ความจำได้อันนี้ปรากฏอยู่ในใจไม่ขาด แต่มีรูที่จะทดแทน
คุณแม่แพระตัวได้ เพราะล่วงลับไปแล้ว

(๑) พระราชหัตถเลขานี้มีถึงเจ้านายในเจ้าจอมมารดาแพด้วยกันทุกพระองค์

บัดนี้เป็นโอกาสอันสมควรที่จะได้แทนคุณงามที่ทำได้ในเวลาเช่นนี้ หม่อมฉันจึงมีความยินดีอนุโมทนาในการพระกุศลที่ทรงทำครั้งนี้ จึงได้ผ้าไตรเครื่องสังเวยพร้อมสำรับ ๑ ผ้าไตรเปล่า ๑๐ ไตร ผ้าขาวพับ ๒๐ พับถวาย ขอให้ทรงทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่แม่แพผู้มีคุณแก่หม่อมฉันนาคือ และจัดได้ผ้าไตรเปล่า ๕ ไตร ผ้าขาว ๑๐ พับช่วยในการศุภทำทรงกัณฑ์ (๑) ผ้าไตรเปล่า ๔ ไตร ผ้าขาว ๑๐ พับช่วยในการศุภกุศลกรรมสิ้นพรหมราชนุรักษ์ ขอให้ทรงรับไว้ทำบุญตามสมควร (๒)

สยามินทร์

(๑) ท้าวทรงกัณฑ์ (สี่) เป็นชวัญยาย

(๒) สำนักพระราชหัตถเลขา^๕ เป็นลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าทรงจัดไว้เอง แต่หาปรากฏสำนักที่ทรงมอบพระราชหัตถเลขาฉบับนี้ระการใดไม่

เรื่องเสด็จประพาสยุโรปคราวแรก

(ฉบับที่ ๒๐)

พระที่นั่งอัมรินทร์พิมานมณเฑียร

๒๙

วันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๑๑๕

คุณ กรมหมื่นนวัชรญาณเวโรรส

ด้วยได้รับหนังสือที่ประธานตอบมาว่านี้ หม่อมฉันลงเนื้อเห็นด้วยตามที่รับ
สั่งทุกอย่าง เรื่องนี้คงจะมีเดียดต่อกันไปอีก จرت้องคอยฟังไป การที่ได้เห็นแผนที่หมาย
ตำบล คงจะทำให้ความคิดในท้องเรื่องแจ่มแจ้งขึ้นมาก อยากจะทูลแนะนำว่าพุทธ
ประวัติ ถ้าจะตีพิมพ์เป็นเล่มหนึ่งทางหากแล้ว น่าจะมีแผนที่คิดไว้ในนั้นด้วย ถึงจะไม่
ยืนยันว่าเป็นแน่แท้ พุทธตามคำเขาบอกเล่าก็ควร แต่คงจะต้องตรงกันข้ามกับแผนที่ซึ่ง
เขากล่าวว่า พระธรรมเจดีย์ ได้กะไว้ว่าพระพุทธเจ้าเกิดเมืองไทย

อนึ่งหม่อมฉันมีความประสงค์ที่จะใคร่ได้ใจความในเมหาวงษ์โดยย่อ ความมุ่ง
หมายนั้นคือการซื้อตำบลดัดเหตุการณ์อันเนื่องด้วยตำบล ยกเรื่องราวปฏิหารอัศจรรย์
ต่าง ๆ เสียด ให้แปลเพิ่มเติมของชาวต่างประเทศ ให้โปรดเรียบเรียงปรเภทด้วย สักเขาจาก
ที่เขาแปลไว้แล้วก็ได้ ไม่ใช่สำหรับจะไปตีพิมพ์ส่งให้ผู้อื่นดู สำหรับแต่ความจำ
แลค้นง่ายเท่านั้น (๑)

0110212588

กรมหมื่นนวัชรญาณเวโรรส

สยามินทร์

(๑) พระตำราที่มอบดูจากไป อ่านไม่ถี่ถ้วน

(ฉบับที่ ๒๒)

พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

๒๑

วันที่ ๑๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕

กราบบทูล ถวายหมื่นวิชิตญาณเวโรธ

ด้วยทรงจดหมายประทานเรื่องมหาสงครามที่รบเรียบเรียงใหม่ กับสมุทที่ปวงษ์ มาด้วยนั้น มีความยินดีชอบพระทัยมาก ถ้ามีเวลาถามผู้จะบอกได้ จะถามให้บอกว่าเป็นเรื่องใดเสียจนเรียกอย่างใด มาทูลให้ทราบด้วย

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๒๓)

เรือพระที่นั่งมหาจักรี ในทเลบัลลังก์

๓๐

วันที่ ๒๑ เดือนกรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๖

กราบบทูล ถวายหมื่นวิชิตญาณ ให้ทรงทราบ

ด้วยหม่อมฉัน ได้รับหนังสือที่ประทานลงมาที่ ๓๖ ลงวันที่ ๒๓ พฤษภาคม แต่พอเขียนที่ ได้รับเป็นเวลากลางคืนในระหว่างที่เขารับรองชุลมุนถึงกับไม่มีเวลาจะอ่าน โดยข้อความที่รับลงมาในหนังสือพอใจแล้ว แลเห็นที่อันเกี่ยวสรรพคุณ เลซึ่งทรงมอบ ให้กรมหมื่นตมมตมานัน เมื่อไปถึงเมืองอังกฤษจะได้เรียกมาเทียบทราบดู ถ้าพอจะหาช่องให้นักปราชญ์ผู้รู้ช่วยเทียบทานได้ก็จะให้จัดไป แต่จะทูลสัญญาไม่ได้ เพราะเขตเมืองหาเวลาว่างไม่มีเสียแล้ว

อนึ่งในท้ายหนังสือรับสั่งมอบนั้น ให้ให้โอกาสดูในเรื่องพุทธศาสนานั้น มีกวางอยู่หน้าหน้า ๒ ประการ คือหาเวลาของตัวเองไม่ได้อย่างหนึ่ง ตอนเด็กที่ยังไม่มีความคิดถึงศาสนาให้เข้าใจได้โดยเร็วเป็นการยากนั้นอย่างหนึ่ง แต่หม่อมฉันอาจรับประกันได้ ว่าในบรรดาเด็กซึ่งไม่มีความขี้ข้าน เช่นลูกโคลูกชายนี้นั้นแต่ชายบริพัตรเป็นต้นตั้งนี้ มีบุตรอนันท์ได้รู้ได้ฟังมาแล้วแต่คนบ้างประกอบด้วย ที่ใจจะผันแปร

ไปนั้น ไม่มี ถึงว่าจะไม่รู้ว่าจะได้ประพาศตามโอวาทของพระพุทธเจ้า ก็คงจะได้ประพาศดำเนินไปในทางธรรม อันไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อพระพุทธศาสนาแลยังเป็นสิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งซึ่งจะพึงสังเกตได้ ว่าเด็กเหล่านี้ไม่ได้พยายามเพื่อที่จะละล้มชาติเดิมของตน ยังรักที่จะเป็นไทยอยู่เป็นนิตย์ แต่ได้นำคำรับสั่งนั้นบอกให้ทราบแก่ลูกโตและชายบริพัตรแล้ว คนอื่น ๆ เมื่อได้พบจะได้บอกต่อไป

การที่หม่อมฉันมาครั้งนี้ ก็นับว่ามีความสุขทุกประการทุกแห่ง ความปรารถนาอันใดที่มุ่งหมายในใจ ก็นับว่าเป็นอันสำเร็จแล้วบ้างแล้วร่วมเข้าไปในทางข้างสำเร็จบ้างบ้างที่ทูลนี้ขอให้ทรงถือว่าเป็นข่าวดีแต่อย่างให้ดีใจมากเกินไปหนึ่ง ๆ ไว้ก่อน เพราะเวลาข้างหน้ายังมีที่จะต้องทำ

จะต้องทูลสารภาพอย่างหนึ่งถึงเรื่องไปจูบมือไปไป ขอให้ทรงเข้าพระทัยว่าตั้งใจว่าจูบมือคนแก่เท่านั้น เพราะเจ้าฝรั่งเขาชอบกันกัน เจ้าฝรั่งท้อศาสนาละทิ้งอื่นซึ่งนับว่าเป็นปฏิปักษ์คู่วิาทกัน เช่นเอมเปอเรอออกฟเยอมนิเป็นกัน เขาอยากไปจูบไปไปเขาก็ต้องยอมจูบมือ เราไม่ให้วิาทบาททะเลาะอันใดกัน จะไปจงหองคำอยู่คนเดียวมันก็น่าเกลียดแล้วจะขอชดทูลกระหม่อมด้วย ว่าให้ทอกพระเนตรสำเนาพระราชสาสน์ที่เราตีพิมพ์ตีพิมพ์ที่เยอรมันทางทุกไปเมืองฝรั่งเศส ก็จะทรงทราบได้ว่าท่านเคารพกันไว้เพียงใด หม่อมฉันก็ต้องเดินไปตามรอยนั้น แต่ว่าตามจริงไปไปเป็นคนแก่ควรบูชา แลศความประพาศก็ตั้งอยู่ในสุจริต ประกอบไปด้วยมัทย์กแลสันติธรรม ดีกว่าพระลังกาบางพวกเป็นอันมาก ในการที่ไปคู่วัดคู่วัดก็ยอมให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่สุดจนมงกุฎซึ่งเจ้าแผ่นดินบางองค์ไม่ได้เห็นเลย หม่อมฉันขอขมาขอมให้จับลูกสาวได้ พระธิดาต่าง ๆ ของเขาที่ศักดิ์สิทธิ์ ก็ยอมให้จับต้องพิจารณาตุณันต์ ไม่ห้ามทรงเหมือนพระทันตธาตุ

อีกครั้งหนึ่งไปอยู่ในวังควาร์นัลกับพระราชวงษ กรุงอิตาลีเขาไปไหว้พระกันวันอาทิตย์ เวลาถัดมาจากตุททาร์เขาชวนก็ต้องเข้าไปกับเขาด้วย ที่เขาชวนนั้นโดยเขาเข้าใจว่าเราถือว่ามีผู้เป็นใหญ่เป็นประธานในโลกอื่นเดียวกัน จะบอกว่าข้าไม่ไปยังไรก็ได้ ได้เข้าไปแต่ได้ฟังเทศน์แต่ก็ไปหนึ่ง ๆ ไม่ต้องทำอะไร อีกครั้งหนึ่งไปที่ศพอาซตุกรุดอล์ฟ ราชโอรสเจ้ากรุงออสเตรีย เขาตั้งพระแท่นทรงกราบอย่างฝรั่งไว้ คือเป็นราวสำหรับคุกเข่า สำหรับสวดอันวอนให้แก่ศพ เวลานั้นมีแต่พวกเขาได้คุกเข่าให้แต่ไม่ได้ว่าอะไร อีกครั้งหนึ่งที่พระศพพระเจ้าอเล็กซันดรา ที่ ๓ พระราชบิดา

ของเลขแปดเรอออพริซเซีย ก็ได้ทำเช่นนั้นเหมือนกัน ทราบแล้วว่ไม่ทรงเคืองแค้นแต่สักก็เป็นเรื่องชอบกลจึงทูลให้ทราบ

ได้จัดหาของเครื่องที่จะไปบูชาพระชินศรี ได้แล้ว เมื่อกลับไปถึงจะไปแจ้งการเสด็จของบุชานนั้นเวลาหนึ่ง เวลานั้นให้มีเส้่นักถึงใครท้อใครในทางออกเรื่อยไป รอดประทานโทษที่ได้ทูลใช้ให้สืบข่าวคราวในเขารกอก^(๑) แลขอพระทัยที่ได้ทรงบอกโทษเลขมาให้ทราบในเรื่องไฟไหม้

ทรงมีกระแสแล้วแต่จะ โปรด

บุษาลงกรณ์ ป. ร.

(ฉบับที่ ๒๕)

พระที่นั่งบรมพิมานสมุทรวรดิ

๓๐

วันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๑๑๖

กราบทูล ถวายพรชัยแด่

ด้วยมีของที่คงใจจะซึ้งมาถวายอีกอย่างหนึ่ง คือผ้ากำพวด ที่เขาเรียกว่า

แกชเมียวกิล เป็นของทำในประเทศยุโรป สีนอยางผ้าสำนแกชเมียวในประเทศ

อื่นแต่เพียง ซึ่งเป็นพื้นนัยของไทยเวลาแต่โบราณ แลฝรั่งกำลังขึ้นอำนาจ เป็นเหตุที่

เขื่อนุ่ม ก็พบมีสีนาก เดิมก็คิดว่าจะซื้อมาถักจีวรถวายพระอื่น ๆ ด้วย แลราคาแพงร้อย

โยกิก จึงได้ซื้อมาแต่ผืนเดียว จะถักก็กลัวจะสึกเสียอยู่ เห็นว่าจะใช้เป็นผ้าห่มหนาวได้

แต่มาไม่ทันก็วางนคเมื่อไปที่วัด ถวายมาแล้วยังต้องซื้ออีกอยู่ข้างจะเป็นการใหญ่ ถวายใช้

(๑) ครั้นเมื่อปลายเดือนพฤศจิกายน ไม่ได้ทรงทราบข่าวจากกรุงเทพฯ อยู่หลายวัน ทรงสงสัยว่าจะเกิดเหตุร้ายอย่างไร แต่ผู้รักษารพระนครหากปกปิดเสีย จึงมีพระราชโอรสเสวยมาอังกฤษหมิ่นวชิรยุทธเวโรส ตำรัสถามว่ามีเหตุร้ายอย่างไรเกิดขึ้นบ้างหรือไม่ โดยทรงเห็นว่าเปนสมณคงไม่อำพราง

ก็ตกรักด้วยกระสอลเพื่อจะให้ใส่ ทั้งไว้จนฤทธิ์สุราไปหมดเป็นน้ำใสเปล่า ๆ แล้วจึงได้ยอม
เพราะถ้าจะยอมน้ำยอมที่ชนทำให้ชนแข่งไป บัดนี้เป็นอย่างสำเร็จได้ดังปรารถนา แต่เมื่อ
กระต้างไปกว่าเดิมสักนิดหนึ่ง ขอส่งมาถวายเพื่อทรงทันฤกษ์นารี แต่ชายครุยนั่นไม่
ทราบว่าจะห้ามปรามอะไรกันฤาไม่ ถ้าวางภัยอยู่ก็ตัดออกแล่มเสียก็ได้

ควรมีควารแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

[Faint, illegible text visible through the paper, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

เรื่อง โปรดข่าวใหม่

(ฉบับที่ ๒๕)

พระที่นั่งบรรณาคอมสรวณีย์

๓๒

ที่ ๑๐/๔๕๗

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๘

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณ

ด้วยได้รับหนังสือประทานมาเรื่องข่าวใหม่ มีความยินดีเป็นอันมากที่ทราบว่าจะได้ เพราะบางคนกินไม่ได้ว่าเหมือนข้าวเหนียวแฉะไม่อร่อยอย่างไรซึ่งหม่อมฉันแลไม่เห็น ส่วนตัวหม่อมฉันเองเห็นว่าเป็นการมีคุณอย่างยิ่ง ดังเรื่องที่จะเล่าต่อไปนี้

เดิมกินข้าวไม่ได้โกรธว่ากับข้าวไม่อร่อยบ่อย ๆ จนครั้งหนึ่งวานให้กรมหมื่นปราบซื้อข้าวมางอกมาให้กิน พอเห็นไปถูกข้าวอย่างนั้นเข้ากินได้จิตใจ จึงได้วานให้กรมปราบจัดซื้อเมล็ดข้าวให้ปลูกเมื่อกินก็พากันชอบวันไว้แต่แม่กลาง^(๑) กินไม่ได้จนทุกวันนี้ว่าเปลี่ยนคืนได้ แต่กินมากกินข้าวได้วันขึ้น เป็นชื่อใจว่าวันขึ้นเพราะข้าวนี้ แต่กินมาจะนับว่ากินโทษเกิดขึ้นอย่างหนึ่งก็ได้ คือกินข้าวอื่นไม่ได้ ให้รู้สึกว่าย่อยยากไม่มีรสอร่อยในนั้นเหมือนกินข้าวตอก ต่อเมื่อใดหัว ๆ แลไปแปลกต้นจึงต้องกิน แต่อย่างไร ๆ รู้สึกไม่อร่อยเลย การที่คิดข่าวพรรณนี้ไม่ใช่คิดแต่ตัวหม่อมฉัน เป็นคิดทั้งครัว จึงต้องให้เงินกรมหมื่นปราบบิลละ ๓๐ ซึ่ง สำหรับซื้อข้าวพรรณนี้ส่งทั่วไปในบรรดาผู้ที่คิด การที่โปรดเสวยมีใจเชื่ออยู่ว่า บางทีจะทำให้วันได้ การที่จะกินนั้นไม่ต้องกลัวจะขอส่งถวายให้เสวยพอตลอดปี แต่การหุงนั้นอยู่ข้างเป็นการใหญ่ ถ้าหุงอย่างข้าวธรรมดา เบียดและไป คลองมีวิธีฝึกหัด หม่อมฉันเคยหุงเองดีกว่าคนห้องเครื่องแลต้องเอาเม็ยกกรมปราบมาหุงอยู่เป็นนาน เคยหุงห้องเครื่องหุงได้ดี แต่กินมาประมาณ $\left. \begin{matrix} ๑๗ \\ ๑๘ \end{matrix} \right\}$ ปีแล้ว ในชั้นต้นนี้จะให้ห้องเครื่องหุงส่งไปถวายก่อนแล้วจะได้ทูลหาญา

(๑) สมเด็จพระบรมราชเทวี (สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี

กรมหลวงวรเสวรี ท่านจะจัดการอย่างไรให้ฝึกหัดหุงได้จะได้เรียกหาให้สดวก เพราะ
จะให้ห้องเครื่องหุงส่งตลอดไปจะต้องมีเข้าพนักงานไปส่ง ถ้าเจ้าพนักงานเขาไปเหลว ๆ
ไหล ๆ เสีย จะทรงพร้อมร้องก็ไม่ได้ เปรอบันบายการไม่สำเร็จประโยชน์อันใดได้

อนึ่ง เรื่องสุภาสิต ที่จะเลือกขัณฑ์ภูษิตะ ข้าไปหน่อยหนึ่ง แต่ท่านธรรมเจดีย์
เห็นจะเห็นว่าใจตกเค็ดเคียดดี แต่ตัวท่านเองถ่อมตัวแล้ว ยังปราถนาวิริยาธิกะ

วันนี้ได้ตามสมเด็จพระวันรัตน์^(๑) ท่านว่าสันตฺสูติกะ เป็นเทวราช แลพระ
โพธิสัตว์เองมักจะเป็นสันตฺสูติกะ ก็ที่ตามท่านว่า จะเอาอะไรเป็นที่หมายแห่งชนนั้น
ได้บ้าง ท่านว่าต้องพระโพธิสัตว์แลถวายพระพรทั้งนี้ ไม่ได้เล่าเรื่องที่คิดจะใช้พระ
โพธิสัตว์ให้ท่านทราบก่อนเลย

ควรมีการแล้วแต่จะไปรด.

สยามินทร์

ป.ล. ข้าที่หุงส่งถวายมาวันนี้ เป็นข้าอุปถัมภ์หลายพรรณ์ เพราะพรรณ์ที่ส่งถวาย
มาแต่ก่อน ได้หุงกับบาตรเสียววันนี้หมด ชื่อพรรณ์นี้จึงจะได้เกี่ยวต่อไปอีกตาม
ลำดับ ในครั้งนั้นขอให้ทรงส่งพรรณ์อื่นดู แต่เข้าใจว่ากระทางไปบ้าง.

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๓๖)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๓

(ที่ ๑๕๔)

วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๘

ขอถวายพระพร

ข้าที่พระราชทานมาวันนี้ มีเลียนไม่เหมือนข้าทองรย้า แต่ยังมีรอย
ได้แบ่งให้พระประวิตร^(๒) ผู้ฉันทัวไม่ใคร่ได้ลองฉันดูก็ชอบ ทรงอุปมาข้าที่ไม่อร่อย

(๑) สมเด็จพระวันรัตน์ (แดง) วัดสุทัศน์

(๒) พระเจ้าสุภยาเธอ พระองค์เจ้าประวิตรวรมโนดม (กรมหลวง
ปราจีนกิติยพงศ์)

เรื่องงานเลื่อนกรมและชนตำแหน่งจันทร์

(ฉบับที่ ๒๗)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๗

วันที่ ๗ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๕

ขอถวายพระพร

พระราชหัตถเลขาว่านนี้ ได้รับพระราชทานแล้ว พระเดชพระคุณเป็นอย่างยิ่ง กำหนดการที่ทรงมานั้นดีแล้ว เป็นอันตกลงตามนั้น สวคณต์ฉลองยุค^(๑) นั้น ที่ตำแหน่งเสขเปนต์ ที่โบสถ์จะได้เตรียมการเลื่อนกรม^(๒) ได้สวดก วันชนตำแหน่งจะได้ สวดที่ตำแหน่งจันทร์ ในการฉลองยุคมืดเสนาแก่นั้นหนึ่ง เวลาเลี้ยงพระแล้วก็ได้

การมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมพลางวิชิตญาณวโรส

(ฉบับที่ ๒๘)

๓๗

วันที่ ๗ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๕

ทูล กรมวิชิตญาณ

เรื่องชนตำแหน่งที่โปรดแล้วนั้น ได้ส่งกรมหลวงนริศแล้ว เพราะในการตั้ง กรม ใช้พระไชยรัชกาลปัจจุบันนี้ด้วย ครั้นเมื่อจะสวดมนต์ชนตำแหน่ง ก็ย้ายจากพระ อุโบสถ ชนไปบนตำแหน่งที่เดียวทั้งสำหรับ

(๑) งานฉลองยุคเป็นงานของพระสงฆ์ธรรมยุติกา สมเด็จพระยาปวเรศ วรญาณกรณิศทรงทำเป็นแบบมาก่อน

(๒) เลื่อนเป็นกรมหลวง

ในการขึ้นตำแหน่งครั้ง^๕นี้ ก็คิดว่าจะไม่ถวายบริวารให้ต้องไปครองผ้าแล้ว กลับมาอย่างขึ้นกุฎี สิ่งใดควรมีจะจัดไว้ในตำแหน่งให้พร้อมทุกอย่าง ครั้นเวลาครั้งจะ^๕ไปหลังหน้าถวายในพระหัตถ์ ซึ่งเขากันได้ทองวัดทองบ้าน เช่นพระยาบุรุษย์ ชายเสวีรุ่งวงศ์^๕ ขึ้นบ้านก็ไม่ได้มรดกมาใช้หลังหน้าเป็นตัวอย่างมาแล้ว ถ้าเวลาพระสวามนตร์อยู่เคยชยัน-
โตก็มีเช่นบ้านกรมหมื่นพิศาด เห็นจะเป็นการเรียบร้อยงดงามดีกว่าที่ตนกันพรั่งพร้อม^๕อย่างขึ้นกุฎี ของแจกจะได้ส่งค่าจากทุกเช่นที่วางไว้แล้ว.

ควรมีควรแล้วแต่จะไปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๒๕)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๕

วันที่ ๒๒ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๕

ขอถวายพระพร

สุภาสิต (๑) นั้นรวบรวมแล้ว เมื่อกำลังเสด็จพระราชดำเนินบางปิ่น ชาติม-
ภาพให้ส่งให้หลวงดำรงธรรมสาร ลงมือพิมพ์ไปพลาง บัดนี้เรียงเล่มแก่เสร็จ สมควร
จะพิมพ์ได้ ขอพระราชทานถวายแบบอย่างปรุฟปีดมาในค่านำได้กาไว้เพื่ออ้างถึงกระแส
พระราชดำริให้ด้วย ฯ

ได้สั่งให้พิมพ์ ๒๐๑๐ ฉบับ เย็บปกแรงงามแลสามัญเท่าจำนวนของมิตต์ค
กระดาษ (๑) ตามชนิด นอกนั้นเป็นปกอ่อน ฯ

ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหมื่นเวชร์ญาณ

(๑) หนังสือประชุมสุภาสิตพิมพ์แจกในงานเลื่อนกรม

(๑) มีดสำหรับตัดกระดาษ ของแจกในงานเลื่อนกรมเหมือนกัน

ป.ด. ข้อกฎหมายเล็กน้อยได้สองร้อยห้าสิบเศษ ไม่พอกับจำนวนเม็ด ข้อที่จารลงในเม็ดต้อง
ซ้ำกันบ้าง ในลานทองเหลืองเดิมใช้ทองเหลือง

ขอถวายพระพร

ว.จ.

(ฉบับที่ ๙๐)

สวนทูลศีก

วันที่ ๒๓ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๕

ทูล กรมวชิรญาณ

ในรูปที่ส่งมาให้ตรวจแล้วเห็นว่าเป็นที่เรียบร้อยใช้ได้ คิดจะร่างปรารภ
ถวายแด่คุณก็ยังมีขว้างไม่สบาย จึงต้องยั้งไว้เขียนต่อเวลาต้นนอน บัดนี้ได้ส่งถวายมา
ในซองนี้

หม่อมฉันเจ็บไม่เข้าที่เลย เป็นไขอย่างอ่อน ๆ เนือง ๆ แลมีอาการต่าง ๆ
ซึ่งหมอเยอรมันตรวจ ว่าสาเหตุเกิดขึ้นด้วยเป็นไขมาเรื่อยมาแต่ก่อนหาไม่หมดเชื้อ
ครั้นนานเข้ามามีค้อย ๆ โดงขึ้น จึงให้มีอาการต่าง ๆ รวมทั้งอาการที่เป็นเหมือนหัดนั้น
ด้วย แลโรคเช่นนี้มักจะมีแก่ผู้ซึ่งมีอายุปานกลางอย่างฝรั่ง ก็คือ ๔๕ ไปหา ๕๕ ที่เข
ประมาณว่าเป็นมาสัก ๘ ปีแล้วก็ถูก คติซึ่งจะถึงอัฒจันทร์ของโรคนี้คงมี ๒ ทาง คือ
แกนเซอร์ในกระเพาะอาหารถ้าได้สักอย่างหนึ่ง ก็ดีอย่างหนึ่ง มีทางที่จะเยียวยาให้ยื
ยาวไปได้ แต่ถ้าจะให้หายเด็ดขาดหายไม่ได้ในไตรพีคัลโคลเมต การมันใหญ่ถึงเพียงนี้
เห็นว่าเวลานี้มันจับใช้แลมีก่อนกำลังมา ทำทางจะถึงแก่กัฟขึ้นจึงได้คิดเยียวยาอย่างแรง
แรงอยู่

มีที่ทำการของหลวง เขาส่งมาให้ดูงามดีไม่เลวเลย ไม่ใช่สักทีก็ลาไปใช้
เพื่อสักคราที่ ใช้ได้ แต่ขอเดือนให้ทรงรังวัดหนังสือ หนอยจะเห็นแปลกันก็จะไม่
ตรวจเลยก็ค เล่มที่คูก (*) ส่งมาให้ดูหนังสือก็คิด

ควรมีคิวแล้วแต่จะไปรัก

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๓๑)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๔

วันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๑๒๕

ขอถวายพระพร

สมุทสุภาสิตลงเขียนเข้ามาแล้ว ถวายเป็นตัวอย่าง ตามความในพระราชปกรณ
ได้เว้นริมบนไว้ให้ผู้อ่านคัดด้วยมีกที่เป็นของสำหรับกัน แต่ที่เกินจำนวนมีก ทลวง
คำรองธรรมสารขอเสริมเสร็จ เล่มนี้เป็นอันเอกสำหรับกัษมีตเกาะทั้งเล่ม ฯ

ควรมีควรสรุปแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหมื่นวชิรญาณ

(ฉบับที่ ๓๒)

๓๕

วันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๑๒๕

ทูล กรมวชิรญาณ

ประธานสมุทพุทธศาสนสุภาสิตตัวอย่างมานั้น ผอ.เจียมมีกที่ตุ้กมาให้ กูตัวอย่าง
เหลืออยู่เล่มหนึ่ง ได้ตกลงคัดแต่ของกันดูเป็นที่เรียบร้อยดีมาก สมุทขนาดก็ไม่สู้แบนนัก
พอใช้ได้ จากประธานเล่มนี้ไว้ดูในเวลาว่างไปพลาง ในเวลาดังนั้นคงจะพยายามไปช่วย
ทุกวันให้ได้

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๓๓)

วันที่ ๒๙ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๕

ทูล กรมวชิรญาณ

หม่อมฉันได้กระทำการที่จะให้เจ้าชายข้างใน ไปแต่ วันสวรรคตตั้ง กรมเวลาเย็น
เวลาหนึ่ง วันตั้งกรมเวลาเช้าเวลาหนึ่งเท่านั้นเห็นว่าพอสมควรแล้ว หากไม่จะประดัก
ประเด็่มากไป แต่วันอื่นถ้าชนกชนัตรจะมีเจ้าชายแลลูกที่เบนน้องของหญิงชั้นทรงามับ
ว่าเป็นเจ้าของทูลไปด้วย เพื่อจะได้อนุโมทนาในการถวายทำหนักนั้น ทูลมาเสียให้
ทราบจะได้สั่งเรื่องเลี้ยงดูอย่าให้เปลืองเปล่า (๑)

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๓๔)

วันที่ ๓๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๕

ทูล กรมวชิรญาณ

ได้สั่งมีคเสมน้ำถวายเพื่อจะพองคูกว่าเล่มตัวอย่างที่ ให้ดูสูงกว่าส่งไปที่วัด
เพราะเสียน้ำทางหน้าต่าง เล่มนี้ถวายสำหรับจะให้แจกด้วย (๒)

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

-
- (๑) พระราชทัณฑ์เลขานับนั้น ไม่มีพระตำราสั่งตอบในสมุดบันทึก
 - (๒) พระราชทัณฑ์เลขานับนั้น ไม่มีพระตำราสั่งตอบในสมุดบันทึก

เรื่องเสด็จประพาสยุโรปครั้งหลัง

(ฉบับที่ ๓๕)

เมืองซอมบีก ประเทศเยอรมนี

๔๖

วันที่ ๒๕ สิงหาคม ค.ศ. ๑๒๖

กราบทูล กรมหลวงวชิรญาณ

หม่อมฉันได้พยายามที่จะเขียนหนังสือถวาย ด้วยกระดาษรูปใบลานนี้ ถึงแต่
เมืองบาเตนบาเตน ครั้งหนึ่งเขียนไปได้เป็นสักขยยามแล้วหาเวลาเขียนไม่ได้ จะส่ง
ถวายก็ไม่สำเร็จ เลยต้องเก็บนิ่งไว้พึ่งมาหาช่องได้เวลานี้ ซึ่งเป็นเวลาได้รับหนังสือที่
ประพาสมา ลงวันที่ ๒๖ มิถุนายน ได้ทราบความแล้ว การที่มายุโรปคราวนี้ เป็น
การผิดกับคราวก่อน คือมาอย่างใบเรเวต ความมุ่งหมายว่าจะไม่ต้องค้างยูนิฟอมในที่ใด
แต่ก็ไม่สำเร็จตลอด การไม่สำเร็จตลอดนั้น เพื่อความดีโดยศรัทธาไครยของผู้ที่รับ
ถ้าจะนับเวลาที่มาอยู่ในประเทศยุโรปนี้ออกเป็น ๕ ส่วน จะเป็นเวลาเที่ยวป่าเที่ยวดง
บ้านนอกอาณาเสียสัก ๔ ส่วน อยู่ในเมืองแต่สักส่วนเดียวเท่านั้น ในที่เงียบสงบทั้ง
ปวงที่เป็นเวลายืดยาว ก็ที่เมืองบาเตนบาเตน ประเทศนอร์เวย์ แลเมืองซอมบีกนี้สอง
ตำบลนั้นแลปลายเป็นอันหยุดนิ่ง ๆ มาก ในประเทศนอร์เวย์เป็นอันเที่ยวไม่มีเวลาหยุด
การรับรองของผู้มีชั้นศักดิ์ ตั้งต้นแต่ที่ออกออฟเซนต์ที่เมืองสตูริน เปร์รีเดนท์เมืองฝรั่งเศส
สองคราว คราวแรกที่ปารีส คราวที่สองที่รังบูเย Rambouillet ลักษณเทพบุตร
ของเมืองปารีส เจ้าแผ่นดินอังกฤษรับที่วังวินด์เซอร์ เจ้าแผ่นดินนอร์เวย์รับ
ในพระราชวัง โคเปนเฮเกน แดกรัสเซียเนีย เขมรวันโฮมเปอเรอรับที่วิลเลียมเซอ
เมืองลาสเซลด คูักโยอันอัลเปร์ชเวียเนต์เมืองบรันสวิก รับที่เมืองบรันสวิก ส่วนเจ้าแผ่นดิน
อื่น ๆ ที่ได้จัดการทกลงไว้บ้าง ที่ยังไม่ได้จัดการเพราะไม่มีเวลาบ้าง ก็จะไม่ยากเย็น
ใดในการที่จะพบ แต่มักจะเกิดความไม่สะดวกข้างฝ่ายเราทุกฝ่ายเรา คือเขาก็มีกำหนด
ล่วงหน้าไว้แล้วว่าเมื่อนั้นจะยกกำลังไปแห่งนั้น ข้างเราก็มีกำหนดล่วงหน้า ส่งแต่จะ
ไปถึงกรุงเทพฯ ในวันที่ ๑๗ เปนต้น ถ้าหากว่าเป็นการจำเป็นที่จะต้องพบกันให้ได้

เราเลื่อนเวลาหาช่องว่างของเรา ฤๅเขาเลื่อนเวลาหาช่องว่างของเรา ถ้าสบเหมาะ
กันเข้าก็เป็นกันสำเร็จ แต่การที่จะเลื่อนเวลาหากันเช่นนี้ ย่อมต้องเห็นประโยชน์
ด้วยดีทั้งสองฝ่าย จึงจะตกลงเล่นกันได้ อย่างเช่นอังกฤษฝรั่งเศสเยอรมัน เล่นเมือง
ที่มีราชการพัวพัน เขาก็อยากพบเรา เราก็อยากพบเขา จึงได้ต่างคนต่างบอกเวลาว่างกัน
เช่นเข้าแผ่นดินอังกฤษแลเยอรมัน ตั้งใจเปลี่ยนโปรแกรมของเขาเข้าหาเรา ที่ฝรั่งเศส
ไม่ได้เปลี่ยน แต่ก็ไปจัดการรับ ในที่ซึ่งไม่เคยรับเจ้าต่างประเทศ ให้เป็นการพิเศษ
ส่วนเมืองเทนมากแลนอร์เวย์นั้น เข้าแผ่นดินรออยู่คอยจับสันธนะแล้วก็ออกจากเมือง
เกือบจะพร้อมกัน วันไว้แต่ยี่สิบสี่ฝ่ายเราผ่อนเวลาตามเขา ประเทศอื่น ๆ ความ
ต้องการมันต่างคนต่างน้อยเหตุด้วย ไม่สู้กิจการเกี่ยวข้องอะไรกันนัก จึงได้นัดเวลากัน
ไม่เหมาะ ฤๅเลื่อนเวลามาให้เสียข้างฝ่ายที่ต้องการ ๆ ในการรับรองครั้งนี้ อย่างบน
มีจริงไม่ตรีสนิทกว่าแต่ก่อน เหมือนอย่างว่าเป็นคนชอบกันในฐานะเฉพาะตัว ไม่ใช่ออก
แขกเมือง ส่วนที่นับว่าได้อยู่ในพระนครจริง ๆ เช่นที่ไปครั้งก่อน แลใคร ๆ เขามา
เที่ยวเมืองฝรั่งกันนั้น มีลอนดอน ๓ วัน ปารีส ๗ วัน เบรลิน ๕ วันเท่านั้น นับว่า
เป็นเที่ยวอย่างที่ไม่มียุทธภัย โดยลักษณะเช่นนี้เลย แลนับว่าได้ไปเที่ยวอย่าง
กว้างขวางที่สุด ซึ่งคนไทยพึงได้เคยเที่ยว ถึงผู้ที่มาอยู่แต่มาเล่นเรื่อยในประเทศยุโรปก็
หาได้เที่ยวเหมือนไม่ จนเจ้านายแลผู้มีบ้านตาคักคี่ข้างฝรั่งยอมรับว่าเป็นนักเลงเที่ยวจริง
ในเรื่องรักษาตัวขั้นแรกที่มาคนบาเคน ไม่ได้รักษาตัวถึง ไม่เป็นที่ตั้งว่าจะมีความสุข
ยืนยาวไปถึงว่าร่างกายได้เจริญขึ้น เข้าใจว่าเป็นผลแห่งความเปลี่ยนแปลงประเทศแล
อากาศ ถ้าคืนไปสู่ประเทศแลอากาศเดิม น่าจะกลับลงรอยเดิมซึ่งเริ่มเป็นที่พอใจ ใต้
ประทุมหมอกตรวจอากาศใหม่ อันเป็นผลให้ต้องมาอยู่ในที่นี้ คงจะอยากทรงทราบว่า
อากาศเป็นอย่างไร ที่แท้จริงคือสาเหตุนั้นเป็นตัวร่างกายอันเกิดมา มีสิ่งจุมุกเอียงคู้
ข้างหนึ่งซึ่งน่าจะเป็นพิษพันธุ เพราะชายบริพัตรมีจุมุกอย่างเดียวกัน ไม่ได้คลาศเกดิอน
เลย แลมักจะเป็นหวัดเหมือนอย่างเช่นหม่อมฉันเป็นมาแต่ก่อนซึ่งหยาได้สงสัยว่า บาง
ทีถูกระหม่อมจะได้เป็นเช่นนี้มาช้านานแล้ว ความกังขาจะจริงเพราะท่านเป็นเจ้าของ
เสมหะมาก่อน ด้วยอาไศรยเหตุจุมุกพิการเช่นนี้ทำให้โลหิตเกิดขึ้นมาที่จุมุกไม่สะดวก
มาซึ่งอยู่ที่คองจุมุก ทำให้เนื้อที่ตรงนั้นหนาขึ้น ผิวหนังนั้นไม่เกลี้ยง เมื่อนำมาชั่งมาตวง
ที่ตรงนั้นนำมาละลายรังทำให้ผิวตัวไป แล้วเป็นเหตุให้เกิดเสมหะมากขึ้น ยังมีเสมหะ
ผ่านทางนั้นมากจนผิวก็ยงหนาขึ้น ทำให้จุมุกเคยไปเสียข้างหนึ่งลดหายใจแรงข้างหนึ่ง

เป่าข้างหนึ่ง ข้างที่น้อยได้ออกซิเจนเข้าไปในอีก จึงทำให้โลหิตอ่อนไปแถบหนึ่งๆ ข้อ
 ที่สองนั้นผลแห่งจุมุกแถบข้างหนึ่งนี้ปอดข้างซ้ายที่ต้องทำงานเกี่ยวกับช่องแคบนั้น ต้อง
 ทำงานแรงกว่าข้างขวาจึงเป็นเหตุให้ปอดข้างซ้ายขยายกว้างกว่าข้างขวาไปหน่อยหนึ่ง ซึ่ง
 หมอตรวจว่าไม่มีโรคภัยอะไรในปอดนั้นเป็นความจริงแต่ไม่ได้กล่าวถึงว่าปอดกว้างกว่า
 ข้างขวา จะเปนด้วยเขาจะเห็นว่ารักษาไม่หายทุกอย่าง จึงได้มากล่าวต่อหมอนั้นหลัง
 แดงหมอนั้นหลังนี้ไม่ได้ศึกษาจะให้ปอดแคบเข้าไปอีกได้เพราะเหตุว่ามันหย่อน
 เสียแล้ว เหนเขาก็จะปล่อยให้หย่อนไปก็รักษาทางอื่น ๆ ข้อสามด้วยความลำบากใน
 เรื่องหายใจอ่อนตามเหตุที่ ๑ ที่ ๒ นานเข้า เพราะโลหิตน้อยลง จึงทำให้กล้ามเนื้อรอบ
 หัวใจซึ่งสำหรับฉีกโลหิตนั้นอ่อนลงด้วย ข้อนี้เป็นข้อซึ่งหมอดอกตกใจ เกร็งรัศที่จะ
 ให้รีบรักษาโดยเร็ว เพราะเป็นเหตุที่จะให้ถึงชีวิตได้โดยเฉพา แต่รอดตัวที่เป็นของ
 รักษาให้หายสนิทได้จริง โดยบำรุงกล้ามเนื้อให้แรงขึ้น พร้อมกับแก้ต้นเหตุคือ
 ช่องจุมุก ๆ ข้อสี่ด้วยหัวใจแลโลหิตพิการไปเช่นนั้น ประกอบทั้งอายุมากขึ้น เริ่มตั้งต้นที่
 จะทำให้ไตพิการ ด้วยมีไข้ขาวในบัสสาวะ คนที่อายุมากโลหิตอ่อนลง ย่อมมีไข้ขาวใน
 บัสสาวะบ้างแทบทุกคน แต่มีเหตุอื่นช่วยแรงด้วย จึงชักให้เป็นเร็วกว่าที่ควรจะ
 เปน แต่เป็นโรครักษาไม่หาย ด้วยอายุเป็นที่ตั้งของโรค แต่จะบำบัดโรคซึ่งช่วยแรง
 ให้รีบ ให้เป็นไปแต่ตามปรกติอายุ เปนอันราชัสลงไว้ได้รวมโรคที่เป็นวิธีสี่ประการ
 นี้เองแก่กันดังเช่นที่ทูลมานี้ การรักษาดำหากว่าหนุ่มจะเอาเหล็กแดงเผาเนื้อหนังขึ้นมา
 นั้นให้ไหม้แพบไปเสีย เช่นได้เคยทำบริพัตรเมื่อยังไม่ได้เข้าไปกรุงเทพ ฯ แต่กำลัง
 เยาว์อยู่ในบ้านนี้ แต่อายุมากเสียแล้วเขาไม่ทำ ใช้ชำระด้วยน้ำสอคปากคืบเข้าไปขีด
 ล้าง แล้วมียาเข้าไปทาให้หนังตรงนั้นบางลงทีละน้อย มียาเข้าไปชำระช่องช่องจุมุก
 ด้วยคีมงอ ต้องทำซ้ำวันกว่าที่เผาด้วยเหล็กแดง และจะไม่หายสนิทเหมือนเผาด้วยเหล็ก
 แดง คงจะต้องทำต่อไปวิภละสองครั้ง จนตลอดถึงในกรุงเทพ ฯ มีสูบลีดต่างอีกอย่าง
 หนึ่ง คล้าย ๆ ฝักนาหอม ส่วนการที่จะทำให้กล้ามเนื้อรอบหัวใจแรงนั้น ให้กินยาอย่าง
 แดงที่เรียกว่าคิลิสกาลิส ยานานนั้นว่าจะส่งไปถึงประเทศตะวันออกไม่ได้ มีธาตุสำหรับ
 เสื่อม เมื่อธาตุนั้นเสื่อมเสียแล้ว ยานานกลายเป็นให้ผลอย่างอื่น แต่ในประเทศยุโรปยัง
 ต้องประสมไว้ได้เพียงสองวันสามวันเท่านั้น ยานานนี้กรรมวิธีสกัดกินในบางกอก มี

ความเสียใจเป็นอันมาก ที่เห็นจะถูกการเปลี่ยนแปลงไปเสียแล้ว การวางยานี้ไม่ใช่ง่าย
 อย่างแต่หมอในกรุงเทพ ฯ แต่หมอที่อยู่โรปนี้ยังไม่ตาจวาง ต้องไปเชิญไปรเฟสเซอร์ที่
 เป็นผู้รู้หลักมาก มาประสม จะให้กินครั้งไรก็ต้องตรวจชีพจรก่อนทุกครั้ง กินแล้วต้อง
 ให้นอนสองชั่วโมงสามชั่วโมงกั้วโลหิตจะพลุ่งพลั่ง อีกอย่างหนึ่งนั้นให้อาบน้ำคาโบลิก
 แอซิด ซึ่งต้มขึ้นเกิดแคะให้มีฟอง อีกลักษณะหนึ่งให้พอกคินที่บาดเลื่อยคัทมีร้อน ให้
 กินยาแลกินน้ำคาโบลิกแอซิดแก้ผูกกลัด การรักษานี้ กำหนดต้องกินเวลา ๔ วิกขึ้นไป
 ๓ วิกจึงจะพอ บังคับให้มีเวลานอน เวลาออกเที่ยว ไม่ให้กินเผกกินเคม ต้อง
 กินนยวันละ ๓๐ แกรม กินลูกไม้ให้มาก ให้สูบบุหรี่แต่วันละ ๕ มวน หม่อมฉันได้รับ
 ประพฤติตามนี้หมด เว้นไว้แต่เนย บางวันก็หมด บางวันก็ไม่หมด บุหรี่บางวันกิน
 อัตราไปบ้าง แต่ไม่มากเหมือนอย่างกรุงเทพ ฯ สังเกตได้ว่าเห็นจะมีคุดอยู่ การที่ระ
 หายขาดนั้นหายไม่ได้ ดังได้ทูลมาข้างต้นแล้ว แต่เวลาหลับไปคงจะทรงเห็นแปลกจน
 มาก มีความรุกถึงอยู่เนื่อง ๆ ขอถวายความเคารพมาแทบพระบาท.

กุศลสงคราม ป.ร.

หมวดที่ ๓

การคณะสงฆ์

เรื่องพระสงฆ์ขอลาขอบวชแปลงเป็นธรรมยุติ

(ฉบับที่ ๓๖)

พระที่นั่งบรมพิมานมณฑล

ที่ ๑๑/๔๘

๑๕
วัน ๗^๑/_๕ ๖ ค่ำ ปีมะแม ๒๔๕๘

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ด้วยหม่อมฉันได้รับจดหมายที่ประธานมา เรื่องพระภิกษุ (๑) มาพูดจะขอรับถือลัทธิข้อปฏิบัติอย่างพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย แลว่าพระสมุห์คณาจารย์ (๒) ก็จะไปประพฤติด้วยนั้น หม่อมฉันมีความยินดีมากในเวลานี้ เมืองซึ่งถือพุทธศาสนาซึ่งยังใช้ภาษาบาลีก็ยังมีเหลือเป็นแยะอยู่แต่เมืองไทยเมืองเดียว ควรที่จะช่วยทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ให้คำสั่งสอนอันแท้จริงแพร่หลายไปถึงประเทศทั้งปวง ซึ่งยังมีผู้นับถือพระพุทธศาสนาแต่ไม่มีผู้ที่จะทำนุบำรุงยกย่อง ให้ได้ประโยชน์อันเป็นแก่นสารทั่วไปแก่ชนทั้งปวงตามความปรารถนา ซึ่งพวกลังกาจะมาขอรับลัทธิธรรมยุติกไปประพฤติให้เป็นการแพร่หลายยกไปทั้งนี้ เห็นว่าเป็นการมีคุณแก่ชนทั้งปวง ไม่ควรที่จะเป็นที่ยกย่องอย่างหนึ่งอย่างใด เมื่อเรอรับไปไม่ประพฤติได้จริง ก็เป็นการเสียอยู่แก่ตัวเราเองทั้งทางโลกย์ทางธรรม เห็นว่าควรที่จะทรงเป็นธุระช่วยเหลือท่านให้สมประสงค์ เมื่อเป็นการที่สมควรหม่อมฉันจะช่วยอุกหนุนบรรณาการใด ก็จะช่วยอุกหนุนไปตามควร.

จ.ป.ร. สยามินทร์

(๑) พระภิกษุเป็นพระเถรลังกา ฝ่ายมรณิกาย เข้ามากรุงเทพฯ

(๒) พระสมุห์คณาจารย์เป็นพระเถรลังกา ฝ่ายอุบาลีนิกาย ไม่ได้เข้ายา

(ฉบับที่ ๓๗)

พระที่นั่งบรมพิมานมหาราชวัง

ที่ ๔๘

วันที่ ๓๑^{๑๕} ๖ ค่ำ ปีมะแมชุกก ศักราช ๑๒๔๘

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ด้วยหม่อมฉันได้รับลายพระหัตถ์ที่ประทานมา ในเวลานั้น กราบความแล้ว
ชื่อท่านศิริสุมนะหม่อมฉันได้เห็นจากอักษรอังกฤษที่ราชบัณฑิตในเฝ้าความ ได้เขียน
ใต้อริว่าศิริสุมนะมาแต่เดิมแล้ว แต่สวัสดิ์ (๑) จะไม่ทราบเขียนเป็นสมณไป ฤาอย่างไรหา
ได้สังเกตไม่ ที่ทรงมาหม่อมฉันก็ได้นึกสงสัย แต่ไม่ได้ทูลทูลว่า

การซึ่งเสด็จอุปัชฌาย์ทรงมีพระหฤทัยยินดีอนุเคราะห์ แก่พระศิริสุมนะ
อย่างนี้ หม่อมฉันมีความยินดีเป็นอันมาก ด้วยศาสนวงศ์อันได้ชำระความบริสุทธิ์
บริบูรณ์แล้วนี้ จะแพร่หลายออกไปในทิศานุทิศ เป็นประโยชน์แก่มนุษยที่ปราศนา
ธรรมอันดี นับว่าเป็นกองกุศลอันยิ่งใหญ่อย่างหนึ่ง ขอให้การทั้งนี้เป็นไปตลอด และ
เป็นการแพร่หลายดารสืบไปภายหน้าเถิด

ซึ่งพระศิริสุมนะจะมาหาเพื่อจะยื่นหนังสือขอให้อุปถัมภ์ ในการศึกษานั้น
เมื่อจะมาเมื่อใดรับสั่งบอกมาที่สวัสดิ์ก็ได้ เมื่อควรจะอุททมนได้ประการใด ก็จะช่วย
อุททมนตามสมควร

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๓๘)

พระที่นั่งบรมพิมานมหาราชวัง

ที่ ๔๘

วันที่ ๓๑^{๑๕} ๖ ค่ำ ปีมะแมชุกก ศักราช ๑๒๔๘

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ด้วยได้รับประทานลายนพระหัตถ์ที่ทรงมา เรื่องพระลังกาที่จะเสด็จมาแปลสมณ

(๑) พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิ์ประวัติ (กรมพระสมมตอมรพันธุ์)

ธรรมยุติกาท่อไปในภายหน้า ขอให้หนังสือท่านพวกเก่าน้ำเข้ามก พระธรรมยุติกานี้
นี้จึงจะรับแปลงให้ เพราะกลัวจะโบแตกเป็นหลายพวกหลายเหล่านี้ หม่อมฉันเห็น
ชอบก็ยกกระแสพระคำวิหิตที่ทรงทุกประการ ได้สั่งพระยาภาสกรวงษ์ ผู้ซึ่งจะเป็นพนัก
งานรับส่งพระลังกาให้รักษาตามนั้นแล้ว ขอให้ไปตรับสั่งแก่พระศิริสุมน พระปัญญา
เสขรให้เซอทราบเสียด้วย

แต่ผู้ซึ่งจะเป็นศัตรูของพระศิริสุมนที่เห็นตัวอยู่นั้น คือท่านปวงชนธรรมยุติกา
จารียมหาวิภาวีสุกทินแห่งหนึ่งนั้นแล้ว ครั้นกรมหนังสือมาถึงโสณ (*) ตัวสั้นตัวเสียจะ
ขอให้บอกข่าวว่าพระศิริสุมนเข้ามาทำอย่างไรอย่างไรบ้าง หม่อมฉันกลัวว่ารู้ข่าวคราว
เข้าหน้าที่จะเข้ามาเองบ้าง ท่านองค์น้อยข้างจะกว้างขวางเคยคบค้ากับเจ้าแผ่นดินพม่ามา
ก่อน เมืองพม่าเสียครั้งนั้นก็อยู่ข้างจะทุกข์ร้อนมาก คราวนั้นคงจะเห็นเข้าเกาะเราแน่นกว่า
แต่ก่อน จะเป็นเชลยก็ตองลาพวกพ้องเชลยก็ต ไปชวนให้เจ้าแผ่นดินพม่าสร้างวัดที่เมือง
ลังกาเหมือนกัน จนถึงส่งอำมาตย์ออกไปซื้อที่แล้ว มาไปเกิดขุแยงกันขึ้นอย่างไรจึงได้
เลิกไป น่ากลัวท่านคงจะเข้ามาหาอย่างท่านศิริสุมนบ้าง ถ้าจะเป็นเกลียดชังกันเสีย
จะไม่เอาแบบเขาอย่างกันก็จะเบื่อนั้นรู้แล้วไป หม่อมฉันกลัวแต่ท่านคนนี้จะเข้ามาชวน
ให้ต้องเกรงอกเกรงใจ ถ้าไปเกิดเป็นศัตรูกันแรงหนักขึ้น จะไปยุ่งแยงมั่งคั่งให้เข้าใจ
การผิด ๆ ไปต่าง ๆ ก็จะเป็นไปได้ ขอให้ทรงห้อยพระศิริสุมนดู จะเกลียดชังกันสัก
เพียงใด เมื่อเวลาพระศิริสุมนจะมานั้นพิมพ์หนังสือลาแจกพวกพ้องทั่วไป ก็ได้ส่งถึง
ท่านสุกิตด้วยฉบับหนึ่ง ท่านสุกิตเอาไฟล์ส่งมาที่โสณเหมือนจะอยากจับเท็จจริงใน
หนังสือนั้น เพราะหนังสือนั้นได้กล่าวถึงที่ตุลกระหม่อม (*) รับสั่งนิมนต์ให้เข้ามาแต่
ก่อนนั้นเป็นต้น เป็นความย่อ ๆ คงได้ความว่าท่านศิริสุมนรู้จักกันกับท่านสุกิต แต่เห็น
จะไม่ชอบกันนัก

อนึ่ง การที่ท่านศิริสุมนกับท่านปัญญาเสขร จะสมัคมาอยู่วัดที่จะสร้างใหม่
นั้นก็เป็นที่แล้ว หม่อมฉันวิตกแต่ข้อปฏิบัติตามแบบอย่างธรรมยุติกาของเรา เธอได้

(๑) พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต (กรมขุนพิทยลาภพฤฒิ-
ธาดา) ราชเลขาธิการฝ่ายต่างประเทศ
(๒) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ก็ขาน้อยนัก เวลาที่ออกไปนี้ความประพฤตินั้นใดซึ่งจะเป็พยานให้เห็นว่าได้ประพฤติ
ตามแบบธรรมยุติกนิกายวิเศษชั้น ซึ่งจะเป็นที่ชวนความเลื่อมใสของผู้อื่นต่อไปอีกนั้น
เธอจะไม่ไคร่ทราบ ขอให้ทรงเพาะปลูกแนะนำไปให้มาก ๆ เมื่อเวลากลับไปแล้วก็ขอให้
ทรงพระอุสาห์ส่งข่าวคราวตักเตือนข้อปฏิบัติต่าง ๆ อย่างละเอียดเสียไปลงแบบเก่าไม่
ประหลาดอันใด เมื่อได้ตั้งรากง่าวมั่นคงแล้ว จึงจะเป็นที่ไว้ใจได้

อนึ่งในพุทธศาสนสถานเป็นที่ควรให้เธอมาตุนแห่งหนึ่ง หม่อมฉันลี้ไป ถ้า
เวลายังมีพอให้พามาสูญเสียก็เห็นจะดี พระพุทธบุษยรัตน์ก็เป็นพระสำคัญแลสีมานั้นก็เป็น
สีมาธรรมยุติกนิกาย แต่จะรกร้างอยู่อย่าง หม่อมฉันได้ให้สวัสดิ์ตุลกรมขุนเจริญให้
มาจัดแล้ว จะมาวันใดก็ให้ทรงนิตวันเถิด.

กรรมกิจแล้วแต่จะโรโรค
สขามินทร์

(ฉบับที่ ๓๙)

พระที่นั่งบรมมาศมณฑล

ที่ ๔๘ วัน ๕ ๗ ค่ำ ปีมะแม ๑๒๕๘
๑๕

กราบทูล กรมหมื่นนพรัตนวงศาธิบดีให้ทรงทราบ

ด้วยสายพระหัตถ์ที่ประทานมาเวลานี้ ได้ทราบความแล้ว เมื่อได้ทรงทอด
พระเนตรหนังสือที่หม่อมฉันเขียนแล้ว นั้นแล้วก็เป็นอันทรงทราบเรื่องราวตลอด ท่าน
ศิริสุนนไว้อาทวกริยาดีกว่าท่านสุภดีไม่ยกน่านัก ถึงในเวลาที่จะเคาะเข้ามาที่พระยาภาส
ก็พูดเป็นการเดิมยศ คำตั้งตั้งพระสุภดีมาพูดอวดอ้างว่ายังมีพระที่เป็นคนโตมากกว่า
ท่านศิริสุนนนั้น ก็เป็นความจริงอยู่ อาจารย์เขาเป็นคนมีชื่อเสียงโด่งดังกว่าท่านศิริสุนน
ได้ของรางวัลปรีนคอรเวสต์ (๑) ด้วย ที่รางวัลนั้นรางวัลด้วยความรู้ เห็นจะเป็นผู้รู้
มากกว่าท่านศิริสุนน แต่การปฏิบัติในทางสมณนั้น ที่ไหนเขาจะมากเป็นฐานะประบั้งว่าใคร

(๑) คือพระเจ้าเอคเวคที่ ๗ ประเทศอังกฤษ

ก็ใครชั่ว หม่อมฉันให้สงไสยแก่ท่านสุภักดิ์จะเป็นคนเห็นแก่เงินแก่ทองมาก ดูร้อนหรือ
ร้อนรนมากนัก แต่ถึงจะเป็นคนกว้างขวางอย่างไร ก็จะทำให้แก่เราไม่ได้ฤาไม่ทำที่เดียว
เป็นแต่จะคิดขัดขวางภลาผลที่ทางศิริสุขุมจะได้จนสุดกำลังเท่า นั้น ที่จะทำให้ท่าน
ศิริสุขุมด้วยอย่างใดก็ทำไม่ได้ เพราะจะฟ้องปราชัยเป็นต้น เขาคงไม่ชำระเหมือน
เมืองเรา

การซึ่งจะหน่วงท่านบัญชาเสขไว้ในเมืองเทพฯ หม่อมฉันก็ไม่แน่ใจ ใน
การเล่าเรียนของท่านบัญชาเสขเองตลอดครุคุณหนึ่งคงจะเป็นผู้รู้ได้มาก แต่ท่านศิริสุขุม
ที่จะออกไปคนเดียวจะเป็นการขัดขวางค้ำบังของเธออยู่อย่างไรดอกการะมัง จึงไม่ยอม
ทั้งกันเลย ถ้าเป็นการขัดขวางปล่อยให้ออกไปเสียคราวหนึ่ง เมื่อมีโอกาสอันดีภาย
หลังจึงให้กลับเข้ามาให้เห็นจะได้ ขอให้ทรงหาฤกษ์ฤกษ์ตามควรเถิด

ควรมีควมแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๕๐)

พระที่นั่งบรมพิมานสวรรค์

๑๕
วัน ๑๕ ๑๐ ค่ำ ปีมะแม ๑๒๔๘

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ด้วยประทานสำเนาหนังสือพระศิริสุขุมถึงคุณเดวมานันต์ได้ทราบความแล้ว หนังสือ
นั้นก็สมมาตามทางเหนือที่การศกเห็นว่าความจะเป็นอย่างนี้ พระในมรัยวงษที่เธอ
สงไสยว่าจะเป็นผู้เขียนหนังสือนั้นก็เหมือนจะเป็นพระสุภักดิ์เอง เห็นว่าความเรื่อง
จะไม่เป็นสลักสำคัญกันใด เป็นแต่ความคิดอย่างอิงจากรู้ไปเหมือนหนังสือทั้ง ไม่ควร
จะถือเอาเป็นอารมณ์.

ควรมีควมแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

เรื่องชาวอินเดียมายังขอบวช

(ฉบับที่ ๔๑)

พระที่นั่งบรรณาคมสรดิษฐ์

๒๐

วัน ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๑๒๔๕

กราบทูลมายัง กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ด้วยทรงจกตมามาเรื่องบาบุงัฒนทรทาสชาวอินเดียมิ่งหนึ่งสอนำคนอื่นเตี้ยชื่อ
ธรรมทาสไพรวะมาจะขอบัพพชาในธรรมวินัยฝ่ายพระพุทธศาสนาเห็นได้ทราบแล้ว
หม่อมฉันเห็นว่าที่ธรรมทาสไพรวะจะมาบวชนั้น เห็นจะเป็นด้วยมีความ
ประสงค์จะมาเรียนพระไตรปิฎกเพื่อประโยชน์วิชาการศึกษาต่อไป จะมีความเชื่อถือแท้ๆไม่
เห็นประมาณไม่ถูก แต่เห็นว่าโดยจะยอมให้บวชในการที่จะทำเหตุผลอันใดให้เป็นการ
เกี่ยวของในบ้านเมืองนั้นไม่มี แต่ที่เมื่ออยู่ครบกกำหนดแล้วสักไรจะไปสรรเสริญญาติ
เคียนนั้น ต้องเอาไตรยสั่งเกิดกิริยาของคน ๆ นั้นแล้วตายเขาอย่างเดียว การเช่นนี้หม่อม
ฉันจะประมาณไม่ได้ด้วยเอง จึงต้องกราบทูลได้แต่ว่าไม่ขัดข้องอันใดในราชการ ถ้า
ทรงเห็นอัชฌาไศรยเป็นคนมั่นคงอยู่แล้วให้บวชก็ได้ การที่เคียนสรรเสริญภายหลังนั้น
ถึงคนไทยที่บวชก็เป็นอยู่เหมือนกัน.

ควรมีการแล้วแต่จะไปรด

สยามินทร์

หมวดที่ ๔

การศาสนา

เรื่องบำรุงพระศาสนาตามหัวเมือง

(ฉบับที่ ๔๒)

ปากน้ำเมืองจันทบุรี

๒๐

วัน ๑๕ ๑๑ ค่ำ ปีกุนนพศก สักราช ๑๒๔๕

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ด้วยหม่อมฉันทมาเทียจวงษ์ ได้มาทำบุญพระบรมขีฑูลกระหม่อมที่เมือง
จันทบุรี ได้ฟังเทศนาที่พระครูสังฆปาโมกข์มาเทศน์ มีเนื้อความเป็นนิทานมาก
ข้อปฏิบัติมีแต่เล็กน้อยไม่เป็นที่เลื่อมใส เห็นว่าการศาสนาในหัวเมืองอยู่ข้างจะเหลวไหล
เสื่อมทรามมาก เพราะไม่มีหนังสือแสดงข้อปฏิบัติที่จริงแท้สำหรับเล่าเรียน มีแต่หนังสือ
ที่เหลว ๆ ไหล ๆ คาหนังสีที่สึกเกินไปผู้อ่านเข้าใจไม่ถึงใจบ้าง จึงเห็นว่าถ้าแต่ง
หนังสือเทศน์ที่เข้าใจง่าย ๆ เหมือนหนังสือสมเด็จพระวันรัตน์ (๑) แต่งให้เป็นคำไทย ๆ
อย่าให้ติดศัพท์มาก ๆ ติดศัพท์ต้องแปลทุกคำ ตีพิมพ์ส่งออกมาให้พระสงฆ์ตามหัวเมือง
เทศนาสั่งสอนสัปรด เห็นว่าการศาสนาที่จริงแท้จะแพร่หลายเป็นประโยชน์มาก ก็คิดว่า
จะตีพิมพ์แต่ ๑๒ กัณฑ์ก่อน ส่งออกไปตามหัวเมืองบังคับให้พระสงฆ์ทุก ๆ วัดเทศนา
สอนสัปรดในวันพระกลางเดือนเดือนละครั้ง เพราะน้ำมากกว่านี้ ไปจะเป็นที่เหน็ดเหนื่อย
หน่ายกันเสีย เมื่อถึงปีที่สองจึงแต่งพิมพ์ออกมาอีกปีละ ๑๒ กัณฑ์ครบแปดปี ๔๖ กัณฑ์
พอจะได้เทศน์วันพระเข้าบ้างเดือนละ ๔ ครั้งแต่ให้เทศน์ตามบ้านด้วย เห็นว่าเป็นการ
สวดกถากรรมที่จะแต่งแต่การทำสมาธิด้วย

(๑) สมเด็จพระวันรัตน์ (พุทธสิริ ทัฬห) วัดโสมนัสวิหาร

การที่จะแต่งเทศน์นั้น หม่อมฉันขออาราธนาให้ทรงเป็นพระธุระในการที่จะ
เรียบเรียง โปะชั้นต้นนี้จะขอแรงพระราชอาคันเถาะเปรียญบางรูป ๑๒ รูป ตามแต่ที่จะทรง
เห็นสมควรให้เรียบเรียง ขอให้ทรงชี้แจงให้เรียบเรียงให้ถูกต้องตามประสงฆ์ที่ทูลมา
แล้วข้างต้น แล้วทรงตรวจตราแก้ไขแล้วจะให้ผู้แก่งมาเทศน์ที่หอธรรมสังเวช (๑) ซึ่ง
แก่ฉลองไตรแล้วไป เมื่อครบ ๑๒ กัณฑ์แล้ว จะได้ตีพิมพ์แล้วส่งไปตามหัวเมือง

เทศน์ในชั้นต้น ๑๒ กัณฑ์ กวระจะแต่งความที่ง่าย ๆ มีทานกษัตริย์สภาวะ
แลสัมปทา ๔ สังกาโลวาทสูตรเป็นต้น กัณฑ์หนึ่งอย่าให้ยาวนักจะควรแต่งเรื่องโค่นวัง
ให้ครบ ๑๒ กัณฑ์แล้วแต่จะทรงเห็นสมควร

อนึ่ง การที่จะจัดพระราชอาคันเถาะออกไปหัวเมืองที่คิดไว้แต่ก่อนนั้นตุน่าจะจัด
จริง ๆ.

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๔๓)

พระที่นั่งอับดุลมุหิซ

ทอศที่เกาะภูเก็ต

๒๐

วัน ๗ ๑๑ ค่ำ ปีกุญนพศก จักรวาร ๑๕๔๓

กราบทูล กรมหมื่นนวัชรญาณเจ้าวรยศ

๒๐

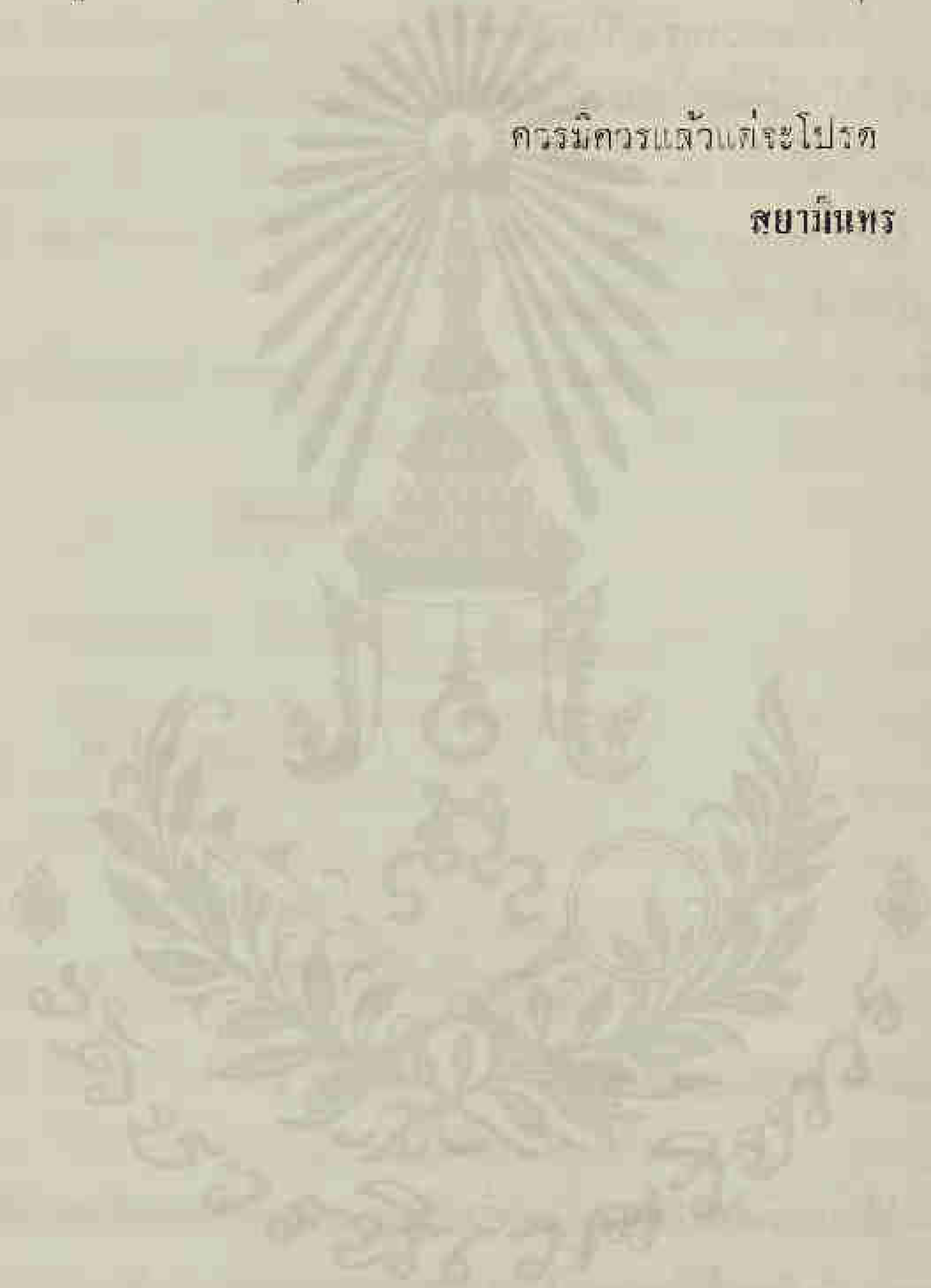
ด้วยได้รับหนังสือลงวัน ๕ ๑๓ ค่ำ ปีกุญนพศก ได้ทราบแล้วซึ่งรับสั่งมาเรื่อง
พระราชอาคันเถาะออกตัวเมืองนั้น หม่อมฉันเห็นจริงกายรับสั่งแล้ว จะอังกัณฑ์ที่ตกไป
หม่อมฉันไปขอคกระถินจากเกาะเจ้าชลาภวังหนึ่ง วัตถุประสงค์หนึ่ง ยิงร้ายไป
กว่าที่จันทบุรีหลายเท่า สวดปฏิบัติสามจบเป็นฉู้รุกรรมกระถินแล้ว เข้าอธิการคภาวคคต

(๑) ในสมัยนั้นเสด็จออกทรงรับเพ็ญพระราชกุศลที่หน้าพระเทพ สมเด็จพระเจ้าสุทนต์มณี เจ้าฟักท้าวราชกกุธภัณฑ์

สี่ใบ โกลดงมารับพวกผู้หญิงที่อยากจะเห็น ^๕ กุญแจจริงฟังตามความคิดเห็นเป็นผู้ที่ ^๕ จะตั้งใจ
ปฏิบัติจริง ๆ เว้นแต่ไม่มีทางที่จะรู้ได้อย่างใดเท่านั้น ^๕ ทูลมาสำหรับให้ทรงสังเวช จะ
ได้ทั้งพระทัยอุสาหาให้พระพุท โร ภาทอันจริงแท้แพร่หลาย ไป เป็นคุณแก่ผู้ปฏิบัติตาม
ทั่วไป.

กรรมกรรมแล้วแต่จะไปรด

สยามินทร์

เรื่องพระบรมสารีริกธาตุที่พบณะเมืองกบิลพัสดุ์

(ฉบับที่ ๔๔)

พระที่นั่งปรารถนาศรม

๓๑

วันที่ ๑๕ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๗

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

ด้วยเป็นการพดาดพดิ่งของหม่อมฉันซึ่งได้ลมเรื่องนเลียดเกือบเดือนหนึ่ง เพราะเหตุที่อ่านยังไม่ทันหมด สันเวลาเขาก็เก็บหนังสือนเลียดเล่มไม่ได้ก็ พังจะมานักได้ หนังสือที่ส่งถวายมาถวายนี้ ทุกองค์ก็เข้ามาเมื่อวันที่ ๑๗ สิงหาคม อยู่ทกรมหลวง(๑) เสียเล่มหนึ่ง จึงได้ส่งมาเมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน หม่อมฉันก็มาทงเสียออก จึงเป็นเรื่องเคราะห์ร้าย

เรื่องราวประการใดคงทรงทราบตามสำเนาแล้ว ได้สำเนาหนังสือพระชินวรวงษ(๒) ถวายมาด้วยฉบับ ๑ แต่ฉบับแรกนั้นมิสำเนาในแล้วไม่คงกัน ขอคืนแต่สำเนาชินวรวงษ

ในเรื่องพระธาตุนี้เมื่อหม่อมฉันไปอินเดียครั้งก่อน ข้าพชก ได้กลับมาแล้วถวายเสด็จอุปัชฌาย์(๓) ท่านต้องการเต็มที แต่พระธาตุนั้นเขาส่งไปไว้บริตติชมิวเซียม เมื่อกรมเนเรศวร์จะออกไปยุโรป ท่านสั่งให้ไปสืบก็ไปเหลวเสียกลับเข้ามาลุดต่อว่า คราวนี้หม่อมฉันออกไป ได้ตั้งใจจะไปดูได้ไปตามแลได้เห็น ไปเจอบีหลายส่วน ชุกได้ทีนั้นบ้างทีบ้างแต่จำไม่ได้เสีย ว่าเรื่องราวก่อนชุกได้แห่งใด จะไปขอรับรองว่ากล่าวก็ดูจะยุ่งยามเขาจะให้ดูไม่ให้ได้ ได้มาแล้วเรากันเองจะเชื่อดูไม่เชื่อก็ไม่รู้ ดูจะเป็นเรื่องแปลกประหลาดอยู่ในการที่ออกไปจึงได้รีบไว้เสีย ครั้งนี้เขามาบอกให้คง เค้าเงื่อนก็

(๑) กรมหลวงเทววงศวโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ

(๒) นามฉายาของพระจรรวงศเธอ พระองค์เจ้าปัญญางค์เมื่อไปทรงผนวชอยู่ในลังกาทวีป

(๓) สมเด็จพระญาณสังวรวิมลญาณเถร

ชอบกลด้วย แต่จำได้ว่ามีใครกระเป๋นสมเด็จพระสังฆราชฤๅสมเด็จพระวันรัตน์ (ทับ) เคย
ให้(๑) เสด็จว่าพระธาตุที่เกี่ยวบริวารอยู่เนที่ ๘ ตำบลนั้น พระเจ้าอโศกฤๅใครได้เก็บมา
รวมเสียดวงหนึ่งแล้ว ทำไมจึงจะยังมีอยู่ในที่บดชีกล่าวนั้นเล่า จำไม่ได้ต้นตอเสียแล้ว
อยากทราบว่าจะทรงเห็นอย่างไร ถ้าเห็นควรจะหาหรือดูมาก ๆ ก็ให้หาหรือดู ฟังความคิด
ว่าจะคิดอ่านอย่างไรกัน แต่ขออย่าให้เข้าพระทัยว่าไม่เชื่อ เพราะไม่เพนก็อันกรวดฤๅ
ตลิตลานเชื่อเกิน ไปจรตือเอา “ว่าสองจิตสองใจ” ก็ได้

การมีกรรมแล้วแต่จะไปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๔๕)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๑

ที่ ๕๐

วันที่ ๑๗ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๗

ขอถวายพระพร

อาตมภาพได้รับพระราชทานอ่านเรื่องชุดพระธาตุใต้ทับปราวะตตชดแล้ว
เห็นว่า

๑ อักษรที่จารึกบนหลังทับศิลานั้น มีความกลอนได้โดยทางสัมพันธ์พากย์
เป็นประโยชน์ ตามที่จดถวายมาด้วยแล้ว

๒ พวกฝรั่งแลตั้งกาพากันเชื่อตามความที่น้อมใจไปแล้ว แต่พวกไทยจะ
ไม่ค่อยเชื่อ เหตุด้วยถือกันว่าประเทศไทยเป็นที่เกิดพระพุทธศาสนาอย่าง ๑ พระธาตุ
ของไทยมิใช่อิฐหรืออิฐที่หลอมตามแบบเกณฑ์ของกรรมพิน วิวิธวรรณ ปรีชาแล้วอย่าง ๑
พระธาตุของไทยมิได้ชุกจากพินดินน้อมได้โดยทางอากาศอย่าง ๑

๓ ถ้าเป็นพระธาตุจริงแล้วไม่ต้องเกรง แต่ข้อที่ว่าพระเจ้าอโศกได้เก็บรวม
เสียดวงหนึ่งแล้ว เพราะมีแต่หนังสือว่า เมื่อพระเจ้าเทวานั่งบิณฑกสรสร้างพระสถูปที่

(๑) ที่ เพนคำแสดง หมายถึงเพนก็ริยไม่เห็นชอบเห็นดีด้วย

มหาเมฆวันนั้นถึงกาล พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเมตตาเมตตาให้พระราชทานพระธำมัญญ์แก่พระเจ้า
อโศกไปเท่านั้น

๔ แต่หนังสือจารึกนั้น อย่างหนังสือครั้งพระเจ้าอโศก ถ้าทรงเขียนนั้นไว้ใช้
กันมาก่อนแล้ว ก็หาเหตุชักชวนให้เขียนมิได้

๕ ถ้าจะรับมัทธิดาก็ไม่เป็นที่สรรเสริญของพวกต่างประเทศแต่จะเป็นที่
ขี้เคียดของพวกไทยเก่าแก่กว่านั้น จะปรึกษาเสียก่อนก็เห็นจะมีใครปลงใจให้รับมา
เมื่อเป็นเช่นนั้น เปรื่องจะคิดเขียนไว้ว่าไม่เกี่ยวข้องศาสนา การทูลปรึกษาแก่สมเด็จพระสังฆราช

๖ การที่จะแก้คำครหาในการที่จะรับมัทธิดาก็มีรับมัทธิดาเห็นของสงฆ์ไปราชผู้
ออกไปตรวจ ถ้าเห็นว่าไม่ใช่พระธำมัญญ์ก็จะได้อย่างเหตุเรื่องจะไม่รับให้พอ ถ้าเห็นว่าสม
พระธำมัญญ์ให้รับมัทธิดา ถึงจะไม่พ้นคำขี้เคียดของคนเก่าเช่นพระธรรมเจดีย์(*) ว่าหลง
เชื่อฝรั่ง ก็จะไม่ฟังเสียงก็ไม่ได้ เพราะไปออกใบตรวจแล้ว ชื่อแน่โดยหลักฐานแล้วจึง
นำมา

๗ ความเห็นของยากุมภาพเองก็ยังไม่แน่นอน เพราะอักษรโบราณในสมัย
ของชินารวงศ์ เขียนหลากหลาย ทั้งรัฐบาลอินเดียก็ทำได้จำลองถวายมาไม่ ต่อเนื่องได้
เห็นอักษรนั้น เขงหรือแบบจำลองของอินเดียก็จึงจะส่งสนับสนุนฐานได้

ได้ถวายจดหมายชินารวงศ์ซึ่งมีมานานแล้วเห็นความชัดเจน ได้จึงหาเขียนมาด้วย
กรรมมีความสุทแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๔๖)

พระที่นั่งบรมพิมานสมเด็จ

๓๑

วันที่ ๑๗ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๗

ทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

ด้วยได้รับจดหมายที่ ๕๐ ลงวันนี้ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีรับสั่งให้
กรมหมื่นสมมติไปทูลปรึกษาสมเด็จพระสังฆราชในเวลาก่อนวันนี้ก่อนได้รับหนังสือแล้ว

(๑) พระธรรมเจดีย์ (ปาน) วัดพระเชตุพน ต่อมาได้เป็นพระอุบาลีคุณูปมาจารย์
ตำแหน่งเจ้าคณะรองอรุณวาสี

ซึ่งเห็นว่าควรจะไปตรวจนั้น ก็เป็นความเห็นที่ลงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหมด
 เหมือนกัน แต่ผู้ที่จะต้องออกไปนั้นก็น่าที่รับผิดชอบอยู่น้อยหนึ่ง เพราะจะต้องเป็น
 ผู้รับผิดชอบต่อคนของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจากผู้หนึ่งเป็นแน่แท้ อีกประการหนึ่งนั้น ผู้ที่จะ
 ออกไปก็ต้องเป็นผู้ที่รู้ภาษาอังกฤษ และได้เคยอ่านรายงานทุกความลุล่วงอ่านรายงาน
 ของการเข้กเสกกันคล้ายที่เรียกว่า บาสีไอโรยี่ ซึ่งควรจะเทียบเป็นแบบอย่างให้รู้ค่าเงื่อน
 บ้าง และได้เคยอ่านรายงานกันความรู้ในเรื่องการศาสนาของชาวเข้กเสกนั้น ซึ่งตีพิมพ์ในที่
 ต่าง ๆ มีโยการที่เกอลโซไซเอตีเป็นคนจึงจะไม่ยุ่งยาก แต่ถ้าเป็นผู้ที่ช้ใจถึงถึงในการที่
 สามารถจะเอาวิชาใหม่มาศึกษาแล้วส่งมาย ทยอมแล้วก็ออกจะคิดใจจะทรงเห็นผู้ใดควร
 ที่จะวางใจในเรื่องนี้ได้บ้าง

แต่ความคิดเห็นของพระธรรมเจดีย์ ทบอบฉันได้ยินมานานแล้วสมุทก็มีแล้ว
 แต่ซึ่งมีความพอใจที่จะอ่านขึ้นมาในคราวนี้ ได้จำจะตลอดเรื่อง ลงความสั้นนี้ฐานได้
 ว่า แต่งโดยผู้สันตสน ความจริงโดยเอกเทศมีขึ้นบ้าง ไม่ใช่เหตุผลที่เกี่ยว เช่นแต่
 ถือเอาความจริงโดยเข้าใจผิดไป ทำอธิบายว่าจากที่กล่าวแล้วก็บอกว่าประเทศซึ่งเราทั้งหลาย
 อยู่นั้น อยู่ในระหว่างกันเดียและเมืองจีน เมื่อรับพระพุทธศาสนามาก็ก็รับชื่อของตำบล
 ซึ่งเป็นที่ตั้งของที่ตั้งช้อบ้านเมืองและกันตามต่าง ๆ ถ้าจะเปรียบให้ใกล้เคียงเหมือนเมืองอยู่ใน
 เทศสเคตอเมริกา เพราะคนเป็นชาติอังกฤษไปตั้งในที่นั้น เมื่อรุดถึงโดยความรักบ้าน
 เมืองของตัว ถ้าด้วยหวังใจจะให้เป็นเกียรติยศแก่เมืองเก่าตุเมืองใหม่ จึงได้ให้ชื่อ
 เหมือนเมืองเก่าโดยมาก เดิมแต่คำว่าใหม่น่าหน้า เช่น นิวอิงแลนด์ นิวยอกบ้างกัน
 แก่ของเราไม่เคยใหม่ข้างเก่า จึงพาให้ผู้ที่ศาสนาผู้สันสนนี้ไปเพื่อนไป เข้าใจว่าไม่ใช่มี
 น้อย แต่พระธรรมเจดีย์ เป็นคนช้ใจก็พูดออกมาถึง ๆ แต่คนเจ้าพวกนี้ ถ้าพวกเจ้ารับพระ
 ธาตุใหม่นี้มา จะไม่ให้พูดว่าอะไรเลยนั้นไม่ได้ จนเกือบจะไม่ควรคิดแท้

ส่วนหม่อมฉันเอง มีเรื่องพิศพิศของใจนอกจากเรื่องที่จะคิดที่ว่าพระธาตุแท้
 ฤาจะมีใช้ อยู่แต่ในเรื่องอาการที่รับรอง ถ้าจะต้องท้อลงไปเพียงพระศอยกขึ้นทูน
 เหนือเศียรเกล้า^(๑) ละโรหุทธาเช่นนี้ อยู่ข้างเต็มทีถ้าพวกสังกาศแลพวกพ่ายลญได้ไป
 นำที่เขาจะทำกาารสักการะใหญ่เป็นการ โกลาหลตาแบบขอ-นขา ถ้าเราทำน้อยไปกว่าฤไม่

(๑) เรื่องท้อลงน้ำลงไปรับพระ เช่นทรงยศเป็นตัวอย่างตรงนี้ปรากฏอยู่ในเรื่องมหาวงศ

ผู้ที่จะถูกนิโทษัย ก็ทำมากไปหรือจึงหาวิธีที่จะนิโทษัยว่าคลั่งศาสนา สำคัญทำอะไร
เมื่อ ๆ ภา ๆ ก็จะต้องรู้สึกในใจว่าแก่งงก เป็นการตวงตัวของแผลงผู้อื่น แต่การทง
นั้นก็ไปปลายเหตุเล็กน้อย พอจะแก้ไขทุกหนเอาได้ สำคัญอยู่แต่กันเทก คือ ผู้ที่ไปทวง
นั้น จะความเชื่อผู้ใดก็ได้ และจะรู้จักผลอนเห็นให้ถูกนิโทษัยโดยได้ที่สุดเท่านั้น

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๔๗)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๑

ที่ ๕๑

วันที่ ๑๘ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๗

ขกถวายพระพร

ผู้ควรจะออกไปทวงนั้น ตั้งแต่แรกถวายไปร บ่อส เห็นตนเองต้องด้วย
ดิถีผลและผู้หนึ่ง กับกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ แต่ถ้างจะออกไปเองก็แลเห็นชัดว่าในกรุง
ไม่มีคนอื่น ถึงกับต้องออกไปเอง แลในเวลานั้นก็กำลังเริ่มศึคการศึกษาในหัวเมือง ซึ่ง
เป็นประโยชน์อันใหญ่ ฝ่ายกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ก็มีหน้าที่รับราชการประจำอยู่ นอก
จากนั้นก็ยังไม่แลเห็นใคร เว้นเจ้าฟ้ากรมขุนวิจิตรวงศ์ เสด็จกระออชโยโดยี ที่
เขตเกษตรบอยู่

เรื่องกาลเสด็จลงน้ำ ที่มีจักษุคณะนาคัน ในแขวงเทศบราไม่ทงทำหรือเล็ก
มากจนแล้ว ในชั้นกาลมาลีหรือในตำนานพระสิทังค์ฉบับมคธ ก็ไม่ได้กล่าวว่ามีเศ
พระร่วงเจ้าแต่เจ้ามคธหรือเจ้ามคธเสด็จลงน้ำทำน้จักษุคณะนาคัน ในชั้นหลัง เมื่อ
รับพระแก้วมรกตแลพระพุทธรูปสุยรัตน์ ก็ไม่ได้ทง ไม่ใช้ศึคอะเล็กครั้งนี้เป็นหนแรก
แลเห็นไปว่า ถ้าหากว่ารับมา น่าจะเป็นอย่างรับพระพุทธรูปสุยรัตน์หรือรับข้างเทือกเพียง
เท่านี้ก็ไกลทลพอ ชาวลังกนเลทงว่าเชื่อว่าจะทงถึงมากกว่า แต่เพราะไม่มีรทแผลงที่คระ
ทำให้เข้ามเป็นขงไปคว่าไม่ได้

ขกถวายพระพรราชมตีปราชรมหนึ่งลือที่พระธรรมเจดีย์มคธ แต่ก่อนขง
ไม่ทงลือ แต่เห็นชื่อเมืองในประเทศอเมริกวณเดเข้าใจวิธีตั้งชื่อของเขานลือ

ศวมคธวรสกแล้นแก่จกทวงพระกรุมคไม่จค ขกถวายพระพร

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๔๘)

พระที่นั่งอัมรินทร์ปราสาท

วันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๑๑๗

ทูล กรมหมื่นนเรศวริศราชเดวีวงศ์ ทรงทราบ

ด้วยหนังสือที่ประทานมาที่ ๔๑ ให้รับทราบแล้ว การที่กะพระองค์เองนั้น
เป็นเหมาะยิ่งกว่าผู้อื่น จะได้ประโยชน์อย่างอื่นมากกว่าที่ได้พระธาตุแต่ที่ระดำบกบ้าง
ไม่สู้สะดวกแก่ทางวันนึ่งซึ่งจะได้รับความสุขพอสมควรแก่คนเดินทางจะได้รับ มีหาที่อยู่ยาก
เป็นต้น ที่ว่านี้ส่วนอันเดียว แต่ส่วนตั้งกาแลหมานั้น ค้างกันไปคนละเพลง ถ้าตัดที่
เดียว ถ้ากระไรก็จะได้รับความรำคาญ เพราะฉะนั้นจึงจะต้องตรึกตรองดูอีก

บรรดาหนังสือกรมหลวงเทเวศร์มากลับศยามเห็นไปในวันนี้ ในเรื่องที่จะตอบ
ว่าจะขอไปตรวจดูก่อนนั้นเห็นไม่การตอบ รับก็รับทีเดียว เมื่อไม่รับกับคนเล็ก เพราะ
ฉนั้นจึงยังไม่เป็นข้อวินิจฉัยตกลงกัน

ตามเห็นสมเด็จพระสังฆราช ก็เห็นว่าภาษาที่จารึกนั้นย่อมไป คำว่าอันนั้น
ตรงกับคำที่รับสั่งว่ากลอน แต่ท่านก็เห็นควรรับมา แต่คนอยู่ข้างเสียไม่ได้ก็รับ ยาก
เห็นก็อยากเห็น แต่ไปอยากเทียบกับพระธาตุในพระสัมพุทธพระนึ่งซึ่งท่านเชื่อ เมื่อเป็น
เช่นนั้นก็กลอนจะเรียกว่าไม่เป็นก็หวังว่าจะเป็นที่พอใจ

หม่อมฉันขอออกอย่างใหม่ในเวลาที่ยังไม่ตกลงกันนี้สักอย่างหนึ่งว่า เห็นว่า
ภาษาพูดก็ตั้งเขียนก็ตั้ง ย่อมเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับ เช่น ภาษาไทยกับภาษาลาวเป็น
ภาษาเดียวกัน แต่คำที่กล่าวทำให้เข้าใจได้โดยความเปลี่ยนแปลงแล้วกล่าว เช่น คำว่า
ขอให้แพ้สักดู จะแปลตามเอกสารแปลชั้นของไทยก็องว่า ขอให้สู้กันแพ้ เช่นนี้เป็นต้น
ดูจากที่เสกก็ลงเมื่อศรีโสภณไชโยไทย เราอ่านก็ไม่สู้เป็นเรื่องด้วยเหตุดังนี้ ภาษาบางที่ที่เรา
ใช้อยู่ก็ยวนี่ เป็นเช่นอายุพระพุทธรูปไชโย แต่ก็สังเกตได้ว่าแปลภาษาเก่าภาษาใหม่มา
โดยลำดับ เมื่อที่กลอนหลังนั้น ไปถึงครั้งพระเจ้าศรีธรรมโศภนกับพญามุนีก็ผิดกันกับ
หนังสือที่ใช้อยู่ในอินเดีย น่าที่จะสอบให้เห็นว่าคำจารึกนั้น เป็นภาษาที่ใช้เหมือนกับ
บาทซึ่งมีอยู่เพียงนี้ดูไม่ ถ้าหากว่าภาษานั้นเหมือนกับบาท หนังสือที่จารึกในสมัยนี้

เป็นที่น่าสงไสยมาก ก็หาที่ว่าแปลกกัน น่าจะเทียบดูหากันเอาใกล้กัน ในระหว่าง
ภาษาคำจารึกพระเจ้าศรีธรรมโศกแปลกับคำจารึกพระเจ้าศรีธรรมโศก กับที่จารึก
ลอบคี่ดำนี เพราะมีระยะห่างกันใน ๓๐๐ ปี ก็น่าที่จะเปลี่ยนแปลงไปได้ เหมือน
อย่างภาษาไทยเก่าใหม่ แลภาษามอญกับข่งกลี กรมหลวงเทเวศน์พระมิ่งไว้ว่าจะไปสืบหา
คำจารึกนั้นไปถวาย

กึ่งเรื่องตำราพระธาตุ มาจากอะไรมีเหตุอย่างไรจึงได้เนื่กแต่งหนังสือขึ้นได้
ว่ารูปอย่างนั้นสื่ออย่างนั้น ถ้าไม่มีมูลเลยนั้นขึ้นได้เปล่าๆ ก็เป็นน่าพิศวงหนักหนา ฮอ ก็
ไปรักให้ทราบสักหน่อย เรื่องนี้ไม่ได้ศึกษาเลย เพราะชั้นต้นก็ไม่เชื่อจนไม่คิดศึกษา
เสียทีเดียว

ฟัง ๆ ดูความเห็นในเรื่องพระธาตุใหม่นี้ ดูจะเป็นแบ่ง ๓ จำพวก คือ พวก
๑ พระธรรมเจดีย์ ซึ่งเชื่อว่าพระธาตุที่เป็นเม็ดกรวดแล้วเชื่อมต่อกัน อีกพวก ๑ คือพวก
กลาง(*) แลกรมศิริรัช พระธาตุเม็ดกรวดก็ไม่เชื่อไปหมด พระธาตุฝรั่งไม่เชื่อเลยเป็น
อันขาด แต่เชื่อองค์ที่มีสว่างไว้ในหอสุวรรณนวัตราชธาติวาศ เก้าที่ใต้ถุนนั้น มาจากรู้
ว่าทุกกระหม่อมท่านเชื่อ อีกพวก ๑ นั้นยกมาจะใคร่เชื่อเพราะฝรั่งเขาพูดได้ แต่ไป
พิศอกดวงใจอยู่ด้วยเรื่องคำจารึก ในจำพวกนี้จะว่าหม่อมหมื่นด้วยคนหนึ่ง ก็ไม่ปฏิเสธ
ขาด แลยข้อที่สงไสยซึ่งยังไม่ได้ขยายอีกอย่างหนึ่ง นอกจากคำจารึก ก็ถาวรที่ฝรั่งกัน
พระธาตุนั้น กลัวจะไม่เกิดขึ้นจนเขาคงก่อน จะเกิดขึ้นจากชินจรวงษของเขาสั่งเกต
ดูตามหนังสือที่แปลว่าฝรั่งเขาเห็นเงาเงาของที่มีธาตุนั้น ส่วนกระดุกที่ใต้ถุน เขาก็บอก
ชาวตปนกันไว้กับพงต่าง ๆ ทั้งอยู่ในห้องทำงานของเขา ก็เอ่ไปเอะคะขึ้นจึงได้จัดการเก็บ
รักษาชั้นต้น บางที่ฝรั่งจะหลอยดีนมาก ไปด้วยเชื่อขึ้นว่าจริงว่าเขามองเห็นเอง
การอ่านหนังสือของท่านสุลุดนั้น ไม่ต้องสงไสยว่าเป็นสีลาณ กลัวแต่ท่านนักปราชญ์
ฝรั่งจะหลอยเป็นสีลาณไปด้วยบ้างกลกกระมัง ชักนั้นแลอยากจะให้ประพม์ ว่าคำจารึกนี้
น่าเชื่อฤาไม่น่าเชื่อ

(๑) สมเด็จพระเจ้านั่งอาเรต เจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงษ์

ถ้าจะเสด็จอันเกี่ยวถึงแล้ว จะพูดพรพรรณบ้างถวายได้เหมือนพระมัทรี ข้าไป
เห็นเข้าแล้ว ข้าว่าจันทรมณี นิกโสฬสของพระพุทธรเจ้าได้แจ่มแจ้งเหมือนเราเห็นตามรอย
ที่นอนอยู่ก็เหมือนกัน แต่ต้องเข้าใจว่าดูยาก มีใช้ดูเมือง ถ้าดูเมืองก็เมืองเก่า ๆ เมือง
ใหม่ไปแปะรังทั้งนั้น

ศวรมิตรวณแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๔๓)

พระที่นั่งบรมพิมานหลวงมณเฑียร

๓๑

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๗

ขลุ่ย กระจงหมื่นเจ้าวิบูลย์เสนาบดีกรมการ

ข้าได้ข่าวในสมุทรวรณเขต อาเซียติก โซไซติก ซึ่งส่งมาซึ่ง ๓ เล่ม เป็น
การสมุทรวรณปรารถนาพอใจยิ่งนัก ขอบพระทัยเป็นอย่างยิ่ง ถูกใจเป็นอันมาก ข้าก็ไปอัครราชบัณฑิตที่รับสั่ง
ข้างตรงตึกที่นักปราชญ์ฝรั่งเขากล่าว ว่าในคำจารึกนั้น ชื่อ โคร ผู้ที่แต่งเขมรเขียนว่าเป็น
อริของพระพุทธรเจ้า แต่เกินกว่านั้นไปไม่มีอะไรจะประหลาดนัก แต่เขามันเหมือนหม่อม
ฉันเป็น ในสมัยที่มิสเตอร์ไปไม่ได้แยกทำมาบุญของวิมลมาศน ใช้เสียแต่แรก เทียบนี้ยังมี
ความประสงค์อีกอย่างหนึ่ง อยากให้เขาพบศิลาจารึกในนี้ซึ่งเขามองเห็นว่าจะมี จะได้
ตรวจแก้แก้แจ้งที่ขึ้นอีกมาก

หนังสือเยอรมันนี้ เขาก็ว่าสละทิ้งมันไปเสีย ก็จะขอให้ส่งมาให้ข้าอย่าง
หนึ่ง ว่าถ้าผมเรื่องอะไรที่ขอขากล ขอบให้ส่งมาให้ข้าบ้าง ที่พูดเช่นนั้นเพราะถึงว่าจะ
ส่งมาเองบ้าง ก็คงไม่มีเวลาอ่าน หนังสือ ๓ เล่มนั้นได้ส่งไปให้กรมหลวงเทเวศร์อ่าน

ศวรมิตรวณแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

เรื่องพระพุทธรูปของแกรนด์ ดยุก เฮส

อธิบายมูลเหตุ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จยุโรปครั้งแรก ได้ทรง
คุ้นเคยกับแกรนด์ ดยุก ผู้ครองประเทศเฮส จนเป็นที่ชอบพระราชอัธยาศัย เมื่อเสด็จ
กลับแล้วต่อมาได้ทรงทราบว่า แกรนด์ ดยุก เฮส สร้างพระพุทธรูปขึ้นองค์ ๑ ตาม
ความคิดเห็นว่าพระพุทธรูปเจ้าจะเป็นอย่างไร ด้วยชอบธรรมในพระพุทธศาสนา เวลานั้น
พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ (คือกรมขุนชัยนาทนเรนทร) ทรง
ศึกษาวิชาภาษกรอยู่ในประเทศเยอรมนี และคุ้นเคยชอบพอกับแกรนด์ ดยุก เฮส จึงมี
พระราชดำรัสสั่งไปยังพระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ ให้ทรงคัดอ่านเขื่อนุญาตจำลอง
พระพุทธรูปนั้นมาด้วยใครจะทอดพระเนตร ครั้นความทราบถึงแกรนด์ ดยุก เฮส ก็ยิน
ดีให้จำลองส่งมาเป็นของถวาย จึงทรงพระราชดำรัสสั่งพระพุทธรูปตามแบบไทย
พระราชทานตอบแทนแกรนด์ ดยุก เฮส สักองค์ ๑

ค.ร.

(ฉบับที่ ๕๐)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๗

วันที่ ๗ กันยายน ร.ศ. ๑๒๕

ขอถวายพระพร

หนังสือของพระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ถวายนั้น ได้รับพระราชทานแล้ว
แกรนด์ ดยุก เฮส สร้างพระพุทธรูปนั้น ด้วยอุทิศสวาทะใหญ่มาก แลคงทำได้ด้วยยากกว่าทำ
ในหลายส่วน เกินกว่าจะหาเงิน นับว่าทำด้วยอำนาจความพอใจแท้ แลช่างนั้นก็
อย่างออกหน้าเอ็นดู ขอบทมิพาไฟกนกเสนาห์นั้น จะเป็นอย่างไรพระพม่ามีฝากลุ่มหรือถูกให้ ๆ
แต่ถ้าแกรนด์ ดยุก ทราบว่า พระอยู่ปากลุ่มสี่สะได้จะพอพระทัยเป็นแน่ ๆ แต่ถ้าเป็นคน

รู้จักคุ้นเคยกัน แบบจะต๋องซบไทยเพราะเหตุคุณเขตน ๖ ตามความเสนทานกับพระองค์
จึงผิดเห็นแก่พระนัตถุ์ก็เป้นเคณตรง ๖. แม้ลภทที่เป้นฝรั่งแต่เนี้ยมธรรมของกนฝ่ายตัวนอกก็
ไม่มีคำอะไรจะกล่าวให้สมกับว่า เมื่อชาวหลังเคยเป้นอน. ชาวตัวนอก ๖. หนังสือที่
แควนต๋อูกไม่รคแต่ปรทานพระองค้รังสิตาน. ได้เพชยานของเจ้าหมื่นศรี ชักนำให้ช้
ใจความเป้นไปของพวกพวัก. นี้จะควยควาจนึงแล้วแต่เห็น ไม่เป้นพวกกับของเรา
นัตถิ จึงหาได้ดอญไม้ ๖. ผู้แต่งชื่อพิลคิง เป้นข้าราชกาอังกฤษ ในชั้นแรกชู้เกี่ยวกับ
กองทหาร แต่ในชั้นหลังคเป้นผู้พิทวาชา หรือนายอำเภอ ผู้แต่งปรากฎว่ามีช้ชยาคียตุค
เกี่ยวกันกับแควนต๋อูก แต่เป้นคนชั้นเลวลงมากกว่า ๖. หนังสือนี้เชยพระราชทานถวาย
ของเจ้าหมื่นศรีมาพร้อมกัใจพทมายี้ เพื่อจะทอดพระเนชรบ้าง พระพุทธรูปของ
แควนต๋อูกนนี้ที่นจะช้อย ใช้มาเท่รูปช้กกันก็ช้งเป้นตี ๖. ขอพระราชทานถวายหนังสือ
สัชชพระองค้รังสิตมาด้วย ๖.

ควรมีควรตล่วมเตจะทรงพระกรุณาโปรด ขอดถวายพระพร
กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส.

(ฉบับที่ ๕๑)

สวนกุหลาบ

๓๙

วันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๕

ทูล กรมหมื่นวชิรญาณ

หนังสือโซลออฟเพอเปิ้ล (Soul of a People) นี้ เมเจอร์ฟีลคิง (Major Fielding) ผู้แต่งได้ส่งตรงมาถึงหม่อมฉันแต่แรกออก ใช้อ่านทลชกแล้ว
อนึ่งพระพุทธรูปที่จะส่งไปให้ฉัน ได้ทาดูกัน กรมพลรังกัรรงเห็นว่าจะถาย
ทลชนิรันดรชไปก็จะงามดี ขอทูลหาคว่าจะทรงเห็นอ่ล่งไร

ควรมีควรตล่วมเตจะโปรด

สยามินทร์

หมวดที่ ๕

การศึกษา

เรื่องสอนธรรมแก่เด็กในโรงเรียน

(ฉบับที่ ๕๒)

พระมหากษัตริย์สยาม

๓๑

วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๗

กรมมหาดไทย กระทรวงมหาดไทย

ด้วยเมื่อหม่อมฉันไปประเทศยุโรปครั้ง ได้ไปไต่ถามถึงการเล่าเรียน ซึ่งเห็นว่าคนไทยส่งไปไม่ใคร่จะได้ดี แล้วได้ให้ราชทูตไปศึกษาที่นครที่ควรที่จะจัดการเล่าเรียนอย่างใด

บัดนี้ ได้รับหนังสือพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ออกความเห็นในการเล่าเรียน ทั้งแก่การศึกษาในกรุงเทพฯ ตลอดจนถึงไปเรียนในประเทศยุโรป มีความเห็นที่ไต่ถวิลของรอบคอบดี และมีแบบแผนการเล่าเรียนในประเทศยุโรปมาเสียดด้วย

จงได้ว่าเคยรับสั่งถามที่หนึ่ง ถึงเรื่องกำหนดอายุเล่าเรียน ก็ไม่มีเวลาที่จะพูดได้เสียด ถ้าได้ทรงหนังสือนี้ คงจะได้ทราบตลอดถึงพระประสงค์ และจะเป็นเครื่องเทียบเคียงในวิธีจัดการเล่าเรียนของเราได้ ไต่สั่งให้เจ้าพระยาภาสกรพิทักษ์เป็นเล่ม แต่ก็จะบอกไม่ได้ว่าจะแล้วเมื่อใด เพราะหนังสือพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เข้ามาถึงกระทรวงหลวงมาเป็นช้านานก็หาได้บอกให้หม่อมฉันทราบไร จนได้รับสำเนาทั้งหลายนี้ ค่อยว่าก็ออก ๆ แยก ๆ ว่าเป็นหนังสือที่ยาว ฤๅจะรอเวลาทำสก็มประชันกัน เพราะฉะนั้นจึงไม่มีความหวังใจว่าฉบับที่พิมพ์แล้วเร็ว จึงได้ส่งต้นฉบับที่คัดสำเนานี้มา จะเอาไว้ซ้ำเท่าใดก็ได้ เมื่อทรงตลอดแล้วจึงค่อยส่งคืน

เรื่องการศึกษาเนื้อหาให้ตรงช่วยคิดให้มาก ๆ จนถึงรากเหง้าของการศึกษาในเมืองไทย อย่างสำคัญไปแก่การข้างวัด อีกประการหนึ่งการสอนพิเศษในโรงเรียนในเมืองกรุงแลหัวเมือง จะต้องให้มีขึ้น ให้มีความวิพากษ์ไปว่าเด็กชั้นหลังจะหางเห็นจากศาสนาจนเลยเป็นคนไม่มีธรรมในใจมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นจะถือว่า เหมือนอย่างทุกวันนี้ คนที่ไม่รู้อะไรก็มีมาก ต่อไปภายหน้าถ้าเป็นคนที่ได้เล่าเรียน คงจะประพฤติตัวดีก็หาคนที่ไม่ได้เล่าเรียนนั้นหาทุกไม คนที่ไม่มีธรรมเป็นเครื่องกำเนินตาม คงจะหันไปหาทางทุจริตโดยมาก ถ้ารู้น้อยก็โกงไม่ใคร่คล่อง ถ้าโกงไม่สนิท ถ้ารู้มากก็โกงคล่องขึ้นแต่โกงพิสดารมากขึ้น การที่คิดให้รู้อานอักษรวิธี ไม่เป็นเครื่องขัดให้ก่นตีแลคนชั่ว เป็นแต่ได้วิชาที่สำหรับจะเรียนความดีความชั่วได้ตลอดชั้น จึงเห็นว่าถ้ามีหนังสืออ่านสำหรับโรงเรียน ที่บังคับให้โรงเรียนต้องสอนกัน แต่ให้เป็นอย่างใหม่ ๆ ที่คนจะเข้าใจง่าย ๆ แลเป็นความประพฤติของกฤหัสถ์ชั้นต่ำ ๆ ขึ้นได้จะเป็นคุณเป็นประโยชน์มาก หนังสือเช่นนี้เล่มกอธิบายธรรมทัชชุกียังสูงอยู่ ต้องให้เป็นหนังสือชาวบ้านให้มาก ๆ ขึ้น แลระวังอย่าให้มีเชื้ก แต่ตามคำสำหรับครูสอบถามเช่นศีล ๕ ตามว่าอะไรเป็นองค์ที่ ๑ ที่ ๒ เป็นต้น ซึ่งให้เด็กท่องจำในใจในคำ ซึ่งเป็นหัวข้อเช่นนี้ได้จะเป็นการดี

ควรมีความแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๕๓)

พระที่นั่งบรมพิมานสมณีย์

วันที่ ๒๕ กันยายน ร.ศ. ๑๑๗

ทราบทูล กรมหมื่นนริศรญาณวโรรส

ด้วยเรื่องทูลเกล้าทูลไว้ว่าจะพบปะปรึกษากันด้วยการเรียนในเมืองไทยเห็นว่าเป็นวันที่ ๒๖ พอมีเวลาที่จะมาปรึกษากันได้ เชิญเสด็จมาเวลาบ่ายห้า

ควรมีความแล้วแต่จะ โปรด

สยามินทร์

เรื่องหนังสือนวโกวาท

(ฉบับที่ ๕๔)

พระที่นั่งบรมพิมานมณฑล

๓๒

ที่ ๓/๒๖๘

วันที่ ๒๓ กรกฎาคม รักษากุศลเทศก ๑๑๘

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

ด้วยนวโกวาทที่ประทานมา วันแรกได้อ่านหมดเพียงวันเดียว แล้วไม่มีเวลา
อ่านอีกจนวันหนึ่ง เมื่อออกพิมพ์ซึ่งส่งมาหาทยุคงานมาได้ ๒ วัน หนังสือในหนังสือทั้งหมด

เห็นว่าตามทางที่เรียบเรียงไว้โดยย่นย่อ ย่อหนักก็จริงแต่เป็นหัวข้อสำหรับที่จะ
จำแลอาจารย์จะสอนได้แม่นยำดี จะเป็นของให้ประโยชน์แก่พระบวชใหม่ แต่เป็น
เครื่องตักเตือนใจแลสติคนงานของผู้ที่เกยพามาแล้ว สิ่งเกิดอยู่ในเวลาที่อ่านเมื่อถึงหมวด
ใด ๆ ความรุกกก็จะเด่นได้ตลอดทุกประการ เป็นเครื่องช่วยความจำ แต่ว่าส่วนตัวหม่อม
ฉันเอง รู้สึกว่าขาดยศที่จำยากกว่ายศที่ มีใช้จะให้ยศที่ละเอียดทั่วไป คือยกอย่าง
เช่นออกศกญเป็นต้น แต่ที่หนักกว่าเห็นจะเป็นตัวช่วยทั่วไปเรียนทุกปีมาเสียก่อน
เมื่อออกท่องไม่แลเห็นตนไม่ก็ดูเปล่าเปลี่ยวไป ถ้าเริ่มเรียนเดินท่องที่เดียวจำในภาษาไทย
เห็นจะง่ายกว่าตอกกระมัง สิ่งลักษณะเดาจะท่องจำอันใด ด้วยยอมจำง่ายกว่าตัวหนังสือไทย
เป็นอย่างอื่น เรือนเก่าเสียแล้ว แต่ยอมว่าวัดอื่น ๆ ในมหานครที่อยากจะให้สอนได้
ด้วยนั้น จะไม่เป็นการง่ายผู้ทรงแลจะสอนได้คงจะมี แต่มีก็จะอยู่ในจำพวกเกยจร้าน
ในพวกที่ต่ำกว่ากว่าจะขยัน ก็นั่นกลัวจะเหมือนออกท่อง เห็นแต่พาครอบครัวแต่กินไป
ไหนไม่ใคร่รอด

06/02/2685

ขอทูลสรรเสริญ ว่าการที่แต่งหนังสือเช่นนี้เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง แลทางที่
จัดให้พระบวชใหม่เล่าเรียน ซึ่งได้จัดแล้วเป็นการมีคุณแก่คนที่ไปบวชยิ่งนัก

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๕๕)

ราชบัณฑิตยสถาน
วิทยาลัยการปกครอง

๓๒

ที่ ๕๐๗

วันที่ ๒๓ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๘

ขอถวายพระพร

อาทมนภาพ ได้รับ พระราชทานพระราชนิพนธ์หนังสือแนว ไทวาทแล้ว
การที่แต่งขึ้นนั้นเป็นเพราะตั้งใจจะให้บุตรภรรยาและลูกหลานของกุลบุตร แต่เรื่อง
ชื่อเป็นภาษาไทยนั้นเกิดขึ้น ในเวลานิยมเสียงไทย เช่นชื่อว่า “แนวเวียนเวียน”
ภายหลังเห็นว่าบันทึกที่เป็นเทคนิคเทคนิควิทยา (Technical terms) ควรจะคงอยู่เพราะ
ทำให้ศัพท์สันสกฤตจำได้ง่ายยิ่งขึ้นให้ผู้เรียนได้เข้าใจพากย์สูง ๆ ต่ำๆ แต่ยั้งทนเวลาที่จะเก็บอยู่
คำพูดที่ใช้อยู่ในบัดนี้ เห็นอย่างชาวจีนซึ่งแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยของตัวดู เข้าใจ
ยากจริง ๆ

ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จะทรงพระกรุณาโปรดฯ ขอถวายพระพร

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๕๖)

ราชบัณฑิตยสถาน
วิทยาลัยการปกครอง

๓๓

ที่ ๕๐๘

วันที่ ๑๗ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๐

ขอถวายพระพร

อาทมนภาพขอต่อของหนังสือแนว ไทวาทซึ่งพิมพ์ใหม่ เดิมชื่อภาษาไทยแห่งธรรม
ประเภทที่มีชื่อจะพึงเรียกได้ ตามพระบรมราชประสงค์ในฉบับนี้แล้ว เว้นไว้แต่ไม่มี
คำสั้นเรียก หรือเรียกในภาษาไทยสะดวกกว่า

ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จะทรงพระกรุณาโปรดฯ ขอถวายพระพร

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๕๗)

พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้

ที่ ๑/๑๑๓

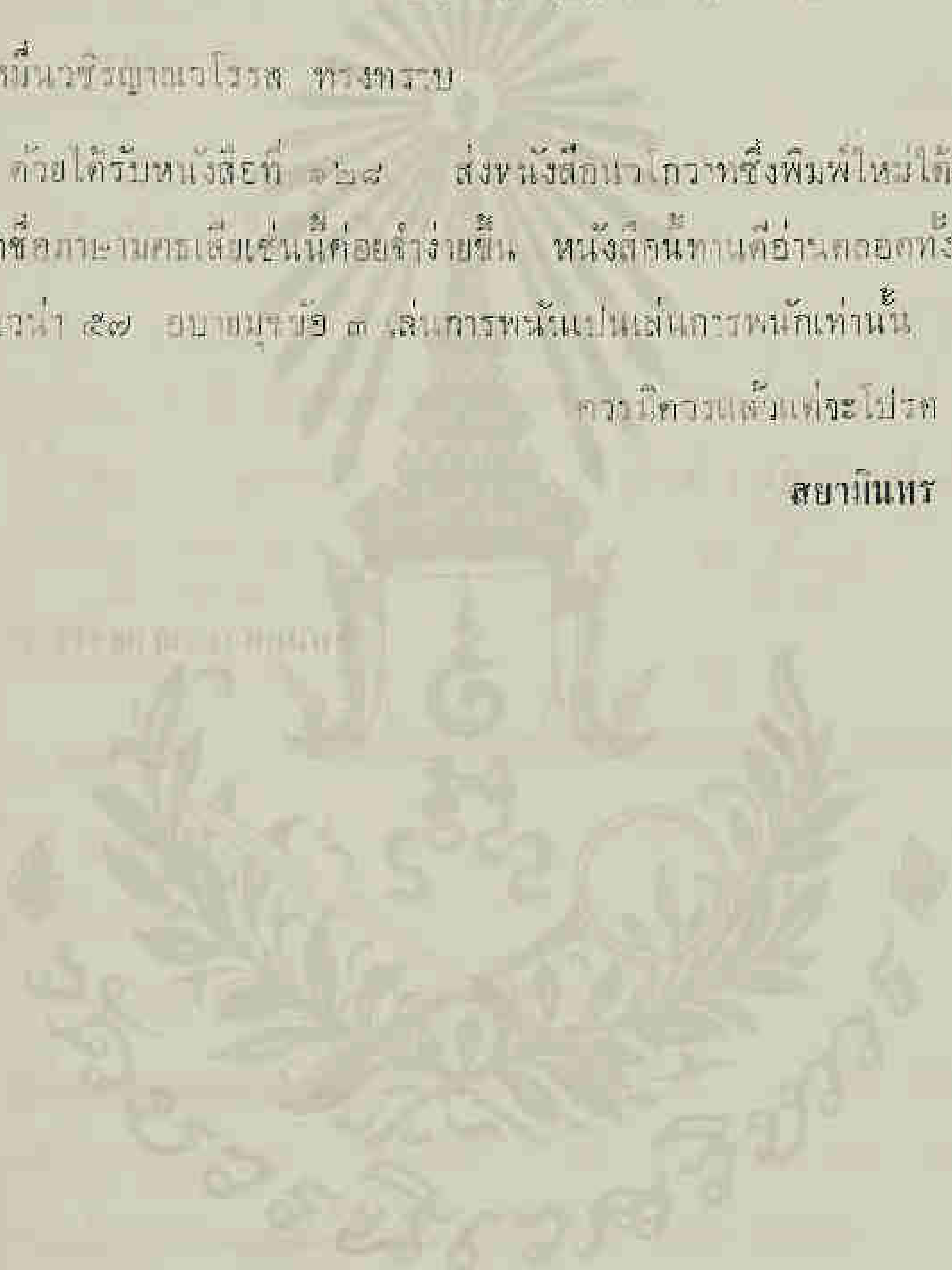
วันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๑๒๑

ทุก กรมหมื่นนริศวิบูลย์วงษ์ เจริญพร

ด้วยได้รับหนังสือที่ ๑๒๘ ส่งหนังสือมาขอทราบซึ่งพิมพ์ใหม่ได้อ่านตลอด
แล้ว บอกรายละเอียดตามข้อเสนอนั้นโดยง่ายขึ้น หนังสือฉบับที่ได้อ่านตลอดทั้งเล่ม ได้พบ
ผิดเพี้ยนเพียงหน้า ๕๗ ขยายเนื้อที่ ๓ เล่มการพิมพ์นั้นเป็นเล่มที่พิมพ์ที่เท่านั้น

ควรมีตรวจแก้พิมพ์ให้

สยามินทร์

เรื่องจะพิมพ์อรรถกถาพระไตรปิฎก

(ฉบับที่ ๕๘)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๖

วันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๒

ขอถวายพระพร

โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ส่งหมายแสดงความประสงค์เรื่องอรรถกถาต่อไป เพราะ
เหตุผลที่ได้พิมพ์พระบาลีมาครั้งหนึ่งนั้น ความตั้งใจในครั้งนั้นหมายความว่า

ควรมีการรุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหมื่นฉวีรญาณวโรรส

ป.ล. ขอถวายแทนผู้สืบทอดเบญจศีลธรรมที่แก่แล้วด้วย

ว. จ.

(ฉบับที่ ๕๙)

พระที่นั่งบรมมาศมณฑล

๓๖

วันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๒

ขอถวายพระพร
ทุก กรมหมื่นฉวีรญาณวโรรส ทรงทราบ

ด้วยประการที่ขอหมายลงวันที่ ๙ ส่งหนังสือไปรพชนขอโรสเดวิท ว่าด้วย
เรื่องพิมพ์อรรถกถาตามนั้น ได้ทราบแล้ว

เรื่องใหม่ขอฉันที่มีความหมายใจเขาอยู่ ทำใจได้รับไว้ต่อไปว่าจะพิมพ์ต่อไป

อรุณเวลประสูติมานนี้ ได้ทำเรื่องขุณสมมต กรมหลวงตำรวจ พารา
วุฒิการบตี ในกาตพิททจะพิมพ์ก็ไป เห็นพร้อมกันว่าในเรื่องจะพิมพ์นั้น ไม่ยก
สำคัญอยู่ที่กาตตรวจสอบ ถ้าหากว่าไม่ตรวจสอบแลเทียบหนังสือเช่นเครื่องก่อน พิมพ์ไป
โดยฉวค ๆ จะกลับเป็นภาระเสียไม่แปลนการมีคุณอะไร

เพราฉะนั้น ในการที่จะตรวจหนังสือพิมพ์อื่น นอกจากที่จะทรงเป็น
แม่กองตรวจตราทั่วไป ส่วนพระราชอาณัติข้าราชการนั้น ครองก่อนตกมาชั้นหลังก็น้อยทัว
ที่ได้ทำ มาจนบัดนี้แล้วไปเสียก็มี ควรจะเลือกสรรเพิ่มเติมขึ้นอีก

ความประสงค์ที่จะใครให้หนังสือได้ออกปี ๑ ประมาณ ๔ เล่มทั้งคัดลอก
แปลชาติ ซึ่งเว้นไว้ครังก่อนนั้น

ส่วนทุนที่จะใช้ใน เงินจากหน้าหนังสือครังก่อนมีอยู่ถึง ๑๐๐ ซึ่ง กรมตำรวจ
มีความเห็นว่า ถ้าจะทำเป็นหนังสือในส่วนหอพุทธศาสนสังคหก็จะได้เพราะไม่ขาดทุน
ซึ่งจะได้พิมพ์เป็นเที่ยวที่ ๒ ซึ่งเหลืออยู่ ๔ จบเท่านั้น ยังมีผู้ต้องการอีกมาก

หม่อมฉันเห็นว่า พระราชอาณัติจะรับทำต่อไปครานี้ ควรจะเลือกจำกัดตัว
แต่เฉพาะที่สามารถแปลที่จะทำการจริง ๆ แล้วควรจะได้รับเกอพนุนอย่างใดอย่างหนึ่ง
พอใหม่กาตังกว้างขวางกว่าผู้ที่หนึ่งอยู่ไม่ทำ ได้ส่งให้ผู้ที่ลบกคช้อมาข้างต้นทั้ง ๓ นั้นไปกล
ปลุคษาการ จะควรทำอย่างไรให้สำเร็จตลอดการ

อนึ่ง ที่ประธานหนังสือเบญจกสิลเบญจธรรมมานั้น ได้ตรวจดูซึ่งทรงแก้
ไขใหม่เป็นที่เรียบร้อยตลอดแล้ว หนังสือนี้ได้ทราบข่าวว่าเป็นที่นิยมกันมาก ขอขอบ
พระทัยที่ใครทรงเรียบเรียงหนังสือขึ้นให้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชน และบุตร
หลานอันจะเกิดมากในภายหน้า ทั้งนี้ได้ทรงไตร่ตรองประธาน ซึ่งหม่อมฉันก็ถือว่าเป็น
เกียรติยศแก่ตัวหม่อมฉันมากอีกโสดหนึ่งด้วย

ได้ถวายต้นหนังสือไปรเฟทเชคไรสเทวิคคินมาด้วยแล้ว

(ฉบับที่ ๖๐)

วิเทศกรรมวิเทศวิเทศ

๓๖

วันที่ ๑๓ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๒

ขอถวายพระพร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๑๑ เดือนนี้ได้รับพระราชทานแล้ว ในการจะพิมพ์
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๑๑ เดือนนี้ได้รับพระราชทานแล้ว ในการจะพิมพ์
จดหมายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๑๑ เดือนนี้ได้รับพระราชทานแล้ว ในการจะพิมพ์
โปรดเกล้าฯ ให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ความมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

กรมหมื่นเจริญวิเทศวิเทศ

๑๐/๑๑/๑๑๑๑

เรื่องแปลนิบาตชาดก

(ฉบับที่ ๕๑)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๗

วันที่ ๓๐ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๓

ขอถวายพระพร

พระราชหัตถเลขาเวลานี้ ได้รับพระราชทานแล้ว เรื่องของโปรเฟสเซอร์
ไวสเควิตซ์อยู่ แต่แกเป็นฝรั่ง อยู่ข้างจะชดชดก จะตีตีแกเป็นถนนนอกพระพุทธศาสนา
เอาความเห็นเรื่องอื่นของแกมาเช็กดู คนแก่ง ๆ ที่เห็นฝรั่งเป็นแผนกหนึ่ง จะเห็นขวาง
จะตีตีแกเป็นเหมือนคนอยู่ในพระพุทธศาสนาก็ไม่ใช่ความที่เป็นจริง แลจะพาให้พวก
แขกลังกาจนหนักเข้า เห็นทางอยู่ว่า ความคิดเห็น ไม่ใช่เป็นของโปรเฟสเซอร์ไวสเควิตซ์
ผู้เดียว ถึงข้างนักเคยกันตัวอยู่เหมือนกัน แต่ยังไม่ได้อลงในสมุด จะว่าทรงเป็นเจ้าของ
ก็ได้อที่เดียว ถ้าเดินตามทางนั้น ก็ทรงเลือกเป็นเรื่อง ๆ โปรดให้ผู้มีความรู้ต่างตาม
พระราชประสงค์เป็นเรื่อง ๆ ใช้หนังสือของโปรเฟสเซอร์ไวสเควิตซ์เป็นที่ปรึกษา ในสมุด
พิมพ์มีคำนำ แสดงพระราชดำริห์แลพระราชประสงค์ในการ ให้รวบรวมสมัคกันขึ้น
ดูหมิ่นจะไปสนนิตกับการแจกหนังสือในงานหลวง ย่อมจะแพร่หลายไปแก่คนทุกชั้น ถ้า
จะเป็นของโปรเฟสเซอร์ไวสเควิตซ์ น่าจะเป็นของผู้อื่นถวาย แลลงคำนำเต็มว่ามีประโยชน์
เกื้อกูลแก่ความรู้ในทางหนึ่งจึงโปรดให้แจกในงาน แต่จะเป็นเหตุให้ใครเขาเรื่องล่อ
เทอะต่าง ๆ ถวายบ้าง นอกจากนั้น ก็เห็นอีกทางหนึ่ง แปลชาดกนิบาต รวมพิมพ์เป็น
วรรค ๆ ตามแต่จะพอดีเพียงไหน บ้างเรียนก็แปลได้ แต่ต้องตรวจ แต่เรื่องสั้น ๆ
ไม่เหมือนเทศชาติ แต่คงจะได้ข่าวคราวต่าง ๆ ในนั้นมาก เรื่องหลังมีทางสำรวจได้
เร็วกว่า จะโปรดอย่างไร จะรับฉลองพระเดชพระคุณ ถึงเรื่องก่อนก็ได้ แต่ต้องกลั่นตัว

ผู้แต่งเข้า หนังสือของโปรเฟสเซอร์ไรตเคทิก มีอยู่แล้วขอพระราชทานถวายคืนเล่มที่
พระราชทานมาให้ท่าน เพื่อจะได้ทรงกระเรื่อง

ควรมีควรรู้แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ร.ล.

จะโปรดให้อ่านหนังสือนำพระศพ (๑) ก็ได้ มีความเต็มใจอยู่สงสารเขามาก
เมื่อคราวพระองค์ประไพพระศพพิลาศก็เคยนำ

ว.ร.

(ฉบับที่ ๕๓)

พระที่นั่งบรมพิมานสมณีย์

วันที่ ๓๐ ตุลาคม ๑๙๓๓

กราบทุก กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

ได้รับลายพระหัตถ์กับสมเด็จพระที่นั่งแล้ว ตกใจว่าเป็นอันใช้นิบาทชาฎก
ซึ่งเป็นที่สำหรับจะสอบค้นหลักฐานอะไรในนั้นได้บ้าง แต่ต้องขอให้ทรงเป็นพระธุระ
กระทำที่ จะได้ขอแรงกันเป็นการเฉพาะตัว

นึกได้ว่า จะทำค่าน้ำเป็นล้านวนศฤงคาร แต่จะสำเร็จๆไม่สำเร็จไม่ทราบ ถ้า
หากว่าสำเร็จจะส่งไปถวาย คงจะมีผิดในนั้นมาก ขอได้โปรดแก้ด้วย

ซึ่งทรงรับจะนำศพลูกหญิงศรีวิไลยนี้ มีความยินดีเป็นอันมาก ที่ไม่ได้เชิญ
เสด็จแต่แรก เพราะก็เห็นวังที่เคยทรงอ่านแต่ก่อนยังเป็นผู้รองเสด็จ ครั้นเป็นที่เสด็จ
จะเกินไป แต่ว่าตามอย่างเก่า ๆ สมเด็จพระสังฆราชก็หาได้เลือกศพซึ่งจะอ่านหนังสือ
นักไม่ ครั้นจะเป็นพระบรมมหาราชวัง อยู่ข้างจะแปลกอยู่ พระอ่านหนังสือก็คิดว่าจะให้
เรือเอกไชยด้วย

ควรมีควรรู้แล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(๑) พระศพพระเจ้าลูกเธอ กรมขุนสุพรรณภาควดี

(ฉบับที่ ๖๓)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๗

วันที่ ๓๐ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๓

ขอถวายพระพร

พระราชหัตถเลขาวันนั้นได้รับพระราชทานแล้ว การจะเป็นด้วยเรื่องเรียง
 นิบาตชาตกันนั้น รับผลของพระเดชพระคุณได้ มีอยู่ ๒ วิธี เฉพาะเรื่องอ่านชีวคราว
 หรือไม่ใช่เป็นหลักฐาน เลือกรื่องลงตามแต่จะยุติว่าเท่าไร อีกอย่างหนึ่ง ลงไปโดย
 ลำดับ อย่างหลังบางเรื่องก็จะจัด แต่เป็นการบำรุงวิชาหนังสือแท้ แลมีทางจะขยาย
 ประโยชน์ได้อีก เป็นอันหักแลตรวจความรู้เปรียญสำหรับทรงเลือกในการข้างหน้า แล
 หนังสือนั้นถึงระพิมพ์แต่เอกเทศ ก็คิดจะทำให้แล้วเป็นคัมภีร์ สำหรับเป็นเครื่องรลัด
 แลเป็นเกียรติยศในพระนามของเรอผู้สืบพระชนม์ เมื่อตกอยู่เป็นสมบัติของหอพุทธ
 ศาสนสังคหะ ก็คงจะมีใคร ๆ ช่วยกันพิมพ์ต่อไป จึงเห็นว่าวิธีหลังดีกว่า ถ้าท่าน
 ขอพระราชทานให้สำเร็จเถิด ในนั้นจะได้แนววิธีอ่านหนังสือแล้วแลจะถือเอาความ
 อย่างไร ยิ่งทรงรจนเองจะดีขึ้นอีก ได้สังเกตเห็นคนหนุ่ม ๆ ยังอ่านหนังสือเข้าใจผิดนัก
 ผู้จะเรียงชาตกัน ก็คงจะเบ็ดตัวไปทั้งพระเลขจุดหัตถ์ ของใครก็ลงชื่อไว้ อย่างพระ
 มงคลที่ป็นแปลของพระนั่งเกล้า พอกรู้นวคนี้แล้วจะเริ่ม

ภรรมีคารุสศแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๖๔)

พระที่นั่งบรมพิมานสมณมณีย

วันที่ ๓๐ ตุลาคม ๑๒๓

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

หนังสือที่ประทานมาวันนั้นได้รับแล้ว ซึ่งทรงกระทางที่จะทำเป็น ๒ อย่าง
 แลทรงเลือกเอาอย่างหลังนั้นชอบแล้ว ขอให้ทรงวินิจฉัยอีกอย่างหนึ่ง ในคำที่เรียบเรียง

นั้น ถ้าหากว่าแก่งภาษาไทยตามภาษามคธฤาแก่งภาษามคธลงในภาษาไทย เช่นนภ
 ษาคทาเวียงแก่งลงในธรรมจักขุณั้น เปนอันปอปลุส ถ้ายกกล่าวกันว่าจะแก่งภาษาไทย
 ก็ไม่ได้ เอาเปภาษามคธก็ไม่ได้ ผู้อ่านเหนื่อยหน่ายใจ ถ้าจะตีในทางวิธีแปลภาษาเป
 ลิตทรีแตรนสแลชั้สำหรับเปแบบอย่าง ก็เปหนังสือสำหรับเฉพาะแต่พวกนักเรียน
 เปหนังสือสำหรับตรวจตราทางเรียนภาษาแลทงแปล ไม่ใช่เปหนังสือที่จะให้รู้เรื่อง
 แลจำความได้ง่าย สำหรับจะยกขึ้นเทียบเปความรู้ในทางฮิสตอรีไม่

ความประสงค้ของหม่อมฉัน อยากรจะให้แปลลงเปภาษาไทย ให้คนไทย
 อ่านเข้าใจง่ายก็มีเป ๒ อย่าง ให้ใจหารเก่าอย่างหนึ่ง คืออย่างเช่นสำนวนมงคลที่เป
 แปล ฤาเปสำนวนใหม่ก็ต้อเปภาษาอย่างใหม่ ทวรจะใช้คำไทยในที่ทั้งปวง ถ้าไม่
 จำเปจะต้อใช้ภาษามคธ ใน ๒ ทางนี้ นี้ก็คิดค้ว่าพวกบาเรียนทั้งพระทงคฤหัสถ์รุ่น
 หลังนี้ จะแต่งไม่ไหวด้วยกันโดยมาก จะมีหนักแรงที่ต้อทรงแก้เหมือนแต่งใหม่ฤ
 เรื่องนี้ได้ทรงพระดำริท้ไว้อ่างไร ขอให้คิดเสียให้แน่นอน

ใจหม่อมฉันรักฟรีแตรนสแลชั้ แลย่อให้สั้น ไม่ใช้คำซ้ำ เช่นภาษามคธ
 แต่คำที่เรียงลงนั้น จะต้อบรรจุคำให้เต็มให้เรียบในภาษาไทย ได้คิดหาตัวอย่างซึ่งจะยก
 ถวายยังนึกไม่ใคร้ออก ในเวลานี้ก็ได้อแต่ประกาศขอฝนซึ่งราชบัณฑิตยกอ่าน แปล
 ภาดาเทวดา แลภาดาพุทธภษิต ดูเหมือนจะจุค้มาแลเข้าใจง่าย ส่วนประกาศพิช
 มงคลซึ่งกรมสมเด็จพระเตชาทรงแต่งเปร้อยแก้ว แปลภาดาพระเฎมยี่นนั้นมัวมมาก
 ผู้ที่ไม่เคยอ่านเรื่องเฎมยี่นชาฎกยากที่จะเข้าใจ เวลานี้ก็ได้อ่านจึงทูลมาขอเปตัวอย่าง
 ด้วยเคยฟังมาแต่เล็กแต่เข้าใจมาแต่เล็กจึงจำได้ซ้นใจ ท้องปากแปลได้ทั้งภาษามคธแล
 คำแปล ว่าคำแปลนั้นให้เข้าใจง่ายเห็นปานนั้น น่าจะเปที่พอใจผู้ต้อการรู้ทางใจ
 ความไม่ใช้ทางภาษา

เรื่องก้าน้ำนั้น หม่อมฉันอยู่ข้างครัวร่วม ถัดจะลุกผู้เปนักปราชญ์ทง
 หลายก็เทียบ ค้ด้วยตัวไม้ได้เปนักเรียนซึ่งจะเทียบยกตัวอย่างมาช้ให้แจ่มใสได้ ทงเวลา
 แลผู้เขียนก็เต็มที ท้จะต้ออ้หันไปหากรรมสมมค ถ้าเอากกรรมสมมคมานั้นเปเสมียนเสีย

ดูระยะสั้น ๆ เธอมีมากก็จะเสียกันไป จนเวลานั้นก็ถึงศรีเสาวภาคย์ (๑) แต่จะดอง
กิริตรองวางรูปดูในใจก่อน หนังสือเช่นนั้นถ้าจะแก่งตีได้ ก็ต้องเป็นเวลาเจ็บ แต่เจ็บ
ทุกวันนี้ก็มีท่าทางที่จะเป็นหืด ซึ่งพูดไม่ลบลอกเสียด้วย.

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๖๕)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๗

วันที่ ๓๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๓

ขอถวายพระพร

พระราชหัตถเลขาที่นั้นได้รับพระราชทานแล้ว คิดว่าจะถือเอาแต่ข้อความ
เรียงสำนวนใหม่ ไม่ใช่ตามแนวประโยคในมคธภาษา ให้เป็นหนังสือที่นำอ่าน จึงใช้
เรียกว่าเรียงเรื่อง ไม่ให้ดูจะแดงหลงแปล โดยความก็ฟรีแควนสละชั้น ไวยาหารที่จะใช้
ตามพระราชประสงค์นั้น แปลว่าไวยาหารของผู้กอบด้วยองค์สมบัติของจินตกวี จะต้อง
เลือกหาคนเช่นนั้น ต่อลงมาที่เพียงคนท่รู้ถึงภาษาของตน ให้เป็นผู้ท่อง ไม่ต้องเลือก
ว่าอยู่ในชั้นอย่างไร อีกพวกหนึ่งบาเรียนแยก ก็เป็นพระราชทานไปแล้ว เช่นพระศรี
วิสุทธิวงศ (๑) หรือยังไม่ได้เป็นราชาคณะที่มีตัวอยู่ในชั้นนั้นก็ให้นำจะลองให้แต่งบ้าง ถึงจะ
ต้องแก้ไขมากอย่างไรก็เป็นอันหักไว้สำหรับงานข้างหน้า ของใครต้องแก้มาก ก็ให้ทำแต่
น้อยเรื่อง คนที่สัดนั้นเช่นนายมนตรีเบญจฉาย หลวงศรีวิระไวยาหาร (๒) หลวงญาณวิจิตร (๓)

(๑) พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ เสด็จเป็นราชเลขาอนุการ
อยู่พระองค์ ๑ แต่สิ้นพระชนม์เสียแล้ว

(๑) พระศรีวิสุทธิวงศ (เพี้ยมู) วิสุทธิศักดิ์ ถึงมรณภาพแล้ว

(๒) หลวงศรีวิระไวยาหาร (ศรี กุมาขะกลีกร)

(๓) หลวงญาณวิจิตร (สีทธิ โสจนานนท์)

พื้นเรื่องชาตาก็เป็นเรื่องไม่พูดซ้ำ ๆ เหมือนพระสุทร ทั้งเลือกผู้เรียงเข้าด้วยก็คงจะได้
 คนเรียนโดยมาก ไม่รู้ถึงภาษาของตัว แปลภาษามคธก็อังกฤษก็ดี ก็เป็นชาว
 ต่างประเทศไปสิ้น ถึงรู้ภาษาดีถ้าแปลพระสุทรก็เหลือเกิน วิธีจะใช้โวหารอย่างไร ให้
 ต้องตามพระราชประสงค์ เห็นควรเรื่องเป็นขามเฟลต มีตัวอย่างเช่นประกาศพระราช
 พิธีพรหมศาสตร์แปลเรื่องชาตคนนั้นเองที่แปลแล้ว พิมพ์แจกแก่ผู้รับแต่งตั้ง คงจะเป็น
 ทางให้ตำเนิร์ตตาม จีบแรกน่าจะคงตั้งคนแต่เอกนิบาต เป็นหนังสือมาก ๑๙ ผูก แบ่ง
 เป็น ๑๕ วรรค ๆ ละ ๑๐ เรื่อง หรือทั้งหมด ๑๕๐ เรื่อง แต่เห็นว่าแล้วกันพิมพ์
 นั้นตามแต่จะปั้นก่อน ขนาดทศชาติเรื่องเดิมจะคนดูเพียงวรรคเดียวให้มากกว่านั้น แต่
 พอเป็นของแจกสัก ๓ วรรคก็พอ จะได้ปั้นหนังสือนั้นเป็น ๕ ตอน ตอนต้นที่จะ
 แจกในครั้งนั้น พอจะเลือกหาผู้แต่งสัก ๆ ได้ ประกาศพิธีนั้นก็ได้ พระเมธาธิบดี
 (เสียดจักษุ) เคยอ่านแต่ประกาศพิมพ์มงคล ไม่เคยหมายใจจะหาฉบับมาก่อน เพื่อจะให้
 รู้ทั้งข้างใช้ได้ แลใช้ไม่ได้

ศวรรษวิกรมแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
 กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ป.ล.

โวหารเหล่านั้น จะใช้ของเก่า ก็ต้องเรียกว่าเรียนแต่ง ไป ๆ ก็คงพลาด
 เรียกว่าปั้นทุกตาไม่เหมือนคน อันโวหารจะเป็นของเก่าได้ดีก็ต้องเมื่อล่วงยุคไปแล้ว จึง
 เห็นว่าควรใช้โวหารของคนใหญ่คนโต แต่เป็นโวหารไทยหรือไทยเคยใช้ ยกคำสแลงแล
 ภาษาพูดเล่น เมื่อล่วงยุคก็คงกลายเป็นโวหารเก่าอย่างพระมงคลที่ป็นได้เหมือนกัน มี
 ข้อที่จะขอพูดหรือจะควรมียกศัพท์ เช่นอกคิตะ พาราณสียะ เป็นต้นหรือไม่

(ฉบับที่ ๖๖)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๕๗

วันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๑๒๓

ขอถวายพระพร

พระราชหัตถเลขาว่านนั้นได้รับพระราชทานแล้ว หนังสือเรื่องแล้วพิมพ์ไป
 พลาดคดีแล้ว เพราะเป็นเรื่อง ๆ ส่งได้เป็นตอน ๆ ตามลำดับ เรื่องแล้วตรวจแล้วจะถวาย
 ก่อน ไปปรดแล้วจึงส่งไปพิมพ์ ตรวจพิมพ์นั้นต้องเลือกผู้ตรวจที่เคย คนมีเคยตรวจ
 พิมพ์แต่ไม่ค่อยเห็นชัดคิด ครองตรวจนิทราชากริช อักษรก็โต ทั้งเวลานั้นผู้ตรวจจำช
 กยงตตงหลายคน แต่ส่งนียงผ่านจักษุของผู้ตรวจเป็นหลายคนไปให้หลายแห่ง เห็น
 ต้องตั้งเจ้าหน้าที่อีกแผนกหนึ่ง เหมาะที่สุดกรรมชุนสมมต ถ้าจะมีราชการทำไม่ไหว
 ก็หม่อมเจ้าพระสลาพร (๑) แต่ต้องแนะนำเรื่องตรวจนิทราชากริชอย่างไรให้เธอเข้าใจ และ
 เลือกหาผู้ช่วยหลายคน ในหมื่นนายพนาทณบริรักษ์ใช้ได้ไม่ต้องใช้คนมีความรู้เพียงไรนัก
 เป็นแต่ท้าวไว ๆ มีหัวน้ำคอบคัดสินทามฉบับอยู่แล้ว วิธียกศัพท์ทรงพระราชวินิจฉัยมา
 นั้นชอบด้วยหลักที่ใช้อยู่แล้ว จงลองแต่งปามเหล็ก เสร็จแล้วจะถวายทอดพระเนตร
 เพื่อจะทรงแก้ไขเพิ่มเติม

ควรมีควรสรุปแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๖๗)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๒

วันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๑๒๓

ขอถวายพระพร

อาทมภาขอพระราชทานถวายคำร้องอย่างเรื่องเอกนิบพของคก สืบค้นแล้วครั้งที่
 ๑, ๔ เรื่อง เพื่อรับพระกระแส ในหนังสือนี้เขียนแต่ครึ่งหน้าอีกครึ่งหนึ่งเว้นว่างไว้จก

(๑) พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

ฟุคโนะบุง อธิบายบ้าง เพื่อรับพระกระแสเฉพาะข้อบ้าง การแต่งในภาษาไทยจะให้
 คมขำเหมือนในภาษาฝรั่งเป็นอันยาก เทียบภาษาต่อภาษา ของเขา ก็ถือว่า เขาแปล
 เทียบได้ยิ่งกว่า สัพพนามแลคำพูดอื่นของเขาไม่มีคำสูงค่าต่ำ ในภาษาไทยจะใช้ให้
 เหมาะตามชั้นแท้ก็จะกลายเป็นสำนวนเรื่องโนเวลไป จะใช้ภาษาเทศนาหรือแปลหนังสือ
 เรื่องก็จักซึกไปหมด เป็นอันยากก็จะให้ผู้อ่านเกิดอิมโชนไปต่าง ๆ ตามวิธีหนังสือที่ว่า
 แต่งดี ต้องผ่อนเป็นกลางแต่พอควร ไวยากรณ์ที่ใช้ ไม่ได้เลือกเอา ไม่ปล่อยไปตามคำพูด
 ใหม่ ๆ ที่เคย เรียกว่าสั้นกว่าอย่างของจีนตกรี้ แต่งเรียงเป็นความรักยกแก้ว มีประโยชน์
 จะเก็บคำในช่วยย่นกับช่วยอายุหลังไว้ เพื่อเป็นเครื่องมือของผู้จะเรียงก๊กชั้นนารีไทยใน
 ภายหน้าเมื่อถึงเวลาเข้า พระนามพระพุทธเจ้าใช้เปลี่ยนตามพระกระแส ในตอนหลัง ๆ
 เกิดความเกิดขึ้น ได้เลือกใช้ให้เหมาะแก่ข้อความ เช่นเมื่อตรัสชาตก หรืออย่างเหตุว่า
 ทรงทราบเหตุการณสืบหลัง ดังนี้ ใช้ว่าสมเด็จพระสัพพัญญูบ้าง สรรพเชษฐบ้าง อนาวร-
 ญาณบ้าง แต่ในขณะนั้น ๆ ยังหาเป็นทั่วไปไม่ จะทำลำดับศัพท์ให้ทันในคราวพระมร-
 ณะก็ยังไม่ได้จำกัดลง แลจะทำได้ก็ต่อเมื่อเรียงเสร็จ เห็นไม่ใช่เวลา จึงมีฟุคโนะ
 อธิบายศัพท์ที่เห็นว่าน่าจะอินเตอเรสท์ หรือน่าจะเข้าใจแต่อยากรู้ว่าอะไร หนังสือที่ถวายเป็น
 ฆาน กว่าหนังสือที่สามของหนังสือมหาชนกจลวงกรรมหลวงคำจริงแล้ว แด่อาตมภาพยังจะ
 เรียงถวายเป็นไปถึงเรื่องสืบ ถ้าอย่างไรหนังสือที่จะพิมพ์ในคราวนี้ ไม่ต้องใช้ผู้เรียง
 มาก อาจเลือกตัวที่อยากจะรับพระราชทานทราบว่าขนาดของหนังสืออย่างน้อยที่สุดกับ
 มากที่สุดสักเพียงกึ่งนี้ จะได้กำหนดตอนลง

ศวมสิขรสุดแล้วจะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
 กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๖๘)

สวนกุหลาบ

วันที่ ๓ มกราคม ๑๙๓๓

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

หม่อมฉันได้อ่านคำแปลนิบาตจากฎีกาที่ประทานมานั้น ตลอดลงวันนั้นซึ่งทรง
 ตั้งนิษฐานวิธีแปล ซึ่งจะแปลอย่างฝรั่งไม่ได้ จึงผ่อนผันลงเป็นสำนวนเช่นที่เรียงมานั้น

ฟังได้ไพเราะดีแล้ว ถึงคนไม่รู้ภาษา.เพียงพอก็อาจจะอ่านเข้าใจ ที่ได้พระนามพระพุทธรูป
เข้าให้เหมาะแก่เรื่องทีกล่าวดังนี้ ฟุทโธตคงจะมีประโยชน์มาก ขนาดเล่มสมุดได้
กราบคุณที่วังสราญรมย์แล้ว ขอได้โปรดทรงจัดการเรื่องนี้ให้เป็นอันสำเร็จตามแบบที่ทำ
มาแต่เดิม ได้ส่งต้นฉบับคืนถวายมา

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๖๘)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๗

วันที่ ๗ มกราคม ร.ศ. ๑๒๓

ขอถวายพระพร

หนังสือขาดกตอนต้น ๓๐ เรื่องที่พิมพ์ในงานพระศพพระเจ้าลูกเธอกรมขุน
สพรรณภาควคินัน ได้กะผู้เรียง วรรคต้น ๑๐ เรื่อง ภาพภาพ วรรคที่ ๒ ตกลง ๕
เรื่อง พระพิมพ์ธรรม(๑) วรรคต้นตอนปลาย ๕ เรื่อง พระธรรมวโรตม(๒) วรรคที่ ๓
ตกลง ๕ เรื่อง หม่อมเจ้าพระสตาพร วรรคต้นตอนปลาย ๕ เรื่อง กรมขุนสมมต
อมรพันธ์ การที่กรมขุนสมมตช่วยนั้น ด้วยประสงค์จะจงให้พระภคกฤตสถิตอยู่แล้ว
ไม่ทั้งภาษาละเสีย จะได้จับเงินตาม ได้พูดแก่เธอ ๆ ก็รับไว้แล้ว พองามเรียงคนละ
วรรค แต่เห็นวันจวนจึงแบ่งแต่เพียงเท่านี้

จะรอค้ำน้ำจึงพิมพ์ เห็นว่าชะช้าการ ควรจะพิมพ์ไปให้พลาง เมื่อค้ำน้ำแล้ว
ก็พิมพ์เพิ่มน้ำเข้า ใช้สอประขาน้ำให้ล้างกันเสีย เช่นของฝรั่งแม้เป็นอินโตรตักชัน แล
ใช้อักษรไทยก็มี ถ้ามีเงินพอจัดการให้พิมพ์แลสอบทานใบพิมพ์ด้วยเป็นแผนกออกไป
เห็นว่าภาระจะสะดวกขึ้น จรดของพระเดชพระคุณให้ตลอดไป ก็ไม่แน่นแกลใจว่าจะตลอด

(๑) พระพิมพ์ธรรม (ยี่ง) วัดโสมนัสวิหาร เดียวนี้เป็นสมเด็จพระมหาวิโรจศ
(๒) พระธรรมวโรตม (ง่าม) วัดเบญจมบพิตร ได้เป็นสมเด็จพระวันรัตน์แล้วถึงแก่
มรณภาพ

เกรงจะหลายผิดหลายฝ่ายนัก ด้วยจะต้องตรวจแก้ไขต้นฉบับ แลบางคราวยังจะต้อง
ตั้งกองคัด เพื่อช่วยผู้แต่งด้วยกรรมัง เห็นกรรมหลวงตำรงอาจฉลองพระเดชพระคุณใน
น้ำหนักได้ (ยกกรรมขุนสมมตไว้ในพวกผู้แต่งแล้ว) ด้วยเชอมีบาเรียนในกระทรวงมหาด
ไทยแลกรรมการที่จะเรียกมากุมเข้าให้เป็นผู้ตรวจทานได้ เป็นแต่อาศัยความดูแลตรวจ
ตราแลแนะนำของเชอภักพย แลกับจะฉลองพระเดชพระคุณ ถ้าได้เช่นนี้จะดี

ควรมีควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดฯ ขอถวายพระพร
กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๗๐)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๗

วันที่ ๒๖ มกราคม ร.ศ. ๑๒๓

ขอถวายพระพร

อาตมภาพขอถวายร่างชาติกของพระพิมลธรรม ในท้องเรื่องได้แก้ไขให้
ไพเราะขึ้นบ้าง ในตอนที่ท่านไม่เข้าใจได้เรียงแทรกลงบ้าง ส่วนจุดเ็นดเป็นของอาตมภาพ
เอง ตามท้องเรื่องที่เรียงมากเห็นว่าดีพอใช้มีที่พลาดน้อย แลเข้าใจเรียงให้ผู้อ่านมี
อีโมชัน เป็นแต่ไม่สันทัดในข้อความที่พูดถึงทางโลกแต่ดีกับหัวข้อแห่งพงศาวดาร

หนึ่งหลวงตำรงธรรมสาร^(๑) จะขอนำไปปกเพื่อพิมพ์ไปพลาง ได้ร่างถวาย
ทอดพระเนตรก่อน สอนทำการพระศพจะลงอย่างไร ได้เว้นช่องไว้รับพระกระแส

อนึ่งขอพระ ราชทานคำแนะนำประกาศกระแสพระบรมราชโองการในเรื่องพิมพ์
ชาติกนชน ส่วนคำแนะนำของผู้แต่งยังเรียงค้าง ให้วิตกว่าจะไม่สำเร็จด้วยต้องตรวจขอผู้อื่น
ไม่มีเวลาพอ แลเกรงว่าจะเจ็บเสียด้วย ในเวลานี้อยู่ข้างเมื่อยล้ามาก

ควรมีควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดฯ ขอถวายพระพร
กรมหมื่นวชิรญาณ

(๑) หลวงตำรงธรรมสาร (มี ธรรมาชีวะ) เจ้าของโรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ

(ฉบับที่ ๗๑)

สวนกุหลาบ

วันที่ ๒๖ มกราคม ๑๒๓

ทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

ได้รับลายพระหัตถ์ส่งร่างชาดกที่พระพิมลธรรมาร่าง กับที่จะบอกเรื่องมานั้น
แล้ว

ต้นร่างยังไม่ได้อ่าน ได้เขียนคำบลลงหน้าเรื่องส่งถวายมาแล้ว
คำนำนั้นจะหาช่องเรียง แต่เห็นจะต้องสั้น เวลานอกจะไม่สู้สบาย ถ้าไม่มี
คำนำที่ทรงแต่ง น่าจะบอกพร้อมอยู่มาก แต่ถ้าเป็นการจำเป็นก็ต้องงด อย่าให้ประชวร
ดีกว่า

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๗๒)

สวนกุหลาบ

๓๗

วันที่ ๓๑ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณ

หม่อมฉันได้ร่างโครงคำนำขึ้นเป็นแต่ระระตั้งรูปดู ไม่ได้ตรึตรองทำให้เรียบ
ร้อย ทั้งใจจะติเฟนชาดกแต่เป็นเอาปากชั้นแท้ ไม่รู้ว่าจะลุ่มลงที่แห่งไรจึงส่งมาถวาย
ขอให้ซักค้อแลให้แนะนำ แล้วจึงจะได้แต่งให้เรียบร้อย ถ้าจะแต่งให้เรียบร้อยทีเดียว
ยังมีคแลบพร้อมมาก จะเสียเวลา เวลาที่หาปากจึงถวายเสียก่อน

อนึ่ง หนังสือที่พระพิมลแต่งได้อ่านแล้ว เป็นที่ชอบายใจแต่ตั้งได้ส่งถวายคืน
มาด้วย

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๗๓)

วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ รักษากอสันทรศก ๑๒๓

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

เมื่อคืนนี้ใส่ร่างคำนำแล้วสำเร็จแต่เริ่มต้นก็วิ่งไปช่วยตีกันก็ พังมาสำเร็จลง
วันนี้ ได้ให้คัดส่งมรดวามมีข้อซึ่งจะทูลหาญ คือ

๑ คำนำหนังสือ ในร่างซึ่งทรงขึ้นไว้จะไม่เช่นนั้น ว่าปรารภก็จะทรงมุ่ง
หมายว่าเป็นปริเฟศฎาอินไตรคักชั้น ที่เข้าใจนั้นว่าทรงหมายความว่าอินไตรคักชั้น
หม่อมฉันได้เขียนลงจ่าหน้าตอนที่ว่าด้วยชาตกไว้ว่าคำนำ เห็นว่าเป็นภาษาไทยแปลตรงก็
คิดว่าอินไตรคักชั้น จะว่าวฤาไม่ตอนต้นซึ่งยังไม่อาจลงว่ากระไร ถ้าเป็นภาษาอังกฤษ
จะเรียกว่าปริเฟศ ได้หาฤากับกรมสมมตหากำไทยก็ไม่ลงกันได้ มีที่ใกล้อยู่กับจ่าหน้า แต่
ไม่เพราะ ฤาจะใช้ปรารภปรารภ ก็ไม่ทราบว่าจะทรงหมายความว่าอย่างไรจึงทูลขอหาญ

๒ ในตอนต้นได้เว้นไว้สำหรับที่จะแซกบายซึ่งหนังสือนี้บาทชาตก ซึ่งหม่อม
ฉันได้เห็นในหนังสือเล่ม ๑ ซึ่งได้ถวายไป The story of the Nations เล่ม Buddhist India
แต่ไม่แน่ใจ เพราะไม่มีศรามีรูปพอที่จะสอบสวน จึงถวายมาขอได้ทรงแซกลงในตอนนั้น
ความมุ่งหมายนั้นจะให้เห็นว่าหนังสือมาถึงเพียงนั้น ถ้าหากว่าจะเรียกว่าได้แปลสำเร็จ
จะต้องมากถึงเพียงนั้น พอประจบเงาความดีก็ให้เห็นว่าเป็นความดีที่ใหญ่ว่าจะให้บริบูรณ์ใน
หอสมุดหนังสือไทย

๓ ในคำนำ ได้เก็บคำที่ทรงตักเตือนลงในนั้นตามที่เห็นเหมาะสมจะลงได้ ขอ
ให้ทรงตรวจกันเถิด ในคราวคักที่จะเขียนไปบ้าง ถ้ามีผิดพลาดแต่เพียงเติมในข้อซึ่งควร
จะให้บริบูรณ์อีก

ในท้ายคำนำนี้ได้เขียนไว้ตรง ดูเหมือนเป็นการผูกพันที่จะต้องให้ทรงแต่ง
เรื่องราวของประเทศเสพุทรประวัติอีกตอนหนึ่ง จะทรงเห็นแรงไปฤาไม่ จะแก้ไข
ประการใดก็แล้วแต่จะทรง

(ฉบับที่ ๗๔)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๗

วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๓

ขอถวายพระพร

พระราชพัตถเลขาวันที่ ๕ เดือนนี้ ได้รับพระราชทานแล้ว คำว่า Preface, Introduction, Contents, ที่จะใช้ภาษาไทยนั้น อาตมภาพยังลังเลอยู่ ที่ใช้มาแล้วก็ยังแกว่งอยู่ เว้นแต่เรื่องน้อย ใช้แต่คำนำแปลลงที่ ตรงกับ Preface, คำว่าคำนำพญชุน กิศ ความกิศ ตรงกับ Prefac. แต่มาใช้เรียกอักษรนำเรื่องเสียแล้ว จึงต้องยกเป็นคำนำ สื่อนำเรื่อง คำว่าขานแพนท น่าจะตรงกับ Contents แปลว่าไปหรือนำกระดาดที่ ขอกแพนทของเรื่อง แต่ก็ใช้เป็นประกาศหรือปรารภอะไรไปแล้ว สารบาญก็ไม่ได้ความ ยังไม่เป็นที่พอใจ บางทีเคยใช้ว่าขอกเรื่อง ในบุญจศีลแลเบญจธรรม ลองใช้ว่าบาญตี เรื่อง Introduction นั้นเข้าใจว่าไม่ใช่คำนำเลย ๆ คำแนะนำให้เข้าใจเรื่องครั้นจะเรียก อธิบาย ก็จะไม่เหมือนอธิบายในท้องเรื่องหรืออะไรอีก จึงเห็นคำปรารภที่คิดข้างไทย ๆ น่าจะแปลว่า ราชพิง หรือ คำนำ แต่สข้างมคธก็แปลว่าปรารภหรือเริ่ม แต่สออกมาเป็น ภาษาอังกฤษว่า Commencement ก็นำพิง ได้ความทั้งสามอย่าง ตรงกับคำว่า เริ่มต้น ของเรื่อง จะอะไรแล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควร หนังสือฉบับพิมพ์ที่จะลง Preface ไว้ว่าคำนำพลาจ ขอให้เขาเรียงพิมพ์ไปพลาจ กว่าจะมีเวลาสั่งพิมพ์ก็ทูลขอว่าพระ กฤษณะทัศน์กระมัง

บาญชีขาดกในหนังสือฝรั่งบอกจำนวนไม่ตลอด มีเพียงจตุกนิบาตแล้วก็มี ข้ามิไป ๕ นิบาตข้างท้าย บาญชีที่อาตมภาพทำไว้เมื่อครั้งเล่นหนังสือมีมาถากลาของฝรั่ง แต่ก็เพียงทสกนิบาต ก่อนนั้นก็ขุ่นมยเสมอ ๆ ไม่มีเวลาจะตรวจทำให้ตลอดไป จะจารใน บาญชีเอกนิบาตเป็นเรื่อง ๆ ไป ก็เรียกว่าทำไม่ไหว ในเวลาจนเช่นนี้ ที่สุดจะตาวง ทำต่อ ของอาตมภาพที่ค้างก็ไม่ทัน จึงขอพระราชทานงด แก่ความทั้งถวายเป็นอย่างมา แพนทหนึ่ง

ในค่านามข้อยที่ขอพระราชทานแก้บ้าง

(๑) ข้อความว่าด้วยชาติกะปนมาอย่างไร เห็นความผิด ตรวจได้ความว่า ทรงเรียงตามหนังสือ Buddhist India และปีที่แต่งลงเป็นเรื่องราวแก้ไว้ในชั้นต้น หนังสือ นั้นหาได้กล่าวถึงไม่ เป็นแต่ข้อความเท่านั้นมีในรูปจำหลัก ครึ่งก่อนคริสตก ๓๐๐ ปี Third century B.C. กับอรรถกถาชาตก ถึงไม่ทราบเวลาทำแน่แต่อายุ อรรถกถาเช่นนั้น เมื่อราวคริสตก ๕๐๐ ปี Fifth century A.C. ได้รับพระราชทาน แก่ความให้เข้าหามติหนังสือฉบับนั้น

(๒) ข้ออ้างถึงเรื่องนักปราชญ์กรีกอ้างว่ารู้จักชาติได้ ยกคำ Prof. E.B. Cowell ซึ่งกล่าวไว้ในหนังสือ เป็นชาวต่างประเทศ จึงได้ค้นกระเสาะความในหนังสือ Century Dictionary and Cyclopaedia of Natives เรื่องเรื่องไตรยันสงครามขึ้น ที่วงศ์ คล้ายรามเกียรติ์ ขอพระราชทานยกข้อความเก่าในตอนนั้นเสีย ใช้ความเรื่องใหม่แทน จะถวายฉบับมา ก็ถึงเวลาเขาจะเรียงพิมพ์ จึงคัดถวายมาเฉพาะตอนที่ขอพระราชทานแก้ ตอนที่มีขีดเส้นนั้น บรรดาคำที่ขีดเส้นข้างล่างเติมใหม่ นอกจากนั้นแต่เล็กน้อยไม่ สำคัญ

ข้อที่จะแต่งความเป็นไปของพื้นประเทศครั้งพุทธกาลนั้น ไม่ใช่เป็นกรงคอย จะเอาของไปรเฟสเสอไรสเทวีกที่เดียวกันไม่ได้ ถึงจะเอาของเขาเป็นไม้เท้า ก็ยังจะต้อง สอบสวนแลถามรอยเขาให้ถูก หาไม่ความก็ไม่แจ่มแจ้ง การเช่นนั้นเกี่ยวกับการค้นคว้า มาก แม้หากจะมีความคิดแลเครื่องมือพร้อม แต่ขาดมีเรื่องเป็นเค้าอยู่แล้ว เพียงแต่ จะแต่งคำนำกับอธิบายฟงโนต ยังต้องค้นหนังสือเป็นอันมาก เรื่องนั้นจะต้องตั้งเค้าเอง จำจะต้องทำในเวลาแจ่มใส แต่ไม่มีการงานจึงจะมีเวลาคิดแลค้น ถึงไปรเฟสเสอไรส เทวีกที่ทำนานกว่าจะสำเร็จ รวมความลงว่าในปีที่มีการเวียนคู่คงยังทำไม่ได้ ขอพระ ราชทานยกไว้เป็นการรอนาคตเสียก็ได้แก่รูปความพอไม่ให้เก้อตั้งถวายมา

อนึ่งว่าคาถาอยู่ว่า ของฝรั่งเขาก็มีเครื่องหมายต่าง ๆ ไทยโบราณก็มีค้น หนังสือในบัตินี้ ไม่มีอะไรหมายสักอย่าง ความอาจปนกันเช่นนี้ก็คำผู้นักกล่าวยากจะรู้ ว่า หมดแค่นั้น ขอพระราชทานลงกันอย่างหนังสือเก่าในจำนำแลค่านาน

อนึ่งในจำนำก่อนว่าด้วยเจ้าหมื่นศรีสอบทานนั้น ได้ตั้งคำว่าเสอียดล่อออก เสีย คงไว้แต่อยู่สาเห เหตุว่าถึงเขาตั้งใจ แต่ความรู้ของเขาแลคนช่วยไม่พอ ผิดมากนัก

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

คำแปลของฝรั่ง

การที่เชื่อว่าลัทธิชาติไทย ไซ้จะมีอยู่แต่ในพระพุทธศาสนาก็หาไม่ เป็นข้อที่
 เชื่อกันอยู่ในโบราณกาล แม้ในหมู่คนนอกพระพุทธศาสนา จะนำมากล่าวให้พอเป็น
 ตัวอย่าง ๆ ในเรื่องราวของพวกกรีก มีนักปราชญ์ชื่อนั้นผู้หนึ่งชื่อปดักไกรรัส
 (Pythagoras.) เป็นเจ้าลัทธิในวิชาที่ว่าด้วยธรรมชาติของรูปธรรมนามธรรม (Philosophy.)
 ซึ่งเป็นเหตุเกิดศาสนาต่าง ๆ ขึ้น และเป็นคนเข้าใจวิชาสำหรับคำนวณ (Mathematics.)
 เขาเกิดที่เมืองสามอส (Samos.) ประเทศกรีก ครั้นยังแยกเป็นหลายอาณาจักร เมื่อก่อน
 คริสตก ก ราว ๕๘๒ ปี คือก่อนพุทธปรินิพพาน ๕๐ ปีได้แก่เวลากำลังเป็นพุทธกาล
 ในตอนแรก ๆ พระพุทธเจ้าเพิ่งได้ตรัสสัก ๕ ปีล่วงไปแล้ว เทียบสอนความรู้ของตน
 ในเมืองทั้งหลายแถบประเทศกรีกจึงมาเต็ม ซึ่งเรียกว่ามักนาครีเซีย (Magna Graecia)
 แลสันนิษฐานตามภูมิศาสตร์โบราณว่า ประเทศอิตาลีตอนใต้ เมื่อก่อนคริสตก ราว
 ๕๕๕ ปี คือหลังพุทธปรินิพพาน ราว ๑๓ ปี ทำการศึกษาที่เมืองเมตตะปอนตุม
 (Metapontum.) จังหวัดมักนาครีเซียนั่นเอง เมื่อก่อนคริสตก ราว ๕๐๐ ปีถึงวัน คือ
 หลังพุทธปรินิพพาน ๔๓ ปี ๆ ปดักไกรรัสผู้นี้ กล่าวอ้างว่าตนลัทธิชาติไทย คราวหนึ่ง
 ก่อนคริสตก ราว ๑๓๓๕ ปี สงคราม ๑๑๔๘ ปี แต่ที่ลงสันนิษฐานว่าด้วยกันว่า
 ๑๑๘๓ ปี คือก่อนพุทธปรินิพพานราว ๖๕๑ ปี พวกกรีกสมทบกันทำสงครามกับพวก
 ไทรยัน (Trojan) คือชาวเมืองทรอย (Troy) ในประเทศทรอียด (Troad) ปลาย
 เขตแผ่นดินเอเชียไมเนอร์ (Asia Minor) ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ด้วยสาเหตุคือ
 ปารีส (Paris) ราชบุตรของพระเจ้าไปรียม (Priam) พระราชาของพวกไทรยัน
 พาเอาพระนางเฮเลน (Helen) พระราชมเหสีของพระเจ้าเมนเนลาอัส (Menelaus) ไป
 พระราชเมืองสปาร์ตา (Sparta) อีกนัยหนึ่ง ชื่อเมืองลาซดามอน (Lacedaemon)
 พวกกรีกก็หวังจะตามเอาคืนมาให้จงได้ ๆ สงครามครั้งนั้น ฝ่ายกรีกมีพระเจ้า
 อักกเมมัน (Agamemnon) พระราชาเมืองไมซีนี (Mycenae) แลบริเวณเออาร์โกลิส
 (Argolis) พระราชาภคของพระเจ้าเมนเนลาอัสเป็นจอมพลคอยรบกันอยู่ถึง ๑๐ ปี
 พวกกรีกจึงมีไชยชนะไว้เมืองทรอยแลได้พระนางเฮเลนคืนมา ๆ ในสงครามครั้งนั้น
 พระเจ้าเมนเนลาอัส ฆ่านายทหารพวกไทรยันชื่อยูฟอรบัส (Euphorbus) ที่เป็นคนมี
 ชื่อเสียงข้างกล้าหาญตาย แลนั้นเอาโล่ของเขายาวไว้บนเทวสถานแห่งนางเทพอัปสรชื่อ

ฮีรา (Hera) ที่พวกกรีกนับถือว่าเป็นภรรยาแห่งเทพพฤหัสบดี (Zeus Jupiter) แล
 เป็นแบบอย่างของสตรีที่มีความดี ทั้งที่เป็นภรรยาแต่ที่เป็นมารดาอันตั้งอยู่ เกิดเมือง
 ไมซีนี บ้างก็ว่าถวายไว้ ณ เทวสถานเทพบุกรือปอลโล (Apollo) โอรสพระพฤหัสบดี
 เป็นที่หมยแห่งแสงสว่างแลอำนาจอันจะทำได้เป็นแน่ให้ตายจากพระอาทิตย์ บ้างก็มัก
 เข้าใจว่าพระอาทิตย์เอง ยืนตั้งอยู่ที่เม็กรบรังกิดี (Branchidae) ปีกักไกรส์นักปราชญ์
 กรีกผู้หนึ่งกล่าวอ้างว่า ในครั้งนั้น ตนเกิดเป็นบุพริบบุสชาวโครยัน ผู้ถูกพระเจ้าเมเน
 เนลาอัสฆ่าตายในสงครามครั้งนั้น แลเมื่อกมาเกิดเป็นปีกักไกรส์แล้ว เมื่อภายหลังเท่านั้น
 ราว ๖๐๐ ปี หรือเกือบเท่านั้น ยิ่งจำไล่ของตนที่พระเจ้าเมเนเนลาอัสถวายไว้ ณ เทว
 สถานนั้นได้ แลเขายังอ้างถึงชาติก่อนแลหลังแทนอีกว่า ครั้งนั้นเกิดเป็นคนชื่อนั้น
 แลชื่อนั้น ๆ ถ้าจะตรวจค้นในเรื่องราวของพวกอื่น ก็คงยังจะพบอีก แต่เท่าที่พอเป็น
 อรรถาทรณให้เห็นว่า คนโบราณแม้นอกพระพุทธศาสนา ก็เชื่อดีกวาม วัตถุชาติได้เหมือนกัน
 กัน ๆ นั้น ไม่พึงเพลาออกมาตรงกับเวลาปัจจุบันที่แต่งซาก ก็อภายในพุทธกาลนั้นเลย

ร่างพระราชนิพนธ์

เช่นที่กล่าวโดยมากถึงเมืองพาราณสี อันเป็นเมืองหลวงของพระราชอาณาจักรกาสีนั้น
 ในเวลาพุทธกาล ก็รวมเข้าอยู่ในประเทศ โภคธซึ่งไม่มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองต่างหาก
 สักนานมาแล้วทั้งนี้เป็นต้น ธรรมดาผู้ตั้งนิทานหรือหนังสืออันใด ถ้าผู้แต่งขึ้นใหม่ถึง
 จะเปรียบเรื่องเก่าก็มักจะพลั้งพลอยถึง เวลาที่ผู้เกิดอยู่ เขาจับหนังสือรวมเกียรติเป็นกัน
 แลชื่อย ๆ ไปก็เขินช้ำพลให้ตอเป็น ซึ่งในเวลาเขายังไม่มีเลย ครั้งนี้เป็นต้น ส่วนนิทาน
 ของกษัตริย์ จึงเห็นปรากฏได้ว่าเป็นนิทานเก่าซึ่งเล่าสืบต่อกันมาช้านาน ไม่ใช่แต่งขึ้น
 ใหม่ในเวลาพุทธกาล หรือผู้แต่งจะแต่งประพันธ์ขึ้นใหม่ภายหลัง เป็นนิทานเก่า
 ที่มีอยู่แล้ว เว้นไว้แต่เรื่องปรารภแลกลัษชาติ ซึ่งจะยกไว้กล่าวต่อภายหลัง ๆ ตามที่
 นักปราชญ์ได้ตรวจหนังสือ ในคัมภีร์ต่าง ๆ เขาได้เทียบเคียง ทั้งในคัมภีร์นี้กายต่าง ๆ
 แลคัมภีร์อื่น ซึ่งปรากฏชัดว่าได้เรียบเรียงขึ้นก่อนคัมภีร์ชาตกจึงแปลออกพิมพ์ในสมุด
 นี้ คือชนชั้นก่อนเวลาตกยซึ่งกาลยนา มีแลศาถา ได้แต่งขึ้นใหม่ซึ่งมีประเทศ ศาสนา
 สักเกตได้ว่า ได้นำสืบ ๆ กันมา ตามความทรงจำ เพราะแต่ก่อนพระสงฆ์ได้ทรงพระ
พุทธวจนไว้ด้วยความจำ จึงจำจะต้องร้อยกรองคัดลอกสำประจุความให้ย่อสั้นสำหรับที่จะได้

จำให้มั่นคง เชื่อได้ว่าคงจะได้สืบมาแต่ต้นต้นไม่มีข้อที่หลงพลาด แต่ ถ้าฟังคำกล่าวเท่านั้น
เรื่องยังไม่ชัด ต้องมีอธิบายสำหรับประกอบเป็นท้องเรื่องไว้ด้วย ใช้เป็นคำร้อยแก้ว
เล่าบอกกันเขาคือช่วยปาก ท้องเรื่องคาบคำร้อยแก้วนี้ หลายเรื่องมีปรากฏในรูปสลักครั้ง
 พระเจ้าอโศก คือเมื่อพระพุทธเจ้านิพพานแล้ว ได้ ๒๐๐ ปีเศษ ส่ออายุว่าไม่ต่ำกว่านั้น
 มีจากอีกอย่างหนึ่ง ในนิยายทั้งหลายที่เป็นหนังสือเก่าว่าชาติตกกระณ ซึ่งมีแต่เรื่อง
 นิทานไม่มีเรื่องปรารภเล่าที่ไม่มีคาถาในท้องเรื่องหรือไม่มีที่เทียบมาก แลไม่ได้เทียบ
 พระโพธิสัตว์เป็นศรัทธาหรือศานตมัญญ์ เทียบแต่ด้วยแปลภาษาหรือบันทึก ส่วนชาติกึ่ง
 ได้แปลฉบับนี้ มี ไชยชาติ เขนอรรณกถา กล่าวว่าได้เรียงรวบรวมขึ้นในเกาะลังกา ในราว
 เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานได้ ๑๐๑๐ ปีล่วงไปแล้ว แต่ไม่ปรากฏว่าผู้ใดเป็นผู้เรียบเรียง
 ไม่ได้แก้ไขเพิ่มเติมทั้งนิทาน เติมแต่เรื่องปรารภข้างต้น แลประชุมชาตกข้างปลาย
 แต่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาสิงหล แต่กาลนั้นคงเป็นภาษาบาลี แลจึงกลับแปลลงเป็น
 ภาษาบาลีทั้งหมด เพราะเหตุฉนั้นก็มีมีชาตกนี้ เชื่อได้ว่าท้องเรื่องซึ่งเป็นหลักนิทาน
เดิม มีมาแต่ครั้งพุทธกาล ผู้ซึ่งเก็บรวบรวมขึ้นภายหลังไม่ใช่คนเดียว ได้ยกเอานิทาน
 นั้นมาลงเล่มเรื่อง แดงแต่ปรารภแลกลับชาติเทลงมาในภายหลัง เป็นตัวภีร์ไต่ขึ้น ๆ โดย
 ลำดับ แต่ท้องนิทานควรเชื่อว่าเป็นนิทานเก่าแท้ ด้วยเหตุดังที่กล่าวมานี้

ในอานำ

หนังสือนิบาตชาตกนี้ เป็นหนังสือมากมาจนักหนา มีจำนวนถึง ๒๑ นิตถ
 รวมเล่ม ๕๕๐ เรื่อง แต่เอกนิบาตที่จะคิดแปลคราวนี้ยังมีถึง ๑๕๐ เรื่อง

ลงท้ายอานำ

ข้าพเจ้าขอแนะนำผู้ซึ่งหวังจะอ่านหนังสือชาตกนี้ให้ท่านด้วยวิธีซึ่งข้าพเจ้า
 เรียกในเบื้องต้นว่าสังวพิสารมถากว้าง ทั้งได้อธิบายมาแล้ว

(ฉบับที่ ๗๕)

สวนกุหลาบ

๓๗

วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ วันพฤหัสบดี ๑๒๓

กรรพหล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ด้วยหม่อมฉันได้รับลายพระหัตถ์ประธานคำแก้ไขทั้งปางและซ้ำอีกจนยี่เรื่อง
จากหนังสือนั้นแล้ว

ถ้าจะคิดถึงวิธีที่ใช้กันมาแล้ว ไม่เป็นหลักงานจะปล่อยเวลาไปจึงขอตัด
ความทูลว่า คำ Preface นั้น หม่อมฉันรำคาญอ่านอยู่มาก แต่มีทางเข้าใจขึ้นไปเช่น
ที่ทรงนั้น คำว่าขานแพนท สาราบาย บัญชีเรื่องเป็น Contents ทั้ง ๓ คำ มีที่ใช้ใน
ราชการมีข้อพิศภะทรงต่างประเภทเป็นผู้ใช้ก่อน ว่าบายขึ้นำเรื่องเป็นลงรอยเข้าใจ
กัน ถ้าใช้ว่าคำนำนำเรื่องกล่าจะไม่เข้าใจทั่วถึงไปได้ คำว่าปรารภนั้น ความที่เคยใช้ใน
ภาษาไทยเข้าใจเป็นเฉพาะว่า นึกหวนค นึกกลัวถ่านึกวิตกไม่เสียแล้ว เช่นกับกลอน
อีกแนวว่า “พิปรารภกรรมชเรียมหฤไทย เกรงเกลือกจะไม่เหมือนหมาย” แลคำว่า
“คอยคอยเห็นซ้ำปรารภใจ” จะใช้ผิดๆถูกก็ตาม แต่ความเข้าใจทั่วไปเขื่อนเสียเช่น
นี้ คนอ่านพบก็ชวงแอม ๆ ไป ส่วนคำว่าปรารภคำเดียวกัน เข้ใจว่าเช่นเริ่มคิด ๆ
ความคิดที่เริ่มขึ้น เช่นกันก็ใช้เรียกเรื่องที่เป็นเหตุให้พระบาทเจ้าเวคณาชาตกว่า
ปรารภนั้น เป็นที่เข้าใจกันชัดเจนที่ Introduction นั้น แปลงทำให้รู้จัก ถ้าเติมแนะ
เข้าเสนอว่า คำแนะนำ ในที่นี้จะให้เข้าใจเป็น Advice ไปได้ หม่อมฉันยังชอบคำนำแปล่า
มากกว่า

แต่ในหนังสือที่หม่อมฉันแต่งเองนี้ จะง่าว่าอะไรได้ง่าย เพราะเข้าทางเก่า ๆ
ที่เคยใช้ เป็นแต่ต้องให้เหมือนผู้กลลอกเขาจำลงไว้เอง ก็ก่อนนั้นใช้เสียว่า “พระ
ราชปรารภ” ซึ่งเข้าใจทั่วถึงกัน ตอนหลังองว่า “กระแสพระราชดำริห์” ก็เข้าใจง่าย
อีก เห็นจะพวเขาคัดรวอดไม่ให้เสียเวลาได้

เรื่องบายชีหนังสือนี้ หม่อมฉันไม่ได้มีความมุ่งหมายจะลงเป็นบายชี ประ
สงค์แต่จะบอกให้รู้ไอเคัย เช่นที่ทรงมาก็พอแล้ว แต่ยังเห็นเป็นว่าเรื่องกงจะสน ๆ
ซ้ำ ๆ เช่นเอกนิบาททั้ง ๕๕๐ เรื่อง ค่องการเติ่ออีกนิตหนึ่ง ว่าเมื่อไปถึงนิบาทเท่านั้น ๆ

นิทานขจร ๆ ออกไปถึงราวเท่า ๆ นั้น เช่นเรากล่าวว่า ในตอนหลัง ๆ เท่า ๆ กับ
หนังสือ โนวา คือหนังสือแต่งสำหรับอ่านเล่นอย่างสั้น ๆ เขาไม่กล้าตลอด ข้ามไป
ก็กลัวความประสงค์จะพูดให้เข้าใจว่าหนังสือจะมากน้อยเพียงใด พอประมาณใจได้ ดังนี้
แต่เมื่อทบทวน

ที่ทรงพยายามค้นเรื่องกรีกได้พิศดารออกไป แต่แก้ไขอื่น ๆ นั้นหม่อมฉัน
เป็นที่ยินดีพอใจแล้ว

ซึ่งจะทรงใช้ค้นหนังสืออย่างเห็นหน้าก็อยู่ เขาใจว่า ครมศึกษาได้ออกแบบแล้ว
ดูแปลแต่คิดจะออกจำไม่ได้ แต่แปลอย่างฝรั่ง คนที่ไม่มีความรู้ฝรั่งไม่เข้าใจแปลจำไม่ได้
ปล่อยไปอย่างเก๋กดี เรื่องที่แปลคำรวมทวนหนังสือเขียนนั้นควรแล้ว.

ศักรมิตถลลแล้วแต่จะไปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๖)

วิชัยวรรณวิหาร

๓๗

วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๓

ขอถวายพระพร

รับพระราชทานพิจารณาตามพระประสงค์ตามเห็นสมควรว่า Introduction ใช้ว่า
พระราชประวัติ (คือประวัติของชาติตนเอง) เพื่อให้สมกับเรื่องประวัติของชาติที่
เรียกกันอยู่ นี้ก็คือ Introduction สำหรับเรื่องที่ไม่ใช่ของหลวง จะใช้คำประวัติ
สำหรับเรื่องอะไรก็ได้ทั้งนั้น เหตุว่าคำเช่นนี้ยังไม่พ้นไปจากคำว่าสิ่งเรื่องที่จะแสดง
ต่อไป Preface ใช้ว่าพระสมเด็จพระลัทธิ (คือสิ่งถึงสารพจนานุกรม) และสมกับที่
ลงท้ายว่า ท่านทั้งปวงจงได้เห็นชอบแลพอใจในความคิดของข้าพเจ้านี้ แต่ได้ลงพิมพ์
เป็นอย่างนี้แล้ว ข้อที่เรียกในนั้นว่าคำนำก็เห็นเขียนเรียกว่าคำประวัติทุกแห่ง เช่นว่า
“เมื่อได้ส่งคำประวัติไปถวายกรมหมื่นวชิรญาณ” เป็นต้นจะได้ตรงกับพระราชประวัติ

ข้อที่ว่าคำนำอันจะรวมรวมใน Preface ได้ขยายความออกไปถึงด้านหน้าถวายมา
ก่อนแต่พูดไว้เท่านั้น ต้องอ่านปฏิทินฉบับกรมเลขาตรวจทุกฉบับในนั้นจบ แล้วเขาจะพูด

พลาตพลึงยกท่อน้อย่างไร เช่นเขาไม่กล่าวถึงปกิณเณกนิบาตซึ่งเป็นคำภีร์หลักท่อนักก็ได้
ยังนำเอ็นดูว่าช่างมีความรู้มาถึงหนังสือที่ไม่ใช่ธุระของเขา แต่ฝ่ายเราออกจะเสีย

ควรมิควรสรุปแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดฯ ขอถวายพระพร

กรมหมื่นวชิรญาณ

คำเพิ่มร่างพระบรมราชาธิบาย

หนังสือชาภกน^๕ มากมายนักหนาว่ามีจำนวนถึง ๕๕๐ เรื่อง แบ่งเป็นนิบาต
๒๑ คัมภีร์ เป็น ๒๒ ทัณฑชาติ ๖ ส่วนที่เป็นนิบาตนั้นจัดกันตามมีคาถาเดี่ยวขึ้นไป
จนถึง ๘๐ คาถา รวมไว้เป็นพวก ๆ เรียกชื่อตามจำนวนของคาถา เช่นคัมภีร์ที่รวมเรื่อง
มีคาถาเดี่ยวเช่นออกพิมพ์ในคราวนี้ เรียกเอกนิบาต คัมภีร์ที่รวมเรื่องมีคาถา ๘๐ เรียก
อัสตินิบาต ส่วนคัมภีร์ที่รวมเรื่องมีคาถามาก ๆ น้อย ๆ กว้างกัน เรียกปกิณเณกนิบาต
(คัมภีร์ที่รวมเรื่องเกลี่ยนเกลื่อน) ๖ นิบาตนี้ระยะหนึ่งมีตั้งแต่ ๑ ขึ้นไปถึง ๑๓ ขึ้นทีละ ๑
ก็กระยะหนึ่งมีตั้งแต่ ๒๐ ถึง ๘๐ ขึ้นทีละ ๑๐ ส่วนปกิณเณกนั้น ดูเหมือนจะรวมเรื่อง
มีคาถามากกว่า ๑๓ ขึ้นไป ซึ่งจะจัดเข้าในสองระยะนั้นไม่ได้ แต่ก็ยังมีเพียงสิบเศษตั้งแต่ครึ่ง
ขึ้นไปแล้วสิบเศษแทบทั้งหมด ๖ โดยนัยนี้ เรื่องย่อขยายขึ้นโดยลำดับ คือมาถึงทศชาติ
ก็ยังมีคาถามากขึ้น จนถึงเวสสันดรชาติก็เป็นที่สุด ที่เศษส่วนเล่มเพียงอยู่โดยมากด้วยกัน
แล้ว ๖

(ฉบับที่ ๗๗)

พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพอาสน์

๓๗

วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๓๓

กราบพูน กรมหมื่นวชิรญาณเวโรรส

ถวายได้รับลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๑๐ เดือนนี้แล้ว ก็ทรงแก้ที่ควรแก้ตลอดไป
นั้นคัมภีร์ ไม่ทันนี้ถึง จำนวนหนังสือที่ทรงมาพอนแล้ว ก็องการเป็นคำเท่านั้น

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

เรื่องศัพท์ “ณัฐ”

(ฉบับที่ ๗๓)

พระที่นั่งอัมมานเมฆ

๓๘

วันที่ ๒๕ เมษายน วันขึ้นโกสินทรศก ๑๒๔

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ด้วยกระทรวงธรรมการส่งหนังสือหลวงประเสริฐอักษรนิติ์^(๑) ซึ่งได้เรียบเรียงอธิบายที่มาของณัฐศัพท์ ที่มีอยู่ในหนังสือพจนานุกรมมา อ้างว่าได้ไปกราบทูลให้ทรงทราบแล้ววันนี้ หม่อมฉันได้ส่งสำเนาหนังสือหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ดังกล่าวมาด้วยแล้ว ขอหม่อมฉันขอถามของหลวงประเสริฐอักษรนิติ์นี้ จะทรงเห็นอย่างไร

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๗๔)

วัดเบญจมบพิตรวิหาร

๓๘

วันที่ ๒๘ เมษายน จ.ศ. ๑๒๔

ขอถวายพระพร

พระราชหัตถเลขาวันที่ ๒๕ เดือนนี้ กับคำอธิบายที่มาแห่งณัฐศัพท์ของหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ได้รับพระราชทานแล้ว ได้เรียงกราบเห็นถวายแด่ทูลกระหม่อม

แด่พระรูปเสด็จกรมหลวงวรสรวุฑูได้รับพระราชทานแล้ว เป็นพระยศพระคุณ พระรูปนี้ชดด้มาก

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(๑) หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ ศาลง้าหมณ) เป็รียนภาษาหลังได้เป็นที่พระยาปริยัติธรรมธาดา

ความเห็นเรื่องฉันทลักษณ์

ศัพท์นี้ใช้ในภาษาสันสกฤตแห่งอักษร โกลจริง แต่ชาววินิจฉัยยังไม่ถึง
ถึงขั้นชื่อนี้ด้วย ฯ

หนังสืออักษร โกลนั้น พระสัทธรรมมัทตเถรในแว่นเข็ชอทัพพะราชนาชนไว้
เมื่อพุทธศักราช ๒๑๖๕ (นับปีที่) รุศศักราช ๕๔๗ ฯ ท่านผู้รจนานี้ว่า
หนังสือชื่ออักษรโกลของเก่ามีอยู่จริง แต่แต่งในภาษาสันสกฤต ไม่แจ่มแจ้งเข้าใจยาก
ทั้งมีน้อยไม่บริบูรณ์ ไม่สำเร็จประโยชน์แก่ท่านผู้เป็นครูในพระศาสนา ในการแต่ง
อรรถาธิบายแลบอกสตาบาศีแลอรรถกถา ท่านจึงคิดจะรจนานี้ขึ้นใหม่ ใน
ภาษามทรเล็กอักษรตัวหนึ่ง ๆ ซึ่งมีที่ใช้ในพระพุทธรวณะ เรียบเรียงขึ้นไว้ให้สมแก่
พระมาตี แลจะเรียกชื่อว่าอักษรโกลอย่างเดียวกัน ฯ

เวลานั้น แคว้นตัมพะเกิลภัย ด้วยมีกำลังนอกแคว้นข้างทิศอุดรยกมาตีเมือง
ทั้งไรศภัยไซรผู้ร้ายความขัดสนอาหารก็มีขึ้น ผู้คนทั้งภุหุหัตถ์บรรพชิตถึงความทีนาศ
แลกระจัดพลัดพรายไปจากถิ่นฐาน ฯ หนังสืออักษรอรรถกถาแลปกรณ์ต่าง ๆ ก็สูญหายไป
ด้วยเพลิงบ้าง กระจัดกระจายไปอื่นบ้าง ฯ บรรพชิตที่รอดจากภัยเหลืออยู่น้อย ก็มีจิต
บ่าวเป็นไม่เป็นอันช นชวายชำระนอกเกล้าว่าเรียนคัมภีร์ ฯ ในเวลานั้นพระอาจารย์
เห็นว่า เมื่อบ้านเมืองเป็นเช่นนี้ การเรียนพระปริยัติธรรมก็ขัดขาด แล่นปฏิบัติ
จักรวาลตามกัน ภุหุหัตถ์บรรพชิตปฏิบัติผิดแล้ว ก็จักพากันไปชุกัดตี เมื่อชนไม่คิด
ยกย่องปริยัติแลปฏิบัติไว้ ที่นั้นใครเล่าจักลงทำเช่นนั้น ก็เมื่อท่านรจนานี้
ในอนาคตกาลเมื่อภัยสงบแล้ว กุณบุตรผู้ประกอบด้วยพรักษาเป็นลัทธิที่ลออกบวชเพื่อ
พ้นทุกข์ ได้อาศัยปกครองนั้นแล้ว ก็จักยอศสาพลงเรียน ปริยัติแลเอาใจใส่ในปฏิบัติ
สักการะทั้งสองฝ่ายก็จะมุ่งทั้งพระหทัย ไม่ขาดสูญคุณยศ ๕๐๐๐ พรรษา เมื่อเป็นเช่น
นี้ คนในตัมพะรัฐก็จะพากันยินดีในการบ้านที่ปฏิบัติและปฏิบัติแก่ในกุศลนิทานคือ
เป็นกัน จะไล่ไปสรรค์แก่ได้สุพระนิพพานสามอบนิสสัย พระอาจารย์มีใจกอบด้วย
กรุณาอัน จึงได้รจนานี้ขึ้น แลจะยกขึ้น ๆ ขึ้นไว้ ฯ

ความประสงค์ของผู้รจนานี้ขึ้นนี้ ดูเหมือนจะอธิบายความแห่งอักษรตัว
เดี่ยว ๆ อันมีอรรถหลายอย่าง ฯ อักษรเช่นนั้น นอกจากนามแลนิบาต สำหรับเป็น
พยางค์ (Syllable) เข้าประกอบเป็นศัพท์ มีอุทาหรณ์ให้ยกไปนี้

อ อักษร

มีอรรถว่าเจริญหรือใหญ่ ได้ในคำว่า อเสชา ธัมมา กรรมของท่านผู้ใหญ่กว่าพระเสชาฯ (อุทาหรณ์นอกคัมภีร์ ผลาผล คัพทัน^๕ ทักขทสนธิว่า ผล อผล แปลว่าผลไม้น้อยแต่ผลไม่ใหญ่) ฯ

มีอรรถว่า แหม่น ได้ในคำว่า อมนุสโส (ที่แปลว่ามีใช้มนุษย์นั้น อรรถก็คือ) แหม่นมนุษย์ ฯ

มีอรรถว่า ปฏิเสธ ได้ในคำว่า อกัตวา ไม่ทำแล้ว

มีอรรถว่า ชื่น ได้ในคำว่า อphyakka ธัมมา (ที่แปลว่าธรรมอันบันเทิงไม่พยากรณ์ว่าเป็นกุศลหรืออกุศล อรรถก็คือ) ธรรมอันอื่นจากทพยากรณ์ดังนี้ ฯ

มีอรรถว่า น้อย ได้ในคำว่า อนุทธา กัญญา (ที่แปลว่า หญิงสาวหาอุทรมิได้ อรรถก็คือ) มีอุทรย่อมน ฯ (อุทาหรณ์นอก อโรโค ที่แปลว่า หาโรคมิได้ ก็คือมีโรคน้อย) ฯ

มีอรรถว่า นินทา ได้ในคำว่า อราชา พระราชาผู้ไม่สมควร (อุทาหรณ์นอก อเนสนา ความแสวงหาเลี้ยงชีพอันไม่สมควร) ฯ

มีอรรถว่า ผิดกัน หรือตรงกันข้าม ได้ในคำว่า อกุตสา ธัมมา ธรรมทั้งหลายที่ตรงกันข้ามต่อกุศล ฯ (อุทาหรณ์นอก อโลโก ธรรมที่ตรงกันข้ามต่อกโลก) ฯ

มีอรรถว่า เว้น ได้ในคำว่า อปุตฺตํ สาปเตยฺย สมบัติเว้นจากบุตร

มีอรรถว่า ว้าง ได้ในคำว่า อภิกฺขุโก อาวาโส (ที่แปลว่าอาวาสไม่มีภิกษุก็คือ) ว้างจากภิกษุ ฯ

06/02/2565

ก อักษร

มีอรรถว่า สรีระ ได้ในคำว่า กรชกาโย ที่แปลว่า กายเกิดแต่ธาตุสี่ในกาย ฯ

มีอรรถว่า หน้า ได้ในคำว่า กมลํ คือดอกบัว แปลว่าประดับหน้า ฯ

มีอรรถว่า ศีรษะ ได้ในคำว่า เกสา คือผม แปลว่าเกิดบนศีรษะ ฯ

กุ อักขร

มีอรรถว่า แผ่นดิน ได้ในคำว่า กุญชร คือช้าง แปลว่าทำแผ่นดินให้ย่อย
มีอรรถว่า เลว หรือลามก ได้ในคำว่า กปุริโส บุรุษลามก (ในที่นี้
แปลง กุ เป็นกา) ฯ (อุทาหรณ์นอก กุทีฎฐิ ความเห็นผิด) ฯ

โค อักขร

มีอรรถว่า วัว ได้ในคำว่า (นอก) ว่า โคยูโต ผู้งโค ฯ
มีอรรถว่า อินทรีย์ ได้ในคำว่า โคจร ที่เป็นบทวิเสสณะของธรรม แปล
ว่าธรรมเป็นที่เที่ยวแห่งอินทรีย์มีลักษณะเป็นต้น นี้ได้แก่อารมณ์ที่มีรูปเป็นต้น ฯ
มีอรรถว่า แผ่นดิน ได้ในคำว่า โคธักขณ แปลว่ารักษาแผ่นดินได้แก่การ
ทำนา
มีอรรถว่า พระอาทิตย์ ได้ในคำว่า โคกัฒโก คือตลกทานตะวัน ฯ (อุทา
หรณ์นอก โคจร ทางเดินแห่งพระอาทิตย์ ได้แก่วิถีในอากาศ) ฯ

มา อักขร

มีอรรถว่า พระจันทร์ ได้ในคำว่า ปุณฺณมา ปุณฺณเมิ แปลว่าคืนมีพระ
จันทร์เพ็ญ
มีอรรถว่า นัย ได้ในคำว่า มาสน์ เครื่องน้า ฯ
มีอรรถว่า สิริ ได้ในคำว่า มินฺนชคต เป็นพระนามพระเจ้าแผ่นดินแปลว่า
ทรงไว้ซึ่งสิริ ฯ
มีอรรถว่า ปฏฺิเสธ ได้ในคำว่า มา อวสุกัถ ท่านทั้งหลายอย่าได้กล่าวด้วย
คำที่ชักมากพอเป็นตัวอย่างนี้ เลือกเฉพาะที่มีในภาษามคธเกิดนอกလာต พก
แสดงความประสงค์ของผู้รจนา แลประโยชน์ของปกรณนี้ว่าเป็นอย่างไร ฯ
แต่ท่านผู้แต่งหาได้ตั้งอยู่ในหลักนี้ที่เกี่ยวไม่ มุ่งแต่จะให้ละเอียดมีศัพท์มาก ๆ
ไม่ขาด ครั้นถึงฎวรรต ก็ต้องเที่ยวเก็บแคะได้เต็มที่อยู่แล้ว ยังไม่ขาดถึง ๘ อักขร
ไม่มีตัวอย่างในภาษามคธจึงต้องเก็บมาจากเอากัษร โทษขงเก่า ลงไว้อย่างให้ขาดได้ ฯ

กับท่านผู้รจนานอักษรถูกใส่ในภาษามคธ ชักนำเข้ามาไว้ในส่วนภาษาไทย ที่ว่าออกจาก
มคธอีกข้อหนึ่ง ๆ

ตามเหตุปรารภ หนังสือพจนานุกรมนั้น ควรจะเก็บศัพท์ต่าง ๆ ที่ได้นำมา
ไว้ในหนังสือไทยแล้วทั้งนั้น ๆ หากจะเรียงปะทานุกรมภาษามคธสำหรับเป็นแบบเล่าเรียน
ก็ควรใช้ศัพท์สามัญที่เป็นภาษาทั่วไป ๆ

อันผู้จะแต่งแบบเรียนควรมุ่งรสของภาษาเป็นใหญ่ ไม่ควรเห็นแก่ความแปลก
การเล่าเรียนที่มสับสนมา ก็ยอมคัดยแบบแผนที่แดงเป็นหลักของภาษาทั้งนั้น ๆ

(ฉบับที่ ๕๐)

๓๘

ที่ ๓๐๐

วันที่ ๑๘ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๕

ขอประทานกราบเรียน ท่านเจ้าพระยาวิชิทวงศ์วุฒิไกร เสนาบดี กระทรวง
ธรรมการ ทราบ

ด้วยมีบัญชาให้เกล้ากระผมไปเฝ้า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณ
วโรรส โดยพระบรมราชกระแสเรื่อง ฎีกุฎีกา ในหนังสือพจนานุกรมนั้น เกล้า
กระผมได้ไปเฝ้าตามบัญชาแล้วมี รับสั่งสอบถามเกล้ากระผมก็ได้กราบทูลชี้แจงในเรื่อง
ศัพท์นั้นแล้ว จึงมีรับสั่งให้เกล้ากระผมเรียบเรียงอรรถาธิบาย เพื่อทูลเกล้าฯ ถวาย
ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทโดยอากศฐานที่มา ดังจะได้กราบเรียนต่อไป

คือ เติมพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ได้โปรดเกล้าฯ ให้
เกล้ากระผมเป็นแม่กองทำหนังสือพจนานุกรม รวบรวมหนังสือเรื่องต่าง ๆ ที่ขึ้นตกระวี
บางท่านได้แปลถวายพระองค์ท่านพร้อมกับเจ้าพนักงานหอพิศบางนายเป็นผู้ช่วย แล้ว
เกล้ากระผมได้ตรวจสอบและแปลเพิ่มเติมความที่ขาดตกบกพร่อง แล้วเรียงอักษรตั้งแต่
กือ เป็นลำดับมา ครั้นมาถึงอักษร ณ ในคำไทยมีใช้อยู่แต่ ณ คำเดียว ซึ่งแปลว่า ใน
ว่า เหนือ เท่านั้น เกล้ากระผมจึงค้นหาต่อไปได้พบ ณ อักษรในคำกริ เอกลักษณ์
ในอาถาที่ ๕๖ มีว่า ญาณสัม นิคต ตัมหิจ ฌกาโร สมทริโต ความว่าตัว ณ ไปรวม
จารย์กล่าวว่ามีอรอดเป็นไปในญาณคือความรู้ และนิคต คือ หูออกไป แต่ยังไม่

อุทาหรณ์เพื่อแก้ความเข้าใจ จึงได้ค้นต่อไปในฎีกา ได้พบคำว่า ฌฏฐิติ วจเขต พุทโธ
ความว่าบุคคลผู้พุทธ นักปราชญ์เรียกว่า ฌฏฐิ จึงมาได้ฌฏฐิตีในที่นี้ แลยังหาได้
ความในศัพท์นั้นชัดไม่ แล้วมาได้พบอีกนัยหนึ่งว่า ฌฏฐิติ ญาณสัมมิมิ ฐิตะ ความว่า
บัณฑิตยผู้ตั้งอยู่ในญาณนั้น เรียกว่า ฌฏฐิ เมื่อเกล้ากระหม่อมได้พบฌฏฐิตี มีที่มา
โดยเนื้อความดังนี้แล้ว จึงได้นำมาเรียบเรียงไว้ในลำดับอักษรของหนังสือทจนานุกรม
การแปลถึงกราบเรียนมานี้ ขอได้โปรดนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละออง
ธุลีพระบาท

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

เกล้ากระหม่อม หลวงประเสริฐอักษรนิติ์

(ฉบับที่ ๘๑)

๓๘

ที่ ๒๑/๑๔๑

วันที่ ๓๐ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๔

กราบทูลฝ่าพระบาททรงทราบ

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กราบทูลตามว่า คำอธิบายเรื่องฌฏฐิตี
ที่ฝ่าพระบาททรงเรียบเรียงถวายมานั้น มีพระราชประสงค์จะให้พิมพ์พร้อมทั้งคำหลวง
ประเสริฐอักษรนิติ์ด้วย เพื่อพระราชทานแจกทูลพระราชาคณะที่มีอินเเตอร์เรสก์ ใน
เวลาที่พระกระแสเรื่องนี้จะได้เข้าใจกันไว้ ฝ่าพระบาทจะทรงรังเกียจอย่างไรก็ไม่
ถ้าไม่ทรงรังเกียจแล้วจะได้โปรดให้พิมพ์

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

สมเด็จกรมพระเจ้าน้องยาเธอ

(ฉบับที่ ๘๒)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๐๒/๐๒/๑๒๕๕

๓๘

วันที่ ๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๔

ทูล กรมขุนสมมตอมรินทร์

กรมเห็นเรื่องฌฏฐิตีนั้น จะพิมพ์ก็ได้ แต่ให้เบนไปในทางตรวจเสกกัน

กรมหมื่นวชิรญาณ

เรื่องการสอบไล่พระปริยัติธรรม

(ฉบับที่ ๘๓)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๔๑

วันที่ ๒๔ มกราคม ร.ศ. ๑๒๗

ขอถวายพระพร

วันนี้พระไตรสรณรัชชะ (๑) มาตามลออกความเห็นแนะนำเพื่อได้จัดการสอบความรู้จักขุสามเณรรามัญก่อน ท้อเห็นมีความรู้สมควรจึงให้เข้าแปลในสนามหลวง แลกล่าวว่าได้ถวายพระพรทุกความเห็นนี้ โปรดให้มาหาอาคมภาพ

หนทางของความกักกัน คูเหมือนเพื่อจะป้องกันความลำบากของผู้ไล่ เพราะเมื่อมีผู้แปลความรู้ก่อนมาก รูปหนึ่ง ๆ หาผู้มีความรู้ได้น้อย เล็กคือเลือกผู้มีความรู้ที่ใช้ได้ คงเทียบกันกับคลังข้าง ถ้าจะกันผู้มีความรู้ก่อนออกเสียทั้งหมดแล้ว จะเหลือน้อย ไม่พอปลูกความนิยมของผู้เล่าเรียน ที่สัดผู้ได้เข้าแปลเอง ก็จะกลายนิยมลง ตามธรรมดาการทรมกันนิยมน้อย ก็มีผู้ยากทำน้อย ผู้มีความรู้ก่อนเหล่านั้น เข้ามาเพิ่มจำนวนผู้แปลให้มากขึ้น ระวังความนิยมในการแปลหนังสือให้เป็นไปอยู่

อันจะคิดแก้ ต้องอย่าให้เสียความนิยมนั้นด้วย ให้ตัดความลำบากได้ทั่วไป ด้วย ความกติกของพระไตรสรณรัชชะ วันไล่ก็ชักลากออกไป เปரியุก็ได้น้อยทั้งความรู้ก่อน ไม่คุ้มแก่วันที่ชักลาก เรื่องนี้ใช้จะเป็นแต่รามัญ พระเณรไทยเป็นมากกว่า ถึงโปรดให้มีไบนำเข้าแปลหนังสือแล้ว พระราชาคณะผู้รับรองโดยมาก เห็นซื้อรับรองไปย่งงั้นเอง ไม่ได้ฟังความรู้ของผู้แปล คงยังป้องกันไปไม่ได้ความลำบากเช่นนั้น คงยังมีอยู่

แต่มีข้อยที่จะพึงทำหรือ ถ้าจะจัดให้ข้อสอบก่อน จะให้เอกชนเป็นเจ้าของที่คงจะเกิดเป็นปากเสียงในเมื่อศิษย์รองใครถูกคัดออก จะต้องเรียกประชุมพระราชาคณะรามัญทั้งหลายให้สอบ หากจะตั้งวันของสนามลงได้บ้าง แต่พระราชาคณะรามัญได้ความ

(๑) พระไตรสรณรัชชะ (เย็น) วัดบวรมงคล

ลำบากอีกเท่าหนึ่ง พวกอยู่หัวเมืองเข้ามาแปลหนังสือ ผู้เป็นอาจารย์เช่นพระธรรม
วิสารทเมธพระรามัญนี่ ต้องเอาเรือกร้อมมาจอดทำอาหารเลี้ยงศิษย์ ต้องลงทุนกันมาก
เป็นการใหญ่อยู่ ถ้าจะมีสอบบอก พวกหัวเมืองจะต้องลงมาอยู่จนการทำการแล้วจึง
ก็จำจะชักวันลากไป ต้องเปลืองมากไปอีก ข้อสำคัญที่เป็นเหตุติดขัดตลอดถึงพวกไทย
คือในการแปลหนังสือคราวหนึ่ง เพียงชั้นธรรมบทเล่มมงคลตถที่ป็น ก็พอจะขยับขยาย
ใช้เป็นหนังสือผู้เฒ่าผู้แก่ เลขน่าเหมือนกันพลิกง่าย

ความคึกแก๊ให้สรวกแค้นนั้น จำจะต้องจัดประโยคหนึ่งเป็น เอ็นแตรนส์เอก
แซมเนชันของสนาม ไม่ใช้ลอมแปล แปลได้ก็ป็นอันได้ไม่เสียเที่ยว เช่นนี้จึงจะรักษา
ความนิยมอยู่ได้ ชี้กว่าป็นอันกันตั้งแต่ประโยคที่สองขึ้นไป แต่จะต้องคิดหาทางว่าทำ
อย่างไรจะไล่ได้วันละหลายรูป ยังลองเสียดหาทางอยู่

ความท้งปรวงจะแจ้งมาแก่พระไตรสรณรัชชะ ก็เกรงจะทำตกหล่นอาตมภาพ
จึงกล่าวแก่เธอว่า จะเขียนหนังสือ ก็ไม่ป็นได้เช่นนั้น อาตมภาพจึงแสดงความเห็นข้าง
ต้นนั้นแก่เธอแล้ว ขยให้เธอรักของเธอเองก่อนเกิด พระเฒ่าในวัดบรมงคลหรือที่
เขามาขอให้ลงชื่อรับรองหรือข้อม จึงส่งเข้ามาที่ที่ใช้ได้เลิก ถ้าได้จริงอาตมภาพจะพูด
แก่พระราชาคณะรามัญอื่นให้เขาอย่าง พระท้าวป็นศิษย์พระไตรสรณรัชชะเองก็อยู่ใน
จำพวกควรจะถูกกัด

ความเห็นพระไตรสรณรัชชะนั้น อาตมภาพก็ได้เคยทำมาแล้วแลในบัดนี้ก็ยัง
ทำอยู่ ต่างแต่ทำเฉพาะในหน้าที่เจ้าศาสนาแลอาจารย์คือมีผู้สมัครเข้าแปลเท่าไร เรียกมา
แปลให้ฟัง ๓ ประโยค ได้ตั้งแต่ ๒ ประโยคขึ้นไปจึงรับข้อมแลส่งบาดูซี ถ้านิยมใน
ทางนั้นตามกัน นักเรียนความรู้อ่อนก็จะน้อยลงเอง

ก่อนแต่นี้พระไตรสรณรัชชะได้เคยมาแจ้งความเห็นนั้นคราวหนึ่งแลจ
อาตมภาพได้พูดให้ฟังเช่นนั้น แลสังเกตดูว่าศิษย์ของเธอจะป็นอย่างไรก็ยังไม่พ้นจาก
ความเป็นผู้ควรจะถูกกัดออก ควรจะชมพระธรรมวิสารทมากกว่า พระเฒ่าเมืองนคร
เขื่อนขันธุ์ไม่เลวกว่าของผู้อื่น ในศกหลังพระเฒ่าเมืองนั้นได้มากกว่าแห่งอื่น

โดยถ้าฟังผู้ได้ ยังมีทางรวบรวมไว้วันน้อยลงได้อีก แต่ศึกษอยู่ด้วยหนังสือ ใน
บัดนี้ใช้หนังสือลาน ราชบัณฑิตป็นผู้แปลกลยคหนังสือผู้เฒ่าผู้แก่ หนังสืออังกฤษไม่ตรง
กัน ไล่วันหนึ่งมากรูปนักจะเปิดหนังสือแม่ต้น เมื่อศกหลังวันละ ๑๖ รูป ประโยคหนึ่ง

ต้องเปิดหนังสือราว ๕ ฉบับ รวมราว ๘๐ ฉบับ ถูกมากอยู่ แต่ต่อไปยังแลเห็นทาง เพราะในบัดนี้การเรียนใช้หนังสือพิมพ์เป็นพื้น พระราชาคณะและเปรียญหนุ่ม ๆ ถนัดทางทั้งนั้น พอหนังสือเรียนได้พิมพ์ตลอดแล้ว ถวายพระพรทูลเอง

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหลวงวชิรญาณวรโอรส

(ฉบับที่ ๘๔)

สวนกุหลาบ

วันที่ ๒๕ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

กราบทูล กรมวชิรญาณ

ได้รับหนังสือประทานมาเรื่องพระไตรสรณรัชชะไปทูลแสดงความคิดในเรื่อง จิตการสอบความรู้ภิกษุสามเณรรามัญนั้นแล้ว

ตามที่หม่อมฉันเข้าใจความประสงค์พระไตรนั้น เป็นเรื่องเดียวกับที่พระราชา คณะรามัญถวายพระพรทูลกระหม่อม ขอให้กรมหลวงนเรศวร์เป็นขุนหลวงวังมอญ ซึ่ง เอาจานอักษรนเรศวร์ว่าขุนหลวงวังมอญอยู่นั้น ก็มีความคิดว่าประโยค ๑ ประโยค ๒ จะขอให้แต่พระราชาคณะฝ่ายรามัญใส่กันเอง คือประโยค ๓ ประโยค ๔ จึงจะให้แม่ กองผู้ใส่ข้างฝ่ายไทยเป็นผู้ใส่ ความคิดเดิมนั้นดังนี้ หม่อมฉันเห็นไม่ไ้การ พระราชา คณะรามัญไม่มีสามัคคีต่อกัน ไทรจะยอมให้ไทรเป็นผู้เด็ดขาด พระไตรก็ตัวคนเดียวเข้า พวกไม่สนิท หม่อมฉันจึงได้ชักเตือนเสียไม่เห็นด้วยในข้อนี้ แต่เมื่อพรมมาถึงความ ลำบากของพระเถระผู้ใส่ หม่อมฉันต้องยอมรับว่าเป็นความลำบากมากจริงตามที่ได้ทราบ แลที่อาจจะมีคิดเห็นได้ เธอก็อาจจะคิดแก้ไขได้ง่ายขึ้น ได้บอกความเห็นก่อน ๆ หลาย อย่าง ซึ่งหม่อมฉันเห็นว่าพระไตรทำไม่สำเร็จ จึงได้บอกว่าจะมีความคิดอย่างไรก็ได้ ไปทูลแสดงความคิด จะได้ทรงพระดำริห์แก้ไข ข้อความหมกกันเท่านั้น

การที่สังกัดลงไว้ใหม่พระราชาคณะลงชื่อรับรอง ก็ประสงค์จะให้ช่วยสอบ ซ้อมเลือกคัดเข้ามาแต่เฉพาะที่เห็นว่ามีความรู้ แต่ด้วยเหตุหลายอย่าง ความประสงค์ อันนั้นกลายเป็นทำพิธีไป

ข้อหนึ่งนักเรียนรูปหนึ่งยอมมีอาจารย์ที่แนะนำหลาย ๆ รูป อาจารย์ผู้ที่มี
บัณฑิตกตัญญู ถึงจะได้บอกเล่าสอดส่องกันมาจริง ๆ ก็คงจะไปขอให้อาจารย์ที่เขามอง
มีบัณฑิตกตัญญูมาก ๆ อาจารย์ของอาจารย์นั่นเองลงชื่อด้วยหวังจะแสดงความเคารพบ้าง
หวังหน้าหนักบ้าง

ข้างฝ่ายท่านผู้ใหญ่ที่ต้องลงชื่อนั้น ตั้งใจเสียว่าเป็นการแสดงความกรุณาต่อ
ลูกศิษย์ หลานศิษย์ให้ให้มีโอกาสเข้าดองโชคธามา ถ้าหากว่าจะตกเสียไม่ให้เข้าแปล ก็
แปลที่โชคธามาของศิษย์ แต่ไม่ยอมลงชื่อก็ดูเป็นใจยกกับแคบไม่เต็มแม่ จึงลงชื่อไป
ท้ายไม่ได้ถือความรับผิดชอบอันใดในการลงชื่อนั้นเลย

อีกส่วนหนึ่งนั้น ถ้าหากว่าจะกระตือรือร้นเอาผิดเขาชอบเขาดีเอาเสียแก่ผู้ที่ลงชื่อ
รับรอง พวกที่ลงชื่ออย่างเช่นว่ามาข้างต้นคงจะไม่มีใครยอมลงชื่อแก่สักคนเดียว เพราะ
ไม่เป็นทางที่ได้ผลประโยชน์อย่างใด ถ้าหากว่ารับรองแล้วเข้าไปแปลได้ ก็ก็อยู่กับตัว
ผู้แปล ผู้ที่ลงชื่อรับรองก็ลงนั่งสงบสุขสบายเห็นพ้องช่วยการบำเพ็ญสังฆกรรมเป็นประ
โยชน์ส่วนตัวเสียเปล่า ถ้าไปแปลไม่ได้จะซ้ำทรมานเสียอย่างหนึ่งอย่างใดด้วย คงจะไม่มี
ผู้ใดรับรอง นักเรียนที่จะเข้าแปลก็ลงน้อยลงทันที เห็นกว่าที่อยากจะได้เป็น ในชั้นต้น
คงจะมีผู้รัก ๆ เข้ามาแปลบ้าง แต่คือไปก็คงลดน้อยลงลงไปทุกที จนขาดความนิยม
ทีเดียวได้

จึงเห็นว่าความลำบากเหน็ดเหนื่อยของผู้สอยเกลือ จะข้ามได้พ้นทีเดียวไม่ได้
จะแปลไปได้อีกอย่างหนึ่งแต่ก่อนสอบสวนเช่นที่รับสั่งเรียกว่า เถนเถรนส์เอกแซม-
มีเนชั่น ออกเป็นส่วนหนึ่ง ไล่ชั้นสูงส่วนหนึ่ง ความดีพระไตรสรณรัชชะ ดูก็ชอบกล
ที่อยู่ เว้นแต่ไม่ใช่คนเช่นพระไตรสรณรัชชะจะเป็นผู้ทำ ถ้าจะขึ้นพระราชกฤษฎีกา
ให้เป็นหน้าที่สอบเงินแตรนส์เอกแซมมีเนชั่นอย่างเดียวกันหนึ่ง นอกจากสองกองตุลาการ
กองที่เคยมีอยู่ จะแปลอย่างไรบ้าง หม่อมฉันไม่ได้คิดเคยเจาะจงตลอดไปแปลแต่ได้เคย
นึกเช่นนั้น จึงมิได้จดหมายทูลไปก่อนพระไตรสรณรัชชะไปเฝ้า ขอได้ทรงพระดำริให้
อย่าถือว่าคำที่กล่าวนี้เป็นข้อชี้แนะให้ต้องทรงศึกษาไปทางนี้

ถวญมิกวนแล้วก็จะไปรด
สยามินทร์

(ฉบับที่ ๘๕)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๔๑

วันที่ ๒๕ มกราคม ร.ศ. ๑๒๘

ขอถวายพระพร

ถ้าเอนแตรนซ์เอกเซมิเนชันจะเป็นประโยชน์แก่การไล่หนังสือในเวลา^{นี้} ใน
ฝ่ายไทย ควรจะจัดได้เพียงจัดพระผู้ไล่ไปสองลำรับ ๆ เอนแตรนซ์เอกเซมิเนชัน
เลือกพระราชาคณะผู้น้อยบ้าง เปรี๊ยะบ้าง ที่มีความรู้ให้เป็นผู้ไล่ มีพระราชาคณะผู้
ใหญ่ที่สามารถเป็นแม่กอง ไล่นักเรียนยังไม่มีประโยชน์ เพื่อได้ประโยชน์หนึ่งความรู้จะ
แยกบวรจะผลัดกันเป็นปี ๆ ไป เช่นนี้จะรักษาความนิยมไว้ได้ แลตัดความลำบากลง
ได้ แลจัดผู้ไล่เช่นนั้น เป็นอันได้ผลกับผู้ไล่ด้วย แต่เมื่อชักผู้ไล่ไปเช่นนั้น สนาสมใหญ่
จะมีพระราชาคณะผู้น้อยลง แต่ผู้ไล่คงยังมี

ส่วนพวกสามัญนั้น ก็เป็นอันมีกองไล่เข้าสนาม ไล่ประโยชน์หนึ่งของเขา
อนโลมตามกันได้ ความปรารถนาของพระไตรสรณธัมม์จะเป็นอันสำเร็จ กองไล่สามัญคุม
ได้กองเดียว ในศกนี้พระเณรไม่มีประโยชน์ ๓๕ รูปไล่ราว ๖ วันเสร็จ ไล่สนามใหญ่
อีกราว ๒ วัน ไล่เข้าสนามใหญ่ต่อไป แต่จะมีกองเดียวแลลงมือพร้อมกับไล่สนามใหญ่
คงได้นักเรียนประโยชน์หนึ่งสองไม่ทัน ในเมื่อยังคิดหาอุบายไล่ไม่ได้มาก วันหนึ่งจะไล่
เพียง ๖ รูป แต่ไล่สนาม ๒ กองไล่ได้ถึง ๑๒ รูป ๓ กองก็ ๑๘ รูปใน ๖ รูปนั้นยังจะ
มีตามากถ้าจะไล่ก่อนเบ็ดสนามใหญ่ แต่เพียงกองเดียวจะชักวันตาทันทีเช่นในศกนี้ก็
เรียนไทยไม่มีประโยชน์ถึง ๑๐๘ ไล่วันละ ๖ รูปจะถึง ๑๖ วันรวมทั้งไล่ในสนามใหญ่
วันกลับจะมากกว่าที่ไล่อยู่ในบัดนี้ แม้พระผู้ไล่จะผ่อนงานได้ ถ้าแยกเป็นกองย่อยให้ไล่
ไล่ได้วันละ ๑๒ รูป วันจึงจะคงอยู่ราวที่เคยมา เมื่อจะต้องแยกกอง ๆ หนึ่งจะมากฐานัก
ผู้ไล่จะไม่พอ พระราชาคณะกับเปรี๊ยะ ๙ ประโยก (ยกสามัญ) ทั้งผู้ไล่ผู้ฟังที่จะนั่งได้
ในศกนี้เพียง ๓๘ รูปเข้ากองอธิบดี ๑๓ อีกสองกอง ๆ ละ ๑๒ รูป กองหนึ่งจะจัดได้ ๓
รูปขึ้นไปหา ๕ รูป สำหรับไล่เข้าสนามนั้น เสร็จหน้าที่แล้วขยักพักได้ไม่ต้องเข้าสนาม
ใหญ่ต่อไป กองนี้จะประจำรวมเป็น ๘ วัน ถ้าไล่ตามเดิม ผู้เข้าทุกประโยชน์

(บุคคลประโยศ ๔ ขึ้นแปลในที่ชุมนุม) ในศกนี้ ๕๓ รูป หากจะมีผู้ได้ประโยศหนึ่งเพิ่มเข้าเทร
ในศกหลังไล่ ๔ วันก็แล้ว หากจะได้ประโยศหนึ่งมากกว่าในศกหลัง ก็เพียงอีกวันหนึ่ง
เช่น ๕ วัน ผลพระราชาคณะรามัญมีน้อรูป จำจะตั้งนั่งช้างทั้งสองคราว เป็นอัน
ตั้งนั่งสมาธิกว่าตั้งท้องเพิ่มพวกที่เมือง ต้องเพิ่มค่าเลี้ยงกันยาวออกไปอีก จะเป็นที
พอใจของพระราชาคณะรามัญทั้งหลายหรืออย่างไรไม่แน่ แต่ไม่เป็นทางเสียความนิยมของ
น้ำเรี่ยน เพราะได้เป็นอันได้ไม่ต้องสอแปล แง่ทุกวันเขยงสนามใหญ่ได้

ถ้าเป็นอันจะมีกลองไล่เข้าสนามฝ่ายรามัญ ยังมีเห็นว่าพระราชาคณะรามัญจะ
สามารถพอ จะต้องให้อยู่ในความดูแลของแม่กองฝ่ายไทย แต่ฝ่ายไทยที่สามารถจะตั้ง
ได้ในบัดนี้ มีแต่แม่กองแลรของแม่กอง พระชั้นเล็กไม่ชำนาญฟัง

ความคิดที่จะจัดกลองไล่เข้าสนามในฝ่ายไทยก็ ในฝ่ายรามัญก็ตั้งเพื่อจะได้
ความเห็นของผู้ไล่มากด้วยกัน จะรับพระราชทานยกขึ้นปกครองแม่กองแลรของแม่กองก็
ได้ น่าต้องด้วยพระราชดำริห์.

กรมมึการสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ชกถวายพระพร

กรมหลวงวชิรญาณวรธ

(ฉบับที่ ๘๖)

สวนกุสิต

วันที่ ๒๖ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

กราบทูล กรมหลวงวชิรญาณ

จดหมายซึ่งทรงพระดำริห์เรื่องที่จะแก้ ในการสอบไล่ปริยัติธรรมนั้น ได้อ่าน
ทราบแล้ว

ซึ่งที่ตั้งแห่งความคิดเรื่องนี้ มีอย่างเกี่ยวแต่ทำใจจะปลงเบื่องความเห็น
เสนอยบอบช้ำของแม่กองมถพระราชาคณะผู้ไล่ให้น้อยลงได้ เหตุด้วยเป็นภาระประจำปี
การที่จะทำเช่นนี้ในท้องรักษาความนิยมของนักเรียน คยาให้เบือช่น้ำเสียอย่างหนึ่ง
คยาให้พระราชาคณะผู้ไล่แยก ๆ กันไปเสีย จนขาดความรู้ในวิธีไล่สนามอีกอย่างหนึ่ง

ความประสงค์ที่จะแก้ไขนั้นเข้าใจว่าเป็นอยู่เพียงเท่านั้น ไม่ต้องการระเเอาความผิดซึ่ง
ฝ่ายรามัญ ซึ่งพระไตรสรณธัมมามีความปรากฏเด่นเป็นที่ตั้ง แล้วก็ติดตาม

ด้วยความมุ่งหมายอันนี้ ตามพระดำริที่ก็ใคร่คิดป้องกันแล้ว ถ้าหากว่าจะเป
การมีคุณที่ควรจะทำ จะทรงปัญหาหาหรือกันทุกก็ได้ การไล่นั่งสือข้างฝ่ายวิชาอื่น ๆ ที่
เขาไล่นั่ง ผู้ไล่น้อยตัวจึงแยกกันออกไปได้มาก แต่การไล่นั่งพระปริยัติธรรม ถึงผู้ที่มีนั่ง
ไม่ได้เป็นผู้ไล่นั่งก็พลอยได้ความรู้ด้วยจึงต้องประชุมกันมาก แปลกจากไล่นั่งสือแลวิชา
อย่างอื่น ถ้าคิดผลัดเปลี่ยนเวียนเวรกันได้ก็จะดีที่ไม่ขาดความรู้ ทั้งเหมือนได้ไปซ่อม
เป็นผู้ได้ ถ้าหากว่าความรังเกียจจะเกิดขึ้น เพราะผู้ไล่นั่งเอนเตอร์นส์เอกนสมิเนชัน เป็นผู้
น้อยไม่มีน้ำหนักที่จะปลุกความเชื่อถือในทางไม่ดำเียง ถ้าผลัดเปลี่ยนกันอยู่แล้ว ความ
ชัสนนั้นก็ไม่ใช่รังเกียจ

ส่วนรามัญนั้น หม่อมฉันไม่เชื่อเลยว่าจะไปคุมกันเปนกกตติค กลัวผู้ไล่นั่งผู้
ไล่นั่งจะไปวิวาทกันเสียเองมากกว่าอย่างอื่นหมด ถ้าหากว่ายังจะเปนไปไม่ได้ในฝ่ายรามัญ
ที่รัชชชัษกงต่าง ๆ ตลอดจนถึงหัวเมืองที่ตงเข้ามาอยู่ชาน ให้คงเปนไปตามเดิมก่อนก็ได้

ควรมีความแล้วแต่จะไปรด
สยามินทร์

(ฉบับที่ ๘๗)

สวนกุหลาบ
๕๑

วันที่ ๒๗ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

จราบทูล กรมหลวงวชิรญาณ

ทรงจดหมายมาเรื่องทีภคิคำมวนกุ เห็นว่าการที่จะแก้ไขสอบไล่นั่งสือไม่ได้
ขึ้นเท่าใด ควรจะคงอยู่ตามเดิม นั้น ก็คิดแล้ว ให้คงอยู่ตามเดิม

ควรมีความแล้วแต่จะไปรด
สยามินทร์

หมวดที่ ๒

การบำรุงวัด

เรื่องทรงสร้างวัดเบญจมบพิตร

(ฉบับที่ ๘๘)

พระที่นั่งบรมนาคมสนธิ์

๓๓

ที่ ๑/๑๕๕

วันที่ ๑๓ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๕

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ด้วยหม่อมฉันขอส่งคำแจ้งความด้วยเรื่องความคิดซึ่งจะเก็บหนังสือ แลสิ่ง
ของตำหรับหอพุทธศาสน์สังคหตามที่ได้ทูลไว้ ส่งถวายมา ๒๐ ฉบับ เมื่อใดใด ๆ ตาม
จะได้ประทานให้เขาอ่าน

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๘๘)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๓

ที่ ๘๓

วันที่ ๑๔ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๕

ขอถวายพระพร

อาตมภาพได้รับพระราชทานพระราชหัตถเลขาดับหนึ่ง ซึ่งมีชื่ออาตมภาพ
ที่หลังซอง แต่ข้างในเป็นชื่อกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ที่เข้าใจว่าจะสืบกันแลยังตามอยู่
แต่คงได้ความตามประกาศว่า เรื่องตั้งหอพุทธศาสน์สังคหที่วัดเบญจมบพิตร
อาตมภาพทูลขอสนุไมทมนานิตเห็นชอบในการนี้ แลมีใจจะรำแผลองพระเดชพระคุณ
ตามกำลังแลสามารถ มีช่วยจัดทำหนังสือแลเครื่องใช้ขึ้นเกี่ยวกับหนังสือตามประกาศ
นั้นเป็นต้น

อนึ่งเรื่องอภินิหารที่ได้แจ้งพระราชประสงค์แก่พระครูปลัดจตุตถคุณนายก ขอถวาย
 สำนึกต่อผู้มีรักของชาว หีบคัมภีร์สายกำมะลย กับพัศวิชนี่ตั้งมาแต่เข้ใจมาสำหรับ
 ที่ทรงในการเทศนามหาชาติ แลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ มกุฎ-
 ราชกุมารทรงต่อมา แต่ที่บิณฑกัมภีร์นั้นเชื่อว่าเมื่อคราวเสด็จประพาสมายังถวายสมเด็จพระ
 บรมโอรสาธิราชพระองค์นั้นทรง โยนิ์เกล้าหาใช้มุกใหม่ แลหีบคัมภีร์มุกใหม่ในที่ตำหนัก
 ส่วนอภินิหารจำได้ว่า เมื่อครั้งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชพระองค์นั้นทรงเทศนามหา
 ชาติแล้วคัมภีร์นั้น แลหีบจำไม่หนัก นึกได้แต่กว่าไม่ได้มีรัตนกัมภีร์ หีบคัมภีร์
 ไม่มีตัวผู้เห็นของที่ทรง ครองเมื่อทรงผนวชเป็นสามเณรเป็นแต่ถือตาม ในชั้นหลัง
 ที่เสด็จประพาสมายังถวายสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชพระองค์นั้น ให้ทรงตามเสด็จ
 ก็สันนิษฐานว่าสำหรับนี้เอง

การมีศิวรูปแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
 กรมหมื่นเวชिरญาณาโรรส

(ฉบับที่ ๕๐)

สวนกุสุมิต

๓๓

ที่ ๗/๓๗๑

วันที่ ๕ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๕

ทูล กรมหมื่นเวชिरญาณาโรรส ทรงทราบ

ด้วยทรงจดหมายตั้งกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ว่าทรงยินดีอนุโมทนาในการ
 กุศลวิทาเรทาน จะประทานกุฎไม้ซึ่งชั้นประดับมุกคู่หนึ่งสำหรับตั้งในกุฎบริเวณพระที่นั่ง
 ทรงผนวชนั้น หม่อมฉันมีความยินดีจากพระทัยเป็นอันมาก ขอให้สิ่งที่พระ
 เทพมนต์เกิด(๑)

สยามินทร์

(๑) พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ ไม่มีพระตำราใส่ตอก

(ฉบับที่ ๕๑)

พระที่นั่งบรมมาศมสนีย์

๓๓

ที่ ๘/๓๕๓

วันที่ ๑๘ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๕

ทูล กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เสด็จมากรมหลวงราชวิทยาลัย ทรงทราบ

ด้วยเจ้าพระยาภาสกรวงษ์แจ้งว่า วิทยาลัยนั้นได้ให้หนังสือเล่าเรียนสำหรับ
วัดเบญจมบพิตรทุกอย่าง ๆ ละ ๔๐ ฉบับ และได้บรรณาการเป็นส่วนในพระองค์ด้วยนั้น
ขอขอบพระคุณส่วนพระองค์และทั้งส่วนกรมหลวงราชวิทยาลัยด้วย ในกรณีที่
ได้อุดหนุนแก่ศึกษาสถาน ซึ่งหม่อมฉันเพิ่งได้เริ่มจัดตั้งขึ้นใหม่นี้ (๒)

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๕๒)

พระที่นั่งบรมมาศมสนีย์

๓๔

วันที่ ๓๐ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๑

กราบทูล กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เสด็จมากรมหลวงราชวิทยาลัย

ด้วยเดิวนั้นภาสกรวงษ์เรื่องจัดโลกบาล เพื่อประกอบภาสกรวงษ์ที่วัดเบญจมบพิตร
ได้ตรวจทุกแห่งซึ่งจะพิมพ์มีกล่าวถึง ทั้งภายในภายนอกพระพุทธรูปศาสนา ได้ตรวจต่าง
แต่กัน ไปบ้างซึ่งจะทูลให้ทรงทราบ ในหนังสือนี้ก็ยกยอไป

ข้อปัญหาเช่นในอาทานาคิยสถานเอง ท้าววิรุพทกเป็นเจ้าแห่งกุมภภัณฑ์ ส่วน
ภคินท้าวอาทานาคิยปริตในสิบสองตำนานว่าเป็นเจ้าแห่งหอกา คำซึ่งกล่าวมีกันนั้น
เกิดด้วยเหตุโทษให้ทรงวินิจฉัย ส่วนความต้องการที่จะทราบเพื่อสอบสวน ต้องการ
ว่าท้าวมหาธาของค์ใด รูปแลชาติวรรณะถาวรอย่างไร เป็นเจ้าแห่งบริษัทหมู่ใด ก็ได้
ทูลทูลพระนครเห็นแห่งใดจะกันได้ในที่หนึ่งใด ขอได้โปรดให้ทราบด้วย

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(๒) พระราชทัณฑ์เลขฉบับนี้ ไม่มีพระตำรับสตอบ

(ฉบับที่ ๕๓)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๕

ที่ ๒๑๕

วันที่ ๓๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๓๖

ขอถวายพระพร

พระราชหัตถเลขา ลงวันวานนี้ ได้รับพระราชทานแล้ว ความแมกกันเรื่อง
ทำวรุณโลกบาลนั้น ได้เคยพบอยู่ แลองสันนิษฐานว่าเป็นเพราะความเข้าใจหรือความ
คณฺมานกันไปในเวลาต่างกัน แต่ยังหาได้เคยรวบรวมไว้แห่งเดียวกันไม่ จะขอค้น
ถวายก่อน หวังว่าบางทีจะได้ข่าวในหนังสือของพวกข้างเหนือด้วย เรื่องเทวดาของ
พวกข้างใต้อยู่ข้างจะมีน้อยกว่าของเขา

ควรมีการสรุปแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหมื่นวชิรญาณ

(ฉบับที่ ๕๔)

สวนกุหลาบ

๔๒

วันที่ ๓๑ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

กราบทูล กรมหลวงวชิรญาณเวโรช

ได้สืบทราบข่าวคราว ได้ความจากท่านเด็กแลกรมหลวงนครสวรรค์ ประมาณ
ว่าพอทรงสภายเห็นจะกวนได้

หม่อมฉันจะสร้างพระพุทธรูปถวายเนตร ในที่ใกล้ต้นโพธิ์วัดเบญจมบพิตร
สมมติว่าเป็นอนิเมมิลเจดีย์ ในใต้รากฐานพระระฆังอิฐแลองค์อารชาอยุธยาองค์ เพราะฉะนั้น
ถ้าหากได้กะไว้เป็นสองตอน ตอนแรกว่า พระพุทธเจ้าถวายเนตร ณ อนิเมมิลเจดีย์
พระองค์นี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาเมื่อพระพุทธศักราช
๒๔๕๒ ทรงพระราชอุทิศเฉพาะต่อ ๆ ตอนล่าง พระองค์เจ้าอรุณพงษ์รัชสมโภช

พระราชบัญญัติ ประสูติเมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม รักษากฎหมาย ๑๑๒ สิ้นพระชนม์วันที่

๒๐ กันยายน รักษากฎหมาย ๑๒๘ มีข้อความที่จากนั้นเพียงเท่านี้ อาจจะให้มี
เช่นเขาที่ยืนสกริปเซอลงข้างล่างสักสองสามบรรทัด การที่จะเลือกผู้อื่นเลือกไม่ได้
มีแต่จะทรงเลือกประธานซึ่งได้พูดขอ แต่ไม่จำเป็นก็ต้องเร็วทันที เพราะเวลานี้กำลังคิด
อย่างอยู่ คงจะเสียที่ไว้ให้พอสมควร ถ้าอยากทรงทราบขนาดที่จะเหมาะเพียงเท่าใด
ชกให้ตรงกับกรมหลวงนครสวรรค์ ซึ่งเป็นผู้จะ

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๙๕)

สวนกุหลาบ

วันที่ ๓๐ ตุลาคม รักษากฎหมาย ๑๒๘

กรมหลวงนครสวรรค์

รับสั่งตามทูลทางฉันทะที่จะจากตามพระ อันเป็นที่พึงอันควรนั้น เห็นว่า
ปางนี้ เป็นเวลาที่พระพุทธเจ้าตรัสพระเนตรเพ่งรัศมีปลั่งตั้งกับเสพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งคง
จะต้องเป็นเวลาทรงพิจารณาถึงความสำเร็จด้วยความเพียร อันได้สั่งสมมาแล้วช้านาน
เพราะฉะนั้น ถ้าเลือกฉันทะที่เป็นที่คล้ายข้างความเพียรแลความที่อดทน อันจะเป็นผล
ในบัดนี้แล ภาวนาเห็นจะพอลงกัน ให้ได้กับทั้งข้างพระที่เป็นฝ่ายโลกอุดร แลก็ข้าง
ฝ่ายกฤษณะซึ่งเป็นโลกีย เป็นธรรมคาสภาซึ่งเดิมมี ๒ ทางทั้งนี้เห็นจะดี

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๖)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๔๒

วันที่ ๓ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๘

ขอถวายพระพร

ข้อที่ทรงเลือกจตุรงคประธานนั้น ถูกใจมาก ฯ เมื่อสอบหนังสือคราวนี้
 ได้ทำแผนกที่ทศแห่งโพธิ์มณีนี้ คือจังหวัดพระมหโพธิ์ตามกล่าวในหนังสือทั้งหลาย
 ในประชุมสมโพธิ์ฉบับไทย ยังมีที่เคียงกับแห่งอื่น เช่น ไม้มุขตินท์ว่าอยู่ที่ศปราชิน
 ไปซ้อนกับไม้อัชปาดนิโคธ และยังไม้ทันสอบกับฉบับมาช วันนั้นยังเอญ์เสียเสีย ถ้าจะ
 ต้องพระราชประสงค์รับจะถวายได้ ฯ หนังสือประชุมสมโพธิ์คราวสมโภชราชสมบัติเป็น
 หนังสือผสม สดแล้วแต่ผู้เทศน์จะเอาอะไรมาว่า หนังสือพิมพ์ที่โรงพิมพ์วัชรินทร์พิมพ์
 ตามแบบเก่าทั้งนั้น เป็นหนังสือเข้าสำหรับได้ แต่การสอบทานเป็นอย่างไรม่าง ยังไม่
 ได้อ่านทั่วถึง ตอนที่อ่านแล้วคิดว่าตีตามที่โรงพิมพ์จะทำได้ ฯ

ควรมีการสรุปแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหลวงวชิรญาณ

ป.ล. ข้อเจตย์ถ้าจะมี น สกต นี้ คงแต่มี จะขอบันทึกหน้า ฯ

(ฉบับที่ ๑๗)

สวนกุหลาบ

วันที่ ๓ พ.ย. รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

กราบทุก กรมหลวงวชิรญาณ

หนังสือที่ประทานมาได้ทราบแล้ว ได้บอกให้กรมเนเรศร์แก้อักษรชื่อเจตย์
 ตามรับสั่ง กรมเนเรศร์รับสั่งนั้นว่าจะขาดได้หมดทั้งยาว ซึ่งรับสั่งว่าจะทรงตรวจ
 สักตามทางสถานประธานนั้นก็ บางทีถึงต้นความดีดั้นนั้นแล้ว จะกินต่อไปอีก คงจะ

ไว้ว่าถ้าหากอาจสำเร็จได้ จะค่อยทำไปให้ครบ ที่อยู่ที่เฉพาะทิศว่างอยู่ตรงประตูพระ
เข็บบึงด้านหลังซึ่งจะเป็นทางเดินเข้าออก เพราะทิศที่วัดเบญจมบพิตร ไม่ตรงตาม
เหลี่ยมสนาม ขั้วขั้วขั้วอย่างเดียว แต่ถ้าจะคิดทำรั้วกันบัลลังก์ขึ้น ที่ได้รับพระศรีมหาโพธิ์
จะชักไปอยู่มุม ซ่างไรเข้าที่จริง ๆ นี้กว่าจะหนึ่ง ๆ เสีย สร้างแต่เจดีย์แวตล้อม

ควรมีควรรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๔๔)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๔๒

วันที่ ๓ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๘

ขอถวายพระพร

ธรรมดาด้วยความเพียรหรือความอดทนนั้น ถูกกับปางพระ ตั้งกระแสน
พระราชดำริที่ ๆ

ประมาณช่องว่างที่จะจารึกนั้น ได้ทูลตามกรมหลวงนครสวรรค์ว่า
เวลานี้ยังไม่ได้กะลงเน้ ธรรมดาทำอะไรก็จะคิดก่อนนั้นเข้าให้จึงได้ ๆ

ธรรมดาในที่นี้ ควรจะเป็นคำสั้น สวมกับคำจารึกข้างต้น ๆ รับพระราชทานถึง
ความเพียรของพระองค์ ที่ควรเป็นอย่างของผู้อื่น ๆ ข้อหมายเลข ๔ ก็แปลความดู
เดียวกัน ๆ

ยังมีข้อที่จะควรทูล เพื่อเป็นทางทรงพระราชดำริที่ ข้อเจดีย์ปางนี้ ได้พบ
ในอรรถกถาพุทธประวัติวันยี่ แลในชาตกนิทาน (คำปรารภคันชาตก) เป็นอนิมิต
เจดีย์ อนิมิตกับอนิมิต ไกลกันเต็มทีด้วยอักษรที่เขียนทั้งขอมทั้งไทยก็เหมือนกัน พลาตนิคก็
กลายได้ ความแปลก็มีความต่างกันทั้งสองข้าง อนิมิต ว่าไม่หลับตา คือลิมิตา อนิมิต
ว่าไม่กะพริบตา เช่นคำว่า อนิมิตา เป็นชื่อเทวดา อธิบายว่าท่านเลือกดู เห็นเข้ากัน
เหมาะ ๓ ข้อ ถวายมาเพื่อทรงเลือก ๆ ข้อหมายเลข ๑ จตุรงคประธาน ที่ว่าพระมหา
บุรุษทรงอธิษฐานเมื่อขึ้นโพธิบัลลังก์ แต่ในปฐมสมโพธิพูดแคบ เป็นส่วนเจตนา

พระองค์ในทศนิบาตอังคุตตรนิกายว่ากว้างค้ำว้า จึงเลือกเอาอย่างนั้น ๖ ในที่นั้นแปลว่า พระพุทธเจ้าตรัสเล่าว่า เมื่อพระองค์ยังไม่ได้ตรัสโกป้าเพ็ญเพียรไม่ลอยหตั้ง ตั้งพระ อธิษฐานเช่นนั้น จึงได้ตรัสรู้ ภาวะทั้งหลายทำเช่นนั้นบ้าง ก็จักสำเร็จ ลงท้ายชักชวน ให้ตั้งความเพียรเช่นนั้น ๖ ในที่นั้นเลือกเอาแต่ความอธิษฐาน ๖ ข้อหมกก่อนสำเร็จ นำมา ใช้ในที่นี้ แปลว่าได้บรรลุผลแห่งความเพียรนั้นแล้วทรงนึกสำหรับอีก แปลที่สรรเสริญ ความเพียร ๖ ทั้งหมกเงารงจะยาว จึงเลือกเอาไว้แต่ใจความทำหมายเลข ๒ ๖ แต่อย่างไร ก็ยังยาวอยู่ดี แต่เหมาะแก่ฐานที่ เพราะเป็นเรื่องเกิดในจังหวัดนั้น ๖ ข้อหมายเลข ๓ สันคัมภายได้ ๓ บันที่ตัดพอดี แต่เป็นคำในที่อื่น นำมาใช้ในที่นี้ แปลว่าพระองค์ก็มี ภาวะพระวิปสสา ในที่นั้นหมกความว่า จ้องหรือเพ่ง ๖ ได้ตรวจดูในปฐมสมโพธิกาลปัจจุเจต ภาษามคธ ที่เป็นต้นฉบับของหนังสือแปล ก็มีว่า อนิมิสเสตี จักขุตี แล อนิมิสเจตีย์ จึงได้ ความสันนิษฐานว่าปาฐะทุกแห่งเป็นอนิมิส ท่านผู้ตรวจปฐมสมโพธิ แปลศัพท์ว่าไม่ ภาวะพระวิปหรือเพ่งดู เป็นไม่หลับตา คือลืมตา ๖ แต่ใจนี้ชื่อจึงเป็นอนิมิต จะว่าท่าน สันนิษฐานว่าอักษร ๘ เข้านคิดแล้วแต่แก้ ก็มีแห่งอื่นเทียบ เช่นอนิมิสเสตี จักขุตี ไม่น่า จะเป็นได้ หากจะนึกว่าทาง ๘ ตกมาแต่ฉบับเดิม หรือแต่เดิมเป็น ๘ ลอกท้อ ๆ มาคน ที่พอรู้จักภาษามคธ แต่ไม่เคยรู้จักอนิมิสศัพท์ สักขามรู้ไม่ถึงกับจะสอบค้นฉบับ รู้จัก แต่อนิมิตศัพท์ เมื่อชำระซ้ำ จะสันนิษฐานว่า ๘ ผิด แล้วแก้เป็น ๘ เช่นนี้เห็นทาง จะเป็นได้ ฉบับไทยที่มีแต่หนังสือพิมพ์ที่หลายเล่มมาแล้ว คือ.ปนแนไม่ได้อ

ควรมีควรสุดแล้วแก่จะทรงพระกรุณาโปรดฯ ขอถวายพระพร
กรมหลวงวชิรญาณ.

(ฉบับที่ ๔๔)

สรนศุภิก

วันที่ ๓ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๓๘

กราบทุก กรมหลวงวชิรญาณ

ได้รับฉายพระหัตถ์ประธานมา เรื่องจากฐานพระนั้นได้ทราบแล้ว หม่อม ฉันทพอใจที่หมายเลข ๑ และ ๒ ซึ่งเห็นว่าแสดงเหตุอันเกิดในฐานที่เหมือนหนึ่งหา

นึกถึงความเพียร ซึ่งเป็นเหตุให้สำเร็จความประสงค์สมกันกับที่มายืนแลดูต้นโพธิ์ยืนนั้น ก็ช่วยนึกถึงการที่ได้สำเร็จความปรารถนาในที่นั้น เบนเรื่องก็ดลยหลังขึ้นไปใน ๗ วันก่อน ลงกันเหมาะดีมาก เมื่อรับสั่งถามมา ทูลไปก็ด้วยความหมายใจตรงนี้ ทรงเลือกมาตรงเสียแล้วจะไปเอาแห่งอื่นอย่างไรได้ แต่ซึ่งซึ่งจะจากอุทยานาวาสนั้น จะได้หาฤกษ์ยามหลวงนเรศให้ไปปลูกชำข้างเขาตูก่อน

เรื่องอนิมิต ฤกษ์อนิมิตนี้ ความรู้หม่อมฉันไม่ถึง เห็นในปฐมสมโพธิฉบับพิมพ์เขียนไว้เช่นนั้น ได้เคยนึกว่าเรี่ยยาก แต่เฉพาะเวลาที่อยู่เพ็ชรบุรี มีปฐมสมโพธิฉบับใหม่ เทศน์ในการสมโพธิราชสมบัติ ยืมเขาได้มาพลิกดู เฉพาะกัณฑ์โพธิ์สัตย์บุญปริวัตร ผู้แต่งข้างเลวเสียจริง ๆ ซึ่งไว้ซึ่ง พุทไปแล้วก็ลืมเขารังคมี เต็มไปด้วย "๕๕" และ "คือ" จะเอาที่ตัดให้ตัดก็ไม่ได้ เพราะแปลตรงตามภาษาไม่แน่ใจจึงตามตาเรื่อง(๑) ออกมาให้มาค้นดูหนังสืออรุณ แยกก็จตลอกไปให้ อนิมิตลือก เลยมีนิกรวางสงไสยเลย ที่ทรงเตือนมานี้ เห็นว่าถูกต้องดีมาก เพราะเป็นอนิมิตหลายสถาน จึงได้สั่งให้กรมหลวงนเรศมาเป็นอนิมิตตามรับสั่งแล้ว เห็นจะเป็นวางพระขุระได้ ไม่ต้องกังวลต่อไป ในกิจที่จะค้นหาอีกแล้ว

ควรมีความลับแต่จะโปรด

สขามิเทร.

ป.ล. ความขงฤกษาวานนั้นไม่เป็นไร เพราะอื่น ๆ น้อยแลตัวโต ๆ สกริปเชอวนเขียนตัวย่อม ๆ เมื่อที่จากกรวก็ยื่นบรรทัดน้อยลงได้ เห็นจะไม่ขัดข้อง.

(ฉบับที่ ๑๑๐)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๕๒

วันที่ ๑ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ขอถวายพระพร

อาคมภาพขอถวายแผนทีสัจตามนาสถานตามทีงานั้น ๆ สามแห่ง ที่แย่งกันได้หมายไว้ ที่คารอริบายได้ลงเชิงอรุณไว้ ๖ ในปฐมสมโพธิ ๓๐ ประจําเลข ภาษาไทย

(๑) พระมหาวิชาธรรม (เรื่อง) เจริญ ต่อมมาได้เป็นพระยาพจนสุนทร

กล่าวว่ามันจลินท์อยู่ที่ศิปราจิน เห็นช้อนกับต้นอชปาดนิโครธซึ่งว่าอยู่บรรพ ได้
ตรวจสอบกับฉบับภาษาเขมร มีคำว่า ปาจิน โกลเ มมทิศปราชิน ๖ คำนี้ได้ทั้งอีกอันแต่
อีกอัน แต่ที่อีกอันมีนิมิตเจตีย์แล้ว แลคือใบก็จะเสด็จจากทิศนั้นไปต้นราชายคนระ
ซึ่งอยู่ที่ศิปทกษณ จึงสันนิษฐานว่ามมทิศปราชินในที่นี้ คือทิศอาคเนย์ ๖ ต้นมจลินท์อยู่
มมทิศปราชินเสมกับแห่งอื่น ๆ สันนิษฐานว่าในฉบับไทยจะตกคำว่ามม

ควรมิตควรสุดแล้วแก่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหลวงวชิรญาณ.

(ฉบับที่ ๑๑๑)

สวนกุหลาบ

วันที่ ๑ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

กราบทูล กรมหลวงวชิรญาณ

จดหมายระทานมาด้วยเรื่องเทียบสัตตมหาสถาน ซึ่งทรงสันนิษฐานว่ามม
ปราชินเป็นภาคเขมรแล้ว ทิศอื่น ๆ ก็ลงกันหมด ยังได้ส่งกันอยู่แต่รัตนฆร ได้เขียน
หมายเลข ๑-๒-๓- ความเนือความ ๓ แห่งรวมลงในใบเดียวกัน อันจะเห็นได้ง่ายนั้น
ส่งมาถวาย แต่พินที่ ๆ เขียนนหมายควาว่าวัดเบญจมบพิตร อันตั้งอยู่ตามทิศเช่นนี้
ถ้าหากว่าวินิจฉัยว่า รัตนฆรอยู่วันตก เป็นอันว่างหว่างทิศใหญ่อยู่ ๒ คำ แต่เป็น
ค่านยาวของทั่ว ซึ่งถ้าจะเว้นเสียไม่ทำอันใด เป็นแต่ทางเดินได้ แต่ถ้าหากว่าต้องเว้น
มม อยู่ข้างจะประคักประคิกแต่ประตูจะซัดไปอยู่ข้างริมคลอง ก่อนจะอยู่ข้างไม่เข้าที่
ถ้าว่าตามความต้องการของหม่อมฉัน หม่อมฉันเชื่อว่าอยู่มม จึงขอทรงวินิจฉัยอีก
ครั้งหนึ่ง

ความคิดเรื่องที่จะทำนี้ เป็นกรรมกึกเก่าแก่ แต่ร้องไว้ให้การกันร่วมเสีย
ก่อนหนึ่งอย่างหนึ่ง โรเรใจด้วยว่างอยู่ ๒ ทิศ แลจะทำพระมางวิไชยญาไตรรัส แม้แต่
รัตนบัลลังก์เปล่า ๆ สำหรับไปบูชาทิศก็พอ ไปอยู่มม ไม่เข้าที่จริง ๆ จึงร้องมาจน
ถึงทรงหนักสบบเหมาะแก่ใจเข้า จึงกลับนึกขึ้นอีก รัตนบัลลังก์นั้นทอดระยะ โดยหักใจเสีย
ว่าจะไม่ให้การก่อสร้างอะไรที่บรรกคัมโพธิ์ จะเว้นทิศไว้เป็นทางเข้าออกเสียทิศหนึ่ง

เว้นเพราะไม่มีอะไรมาประจวบได้ แต่ที่ชาติอีกทีหนึ่งนั้น คิศจจะเอาญี่ปุ่น คิชพรอ
เจคัยพุทธคยาอ้อมๆ ถึงแทน เป็นที่ว่าเจคัยสถานสร้างขึ้นภายหลัง แต่ที่จริงก็ไม่จำเป็น
ที่จะต้องเว้นจะเปิดทางกำแพงแก้วเสียเป็น ๘ ช่องก็ได้ แต่ความติดอันนั้นมันใหญ่โต
ประณีตนัก ไม่แน่ใจว่าจะทำสำเร็จ เป็นแต่ถึงเวลาที่จะคิดก็ลองคิดดูว่าจะทะลุไปได้
ทางใดเท่านั้น

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์.

การช่างในเมืองไทยผิดต้องเต็มที ทำบุญหม่อมฉันไม่ได้หวังสวรรค์ หวัง
ความปลื้มใจ หวังจะเห็นการเจริญดำเนินไป มาต้องทำการหกไมโทโทไซอยู่ครึ่งค่อน
ดูไม่นับว่าเป็นบุญเลยท้อใจไปเสียแล้ว

กรมพระศรีวรวงษ์นั้น วารับสั่งเรียกขุนพระถวายเนตรไปทอดพระเนตรโปรด
แลคดีเขียนบ้างบางอย่าง เรื่องคิก้านพระพุทธรูปนี้ คงจะได้ทรงทราบเมื่อครั้งวังสิดเข้า
มาบ้าง เป็นเรื่องที่ลึงตั้งอยู่ในใจหม่อมฉันกับวังสิดมานาน แต่หากคนมันไม่ได้ตั้งใจ
อยากเห็นพระเป็นคน ยากให้เห็นหน้าเป็นคนฉลาดอดทน มีความคิดมาก ไม่ใช่รัก
หน้าบึ้ง ไม่ใช่หนังย้อมกริม ไม่ใช่หนังล้นแผลอโผล ให้เคี้ยวอยู่ครึ่งสิดสัมปชัญญะ หน้าตา
พระพุทธรเจ้าของหม่อมฉันเป็นเช่นนั้น เห็นรู้จักปรากฏแก่ใจ เว้นแต่หากถือทำไม่เป้น
ไม่สามารถที่จะทำได้ด้วยมือตนเอง ไม่สามารถที่แนะนำให้ช่างนักไซให้ถึงใจได้ จึงหมด
ฝีมือกันอยู่เพียงเท่านั้นเอง แต่หากคน^(๑) เป็นผู้เข้าใจดีกว่าช่างทั้งปวงที่เคยเข้าใจล้อยคำ
หม่อมฉันแต่ตัวเองมหาบุริตลักขณเข้าอันแล้ว เป้นไม่ถูกทั้งนั้น เพราะพูดตามตรงได้ว่า
ไม่เชื่อ แต่หม่อมฉันทราบใจวังสิดว่าคงที่ว่ายังไม่สู้ฉลาด

อ.ป.ร.

(๑) ช่างปั้นศิลปะเขียน ชื่อ ทอรรนาเรลลี (Tornarelli)

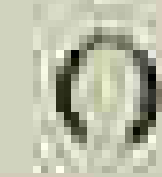
สัตตมหาสถาน

สามอรรคกลามหาพรรคพระวินัย

- + แสงสว่าง
- ⊙ แสงไม่รวม

อนันตเจดีย์

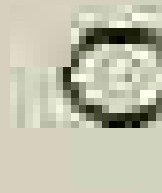

+ รัตนขังกมเจดีย์ (๑)

พระศรีมหาโพธิ์

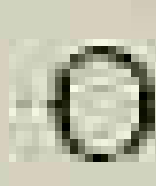
ศาลาโฆสิตาราม

รัตนขังกมเจดีย์

รัตนขังกมเจดีย์ (๒) และรัตนขัง

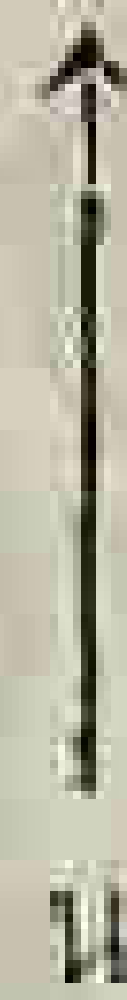

(๑) คำมครว่า ในราวที่เสด็จขึ้นกับพระมหาโพธิ์ หนึ่งคืบยาวทางบูรพาไปหาบั้งจิม ๖

(๒) คำมครว่า มณฑลปาจิณ ๖

สัตตมหาสถาน

ตามชาติกนิทาน แห่งอรรถกถาชาดก

(+) รตนพรเจดีย์
○

(+) อนันตเจดีย์
○

+ รตนจักรกมเจดีย์ (๑)

พระมหาโพธิ์
○

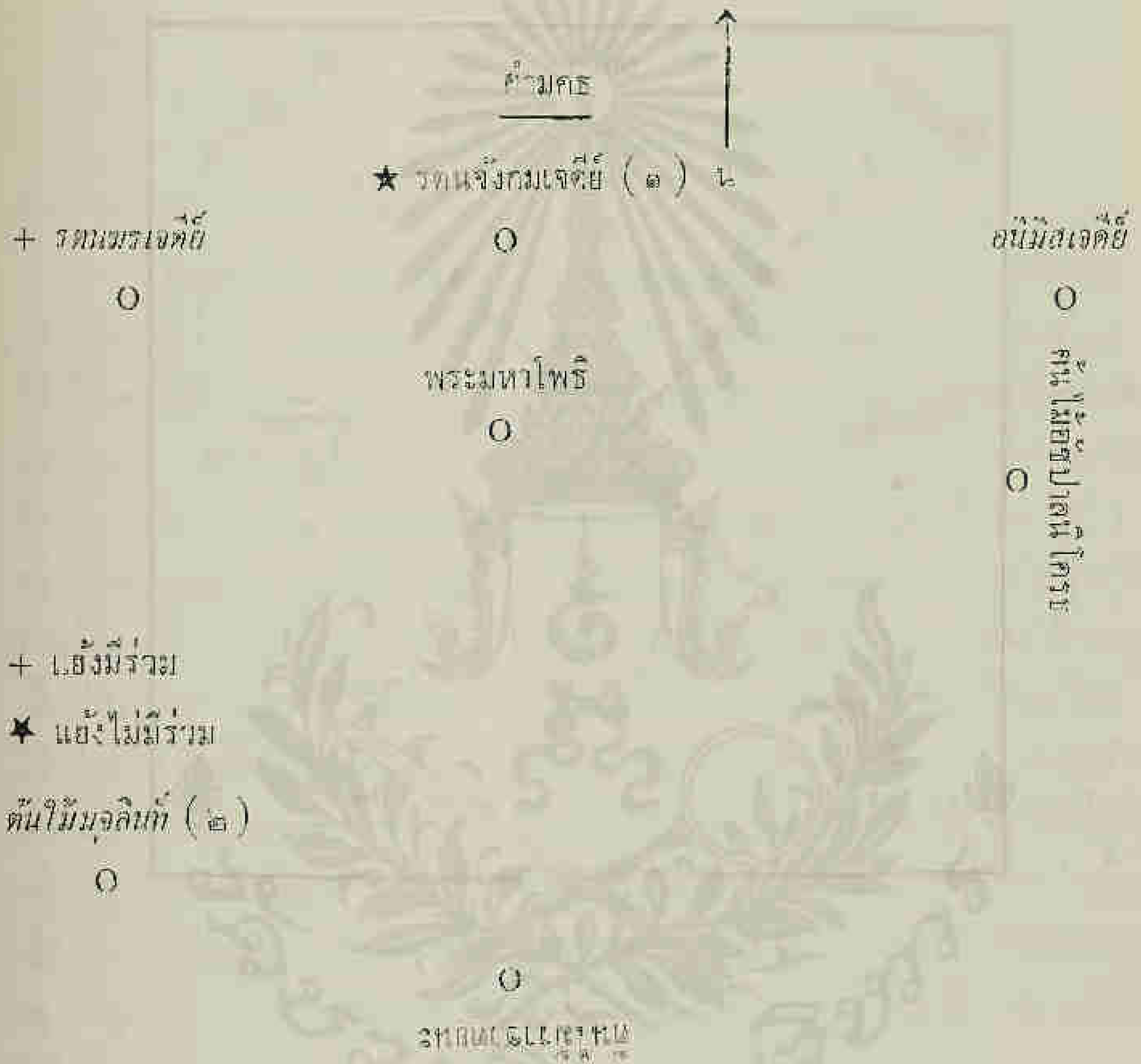
อีกสามตำบลไม่ได้รูปทิศ

(๑) คำมกคเหมือนในอรรถกถาชาดก

(+) แยังมีร่วม

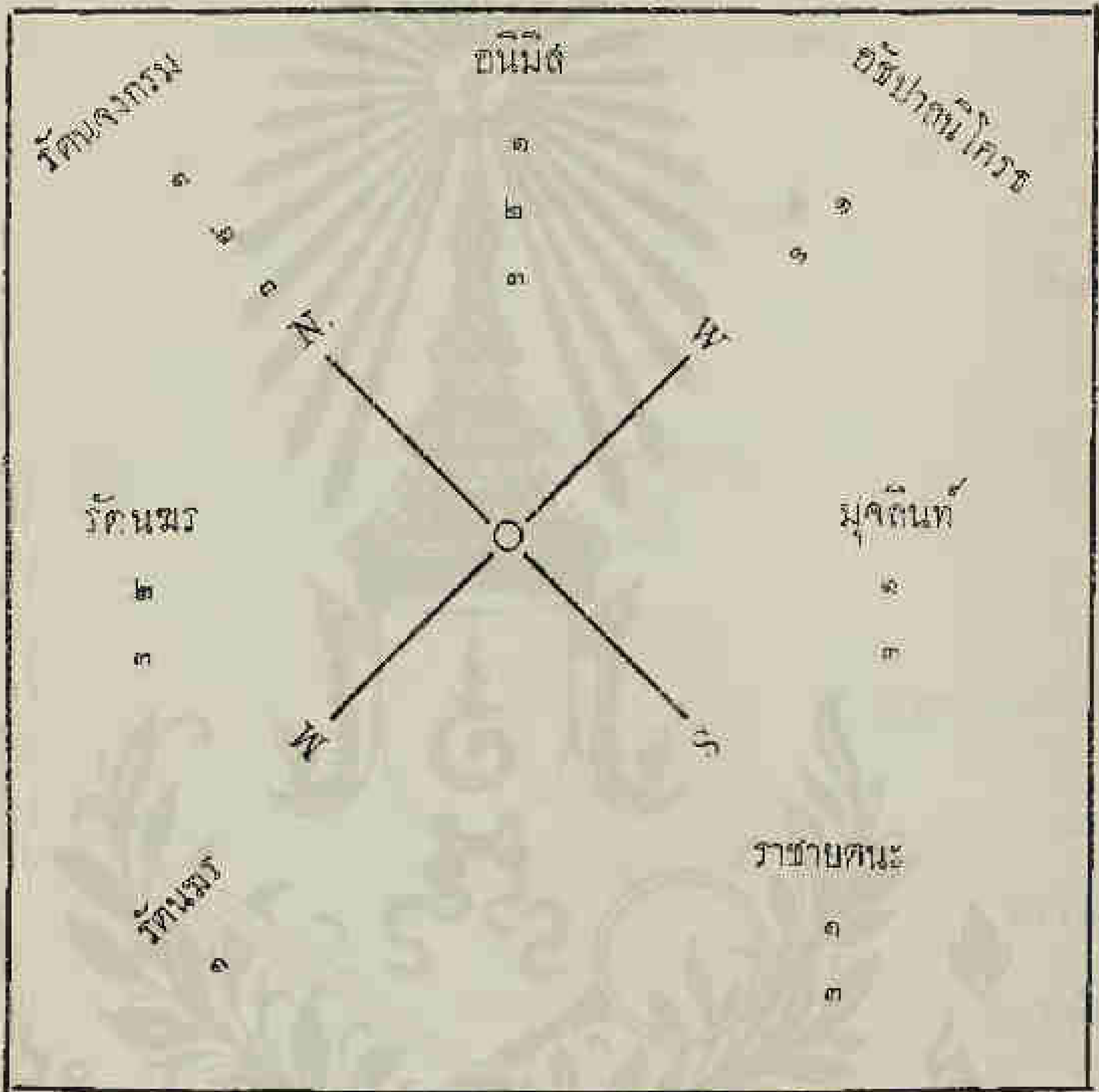
สถิตยสถาน

ตามปฐมสมโพธิ ๓๐ บริเวณ

(๑) คัมภีร์ว่า อุตฺตราบัสสะส์ ก้านออกท ว

(๒) ว่าปารจินโกเต มุขทิกฉาอิน ว

เรื่องทรงปฏิสังขรณ์วัดราชาธิวาส

(ฉบับที่ ๑๐๓)

สวนกุหลาบ

๕๑

วันที่ ๑๒ มิถุนายน รัชกาลที่ ๖๒๗

กรมพลศึกษา กรมหลวงชินวราลง

หม่อมฉันซึ่งจะทำเป็นทำเรือ สำหรับสวนกุหลาบ ข้างวัดราชาธิวาสคึกจะชุก
 คลองมีประตูกั้นหน้า เป็นท่อนไขน้ำเข้าในวัง แลข้างหน้าตั้งอยู่เสมอ เรือเดินเข้าออก
 ได้ทั้งเวลาน้ำขึ้นน้ำลง คลองนี้ระชุกมากในกำแพงวัง ลงไปก็จบที่ท้ายวัดของวัด
 ราชาธิวาส แต่คลองคูเดิมไม่ตรงไหนเลย ปากคลองนี้ตรงไปข้างใต้ ข้างหัวเลี้ยวที่จะไป
 หลังกวัดก็ขึ้นข้างเหนือ เข็กแก๊กชักเส้นให้ตรง ข้างปากคลองจะกินหัววัดเข้าไปสัก ๕ วา
 ตกนข้างซ้ายเลย แต่เมื่อเข้ามาสร้างในที่สวนซึ่งหม่อมฉันซึ่งกลับติดเข้าไปข้างวัดมาก
 ด้บเมื่อเวลาที่จะมานอนนอนสามเสน คลองตรงข้ามสวนอนนไบพระ ในกระที่จะให้คลอง
 นั้นเข้ามาในวังได้ จึงต้องโอนเข้าไปในชายสวนวัดข้างริมถนน ซึ่งเป็นที่ถนนนอกโคก
 เมื่อวัดที่กลบบกนั้นลง ก็เกือบจะแตกเปลี่ยนกันได้ แต่เพื่อจะให้สิ่งเรียงเกียง หม่อมฉัน
 จะใคร่บำรุงการวัดน้อยบางอย่าง ก็ขอจะคิดต่อท่อนนี้เข้าไปท่อนในวัดให้ดูในวัดมีน้ำซึ่ง
 อยู่เสมอ เช่นคลองในหว่างพระอุโบสถแลคูวัดแบบคูสวนพิศตร แลพยายามจะจัดการในพื้น
 หัววัดให้สะอาดหมดจดขึ้น มีมณฑลที่ลุ่มให้ราบเสมอเป็นต้น แต่มีคางหม้อดอยจากวัดพระ
 จะรักษาไม่ได้ ถ้าหากว่าพระรัชมารวัดอย่างวัด โสมนัส การที่จักทำเช่นนี้ก็จะคงที่
 บริบูรณ์อยู่ได้

เมื่อพูดปรากฏเช่นนี้ กรมหมื่นสวัสดีนั่งอยู่ในที่นั่งนี้แล้ว เธอเป็นผู้เคยอยู่ จึง
 คิดงพูดได้ด้ายเธอ เธอพูดขึ้นว่าสองสิ่งพระภักตรมูข (๑) กูเป็นไร วัดเครือวัดก็
 ไตรมยากนหัวบำรุงให้ขึ้น หม่อมฉันเห็นแล้วในส่วนหัวพระภักตรมูข เห็นเป็นผู้มีความ
 รู้แลสามารถ ทั้งการกษาณนาเสถนงช่าง กูเหมือนจะเปนคนมีความเอาหาจะ น่าจะเป็นผู้

(๑) พระภักตรมูขมณี (จบบ)

ปากครองวัดใดคนหนึ่ง ไปตกอยู่เสียทั่ววัดไม่มีทางป่า รุงกินน้ำเสียตาย พระภิกษุผู้เป็นภน
ชลาเอธิยา ไสโรยของหม้อแดงนั้นทิ้งตรงทวารบอยู่แล้ว ถ้าได้มาการบักรุงวัดเห็นจริงสำเร็จ

แต่มีทางที่จะเกิดขัดข้องได้ก็ที่จะลงกับพระแก้วได้ถ้าไม่ เห็นว่าสมเด็จพะ
พญาจารย์^(๒) ไม่มีอะไร แก่พระครูปลัดเป็นคนรู้ราชกรวางนเมืองดี ถ้าหากว่ามาเข้า
กันได้ จะยังเป็นประโยชน์คน แก่ถ้าสมเด็จพะพญาจารย์ล่วงไป ก็ยังไม่แลเห็นว่า
พระครูปลัดจะเป็นพระราชาคนแก่เจ้าอาวาสต่อไปศวรรคาไม่ เพราะพระครูปลัดเป็นเจ้า
คณะเช่นนี้ มักจะเป็นแก่ตัวรอง ถ้าพระภิกษุผู้แล้วจะสืบต่อไปได้ยืดยาว ขยให้ทรง
พระคำวิหิตพิจารณาเห็นว่าควรประการใด

ถ้าหากว่าเป็นการสมควร จะได้ตรวจดูกุฏิทางอยู่เกือบจะร้างแก้ไขเย็บเย็บขึ้น
พออยู่ได้ ย้ายพระภิกษุมาเสียในวรชานนี้ เมื่อจะทำกุฏิที่มั่นคงถาวรต่อไปจึงค่อย ๆ
ทำไป เวลาที่จะซ่อมกุฏิน้อยอยู่สักหน่อยก็ จึงอยากจะทำตามความตกลงเสียโดยเร็ว

ส่วนวัดเทวีสถวนั้น จะทรงจัดให้ผู้ใดไปอยู่ที่แล้วแต่จะโปรด ถ้าพระภิกษุผู้
จะมาจะมีพระมาช่วยหาयरูป ก็เห็นจะพอรับอยู่ ด้วยกุฏิว่างมีมาก การที่จะจัดวัดครั้งนี้
ไม่ใช่จะตกแต่งให้ถึงกรมตำรวจครั้งเป็นพระอารามหลวง ถึงจะจัดให้เบร่ววัดที่อยู่สบาย
อย่างวัดบ้าน นอกอย่างที่ฝรั่งเศสจะเรียกว่ามอเนสเทรี ไม่ใช่ร้อยแถมเซปเปอล

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด
สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๐๔)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๔๑

วันที่ ๑๖ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗

ขอถวายพระพร

๐๑๑๒๒๑๕๖๖

ขาดภาพได้รับพระราชทานพระราชหัตถ์เลขาดับหนึ่ง ลงวันที่ ๑๕ เดือน
นี้ แต่ในเวลานั้นกำลังบักฆ่าตกจับอยู่ ยังไม่สามารถจะถวายขอบใต้จึงต้องงงตมา เป็น
แก่ได้ส่งไปตั้งพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอรุณวงศ์รัชสมัยโทษ ให้ช่วยกราบทูลไว้พลาภา

(๒) สมเด็จพะพญาจารย์ (เขียว)

พระราชดำริที่จะบำรุงวัดราชาธิวาสนั้น ชอบแก่เหตุหลายประการที่เป็น
สำคัญนั้น จะได้เป็นตัวอย่างสำหรับวัดข้างน้ำ ที่ควรจะต้องอยู่ได้ด้วยอย่างไร บัดนี้ถึง
เวลาดำริห้อยอยู่แล้ว เพราะการเปลี่ยนแปลงของวัดเป็นไปอยู่เสมอ เมื่อได้ทรงทำนุบำรุง
วัดราชาธิวาสเป็นตัวอย่างที่เรียกความกมลสืบทอด จะก็เห็นว่าวัดแก้วควรเป็นเช่นนั้น แต่
ตั้งอยู่ได้ด้วยอาการเช่นนั้น ๆ ย่อมจะเป็นที่พอใจของผู้บำรุงแลหากท้าวไป ๆ อาตมภาพ
ขอถวายอนุโมทนาในพระราชดำรินี้ จะทรงอย่างไร สุกแล้วแต่พระราชดำริ ฯ

ข้อที่จะขอร้องพระราชประสงค์พระภักทรมูขุมณี ไปอยู่วัดราชาธิวาสนั้น เห็นว่า
พอจะเป็นราชการได้ ถึงหากว่าจะยังไม่เข้าใจการแก้กัทยณะนั้น เธอเป็นคนมีความ
ซื่อตรงกับปลัดผู้ทมิษฐุการะ ปันผู้ที่สมควรจะได้รับความชุบเลี้ยง ทั้งเป็นผู้มีอุปนิสัย
เป็นแต่มียากากเกินปรกติขุอยู่สักหน่อย แต่ยังมีกว่าพระญาณรักขิตมาก ๆ อาตมภาพได้
เรียกพระภักทรมูขุมณีมาแลแจ้งกระแสพระราชดำรินี้ให้ทราบ พระภักทรมูขุมณีเต็มใจจะ
ฉลองพระเศวตพระคุณ แลพระที่จะมาด้วยราว ๕ รูปทั้งพระภักทรมูขุมเอง เพราะพระ
ภักทรมูขุมเป็นคนกตัญญูจัด ยังมี โขมผู้หญิงอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชที่เธอเป็นพี่นางอยู่
เมื่อปีกลายนี้ได้ขอลาอาตมภาพเพื่อจะกลับไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราช แต่เป็น
เวลาที่เสด็จพระราชดำเนินยุโรป อาตมภาพได้ขอฝากไว้ ด้วยอ้างว่า ทรงพระเมตตา
เฉพาะตัวเธออยู่ ขอให้เธอคอยถวายพระพรลาเอง ฯ เมื่อจะตั้งพระราชประสงค์ให้
มาอยู่วัดราชาธิวาสอาตมภาพได้แนะนำ ให้รับ โขมมาไว้บำรุงในที่วัด ส่วนเก่าเรือน
นั้นอาตมภาพรับจะทูลขอ บางทีจะมีเรือนที่พสกกรแก่ฐานานุกรม จะพระราชทานได้บ้าง
พระภักทรมูขุมว่า ถ้าอาตมภาพขอจนช่วยเรื่องนี้สำเร็จ เป็นอันพระภักทรมูขุมสิ้นวิตก
จะโปรดให้อยู่ไหนหรือให้ไปไหน ฉลองพระเศวตพระคุณได้ทั้งนั้น ฯ

ข้อที่จะเข้ากันกับพระเก่าได้หรือไม่นั้น ถ้าเข้ากันได้แต่สักก็เป็นดี ๆ ในวัด
นั้นกรมหมื่นสวัสดิศุคมีคุณเคยอยู่มาก ทั้งคุ้นเคยกับพระภักทรมูขุมด้วย ได้กรมหมื่นสวัสดิศุคไว้
คอยดูแลเกลี่ยไถ่การก็เห็นจะคลลคลไปได้ หากจะไม่เข้ากันได้ ก็เห็นไม่สำคัญนัก
เพราะพระครูปลัดหาได้เป็นที่นิยมของพระวัดนั้นแล พวกญาติ พวกศิษย์ของสมเด็จพระ
พุฒาจารย์ไม่ เมื่อสิ้นสมเด็จพระพุฒาจารย์แล้ว ก็น่าที่จะเอาไว้ไม่อยู่ ฯ ส่วนพระ
ภักทรมูขุมนี้ ถ้าทรงพระเมตตาอยู่ก็คงจะตั้งตัวได้ในที่นั้น ฯ เพศนี้เองกนขอน
ถ้าคิดจัดนำที่ไว้แต่แรกว่าสมเด็จพระพุฒาจารย์ตั้งถิ่นเป็นนางวางอยู่แล้ว การวัดให้

พระภิกษุรูปหนึ่งเป็นมุนีคนดี พระครูปลัดเป็นรอง เช่นนี้พระภิกษุรูปหนึ่งจะเข้าติดตั้งแต่แรกไป
 ก็ปล่อยให้ให้รู้เขาจักเกรงไป ในนามสมเด็จพระพุฒาจารย์ เช่นนี้พระภิกษุรูปหนึ่งจะไป
 ลอบขู่จะเข้าได้ยาก ฝ่ายตนก็หาว่ามีกำลังขจัดกลัวให้ดีขึ้นไม่ ได้เคยมีตัวอย่างมา
 ทราบหนึ่ง เมื่อครั้งพระภิกษุธรรมธาคาถูกถอนมาจากสงขลาก็จะเข้าไว้เป็นกำลังใน
 วิชาชาธิวาส แต่พลาดตัวไม่ให้อัดถ่วงเรื่องนี้ ในที่สุดพระภิกษุธรรมธาคาท้องกลับ
 ไปอยู่วัดสันตโยนิยตามเดิม แต่พระภิกษุธรรมธาคานี้ มีส่วนเสียในตัวท่านเองด้วยเป็น
 ผู้คนเลี้ยว แต่พระภิกษุรูปหนึ่งหาเป็นเช่นนั้นไม่ ฯ

เมื่อย้ายพระภิกษุมาแล้ว ผู้จะไปอยู่วัดเกรียงวีสถนเห็นอยู่ ๒ รูป คือ
 พระครูปลัดสวัสดิสถน วัดโสมนัสวิหาร หรือพระครูขันตยาคมวัดเทพศิรินทร์ ฯ วัด
 เกรียงวีสถน มีทางที่จรบารุงชฌายากด้วยเหตุหลายประการ ข้อที่สำคัญนั้นไม่ใคร่
 มีใครบารุง หาพระยาก สมภารต้องเป็นคนกว้างขวางที่จะหาบริษัทมาจากอื่น แต่ต้องมี
 กำลังพอจะเลี้ยงบริษัท ฯ บางคราเวดถึงกับมีปัญหากที่ต้องดำริหว่า จะรักษากไว้ได้หรือไม่ ฯ
 พระครูปลัดวัดโสมนัสนั้น เข้าใจว่าเวลานี้ไม่ถึงวัดโสมนัส พระพิมพ์ก็ดูเหมือนจะไม่หวง
 นัก กว่าจะขวางพอจะชักบริษัทมาจากอื่นได้ แลเป็นน้ำเตสนี้มีกำลังพอจะเลี้ยงบริษัท
 แต่ได้ทราบจากพระภิกษุว่านิญาติอยู่แถบนั้นด้วย ฯ ฝ่ายพระครูขันตยาคมในเวลา
 พระเทพกวีแห่งผู้ใหญ่ปกครองบริษัทได้สิทธิ์ขาดตามพระวินัยแล้ว พระภิกษุย้ายให้ไป
 ครองวัดอื่น เป็นผู้กว้างขวางแต่ของจะปลุกความกว้างขวางได้ จะอยู่ในวัดเทพศิรินทร์
 ก็กรั้นไปไม่ได้ถึงไหน ฯ ยามภพเห็น ๒ รูปนี้รูปใดรูปหนึ่ง จะถวายเป็นไวยุค
 แล้วแต่จะทรงพระราชดำริ ฯ

การมีภรรยาสุกแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดฯ อนุญาตพระพร
 กรมหลวงวชิรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๑๐๕)

สวนกุหลาบ
 ๕๑

วันที่ ๑๖ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

ทูล กรมวชิรญาณ

ได้รับจดหมายที่ประทานมานั้นแล้ว หม่อมฉันได้โปรดตรวจตราวิชาชาธิวาส
 เรียกว่าเอกสแปลเธ็นก็ได้ทอดคัแล้ว มีความเห็นแลได้ศึกษาถ่วงน้ำหนักไว้ถึงว่าได้พบ
 พระครูปลัดแต่ไม่เคยพบให้ทราบเลย ด้วยหวังจะคอยฟังพระดำริห์ก่อน

ในเบื้องต้นหม่อมฉันขอสรรเสริญพระกรุณาว่า เป็นผู้ที่มีใจอุสาหะจะบำรุงวัด
 จริง มีคนนิยมนับถือก็ไม่น้อย แต่แต่เดิมก็เพียงเท่านั้นก็ไปไม่ได้มากถึงไหน แต่เป็นคน
 ฉลาดอยู่ ความคิดที่จัดการวัดในเวลานี้ก็ทำตามโครงการที่กรมพงษาได้เริ่มขึ้นไว้ คืออยาก
 จะย้ายกุฏิข้างเหนือไปข้างใต้ให้หมด คิดบำรุงโรงเรียนซึ่งมีนักเรียนถึง ๑๐๐ เศษ แต่
 ได้แยกย้ายกันเรียนในสถานที่ต่าง ๆ เป็นที่เก่า ๆ ทั้งนั้น เสนาสน์หมิ่นใหม่ทำอย่าง
 เดว ๆ แต่ยังไม่อยู่ได้ พื้นวัดรักษาไม่ไหว รักษาได้แต่เฉพาะหน้าพระอุโบสถ กับก็จะให้
 ซอยเลนเป็นคลองขนข้างหน้าวัด ผลประโยชน์ของวัดมีค่าเช่าสวน ทราบว่าได้อยู่ด้วย
 แต่สวนวัดผู้เช่าดูรักษาดี มีเรือนแพให้เช่าตามหน้าวัด แพนยังคงอยู่ เรือนผูกคลอง
 ต้องรื้อเสียสองหลัง เรือนสองหลังนั้นได้ถามดูว่าไม่ได้เช่า เป็นแต่ได้ถ้ำทรายอยู่
 ช้านาน รับเรือของพระแม่เจ้าไว้บ้าง นี่เป็นส่วนประโยชน์ของวัดที่หม่อมฉันทำให้สูญไป
 ซึ่งจะคิดใช้ แต่ที่คิดเห็นจะพอแลกเปลี่ยนกันได้ตามที่พูดมาแล้ว

หยาดน้ำบนผนังอยู่ด้วยฉกแผนการก่อสร้าง ไม่ถาวรอยู่ได้ วัดราชาธิวาสนี้
 เคยแยกถึงสองเศษเจียนจะล้ม น้ำกล้วจะต้องหันลงไปตามแบบเดิม เพราะไปเห็นผนัง
 ทรากเสียแล้ว อีกประการหนึ่งถ้าหลักอินทขิลบ่กล้งไปแล้วเช่นนี้ หลังคาใบดจะเปนแบบ
 จีลันตาอยู่อย่างเดิม จะเข้ากันไม่ได้ คงจะต้องแก้หลังคา ชั่วแต่เกร็งคงประดับให้เข้า
 เป็นอย่างไทย โบริดนั้นคงอยู่ตามเดิม มีสิ่งซึ่งชำรุดมาก หอร้างจะล้ม ก็คงจะแก้
 จากแก่งจีนเป็นกุบสัน่า ยังมีอะไรอีกหลายอย่าง แต่หมิ่นยังก็ตักกันเกาะคะ ต้องก่อยัดตัดแปดง
 ไปเห็นละหลายบ่กว่าจะสำเร็จ

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด
 สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๐๖)

วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๑๗ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗

ขอถวายพระพร

อภิมภาพได้รับพระราชทานพระราชหัตถเลขาวันวานนี้แล้ว ฯ พระราชดำริให้
 ในอันจะจัดวัดราชาธิวาสนั้น เข้าที่มาก ลอนนึกดูว่า ได้เข้าไปในวัดเช่นนั้น น่ารู้สึกว่

เป็นรมณีสถานนี้กระไร กุฎีที่จะสร้าง ให้คำหนักของเก่า สยบแก่สวาทที่แลเป็นอันได้
รักษาของเดิมไว้ดูเป็นตัวอย่างทั้งเป็นที่อยู่สบายด้วย ฯ

อาคมภาพได้แจ้งแก่พระภักตรมูขุมาอยู่พยาบาล ๓ คืน ให้ทราบพระราช
ประสงค์ในข้อที่จะให้เข้ากันได้กับพระเก่า พระภักตรมูขุรับจะทําให้จงได้ ฯ เรื่องพระมู
ขุรักษาไว้แก่เรือวัดถนน จงรับพระราชทานตามตักก่อน ฯ

ควรมีควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหลวงวชิรญาณวรโรรส

(ฉบับที่ ๑๑๗)

สวนกุหลาบ

๔๑

วันที่ ๑๗ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๑

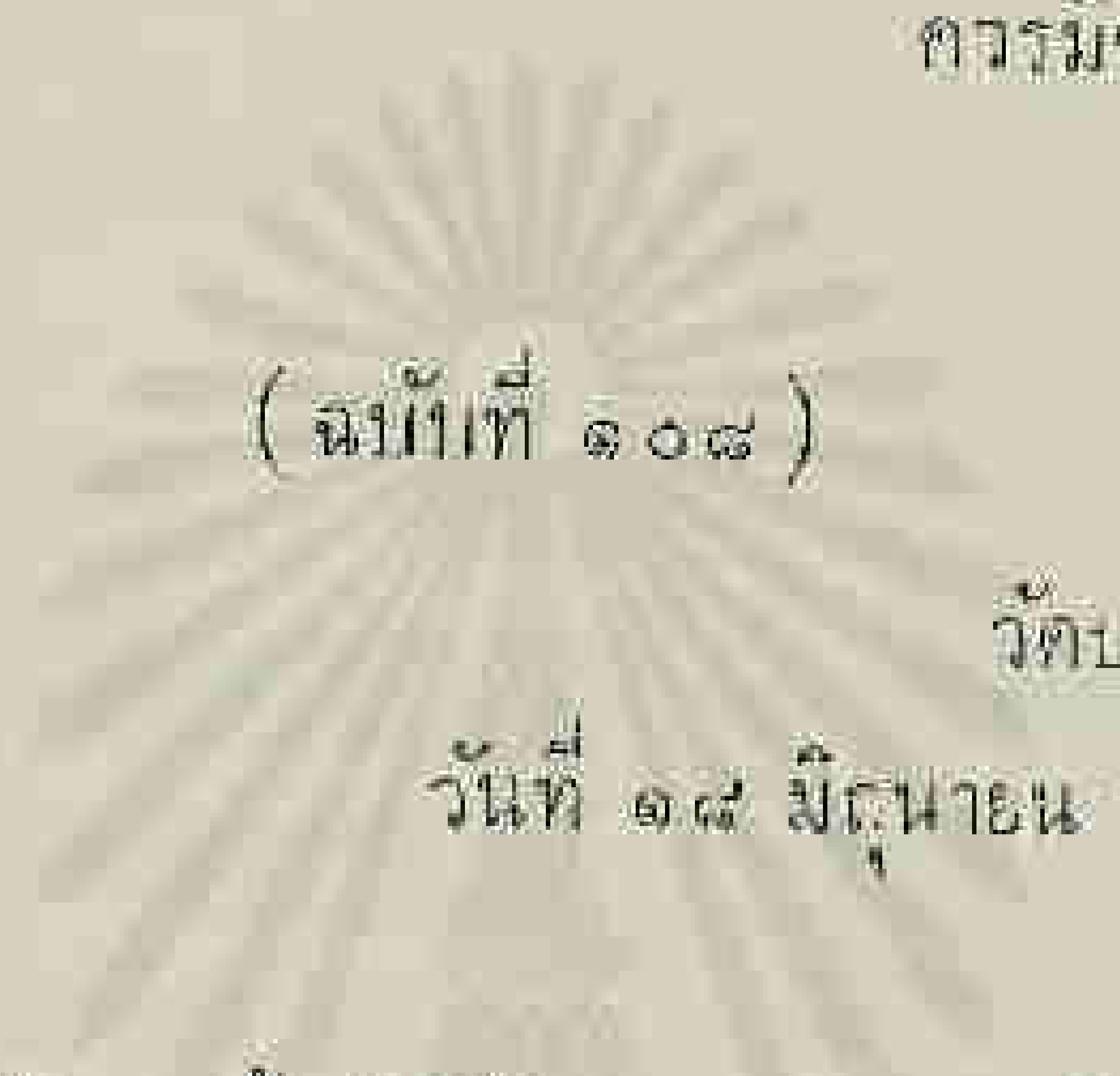
ทูล กรมหลวงวชิรญาณ

ได้รับสายพระหัตถ์ที่พระทานมานั้นแล้ว ไม่ทราบว่าจะพระภักตรมูขุไปพยาบาล
อยู่ที่ท่าหนัก จึงได้ส่งกรมขุนสมมตให้มาพบกันที่วัดราชาธิวาส ในเวลาที่ฝนไม่ตก
สักวันหนึ่ง ถ้าอยู่ที่วัดบวรนิเวศน์เช่นนี้ก็หนักไม่มีทางคลาไคลแล้ว ถ้าเวลาหม้อมฉัน
จะออกไปเมื่อใด จะให้รถไปรับมาจากวัดบวรนิเวศน์ที่เดียว โปรดรับสั่งให้เสกทราบ
ด้วย ซึ่งอยากจะพบนี้เพื่อจะได้ดูเสนาคน ละเครื่องรถให้แก่ไซ่อ่างโรบ้าง เคียงวันกำลัง
จะตงมือซ่อมแซม พระนางสามภพรับว่าจะทําให้แล้วภายใน ๑๑ วัน แต่การที่ซ่อมเครื่อง
นี้เป็นการเยียวยาอะฮูว์บีเคียวพอให้กุฎีทําใหม่แล้วสำเร็จ ได้สั่งให้ลงมือทํางานในที่ใน
วัดบวรนิเวศน์ กงคนรักษาหนักปลุกกันไม่ไปก่อน การทํางานของแก่งยังมีมาก ตลอด
จนถึงพระอุโบสถไม้เปลี่ยนแปลงแก่จะทําให้มันแข็งขึ้น เคียงวันมีกามะลาอยู่ประชิดมากเต็มที
ติด ๆ จักการไปก็เกิดสนุกในใจขึ้นมา จนเป็นเครื่องผูกพันอันหนึ่งซึ่งได้เวียนไปดูเนื่อง ๆ
เพราะการอื่น ๆ แล้วเสียแล้วไม่มีอะไรทำอดนึ่งอยู่ไม่ได้

อนึ่งได้ส่งกรมหลวงคำรอง ให้ช่วยจัดการให้พระภักตรมูขุแลพระศูรูปัดต์ออกไป
เที่ยวเมืองเพชรบุรี ได้เห็นวัดใหญ่ซึ่งเป็นวัดโมเขตอันหม้อมฉันชอบใจว่าเป็นวัดเปนวา

ให้เข้าใจท่วงทีไว้ก่อนพระชานี้ ค้างสักคืนหนึ่ง กรมหลวงดำรงรับไว้แล้วว่าจะจัดการให้สำเร็จ ท่วงทีของวัดนั้นเห็นจะโบราณคร่ำคร่าอยู่คงไม่เข้าตาพวกใช้ต แต่จะเอาให้ออกปากว่าดูสบายดีให้จงได้

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด
สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๐๘)

วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๑๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗

ขอถวายพระพร

สายพระราชหัตถ์วันวานนี้ ได้รับพระราชทานแล้ว อาตมาพได้แจ้งแก่พระภักตรมฺขแล้ว วัดใหญ่ที่เพชรบุรีนั้นรักษาดีมาก ได้เคยชมอยู่เสมอ พระภักตรมฺขก็ได้เคยไปเห็นแล้ว คิดว่าจะเรียกพระครูปลัดสุวัฒนสมณเฑียรจารย์มาแจ้งพระราชดำริห์ในอันจะจัดทำบำรุงวัดราชาธิวาสนั้นให้ทราบไว้ด้วย

ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหลวงวชิรญาณวรโรรส

(ฉบับที่ ๑๐๙)

สวนกุหลาบ

๔๑

วันที่ ๑๘ มิถุนายน รักษากุหลาบพฤกษ ๑๒๗

ทูล กรมหลวงวชิรญาณ

พระภักตรมฺข ได้เห็นวัดใหญ่เมืองเพชรบุรีแล้วก็ไม่จำเป็นต้องให้ออกไปอีก พระครูสุวัฒนสมณเฑียรจารย์หม่อมฉันได้พบ แต่ไม่ได้บอกเพราะหมายจะให้รับสั่งเสียก่อน ซึ่งจะรับสั่งให้หาขึ้นไปแจ้งเสียก่อนนั้นแล้ว

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด
สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๑๐)

วัชรกรรมวิเศษวิหาร

๔๑

วันที่ ๑๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗

ขอถวายพระพร

พระราชหัตถเลขาวันวานนี้ ได้รับพระราชทานแล้ว พระภักทรมุขสมเ็จจะไป
 วัดใหญ่เพ็ชรบุรีอีกคราวหนึ่ง เพื่อจะตรวจตราให้เลอียด ไปคราวก่อนเปนแต่เพื่อเที่ยว
 ความสังเกตจะไม่รอบคอบเหมือนดังไปครั้งระ ๖ พระครูปลัดสุวัฒนสมณาจารย์นั้น ได้
 เรียกมาพูดเมื่อวันวานนี้แล้ว แสลงให้ทราบพระราชดำริที่จะทรงทำนุบำรุงวัดราชาธิ-
 วาส แลการที่โปรดให้พระภักทรมุขไปอยู่นั้น ไซ้จะเปนมเพราะความเลิกลายในส่วนเชอ
 ทามีไค้ ทรงยกย่องความเอาใจใส่ในการวัดของเชออยู่ แต่วัดเชนนพระเชนนพระครูปลัด
 จะขึ้นไปไม่ถึงที่เจ้าอาวาสที่ต้องการพระมีความรู้มากขึ้นไป เมื่ทรงจับทำนุบำรุง จึงได้
 ทรงจัดไว้ทีเดียว เพื่อจะให้การติดต่อกัน ส่วนเรอมีพระราชประสงค์จะให้คงอยู่ที่นั่นแต่
 เปนผู้รองเจ้าอาวาส เพื่อจะได้ช่วยจัดการงานให้สำเร็จทั้งพระราชประสงค์ เมื่อได้ทรง
 ทราบความดีของเรออยู่ ในกาลข้างนำก็คงจะทรงยกย่องให้ได้เป็นพระราชาคณะในวัด
 นั้น อย่าให้วัดกไป ๖ พระครูปลัดมีความยินดี ที่ทรงทำนุบำรุงวัดนั้น พวกมิชฌาทีมูริ
 จะได้เกรงพระบารมี ไม่กล้ารังแกวัด แลพระครูปลัดนั้น รู้จักประมาณตนก็อยู่ว่าเป็น
 เสกกันดีกลาส ก่อนแทนเรอก็ได้ตั้งใจอยู่ว่า เมื่อสนสมเ็จพระพุฒาจารย์ ก็จะต้องรอให้
 มีผู้ใหญ่ไปอยู่เป็นเจ้าอาวาส ความประสงค์ของเรอมีแต่เพียงว่าจะอยู่ทั่วกันเท่านั้น ๖
 พระเหล่านรูกกกันทั้งนั้น ๖ วานนี้ได้พบกับพระภักทรมุข ได้เจรจาสนเิมทนียกถากถม
 เกลี่ยกันก็อยู่ ๖ เปนนั่นไค้แนะนำแล้วทั้งสองฝ่าย เข้าใจว่าคงจะเข้ากันได้เรียบร้อย
 ๖ สดงแต่กันไป

ควรมีความสุขแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหลวงชินวราณวโรรส

(ฉบับที่ ๑๑๑)

สวนกุหลาบ

๔๑

วันที่ ๑๙ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พูด การสมาธิรณาน

หม่อมฉันมีความยินดีมาก ที่ได้ทราบทางรับสั่งให้พระครูปลัดเข้าใจชัดเจน ในความประสงค์ของหม่อมฉันอันตรงแท้เช่นนั้น วันหนึ่งกรมหลวงดำรงฯ ได้พบพระภิกษุ มุข แต่ดูเหมือนจะเข้าใจว่าพระภิกษุได้เห็นวัดใหญ่พอแล้วไม่ต้งออกไปอีก จะได้ จดหมายไปถึงกรมดำรงให้ทราบในข้อที่พระภิกษุขอยังปราถนาจะไปอีกครั้งหนึ่ง

กู^๕ ได้ลงมือซ่อมวัด^๕ นี้ ได้ลงมือกลางลานวัดกลางถนน ในชั้นต้นก็คิดจะจับ พื้นแผ่นหินแลถนนให้เรียบเสียก่อนอื่น ได้กำลังตำรับเรื่องหลักอินทขิล ในชั้นต้นจะ ใช้หลักไม้เคี่ยมก่อน กำลังทำทิวอย่างจะส่งไปทำหลักด้วยศิลาแดงที่เมืองจันทบุรี เมื่อ ได้ทิวอย่างแล้วจะส่งขึ้นไปทำกำแพงเพ็ชรแลเมืองอุดรดิฐ หลักอินทขิลนี้จะปักตามแนว คูแลคันเหนื่อรอบนอกกำแพงแก้วเป็นเขตรอีกชั้นหนึ่ง เพื่อจะให้เห็นเป็นวัดอย่าง โบราณมั่นคง ข้อซึ่งได้พูดว่าจะไม่จับแก้ไขพระคูโบสถอย่างไหนเห็นจะไม่สำเร็จ พระ คูโบสถเดิมของเขาเป็นจีนหันหน้าหลัง ซึ่งถูกสไต้กับโบสถ์ คูลระหม่อมท่านไม่โปรด ถ้า เป็นวัดที่ทรงปฏิสังขรณ์แล้วแก้เสียแทบทุกแห่ง เช่นวัดไมพิโลภย์แลวัดราชาธิวาสนี้ เป็นต้น ก่อเป็นหลังคาทรงเก๋งฝรั่ง แอบขึ้นไปกับผนังเดิมแลหลังขวาง วางรางบน บลายผนังอยู่ได้สัก ๗-๘ ปีของใหม่กับเก่าก็แยกออกจากกัน เพราะใหม่กับเก่ายอมต่อกันไม่ติด ซ้ำรางขึ้นไปก็จะถึงเส้นหนึ่ง จะปราบลานวัดให้เรียบปลูกไม้ให้ร่มครึ้ม แล ยกพระทรายบันตาศักดิ์ไปก่อในชั้นให้พื้นเป็นทรายลานวัดเทียบอย่างวัดบ้านนอก คูซึ่ง เป็นเขตรี่สามน้ำวัดเวลานี้พระเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ปลูกศาลา เรียกว่าสันตสมาคม ครอบมรดง ไปบนนั้นเสียแล้ว บนที่น้ำเสียกลายเป็นอันมาก แต่มีท่าทางที่จะแก้ภัย คือยกเดือนขึ้น ไปเสียให้พ้นจากคู แล้วจะแต่งคู^๕ ให้ทายกรเวียรแลช่วยขุดให้ลึกพอถาวร จะมีท่อไขน้ำ จากในลำคลอง ท่อซึ่งมีประตูปิดเต็มอยู่เป็นนิตย์ ให้เข้าไปเต็มอยู่ในลำรางนั้นเป็นนิตย์ ขุดคูบัวสายให้มีสีขาวสีแดง ถ้าจัดได้เช่น^๕ นี้จะ^๕ เป็นวัดนิกายเถรวาท เมื่อเข้าไปแล้ว

เห็นแบบที่เอือกเย็นรุ่มร้อน ที่เฝ้าศพพระคงไว้ตามเดิม แต่จะจัดพื้นที่ให้สองอาคารเรียบร้อยแล้ว ตลอด จะพยายามชักชวนผู้มีบัณฑิตให้มาเฝ้าศพในวัด ซึ่งจะเป็นทางเกิดประโยชน์สำหรับรักษาวัด

ข้างฝ่ายการโรงเรียนนั้น จะได้เงินซึ่งกรมหมื่นมหิศรอุทิศทำอนุสาวรีย์แลโรงเรียน ประมาณสัก ๓๐,๐๐๐ บาท แต่ผู้ตายได้คิดตัวอย่างอนุสาวรีย์นั้นไว้ พอจะช่วยประจบประแจงให้เป็นโรงเรียนได้ดี โรงเรียนนั้นก็คิดว่าจะไปตั้งไว้ท้ายพระเจดีย์ริมคูหลัง เพราะได้ทราบว่ามีนักเรียนมาทางบกทั้งสิ้น ถ้าหากว่าโรงเรียนอยู่ทางหลังเช่นนี้จะได้ไม่เข้าไปเกรี้ยวกราวในหมู่ญาติ ส่วนญาติเก่าก็จะทิ้งให้คงอยู่ตามเดิม เพราะเห็นว่าจะไม่ถาวรไปเท่าไรนัก คงรักษาแต่พระตำหนัก บางทีจะเปลี่ยนแปลงเป็นศาลาการเปรียญ ฤาอะไรต่อไปตามเวลาที่ไม่มีเจ้าของอยู่

การที่คิดนี้ไม่ได้คิดเป็นการปฏิสังขรณ์ตั้งตั้ง คิดเป็นการรักษาวัดค่อยทำค่อยไป จะเขียนแผนที่ตั้งไว้เสียก่อน ว่าความปราถนาที่จะให้วัดนี้เป็นอย่างไร เมื่อมีทุนถามีเวลาจะทำได้ทำไร ค่อย ๆ ทำไปกว่าจะทำให้เต็มตามแบบที่มุ่งหมาย เพราะเหตุฉนั้นจึงได้ตั้งการเจ้าอาวาสที่จะมอบความกิตนไว้ให้ค่อย ๆ ทำไป ถ้าจะมีนายค่านนายทรงไปทำการซึ่งชำนาญหลายปีกว่าจะสำเร็จมีอาจจะจิตจาง ความคิดก็ลึบละลายไปเสียหมด

ข้อซึ่งระให้พระภิกษุมุขมาอยู่ แล้วจะให้สมเด็จพะพุฒาจารย์ซึ่งทำงานไม่ได้เอง ถานาคำแทน ให้พระภิกษุมุขมาอยู่ล่อย ๆ นั้นไม่มีประโยชน์อะไรเลย พระภิกษุมุขต้องมาเป็นเจ้าอาวาสขึ้นที่ยาว ยกสมเด็จพะพุฒาจารย์ขึ้นเป็นจางวาง ข้อที่จะปราบปรามกันไม่ลงนั้น หม่อมฉันไปใคร่จะกลัว เพราะไปหนุนหลังเธอแล้วเธอคงทำได้ ที่ว่าเกี่ยวนี้เห็นว่าพระรูปปลัดเธอก็ที่อยู่ ถ้าพระภิกษุมุขเอาไว้ได้ก็จะเปะก้างอย่าให้เป็นพวกเขาพวกเราเก่าพวกใหม่ได้แต่ัวเปะที่ ถ้าหากว่าเอาไว้ไม่อยู่ก็ไม่เห็นจะเสียดายอันใด พระภิกษุมุขทำการได้แล้วก็แล้วกัน

เรื่องที่เป็นห่วงโยมนั้น ที่วัดมีมากลงไป คงจะจัดให้อยู่ได้ในที่ใกล้ ๆ ถึงจะมีผู้ใดเข้าถือไปจากพระ ก็เห็นจะพอว่ากล่าว

ส่วนความคิดของหม่อมฉันนั้นเป็นนอกลำใหม่ กตมกันกับความคิดธรรมดา พิจารณาเห็นว่า วัดราชาธิวาสนี้ ความคิดเดิมเขาเอาญาติไว้ข้างเหนือ โขกไว้ข้างใต้ เหตุด้วยคลองวัดราชาธิวาสขึ้นแก่แม่น้ำขึ้นไปถึงถนนสามเสน ที่นระหว่างบ้านเขมรกับ

วัดเป็นคลองลึกเรือเดินได้ ส่วนคลองข้างใต้ที่เรียกว่าคลองวัดราชวิภาศเหมือนกันนั้น
 ปากคลองกว้างจริงแต่ข้างในเล็ก มาสู่ทางฝั่งท้ายพระเจดีย์ แล้วเลี้ยวตัวต้งวัดขึ้น
 เหนือไปบ้นจากคลองที่นั้นเหนือที่กล่าวแล้ว เห็นเข้าว่าเป็นแต่คูวัดเท่านั้น ไม่ได้ยื่นขึ้นไป
 ไปตลอดสวนของวัดเช่นข้างเหนือ เหตุฉนั้นผู้ใดมาขึ้นเหนือซึ่งยังเหลืออยู่เป็นอันมาก
 เวลานั้น เป็นเรือนที่ทำอย่างประณีต ดีกว่าคูซึ่งทำขึ้นใหม่ข้างใต้เป็นอันมาก ข้อที่ไปมี
 คูอยู่ข้างใต้นั้น เห็นเห็นจะมีแต่พระกำหนัดที่พูดหม่อมเสด็จไปประทับ แต่ครั้งเมื่อมี
 ธรรมยุติกนิกายขึ้นในวัดนั้น เพื่อจะแยกให้เป็นคนละคณะ ธรรมยุติกนิกายได้ไปอยู่ข้างใต้ ที่
 ข้างใต้ซึ่งปลูกกุฎีใหม่กับแยกกระชั้นพระอุโบสถข้างหนึ่งคลองข้างหนึ่ง ข้างเหนือเมื่อ
 มหาเจดีย์ไม่มีแล้วทั้งสร้าง มีพระสงฆ์หรือเอกราชคนไปเสียก็ยาก เวลานั้นพระครูปลัดต้อง
 จำพระไปเสีย เธอจึงอยากให้อุโบสถข้างใต้ คิดเบียดข้างเหนือเป็นสนามตามความศรั
 ติกรมพงษา ซึ่งหม่อมฉันเห็นว่าพระรักษาไม่ไหว เพราะที่กว้างถึงสี่เศษ ยาวเกือบ
 ๓ เส้น

ครั้งเมื่อขุดคลองต่อทางแนวคลองคูวัดนั้นแล้ว ปากคลองจะมีประตูน้ำซึ่งจะ
 เปิดเข้าออกได้เป็นเวลา กวอยู่ที่พระจะเอาเรือมาไว้ในคลองนั้นก็ไม่ได้ แลอยู่ใกล้ซึ่งกำ
 หนัดแพ ห่างจากทางฝั่งลึก ๑๑-๑๒ วาทั้งลำคลองกว้าง เห็นว่าจะไม่มีความสุข หม่อม
 ฉันจึงได้คิดหมายจะทำกุฎีใหม่ ยกขึ้นไปได้ริมคลองข้างเหนือ ในเวลานั้นถ้าพระภิกษุ
 จะมา จะเข้าไปอยู่ในหมู่ข้างใต้นั้นจะไม่สู้สะดวก ไม่มีท่าทางเป็นคูใหญ่ผู้น้อย เพราะ
 เหตุที่กำหนัดสมเด็จพะพุฒาจารย์ท่านอยู่ แต่พระครูปลัดเองยังต้องสวดวิงเวียนไม่ขึ้นใน
 หมู่กุฎี พระอนุชาคงจะมีที่อยู่ เพราะเวลานั้นกุฎีข้างด้วยพระมีน้อย แต่เห็นว่าให้อยู่ข้าง
 เหนือดีกว่า ได้สั่งให้ไปโย้รจนกุฎีพระราชาคณะเดิม ซ่อมแซมขึ้นให้ทันพระภิกษุมา
 อยู่รั้วแผ่นนี้ ต่อไปก็คิดจะปลูกขึ้นใหม่ข้างริมคลอง ได้กระจะรื้อท้องพระโรงกรมหลวง
 บดินทรมาเป็นหอหนึ่งพระภิกษุมา โดยจะมีเทศนาจากพระแปลนหอสวนนั้นก็ได้ จรรโล
 เรือนกรมหมื่นนฤบาลแต่เรือนในวังกรมหลวงบดินทรตามแต่จะคั่งการ มาปลูกเป็นที่
 พระภิกษุแต่ที่พระสงฆ์อยู่ เมื่อกุฎีใหม่แล้วย้ายไปขึ้นกุฎีจึงเรียกกุฎีเก่าซึ่งซ่อมแซมขึ้น
 ชั่วคราวนี้ไปปลูกซ้ำในแนวเดียวกัน ยื่นขึ้นไปทอมคลองจนถึงคูท้ายวัด ถ้าหากว่า
 กุฎีเก่านี้ลงหมกแล้ว จะมีตมวัดในระหว่างกุฎีมาถึงพระอุโบสถ กว้างราว ๑๗-๑๘ วา

ถ้าบางทีแบ่งปันกันได้ เมื่อได้ความตกลงเช่นนี้แล้วจะให้ลงมือทำการซ่อมแซมกุฏิเสีย
ทีเดียว เพราะวันจวนมากอยู่แล้ว.

กรรมนิการแล้วแต่จะไปรด

สยามินทร์

ป.ล. เรื่องวัดเคเรือวัดย่นนี้ ขอให้ทรงเลือก แลฟังความสมัครของเรอด้วยก็ดี.

จ.ป.ร.

(ฉบับที่ ๑๑๕)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๔๒

วันที่ ๒๑ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๑

ขอถวายพระพร

พระราชหัตถเลขาวันที่ ๑๙ เดือนนี้ ได้รับพระราชทานแล้ว พระอุโบสถใน
วัดราชาธิวาสในทีที่ขอมานั้นนั้น พระกรุปลัดเกษมออกว่า แดกจากกันแลฝนรั้ว ของก่อ
สร้างที่แก่งแบ่งกันด้วยแบบอย่างในทางข้าง มักจะเป็นมาก เช่นในวัดนี้เอง แก้วใจ
อย่างไรจงงามนั้น อาตมภาพเคยนับถือว่าทรงถนอมอยู่ หอระฆังเป็นรูปกุบสีน้ำตุงงามที่
สมกับกุฎีที่เป็นอย่างไทยเหมือนกัน เมื่อได้บอกอินทขีละแล้ว จะแปลเป็นวัดเก่าชนมมาก

เมื่อมีกำหนดวันที่พระภิกษุจะไปแล้ว ขอพระราชทานทราบล่วงหน้า พอมี
เวลาที่พระภิกษุจะได้ไปถ้าลาผู้หลักผู้ใหญ่แลแจ้งแก่ศตหาย เรออยู่ข้างจะเป็นคนถวิลวังข

กรรมนิการสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหลวงวชิรญาณวรโรต

(ฉบับที่ ๑๑๓)

สวนกุหลาบ

๔๑

วันที่ ๒๐ มิถุนายน วันโกสินทรศก ๑๒๗

ทูล กรมหลวงวชิรญาณ

ได้รับลายพระหัตถ์แล้ว จนนึกจะให้ไปถามพระภักทรูปแก่เห็นฝนตั้งมามาก
 จึงได้งดเสวย คอทว่าจะตกไม่ตก ลกไม้ไผ่ต้องไป ใจพบพระครูปลัดแจ้งความตามทิวาสั่ง
 ให้มาบอกนั้นแล้ว ถนนวนทางแลที่หน้าวัดดาวเคียน คุนปรนร่วมด้วยสถานแท้ ชอบใจขึ้น
 อีกมาก มีแก่งอยู่เรียงหนึ่งไปนี่ถึงร้อยรำเสี้ยว พระครูปลัดว่าพระภักทรูปที่ขงูจะไต่ไม่
 ราบกวน จึงได้ถามพระครูปลัดว่า ทางริมคลองนั้นมีขโมยขุดก เพราะเวลานั้นยืนอยู่
 ริมคลอง พระครูปลัดว่าไม่สู้ขุดนัก มักจะเกิดขึ้นในเรื่องเบ็ดไก่ พอเสวยหน้าไปเห็น
 พระวิเศษสงครวมเจ้ากรมศรั้งแม่เป็นมวขึ้นเผ่าอยู่ในพื้น เคยบอกยกอบพระวิเศษ
 สงครามให้เป็นไปตีศรั้งทางคลองนั้น เพราะบ้านพระวิเศษอยู่เกือบจะตรงกันข้ามกับ
 ที่ซึ่งจะสร้างกุฎพระภักทรูปขึ้นใหม่ พระวิเศษอยู่ข้างคลองว่าชอบพอกันกับวัดกันแล้ว
 รกแรงแรงที่จะขุดถนน เห็นว่าก่อสร้างไปทางจะเรียบร้อย ข้างเมื่อเวลาทอดพระเนตร
 เสด็จอยู่วัดราชาธิวาส ได้เคยชอบพอกันกับพระสมุหวิเศษสงคราม แก่ซึ่งยังมีชีวิตมาจน
 กระทั่งปีชวตศก งานเดิมพระชนมพรรษาใหญ่ เวลานี้ชรามากแล้ว หน้าตองพระ
 บาทเข้าไปถวายเป็นของสมโภชกุหนึ่ง รับสั่งว่ากายไปรทปรงานมาก ถึงใช้กำกอบชอบ
 ไหวว่าท่านกล่าวถึงที่ได้ทรงคุ้นเคยมาแต่ยังทรงพระผนวช ท่านก็เคยเกี่ยวพันนั้นตั้ง
 ถ้าพระสงฆ์วัดราชาธิวาสเห็นตามบอสิของของกรมหม่อม ทำไมตรกับเจ้าพวกเหล่านี้ไว้
 เห็นระแบนประโศคนตี เพราะพวกเขมรไม่สู้จะเกาะเกาะเต็มถนนพสกญวน วัดราชาธิวาส
 ถอบ้านเขมร ตีกว่าวัดส้มเกลี้ยงถอบ้านญวนมาก

เรื่องกำหนดวันได้ส่งไปที่กระทรวงธรรมการ เคยหาขลุ่ยเจี๊ยบไปจะเป็นตัว
 เจ้าพระยาวิชิตบัวฤาการอะไร การอื่นก็ควรจะได้สั่งการมขนสมมกเพ่งตำราย่างขึ้นมก
 วัตถุประสงค์ก็ควรจะไปถวายบริวารที่วัดที่เดียว แต่กรมขุนสมมตก็จลอรันกันตัวเข
 เสียแล้ว ไม่ได้พบปะกันเข้าอีกทางหนึ่งจึงไม่มีช่องทางจะพุกจกกันใดกัน เมื่อกำหนดวัน
 เมื่อใดจะทูลให้ทราบล่วงหน้า

ขอรวมกรแล้วแต่จะไปรท
 สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๑๔)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๕๑

วันที่ ๒๑ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗

ขอถวายพระพร

พระราชหัตถ์วันวานนี้ได้รับพระราชทานแล้ว ความเปิ่นไมตรีกับคนที่อยู่
ใกล้เคียงเบนกิจจำเป็นแท้ ผู้ครองวัดที่เห็นกาลไกลย่อมเอาใจใส่อยู่ ๆ ที่วัดส้มเกลี้ยง
กรุงพระภัทรธรรมธาดา ยังอยู่ ได้วิวาทกับพวกญวนเสมอ จนถึงทำการให้เป็นทีทรง
ราคาญก็มี แต่มาในชั้นหลังนี้ได้ยินว่าเรียบร้อยแล้ว ไม่ได้สู้ต้านภัยตามภาพได้ตามพระ
ปลัดเห็นวัดนั้น เธอแจ้งว่ามีคนรู้จักกัน ไปมาหาสู่กันได้ เรื่องนี้ก็เป็นเพราะพระปลัดเห็น
รู้จักผูกไมตรี พระรูปนี้ใจดี ได้เห็นในรายงานปฏิสังขรณ์วัดที่มายื่น รู้จักกับวงเจ้า
บ้านข้าราชการเสนาขุนทรายนันท์ทั่วถึง ได้กำลั้งวังแลบ้านเหล่านนี้ช่วยปฏิสังขรณ์วัด
เปิ่นแต่ยังเซอะอยู่ อย่างไรก็ดี ซึ่งรักษาวัดมาได้ชดยาวในเวลาที่สมภารอาพาธทำอะไรไม่
ได้ ๗ ฝ่ายวัดเขมา พระวินัยรักษิต เล่าว่าคุ้นเคยกับพวกแขกข้างวัดจนถึงขอแรงมาช่วย
ตัดต้นไม้ก็ได้ ๗ พระภักทรมุขเองก็ได้เคยทำไมตรีกับพวกแขกข้างวัดเหมือนกัน ได้คุ้น
เคยตลอดไปถึงบ้านพระยาจุฬาราชมนตรี ๗ ที่วัดราชาธิวาสพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ (๑)
แจ้งว่า พระครูปลัดขอตั้งโรงเรียน ก็มีคามมุ่งหมายว่าจะมีทางชักนำเด็ก ๆ พวกมิชฉา
ที่ปฏิให้เข้าไปเล่าเรียนหนังสือ เพื่อจะได้มีใจศรัทธากัน ๆ ความดีอันนั้นก็ยังมีอยู่ว่า เมื่อ
พระภักทรมุขไปอยู่แล้วจะให้แม่ไมตรีออกไปถึงกัน ๆ เมื่อวานนี้แม่พระราชดำรัสแก่พระ
วิเศษสงฆคามเช่นนั้น ผลที่หวังไว้คงสำเร็จตลอดไป ๗

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหลวงวชิรญาณวรโรรส

(๑) ม.ร.ว. เปี้ย มาลากุล ภายหลังได้เป็นเจ้าพระยาพระเสด็จ

(ฉบับที่ ๑๑๕)

สวนดุสิต

๕๑

วันที่ ๒๒ มิถุนายน วันขึ้นโกสินทรศก ๑๒๗

ทูล กรมหลวงวชิรญาณ

วันนี้เจ้าพระยาวิชิตรบอกกำหนด ที่ทรงมีพระบรมราชโองการไว้ตราชัฎวาส วันที่ ๔ เดือนกรกฎาคม เห็นว่าเวลาพอที่จะซ่อมกุฎแล้วเสร็จ จึงอยากจะทูลเรื่องที่จะแก้

อย่างไร
ขึ้นกุฎให้รวดเร็วยิ่งขึ้น ครั้นแล้ว เวลาเห็นเหมาะสมที่จะแก้ด้วยรถโมเตอร์คาร์ พอที่จะวิ่งกลาวยอรั้งกันได้ ในพวกเจ้านายและข้าราชการเห็นจะประมาณเกือบ ๕๐ รถม แต่เป็นวิสัยของพวกที่เล่นโมเตอร์คาร์อยากจะเดินทางให้ไกล จึงได้คิดจะการลงเปล

พระภักตรมมาจากวัดศรีสวัสดิ์ชัยเทโวลง ขึ้นท่าขุนนาง มีรถม้าไปส่งวัด
บรรณเวศน์ ขอให้ท่านผู้ที่จะมาส่งพระภักตรมฯ ไปประชุมพร้อมกันอยู่ที่วัดบรรณเวศน์
ตั้งกันกระบวนที่หน้าท่าหน้า แล้วให้รถกระบวนนำรถต่อขึ้นไป รถพระภักตรมฯ ให้
คอยอยู่นำพระอุโบสถ รถต่อไปให้จอดเดี่ยวไปคารยณข้างวัดตลอดหน้าหลังพล
หม่อมฉันจะไปรับเสด็จขึ้นรถด้วย จากหน้าท่าหน้าก็จะออกหน้าน้ำกระบวน รถพระพุทธ
พระธรรมรถหนึ่ง รถพระภักตรมฯรถหนึ่ง ถอนกันดับ ๔ รูปรถหนึ่ง มีรถกระบวน
บรรทุกเครื่องประโคม ๔ รถ รถอื่น ๆ นอกนั้นให้รับพระเถรานุเถร บรรดาที่จะมา
ช่วยในการขึ้นกุฎ ขึ้นรถโมเตอร์คาร์เที่ยวกันเสียก่อน ก็จะได้เดินกระบวนไปคารยณ
กำแพงจนถึงสะพานข้างคลองตลาด แล้วจึงเลยลงถนนสนามไชย ถนนราชดำเนิน
ถนนบุญมากแล้วมาเข้าถนนม็องคร๊าไปออกถนนช่างยี่ เลยลงถนนสนามไชยไปเข้าถนน
วัดราชาธิวาส กระบวนรถจะไปจอดอยู่ในลานวัดที่หน้าเมรุ พระภักตรมฯเข้าในโบสถ์
ขึ้นกุฎแล้วมีการตั้งโต๊ะทางพระและภักตรมฯผู้ไปช่วย จะได้จัดผ้าซารมาไว้ให้พระ
ภักตรมฯแจก เจ้าพระยาวิชิตรต้องได้ผ้าม่วงตามแบบขึ้นกุฎ ครั้นเมื่อเลิกงแลแจกกันเสร็จ
แล้วตั้งกระบวนกลับเป็นเสร็จการขึ้นกุฎ

ข้อสำคัญมีอยู่อย่างหนึ่ง แรกทำไฉนจะรู้ว่าผู้ใดจะมาสั่งบ้าง มากน้อยเท่าไรที่
 ควรจะขนรถ ถ้าจำนวนเงินเอาไว้แล้วพอที่จะกระจัดให้เหมาะได้ จะต้องทรงเป็นพระ
 ฐระอย่างหนึ่ง เมื่อได้จัดแล้วเสร็จบอกหนึ่งในรถไปถวาย ต้องทรงเขียนึกให้แก่
 เจ้าของรถว่าได้รับพระรูปนั้น ๆ ขนรถ แลบอกให้พระรู้เสียด้วยว่าจะต้องขนรถผู้หนึ่ง ๆ
 ถ้าได้เช่นนั้นเจ้าของรถจะได้เที่ยวตามหาพระที่จะขนรถของตัว พระก็จะได้ตามหาเจ้า
 ของรถที่ตัวจะไปขึ้น เห็นว่าจะเป็นการสนุกครึกครื้นดี กลัวอย่างเดียวกับแต่เรื่องเล่น
 ถ้าหากว่าฝนตก รถที่เป็นประทุนคงจะต้องเปียกบ้าง ไม่สนุกอยู่ชยเดียวเท่านั้น.

ศวรรมีควรแล้วแต่จะไปรถ

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๑๖)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๕๑

วันที่ ๒๓ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗

ขยถวายพระพร

พระราชหัตถเลขาวันวานนี้ได้รับพระราชทานแล้ว พระผู้จะไปส่งนั้นคงจะ
 ทำรถจำนวนได้มาก ชนผู้ใหญ่คงจะกำหนดได้ด้วยบอกลา แต่ชนผู้น้อยทำรถแล้ว จะ
 พึ่งไปเองด้วยความรู้จักกับพระภักทรมุข คงกำหนดได้ยากแต่การที่จะรับพระขนรถนั้น
 มีทางจะจัดได้สะดวก คือกำหนดพระที่เป็นชนผู้ใหญ่ว่างไว้ เมื่อยังพอจะไปได้อีก ก็ขยาย
 ออกไปกว่าจะพอแก่รถ เช่นนั้นเห็นจะเป็นการสะดวก จัดได้แต่กันไปทีเดียว ๆ จะรอติด
 กับพระภักทรมุขก่อน เมื่อทราบการว่าลบก้นเพียงไรแล้ว จึงจะจัดต่อไป ๆ การแห่งจะ
 เป็นการครึกครื้นอยู่ ถ้าฝนไม่ตก ๆ เจ้าพระยาวิชิตรวงค์จะได้ผ้าม่วงแจก คงจะอ่แถม
 ระเบียบ บางคราวถึงต้องให้ไปเอาตัวมา ๆ อาตมภาพพลขอกของจากพระผู้ไปส่ง เพื่อพระ
 ราชทานพระภักทรมุขด้วย ๆ แต่ก่อนเคยมี แต่ในชั้นหลังออกจะเล็กกันไป ๆ เป็นของ
 อไฉ ๆ พอถือถือก็มีอกกลับไป พอได้ก้นกับผ้าขาวม้าที่จะแจกคฤหัสถ์ ๆ

ศวรรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขยถวายพระพร

กรมหลวงวชิรญาณวรโรรส

(ฉบับที่ ๑๑๗)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๕๑

วันที่ ๒๔ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗

ขอถวายพระพร

อาตมภาพได้มีจดหมายตามพระพิมพ์ธรรม ในการขอพระกรุปลัดสุวัฒน์คือ
 คุณวัดโสมนัส ไปเรียนเจ้าอาวาสวัดเครือวัลย์ พระพิมพ์ธรรมยอมให้แล้ว แลได้เรียก
 พระกรุปลัดสุวัฒน์คือคุณมาพูดเพื่อจะให้ไปวัดเครือวัลย์ เขกรับจะไปยุ่นลของพระเศ
 พระคุณแล้ว พระกรุปลัดรูปนี้แม้ไม่ได้เป็นเปรียญ แต่มีความรู้พอเทศนาแก่ชาวบ้าน
 ใต้และเป็นคนอารี เห็นว่ามิสามารถพอจะรักษาวัดนั้นได้ ซึ่งเป็นสหชาติเคยได้รับ
 พระราชทานพัดมีฉลุเบญจกนกไว้แล้ว เปนคนธรรมศวรที่จะได้ทรงยกย่องด้วย ฯ

ควรมีควรสรุปแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหลวงวชิรญาณวรโรรส

(ฉบับที่ ๑๑๘)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๕๑

วันที่ ๒๔ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗

ขอถวายพระพร

อาตมภาพได้ร่างใบปลิวพระในการส่งพระภัทรมุขมุณี ไปอยู่วัดราชาธิวาสคัง
 ถวายมา ถ้าถูกคั้งจะพิมพ์ให้พระภัทรมุขสงแก่พระที่รับลา ได้พร้อมทั้งพระภัทรมุขกะ
 ราชชื่อพระที่เธอจะลา เลี่ยมแต่ที่เธอรู้สึก รวมทั้งธรรมยุติกายทานิกาย ๘๓ รูปแยกจาก
 อาตมภาพ แต่ยังไม่ได้นับพระวัดเครือวัลย์เข้าในนี้ ได้ถวายจำนวนที่แยกเป็นราย ๆ มา
 แผนกหนึ่ง จะควรไปในขบวรได้ทั้งนี้หรือจะเสียกตัตเพียงชั้นไรก็ได้

ควรมีควรสรุปแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหลวงวชิรญาณวรโรรส

(ฉบับที่ ๑๑๕)

สวนกุหลาบ

๔๑

วันที่ ๒๔ มิถุนายน วันขึ้นโกสินทรศก ๑๒๗

ทูล กรมหลวงวชิรญาณ

ได้รับสายพระหัตถ์เวลาเวลานั้นฉบับ ๑ ฉบับ ๒ ฉบับ ไม่ได้ทูลตอบฉบับ
 ๑๒ เพราะกำลังจึกกระบวน จะส่งจำนวนรอดไปถวาย ทั้งจริงรอดจะหาได้มากกว่าจำนวน
 ๔๒ กันแต่ขี้ตขี้จอต กระกันว่าลานหน้าเมรุจะจอตได้เพียง ๕๐ กันเท่านั้น ทั้งกระบวน
 ที่จตุศรวณี่ รอดที่เป็นกระบวนหน้าเป็นรอยอม ๆ ไม่ได้กะให้พระทันถึง ๑๒ รด ก่อถึง
 รอดกระบวนพระภัทรมุขก็ไป จึงเป็นรดพระไปส่ง ล้วนแต่เป็นรดใหญ่ ๆ ได้บอกชื่อ
 เจ้าของแลกระจำนวนพระที่จะนั่งได้ แลรดจะเดินเป็นลำดับอย่างไรส่งมาถวายในซองนี้ด้วย
 กระบวนคราวนี้รดเล็ก ๆ ออกหน้า รดใหญ่ตามหลัง รดที่รูปคล้าย ๆ กันเดินต่อกันเพื่อจะ
 ให้งาม แต่ถึงได้จตุศลงเช่นนี้คงจะรับพระไปส่งได้ถึง ๕๐ ขาดจำนวนขานูซึ่งที่พระภัทรมุข
 ลาอยู่ ๓ รูปเท่านั้น เห็นว่าจะพอผ่อนผันได้ ทางเดินกระบวนได้แก้ไขไปบ้าง เพื่อจะไม่
 ให้ซ้ำทาง คือเมื่อมาทางถนนสนามไชยสนามหลวงแล้ว เลี้ยวลงถนนราชินี ไปออกถนน
 สามเสน แล้วเลี้ยวถนนกรุงเกษม ทางหน้าวิกรมกฤษฎการชัตรีย์ไปเข้าถนนเบญจมาศ แล้ว
 ไปเลี้ยวมังกรท่าตามเดิม นอกนั้นใบหนักก็เป็นอันถูกต้องคือแล้ว วิตกแต่เรื่องฝน ถ้าฝน
 ตกลงมาแล้ว จะลำบากหนักหนา แต่ไม่มีทางแก้ไขในเวลาเดินทาง ส่วนที่วัดนั้นจะต้อง
 บล็อกโรงใหญ่ที่ศาลา สันกระสมาคมไว้เป็นที่พักแลที่เลี้ยงน้ำชา แต่อย่างไร ๆ ถ้าฝนไม่ตก
 ได้ก็นับเป็นอย่างดี หลังกาที่วัดอยู่ข้างมีน้อย มีศาลาก็ออกไปอยู่เสียห่างเหลือเกิน แลไม่
 น่านั่งเลย ถ้าจะแยกไปนั่งที่ศาลาจะขาดความกรีกครั้นหมก จึงจำเป็นจะต้องให้ขอแจ
 อยู่หน้าพระอุโบสถนั่นเอง ของแจกพระก็หาได้แล้ว

พระครูปลัดสุวัฒนศีลคุณตกลงจะไปอยู่วัดเศวตฉัตรนั้นดีแล้ว ได้เทียบที่พระ
 ราชาคณะไว้ แลพระครูสุวัฒนสมณาจารย์ก็ตกลงจะไปก่อนสักหนึ่ง พอดีให้การวัด
 วาเรียบร้อยขึ้นอีก.

ควรมีการแล้วแต่จะไปรค
 สยามินทร์

ป.ล. เรื่องพระที่นั่งขึ้นรถ ไครจะขึ้นรถไครบางเจ้าของมีความปรารถนาอยู่บ้าง ถ้าทรงจัดให้พระกับศฤหันธ์เจ้าของรถลุกออกกันจะเป็นที่พอใจสมควรดี แลที่เจ้าของรถไม่รู้จักพระเลยก็มาก ไครขึ้นรถไครก็จะใช้ได้วิ่งแต่คนที่คบพระให้ถูกใจ ๒-๓ รถเท่านั้นพอ หม่อมฉันคงจะไปถึงวัดบวรนิเวศน์ก่อนเวลาบ่าย ๔ โมง หรือพอ ๔ โมง เมื่อทุกระบวนเสร็จแล้ว จะเชิญเสด็จขึ้นรถมาด้วย ล่วงนำมาเคอຍรับอยู่ทั่วตราชาธิวาสที่เคอຍ เช่นนั้นจึงจะได้เห็นกระบวนตลอด และได้แก้ขัดข้องบางอย่างอันจะเกิดขึ้นที่วัดด้วย.

จ.ป.ร.

บาญชีรถยนต์

๑ - รถปั่นภาคฤทธิ์	กรมหมื่นราชบุรี	นำกระบวน	
๒ - รถอ้อมนิล	ทหารบก	แต้ว	
๓ - รถจำป่าห้อยหู	กรมขุนสรรพศาสตร์	แห	
๔ - รถชมภูห้อยป่า	กรมหลวงคำทรง	"	
๕ - รถอากาศประกาย	กรมหลวงประจักษ์	แห	
๖ - รถปทุมรัตน์	กรมหลวงเทเวศร์	"	
๗ - รถอ้อมนิล	สมเด็จพระเทพฯ	บีฬาท	
๘ - รถพลัดแรก	กรมหมื่นกำแพงเพชร	แห	
๙ - รถเมฆขลา	กรมหมื่นนคราธิป	"	
๑๐ - รถสืบทิศประชุม	หลวงนาถ	"	
๑๑ - รถอัครพาหน	พระยาศรีสุทเทพ	"	
๑๒ - รถกลุณเจ้าจักร	พระยาจักรปาณี	"	
๑๓ - รถกัถังสิงห์	หลวงสวามิภักดิ์	"	
๑๔ - รถอ้อมนิล	ทหารบก	กลองแขก	
๑๕ - รถตรวจจักร	กรมหลวงคำทรง	รับเจ้าพระยาวิศิษฐวงษ์	นั่งได้ ๔

๑๖ - รัตนประสงค วย	ของหลวง	รับพระพุทธรูปพระธรรม	นั่งได้ ๔
๑๗ - รัตนโยธาทศ	ของหลวง	รับพระภิกษุมุข	นั่งได้ ๔
๑๘ - รัตนกระสวยทอง	ของหลวง	รับทานาถกรรม	นั่งได้ ๔
๑๙ - รัตนกายกองทวย	ของหลวง	รับพระภิกษุคัน	นั่งได้ ๔
๒๐ - รัตนทองแดงมาณ	สมเด็จพระบรมโอรส	พระสงฆ์	นั่งได้ ๒
๒๑ - รัตนวิมานลอย	สมเด็จพระบรมราชาเทวี	..	นั่งได้ ๔
๒๒ - รัตนสีนาคาเงินเทว	พระยาวรวงษ์	..	นั่งได้ ๖
๒๓ - รัตนเทวรีฟ้า	สมเด็จพระพร	..	นั่งได้ ๔
๒๔ - รัตนอรรคณีมาศ	สมเด็จพระขุนนครสวรรค์	..	นั่งได้ ๔
๒๕ - รัตนสังทอง	พระองค์เพ็ญ	..	นั่งได้ ๔
๒๖ - รัตนรามประพาศ	กรมหลวงนเรศวร	..	นั่งได้ ๓
๒๗ - รัตนกระษอนข้าง	กรมหมื่นกำแพงเพชร	..	นั่งได้ ๓
๒๘ - รัตนคชาภุชฉณ์	สมเด็จพระขุนพิศณุโลก	..	นั่งได้ ๓
๒๙ - รัตนกลก้าบัง	สมเด็จพระขุนนครราชสีมา	..	นั่งได้ ๔
๓๐ - รัตนปราเขีย	พระองค์วิชัย	..	นั่งได้ ๓
๓๑ - รัตนอินทรีสมานพล	กรมขุนสราภสวทร	..	นั่งได้ ๔
๓๒ - รัตนจลศัทธิธา	กรมขุนสมมต	..	นั่งได้ ๓
๓๓ - รัตนทองฟ้า	สมเด็จพระขุนนพบุรี	..	นั่งได้ ๓
๓๔ - รัตนเรโมต์	พระสรวพการ	..	นั่งได้ ๓
๓๕ - รัตนสว่างค์สำเร็จ	เจ้าพระยาสุรวงษ์	..	นั่งได้ ๓
๓๖ - รัตนอาทิตย์มณฑล	กรมหมื่นจันทบุรี	..	นั่งได้ ๒
๓๗ - รัตนพลอยนพเก้า	สมเด็จพระบรมราชาเทวี	..	นั่งได้ ๒
๓๘ - รัตนพลโกษี	พลวงสุนทรโกษา	..	นั่งได้ ๒
๓๙ - รัตนอินทรีธนู	พระยานรฤทธิ	..	นั่งได้ ๒
๔๐ - รัตนชูเรศชีอ	พระยาพิพัฒน์	..	นั่งได้ ๒
๔๑ - รัตนอมณีบีศ	ทหารบก	เล่าไก่ กรมเมือง	
๔๒ - รัตนากันพระยม	พระยาสุโขม	วังกระษณ	

นำสงไสยอยู่แห่งหนึ่ง ที่พระสุวรรณภูมิเมกเถยเป็นคู่ความกับพระยาพิพัฒน์ฯ
แพ้วช่วย ทม่อมฉันทน์เป็นผู้วินิจฉัยเอง จะชอบกับญาติที่จริงบ้านนั้น ไกลดี แต่แก่เป็น
มีจนาที่รู้อยู่ก็ไม่ไว้ใจ.

กรมมิตกรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๒๒)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๔๔

วันที่ ๓๑ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗

ขอถวายพระพร

ตามพระกระแสที่พระราชทานมา อาตมภาพได้ออพระสุวรรณภูมิจากกรม
พระยาพิพัฒน์โกษาไปรดพระยามฤทธิราชพิช เปลี่ยนพระมหากษัตริย์จากนั้น ไปรด
พระยาพิพัฒน์ฯ พระศาสนโศภณไปไม่ได้ ได้เติมสมเด็จพรพุทธโฆษาจารย์ผู้จะไปได้
ในระดสมเด็จกรมขุนนรลลววรรค์ฯ พระธรรมราชาจารย์ไปไม่ได้อีกรูปหนึ่ง ได้เติม
พระอุบาลีผู้จะไปได้ในระดเจ้าพระยาสุรวงค์ฯ ส่วนยังว่างอีก ๓ นั้น รนพระกนต์วิชัย
เติมพระปลัดขึ้นมาเรียนวัดสัมพันธวงค์ วิจารณ์ขุนสมมตเติมพระศรรุวราโภจวิคนี้ รน
สมเด็จกรมขุนลพบุรีเติมพระครูชั้นดยาคมวัดเทพศิรินทร์ฯ

อนึ่งพระกัทรมุขบอกว่า มีรบกบอกช่วยอีก ๔ หลัง พระองค์เจ้าพระสถาพร
ชะทามาหลัง ๑ พระเจริญราชชนหลัง ๑ หลวงชลภูมิพานิชหลัง ๑ นายกันหลัง ๑ จะ
ควรอย่างไรสุดแล้วแต่จะโปรด พระเจริญราชชนกับหลวงชลภูมิพานิชเขาเป็นศิษย์
อาตมภาพอยู่ด้วย เมื่อมีการเช่นนั้น ก็คงจะปรากฏาที่จะมีส่วนด้วยกรรมมังฯ

กรมมิตกรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหลวงวาสิธูฉานวโรธ

(ฉบับที่ ๑๒๓)

สวนกุหลาบ

๕๑

วันที่ ๓๐ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

ทูล กรมหลวงวงษ์วชิรญาณ

จดหมายที่ประทานมาวันนั้นได้รับแล้ว รับชวยได้ บกคกรมหลวงนริศให้เข้า
ตัดท้ายกระบวน สงไสยแก่เจ้าเสถียรพรเชอจะไปเทวจากไหน ก้าวพระภักตรมขจะพึงผิด
พบวันเนตามตักยังไม่เข้าใจ ว่าจะขาดไปเสียหลังหนึ่งแล้ว ตัก (๑) ถูกห้ามไม่ให้เข้า
เพราะเกิดกาฬโรคขึ้นในบ้าน อาสวาทใหญ่เพราะหม่อมฉันเกณฑ์ให้ไปแก้คั่งคอกไม้
รถที่จะรับพระ ๔ รถม แลจัดซื้อของแจก ถ้าต้องขังจะไม่ทำอะไรหมด ว่าแต่ถ้ามั้จะ
ตัด ตักอาสวาทมากเพราะเหตุที่แกไม่เชื่อ กรมสมมตนั้นนั่งสงบสังเกตทีเดียว บอกว่ามัน
ให้รู้สึกแต่กรันตัวแลปวดนั้นปวดนี้ว่าไป เจ็บที่บ้านตักนั้นมันก็ชอบกลอยู่บ้าง ตายติด ๆ
กัน ๓ คนลูก ๒ คนพ่อคนหนึ่ง เป็นเจ้ากรมกรมสรรพสาคร

ศรรมิศวรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๒๔)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๕๑

วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๑๒๗

ขอถวายพระพร

อาตมาพได้จดหมายกรมพระรังสีเจ้าพระสถาพรแล้ว เปรตชอบมาว่า ได้พูด
แก่พระภักตรมขว่า ถ้าต้องใช้รถมอเตอรไปส่ง เธอจะขี่ของหลวงภูมิสงระไป แต่เมื่อมี
รถสำหรับเธอแล้ว เธอไม่ได้คิดจะเอามา

อนึ่งรมขของกรมขุนสรรพสาครที่ชะขาดไปนั้น จะมีรถแทนหรือจะตั้งรถดีย์
ใกล้ในรตสมทบจะได้ถึงจ้ด ๆ

ศรรมิศวรสุกแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหลวงวงษ์วชิรญาณวโรรส

(๑) กรมขุนสรรพสาครสุภกิจ

(ฉบับที่ ๑๕๕)

สวนกุหลาบ

วันที่ ๑ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

ทูล กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

ซึ่งกรมชลประทานไปรถหนึ่งนั้นหาแทนได้ง่าย เช่นกรมมรุพงษ์
ก็ไม่ต้องถกเถียงก็ได้ตั้งกรมหลวงนครราชสีมาขึ้นแทน เว้นแต่รถอันเกณฑ์ชนิดใด
จะเข้าลำคับไหนให้ทูลไปให้ทรงทราบ.

ครุฑมิกวรวแล้วแต่จะไปรถ
สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๒๖)

สวนกุหลาบ

วันที่ ๑๖ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

กราบทูล ให้ทรงทราบ.

หม่อมฉันรู้สึกว่าคุณความรู้ในเรื่องศาสนา นึกอะไรไม่ค่อยลงทางหนึ่งคือเรื่อง
อุปมาธรรม อย่างเช่นเขียนวัดบวรนิเวศ วัดบรมนิวาสสองแห่งนี้มีเรื่องเป็นคำอุปมา
ทั้งนั้น ไม่ใช่เขียนถ่ายแบบที่ฝรั่งเหลว ๆ หม่อมฉันอยากจะทราบคุณอุปมา^๕ ทั้งหม่อมฉัน
ก็ขอ ทางมาอย่างไร

สองวัดนั้นท่านเขียนเป็นรูปฝรั่ง วามนุษย์เวลาไม่รู้ๆเห็นผิดอยู่ เมื่อจะได้
เขียนถ่ายจากรูปภาพฝรั่งให้แปลก ๆ ใด

ส่วนที่หม่อมฉันต้องการนี้ จะมาผูกเป็นลายรูปภาพ ถ้าเหมาะก็จะได้ใช้ใน
วัดราชาธิวาส เข้าใจว่ารูปเขียนสองวัด มีจากแผ่นศิลาแข็งผนังๆแห่งใดที่พอสจะคัดได้
ถ้าไม่มีขอได้โปรดทรงพยากรณ์อุปมา^๕ นั้นประทาน ว่าภาพเช่นนั้นได้แก่ธรรมเช่นนั้นๆ
จะเป็นกำลังช่วยความกตัญญู.

ครุฑมิกวรวแล้วแต่จะไปรถ
สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๒๘)

วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๘

ขอถวายพระพร

พระราชหัตถเลขาฉบับวันที่ ๑๖ เดือนนี้ได้รับพระราชทานแล้ว รูปภาพที่เขียนผนังโบสถ์นั้น มีอาจารย์ก้อยที่ตายกันข้างบน ได้ลอกไว้ก่อนแล้ว ขอพระราชทานถวายมา ๆ ส่วนที่วัดบวรนิเวศ ยังขอพระญาณรักจิตให้คัดส่งมา ๆ

ควรมีควรรุคแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหลวงวชิรญาณวรโรรส

(ฉบับที่ ๑๒๘)

สวนกุหลาบ

วันที่ ๑๕ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ทูล กรมหลวงวชิรญาณ

จดหมายประทานคำจากรูปภาพ ที่เขียนพระอุโบสถวัดบวรนิเวศนั้นมานั้น ได้ตรวจแล้ว คำเปรียบนี้เข้าใจว่า เขาจะได้เปรียบไว้แต่ก่อนแล้วมีบ้าง ทำเทียบขึ้นใหม่บ้าง จะเก็บนั้นนั้นๆไป

คำเปรียบบางข้อดูพอจะเขียนได้ แต่เปรียบบางข้อไม่น่าจะเป็นรูปภาพได้ ทั้งเป็นอุปมาที่มีใจความขงเดียวกันทั้งหมด ต่างสิ่งซึ่งยกมาเปรียบอยู่ต่างจะผิด

กรมหลวงนริศว่า ได้ทูลเรื่องคำเปรียบที่เธอเห็นว่าจะใช้เป็นอนุภาคได้ทรงรับว่ามีอยู่ ถ้าได้ทางนั้นจะแยกเอา

การวัดราชวาทวิภังคิกไปก็ยิ่งยากขึ้น เพราะพิจารณาเขาก็เห็นหลักของทุกตชวราง ไม่เป็นการง่ายเลย โทษต้องถึงเอาอันนี้เนื่อกกรมโยธาภาตรวจ แลจะต้องเจาะลงไปดูรูปผนังที่ราว อยู่ข้างจะมีความหวาดหวั่น กลัวว่าถ้าประทุคอิงอวไสยผนังก็มิหนักเข้า รากไม้บริบูรณ์จะยบลงไป ได้พิเคราะห์ทุกโดยถ้วนนี้ เป็นความเห็นส่วนตัวหม่อมฉันเอง เห็นว่าในหมู่พระอุโบสถนี้ น่าจะไม่มีสิ่งใดซึ่งทำแก่ครั้งกรุงเกล้าไว้เหลืออยู่เลย ดูโดยฝีมือช่างที่ พระอุโบสถเป็นฝีมือแผ่นดินพระนั่งเกล้า ที่หลังของ

ก่อนอารามเจ้าครากัน (๑) กำแพงแก้วศาลาคู่ ศาลาการเปรียญ กุฏิไปนมัสการแผ่นดิน
พระนั่งเกล้าทรงนั้น การแผ่นดินทูลกระหม่อม พระเจดีย์ประตูลี้ทศ หอระฆัง สพานแก้ว
สพานน้ำ ในพระอุโบสถก็มีแท่นกว้างน่าขวางหลังแลสพานน้ำอีกแห่งหนึ่งเท่านั้น ยก
เสี้ยแต่ที่พระตำหนัก พระเจดีย์ก็น่าจะเป็นพระเจดีย์เดิม เดิมเสียมให้ใหญ่เสียมแปลง
เป็นกลบ เหตุนั้นจึงให้วัดสุญไม้ตรงกับพระอุโบสถ หอพระ ๒ หลังก็เป็นหอพระเดิม
ไม่มีสิ่งใดที่อายุเกิน ๔๐ ปีสักอย่างเดียว.

ควรมีการแล้วแต่จะโปรด
สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๒๕)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๔๑

วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๓๗

ขอถวายพระพร

ข้าความในตำรากรึกรูปภาพในโบสถ์วัดนั้นนั้น ได้พบที่มาโดยมากที่เป็นตำราจริง
เช่นเปรียบว่าเป็นนายสารถี นายสังฆะ แพทย์ผ่าลูกศรเป็นต้น ที่อาศัยนี้ เช่นเป็นทั้ง
ดอาบัวบาน ที่ได้ในกลาตา ยถา สังการธานสนธิ แต่ในศาลานั้นเปรียบของอริยสาวก
แลเขาหินพานต์ ที่ได้ในกลาตาว่า ทูเร สันโต ปกาเสนตี หิมวันโตระ บัพพโต แต่ในที่
นั้นเปรียบของสัตว์บุรุษ อุปมาบางซึกไม้ดี เช่นเปรียบพระพุทธเจ้าเป็นผู้ให้สมานกล่าว
คือ พระทีเลียง พระลงหมเป็นพระราชกุมาร ข้าความที่ข้า ๆ กันเข้าใจว่าเป็นเพราะ
มุ่งความในบาที่นั้นเอง เช่นพระพุทธเจ้าเป็นแพทย์ผ่าลูกศร หมายถึงเป็นผู้รับรังไขทุกข
โรคที่เสียดใจ เป็นหมอรักษา หมายถึงเป็นผู้ให้ปัญญา แต่เขียนเป็นรูปภาพตุ๊กกัน ๆ

(๑) พระอาราม ๕ ที่ว่านี้ คือ ๑ วัดราชโอรส ๒ วัดพลับ ๓ วัด
สังกระจาย ๔ วัดท้ายตลาด ๕ วัดอรุณ ๖ วัดระฆัง ๗ วัดพระยาทำ ๘ วัดสุวรรณา-
ราม ๙ วัดสระเกศ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ซ่อมสำเร็จ ฉลอง
เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๗๔

เรื่องอุปมาธรรมเนื่องด้วยอสุภ ที่กรมหลวงนริศศึกษะเขียนนั้นเข้าดีมาก แต่
เกรงจะหาได้ไม่ครบเท่านั้น ๕

ควรมีการสรุปแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดฯ ขอถวายพระพร

กรมหลวงวชิรญาณวโรส

(ฉบับที่ ๑๓๐)

สวนตูลี

วันที่ ๒๑ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

ทูล กรมหลวงวชิรญาณ

ความคิดกรมหลวงนริศเป็นความคิดข้างอย่างที่ดีคิดง่าย ถ้าได้มุ่งใจจะคิด
ไปทางที่พูดแล้ว ข้อที่หาไม่ได้นั้นไม่ต้องคิดหาทางเปลี่ยนแปลงอยู่เพียงเท่านั้น
ต้องคอยปากหัวออกจากที่ขัดข้อง แลนำไปเห็นไปทางใหม่ที่ปนร่องลึก แต่ไม่ใช่ทวน
กระแสความคิดของแก ถ้าหากว่าเป็นทางที่ทวนกระแสก็แล้วหายไป

ข้อซึ่งจะศึกษาข้อความให้ตรงกับอสุภ ๑๐ นั้น หม่อมฉันเห็นไม่สำเร็จได้
เพราะตามความคิดหม่อมฉันที่ไม่สันทนในทางอสุภกรรมฐาน มิใช่ไม่ได้เขียน แต่ไม่มี
เวลาที่จะพิจารณาอสุภกรรมฐานได้ เห็นไปเสียว่าข้อที่แยกไว้ นั้นไม่สู้เหมาะสมควร
แก่ความพิจารณาส่วนตัวเห็นเป็นซ้ำซากไป จะหาทางเรียบที่ไหนให้ได้ครบถึง ๑๐ แต่
พิจารณาตามยังไม่ใคร่เห็นเสียแล้ว ความคิดกรมหลวงนริศเดินไปทางเหตุที่ซึ่งมีชรา
พาสีเข้าไปปน ก็ไม่คงอยู่ในอสุภได้แล้ว เหตุใดจะไม่ปล่อยให้กว้างไกลอย่างอื่นบ้าง
เรื่องที่จะเขียนจำเป็นจะต้องทำกรรมให้เป็นรูป ถ้าหากว่าจะไม่มีรูปจำเป็นจะต้องใช้อุปมา ข้อ
อุปมาที่จะเขียนให้งามให้ได้ เช่นเลขผ่นอกเขียนได้แต่ไม่งาม อุปมาที่เขียนไม่ได้เช่น
ความยุ่งใจเช่นนี้ ก็ไม่เป็นอะไรไร เพราะฉะนั้นถ้าหาเรื่องอะไรให้เหมาะ ๆ
ไม่เคยเขียนที่ไหนเขียนขึ้นเห็นจะงามแลแปดกั.

ควรมีการสรุปแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๓๑)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๔๑

วันที่ ๒๑ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๗

ขอถวายพระพร

พระราชหัตถเลขาวันวานนี้ ได้รับพระราชทานแล้ว ฯ เรื่องที่จะเขียนไม่จำกัดเฉพาะขอคุณแล้วยังจะเล่าอีก ฯ เรื่องที่น่าเขียนนั้น ที่อาจแสดงข้อธรรมไทยบุคคลาธิษฐาน เช่นธิดามาร ๓ คนพำนักมาจนพระพุทธเจ้า แล้วเรื่องอุปมาเช่นพระพุทธเจ้าเข้าพระทัยผิดหัดบุรุษที่พอมีกได้ กุณนายสารรถพม่า แต่เรื่องเช่นนี้ ต้องเลือกเพื่อเขียนรูปภาพเข้าที่ใดด้วย ฯ ชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ให้อันใจนี้นอกจากศัพท์ว่า อัสสาสโก แต่อย่างนั้น ยังนึกไม่ออกว่ารูปภาพเขียนไว้อย่างไร ไปดูเห็นเป็นรูปฝรั่งแต่งอย่างบาทหลวงยืนอยู่สักสองสามภาพ เทียบเต็มที แต่พาให้เข้าใจว่า เทียบพระเยซูที่พวกฝรั่งยกว่าเป็น Saviour ของเขา ฯ

กึ่งเมื่อวานนี้ พระครูปลัดสุวัฒนสมณาจารย์ พาพระครูธรรมรักขิตวัดราชาธิวาสมาหา ยืนบาญชีบอกบุญของพระครูสังฆรักษ์ขันธ์เพื่อจะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถแลพระตำหนักตามทีคิดไว้ เมื่อทรงจับปฏิสังขรณ์พระอาราม จึงมีความยินดีที่จะขอถวายเพื่อน้อมเข้าในการพระราชกุศล ฯ แต่ทรัพย์รายนี้เดิม ๓,๕๐๒ บาท ๕๐ อัฐู ง่ายเป็นค่ากระเบื้อง ๑๓๐,๐๐๐ แผ่นแล้ว คงเหลือแต่ ๒,๑๕๗ บาทถ้วน แต่มีกระเบื้องมุงหลังคาอยู่เต็มตามจำนวนนั้น ฯ พระครูรูปนี้ที่ไม่ปรองคองกับพระครูปลัด จักการบอกบุญก็เบนตามลำพัง ไม่รู้กัน ความพึงปรากฏกันว่าเธอได้บอกบุญมีผู้บริวารไว้ เมื่อทรงจับทำนุบำรุงวัดนั้นขึ้นถึงจะเป็นเช่นนั้นก็ตาม ฤททมภาพได้พูดคุยองค์ให้เธอมีใจว่าได้เอาใจใส่ในการวัด แลพูดแก่เธอว่าพระนำเฝ้าในเวลาเสด็จวัดนั้น แต่บาญชีখনั้นยังต้องสละบชื่อแถมให้ถูกต้องเสร็จแล้วจะได้นำเฝ้าในเร็ว ๆ นี้

ฝ่ายพระครูปลัดก็มีทนายจะบริจาตในการปฏิสังขรณ์ราวสัก ๘๐๐ บาท เธอแนะนำให้ถวาย เขาก็ยินดีตาม ถ้าเป็นความควร จะขอพระราชทานโอกาสให้เจ้าทรงได้เฝ้าถวายเองในเวลาเสด็จวัดนั้น ฯ

การมีควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหลวงวชิรญาณวรโรรส

(ฉบับที่ ๑๓๒)

สวนกุหลาบ

วันที่ ๒๒ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ทูล กรมหลวงวชิรญาณ

ซึ่งทรงพระดำริที่ว่า เรื่องที่แสดงข้อธรรมโดยบุคคลาธิฐาน จะเขียนได้ใน
 ตูกล้ำ คำเปรียบอันใจที่ถึงเขียนรูปพระเยซูบาบาสหวงลงนั้น ถ้าเป็นหม่อมฉันทำ
 เห็นจะถูกนับทว่าเป็น ทูลกระหม่อมท่านเป็นผู้ที่คนทั้งปวงเชื่อถือเสียแล้วจึงไม่มีใครรู้สึก

กระเบื้องรายพระครูสังฆรักษ์ชิตเรียวรายนั้น ได้เห็นแล ได้ตามเรื่อง ไม่ได้ความ
 จากพระ ได้ความจากกฤหัสถ์ เนิวงว่ามีการเรียรายก่อนหน้าหน้าหนึ่ง แต่ได้ถือ
 วิชาสงฆ์พระยาสามภพเมื่อ ๒ วันมานี้เอง ว่ากระเบื้องที่จะมุงศาลาแลมุงกุฏิไม่พอก็
 ให้เขากระเบื้องที่พระเรียรายนี้ใช้ อย่าเพื่อให้เรอมุงพระอุโบสถเลย เพราะพระอุโบสถ
 จะแก้ไขใหม่ แต่ไม่ทราบเรื่องที่จะปฏิสังขรณ์พระตำหนัก เงินที่เรียรายได้กับทั้งค่า
 กระเบื้องได้ปฏิสังขรณ์พระตำหนักได้แล้ว หม่อมฉันยังไม่ได้ให้ตรวจการว่าจะเสียหาย
 มากน้อยเท่าใด แต่กรมหลวงศักดิ์แจ้งว่าอยู่เหมือนเสาชะชาด ล้วยเห็นพินภายในทรุดลง

การวัดราชาธิวาสนี้ หม่อมฉันเห็นจะเข้าลึกเสียแล้ว การที่คิดไว้ว่าจะทำพอ
 ให้เรียบ ๆ อย่างแต่ก่อน ค่อย ๆ เดินไปหากความสมบูรณ์เห็นจะไม่มีอะไรเหตุที่จะไม่
 ได้ทั่วทั่วทั้งวัด เปลี่ยนเป็นคนละวัดกับแต่ก่อนทีเดียว ได้บอกเรียรายได้เงิน ๔๐,๐๐๐
 เศษ จะทูลขึ้นมาได้บ้างแต่จางยังมาก

ถวายนางเวลาเวลานี้กำลังขังการคิดเรื่องที่จะทำกุฏิ มาปรากฏว่าการที่จะ
 ป้องกันพวกมิชฌาทีริ เห็นจะป้องกันได้แต่ที่มาซ่มแห่งตรง ๆ แต่เรื่องขมิ้นนี้ไม่ว่า
 สัมมาทีริคามิชฌาทีริ เขาบอกว่าที่กระดานจะหายสัก ๒ แผ่น จึงตกลงคิดบัญชีกับถวาย
 คิดเดิม ได้ไปตรวจดูคลองข้างเหนือวัดเห็นต้นเขินที่ปากคลอง ทั้งต้นข้างวัดหายไป
 คลองเสียมาก ที่วัดแถบข้างเหนืออยู่ส่วนหนึ่ง จึงสั่งให้ขุดคลองทั้งต้นขึ้นแต่ฝั่งข้าง
 วัด แล้วลงเขื่อนกั้นกำแพงกันทางริมคลองที่ต่อกับบ้านฝรั่งตลอดทั้งแถบ ให้มีประตู
 เปิดปิดเป็นทำนุ ห้ามคนไม่ให้เดินผ่านหมู่กุฏิได้ เพราะทุกวันนี้เดินลุยกันอยู่ทั่วไป
 ทั้งวัด แลจะให้ปลูกห้องพระโรงกรมหลวงบดินทรหลังหนึ่ง รื้อกุฏิสมเด็จพระวันรัต

ไม่ปลูกหลังหนึ่ง เรียงกันตามเหนือ ตามใต้ มีกุฎีตำหรับผู้ปฏิบัติ อยู่ข้างหลังริมคลอง
 นอกชานแล่นถึงกันทั้ง ๓ หลัง เป็นกุฎีสมาเด็จพระพุฒาจารย์ ตำหนักกรมพลวงบึงพันหว
 หลังเดียวกับกุฎีอีก ๒ หลัง นอกชานแล่นถึงกัน มีชานดินลงไปจนถึงคลองเป็นส่วน
 พระภิกษุชุก และนอกชานพระภิกษุชุกกับนอกชานสมเด็จพระพุฒาจารย์ถึงกัน ใช้หลัง
 ยื่นติดต่อกัน สำหรับไปภายในารวมเข้าเป็นคณะเดียวได้ ถัดมาจึงถึงถนนกัน คราวนี้
 ถึงคณะพระครูปลัดซึ่งจะย้ายจากข้างใต้ขึ้นมาข้างเหนือ ก็ย่นไปเป็นกุฎีสาวมีย์จนตลอด
 ถึงคูหลัง คงจะบนอีก ๒ หมู่ เห็นว่าจะเป็นที่พอเพียงก็ได้ หมู่สมเด็จพระพุฒาจารย์
 แลหมู่พระภิกษุชุกกับหมู่หลังต่อไปอีก ๒ หมู่ คงจะแล้วได้ในราวออกพรรษา แต่นึก
 ว่าถ้ากุฎีใหญ่ ๆ ยังไม่แล้ว จะทำกุฎีเล็ก ๆ ให้แล้วเสียให้เสร็จ ย้ายคณะพระครูปลัดไป
 อยู่ในเวลาออกพรรษา จะย้ายกุฎีข้างใต้ขึ้นมาข้างเหนือคงจะแล้วสำเร็จภายในเดือนนี้

เมื่อย้ายสมเด็จพระพุฒาจารย์มาแล้ว ก็จะได้ลงมือตรวจซ่อมพระตำหนักก่อ
 โอบ ที่พระตำหนักนั้นคิดจะให้เป็นที่หอสมุด และถ้าจะมีการเขียนพระปริยัติธรรม
 คงจะใช้บนพระตำหนักนั้นเป็นที่เรียน จะซ่อมแซมหอไตรให้เป็นที่เก็บหนังสือ จะ
 คงเก็บได้มากน้อยเพียงเท่าใด หนังสือมีพอ จะให้มีพระไตรปิฎกของฉบับก็ได้

ที่หมู่กุฎีเดี่ยวหรือจะสร้างเป็นการเปรียญ คือย้ายการเปรียญที่หน้าวัดซึ่ง
 ยึดที่คิดไม่สามแลดตูกปรกนั้นเสีย มาปลูกเป็นการเปรียญไว้ แต่ยังไม่เห็นว่าจะได้
 เรือนแห่งใดจากรวงเก่า ๆ มาทำเพื่อกันเป็นสถานที่เดียวกับพระตำหนัก สำหรับสัปบุรุษมาทำ
 บุญญามีเทศนาเทศนาหลังพระเจดีย์ไม่ต้องเข้าไปเกาะเกาะในหมู่กุฎีพระสงฆ์ ถ้าหากว่า
 จะเป็นข้างหน้าข้างในออกเสียงพระสงฆ์มาก ในคลองที่อรุณคพานักก็ถึงการเปรียญที่เดี่ยว
 เห็นจะเป็นการสะดวกดี

ได้ให้เรียกศาลาเรือน้ำที่แผ่นซ้อฟ้าใบระกาเข้ามาปลูกในสวนวัด เพื่อจะใช้แทน
 ศาลาคัน ๒ หลังที่จะก่อสร้างเพราะหาประโยชน์อะไรไม่ได้ ถูกถนนตัดไม้กินศาลาข้าง
 หนึ่ง อีกข้างหนึ่งก็บังหน้าใบระกา จึงจะรื้อเสียทั้ง ๒ หลัง เบียดช่องน้ำใบระกาเดิมหล่น
 กว้าง ให้ลดเห็นใบเตยต้นในแม่น้ำขึ้นมา ต้นไม้จะปลูกเป็นหมู่ ๆ ไม่ปลูกเต็มทิวไป
 หนึ่งสวนอย่างเช่นน้ำวัดโสมนัสแล้ววัดกรมกุฎีพระนครศรีอยุธยา

เมรุเตี้ยวนั้นเห็นจะอยู่ไม่ได้ เพราะชำรุดมากแต่ตั้งอยู่ชั้ดถนนนั้น ก็ยกขึ้น
ไปข้างเหนือ มีสามสร้างแลมีศาลาใหญ่ ๒ หลัง ลักษณะสถานวัดเทพศิรินทร์ แต่สาม
สร้างกรมพรหมใช้ไม่ได้แค่นั้น จะต้องเปลี่ยนเป็นชื่อแปดศอก เรื่องเมรุนี้เป็นอย่างน้อย
หนึ่งที่น่าจะเข้าไป เพราะจะเอาเงินที่เขาเรียไร้วัดไปทำเมรุเสียเห็นจะไม่ควร จะต้อง
ตั้งใจทำแต่เมรุขึ้นหลังเดียวกับก่อน บริเวณนอกนั้นค่อยทำค่อยไปอย่างสุสาน วัดเทพ
ศิรินทร์ ที่สุสานวัดเทพศิรินทร์หม่อมฉันไม่ได้ลงทุนอะไรเลย นอกจากปลูกพลาล้าง
เตี้ยว ซึ่งทำขึ้นอุทิศต่อการเสด็จพลูก นอกนั้นใครไปทำเขาก็ให้เงิน เราเป็นแต่ผู้ก่อสร้าง
ที่หนึ่งคงจะไม่ได้มากอย่างวัดเทพศิรินทร์ เพราะเป็นแต่ศพคนปานกลาง แต่ถ้าทำ
ที่ทางเรียบร้อยชั่ง คนปานกลางคงจะมีมาทำบ่อย ๆ พอจะสำเร็จได้ตามความคิดแต่
เป็นประโยชน์แก่พระในวัด

แต่เรื่องใบง้ออาชวาทน์ก็ เพราะรูปร่างเต็มที ๆ เตี้ยว อ้วนแจ้ยังแก้ไขไม่ได้
อย่างลงได้ ทั้งรากโคนก็ไม่มีกิ่งเลย กำลังตรวจตราหาทางแก้ไขกันอยู่.

ควรมีความแล้วแต่จะไปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๓๓)

สวนกุหลาบ

วันที่ ๒๗ กรกฎาคม รักษากุหลาบ ๑๓๗

ทูล กรมหลวงวรจักรญาณ

พระภักตรมขแจ้งว่าได้ขึ้นไปเฝ้า ทูลเรื่องที่จะต้องสวดพุทธาภิเศกในการหล่อ
พระ การอันนี้ได้คิดไว้ว่าจะทูลให้ทรงจัด แต่ความคิติดมันยังไม่บริบูรณ์ อยู่สักเล็กน้อย
บัดนี้คิดแล้วเสร็จบริบูรณ์จึงจะทูลให้ทรงทราบ เป็นเรื่องที่พระภักตรมขยังไม่ทราบความ
ประสงค์ ที่ไปบอกให้รู้ขึ้นเพื่อจะให้เทียบสิ่งพระว่าจะใช้ได้บ้างฤาไม่ แต่ตัวเรื่อง
ราวนั้นณบัดนี้

ในการที่จะแก้ไขให้ท้องถนนพระประธานองค์เก่าซึ่งไม่พังตา แต่ไม่ให้ต้องย้ายไปอื่น เพราะเหตุที่ไปทำวัดของท่านแล้วจะได้ได้เจ้าของเสีย แต่ก็ไม่ใช่การสมควรความคิดจึงลงไปข้างถนนนั้นอย่างวัดบวรนิเวศน์ แต่ถนนนั้นเห็นหาผู้จะแนบเนียนไม่ ยังเป็นการหมิ่นประมาทต่อท่านองค์ใหญ่ จึงได้ย้ายทางคอกไปใหม่ดังนี้

พระอุโบสถนั้น จะตั้งหรือหลังขวางทางหน้าข้างหลังออก เพราะเป็นเหตุที่จะทำลายโบสถ์เก่าให้ชำรุดอยู่เสมอ หลังขวางด้านหลังจะไม่ทำขึ้นใหม่ แต่จะต่อหลังขวางด้านหน้าให้เป็นสองห้องติดกัน เพื่อจะให้ผนังที่แข็งแรงอีกสายหนึ่งอยู่ข้างหน้าช่วยรับพระอุโบสถไว้ไม่ให้แกว่งอีก ทั้งจะเป็นที่กว้างออกสำหรับเจ้านายนั่งเวลาดำรงฐาน ญาติมิตรรวมสวานะ เบ็ดประตูสามบานจะนั่งได้ตลอดข้างนอก โบสถ์นั้นคงยาวเท่าเดิมเพราะมีห้องเท่ากัน

จึงคิดจะก่อผนังรับชื่อห้องทำขึ้นในพระอุโบสถเดิม ขึ้นเป็นห้องนอก ๓ ห้อง ญาติจะขยับเข้าไปได้เท่าไรก็จะขยับเข้าไป เหลือเป็นห้องใน ๕ ห้องญาติห้องหนึ่งเศษตามแต่จะเป็นได้ ผนังที่คั่นกลางนี้ จะเปิดเป็นคูหา ๓ คูหา ๆ เล็ก ๒ ข้างเหมือนประตูโรงละครเป็นทางเข้าในของพระอุโบสถ คูหาช่องกลางเป็นคูหาใหญ่ ก่อขึ้นจะมีซุ้มวัดเกล้าสูงถึงเพดานตงบนเสาดาร ทำนองอย่างเช่นช่องที่พระชินศรีนี้ แต่ซุ้มข้างบนจะผูกประกอบให้เป็นลายเด่นออกมาโดยรูปหล่อประกอบไปด้วยกรามแผ่นดินทั้ง ๕ ด้านคูหาเป็นแท่นเศบา ๆ ย่อเก็จเป็นชั้นกุ่มเหมือนพระเบญจา กลางเก็จย่อจะตั้งพระพุทธรูปองค์ย่อม ๆ เป็นพระที่นั่ง ผนังหลังคูหาจะเขียนเป็นเรื่องสากยสมายม มีรูปพระพุทธเจ้ากำลังลอยอยู่ในอากาศ เทวดาทำสักการบูชาทั้ง ๒ ข้าง ทพนแผ่นดินเขียนรูปสากยกระษัตริย์หนึ่ง ถ้าแลดูข้างบนเหมือนอย่างพระพุทธเจ้าทะเลลคยอยู่บนเศียรแห่งสากยทั้งปวง ถ้าแลดูที่แท่นจะเห็นเป็นพระพุทธเจ้านั่งอยู่ กระษัตริย์สากยนั่งแวดล้อม ผนังห้องนอกจะเขียนเวสสันดรชาฎกให้เข้าเรียงกัน

ส่วนห้องใน พระเดิมทั้ง ๓ องค์นั่งอยู่บนถาดชุกชีเป็นปรกติเช่นเดียวกับผนังนั้นจะเขียนนอกคู่ ๑๑ แต่จะรวมเข้าไว้ในช่องที่จะเขียนได้ทั้งหมด ถ้าหากว่าเวลารับแขกเช่นกฐินรินหน้าอุโบสถไหว้พระตามธรรมเนียมทำห้องนอก เมื่อเสร็จการข้าง

นอกจากนี้ ผู้ที่จะเจริญสมณธรรม เข้าไปนั่งสงบในห้องนี้ได้ ห้องในนั้นจะไม่ใช้มีต
อย่างเช่นที่ท่านองค์ใหญ่อยู่เตยวัน ด้ว้มีน้ำค้างจะสว่างไสวดี

อุโบสถกุฏิวิหารกันห้องชั้นนี้ ของโบราณมีเช่นวัดโดยเมืองลพบุรีเ็นต้น
หอพระนาถนเืองก็กันถึง ๓ ห้อง วิหารพระอินทรแปลงวัดเสนาคนักัน แต่ไม่ถึง
เพดานแต่ไม่ตลอด วิหารวัดสระเกษก็กันเช่นนี้ เห็นเป็นการแบบเนียนสนิทสนม
ดีมาก พ้นจากคำครหาแต่ไม่เสียหายที่ล้นไปแล้วว่าจะเกาท่านองค์ใหญ่ไว้

เมื่อความคึกมาดังเช่นนี้แล้ว จึงเสาะแสวงว่าพระพุทธรูปที่องนอกจะหาได้
ที่ไหน กรมตำรวจรับอาษาจะหาแก้หม่อมฉัน ไม่เชื่อว่าจะได้แปลกก็คงเป็นพระเชียงแสน
สวรรคโลก โศกไชโย พิศณุโลกย์เหล่านี้เอง ซึ่งมีเกลื่อนกลาดอยู่โดยมาก จะสู้
พระแก้ววัดเบญจมบพิตรก็ไม่ได้ มีองค์เดียวแต่พระทรงเครื่องลำพูน ที่ตั้งอยู่ใน
พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร เป็นพระที่มีองค์เดียวไม่มีสองงามเลิศล้น แต่พระเช่นนี้
ควรจะอยู่วัดเบญจมบพิตร ซึ่งเป็นที่รวบรวมพระต่าง ๆ เป็นมิวเซียม ไม่ควรจะไปเที่ยว
ไว้กระจายให้คนไปเที่ยวดูลำบาก จึงคิดเห็นว่าพระสัมพุทธพรรณีเป็นพระซึ่งทูลหม่อม
ทรงสร้างขึ้นในวัดราชาธิวาสประจุพระสุพรรณบัฏพระรัตนชา เป็นพระที่สมควร
จะอยู่ในวัดนี้ แต่องค์เดิมที่จะเชิญกลับออกมาไม่ได้เป็นอันขาด จึงเห็นควรจะหล่อจำลอง
ขึ้นใหม่ ทั้งช่องคูหาที่กล่าวนั้นแล้วจะงามเหมาะดี เพราะไม่ใหญ่กว้างเกินที่ออกมานอก
เหตุว่าถ้าจะตั้งถานชุกช้ากว้างเกินที่ออกมา โยธแบ่งถวายท่านองค์ใหญ่เสียบ้างแล้ว
เหลืออยู่น้อยจะคับแคบไป จึงได้สั่งให้ช่างไปถ่ายอย่างพระสัมพุทธพรรณี การที่ถ่าย
อย่างพระองค์เล็ก ๆ เช่นนี้ไม่ยาก จะแล้วสำเร็จได้เร็ว จึงเลยไปถึงกำหนดการที่จะหล่อ
อย่างไร เพื่อจะให้เป็นที่นับถือจับใจแก่พระในวัด แลจะให้ที่องตามแผนองค์เดิม
จึงเห็นควรจะหล่อที่วัดราชาธิวาส เคียงหน้ากำลังปลูกศาลาอยู่ จะใช้ศาลานั้นเป็นโรงพิธี
ในการที่จะหล่ออยากให้มีสวดพุทธาภิเศก เป็นพิธีเทียนไขอย่างน้อย ๒๕ รูป ถกนั้นก็
กำหนดเขาเองตามชอบใจ ให้โทรเขาหาเวลาบ่งจบ กำหนดสวดมนต์วันขึ้น ๑๑-๑๒-
๑๓ ค่ำ ครั้นถึงวันเดือน ๑๑ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ตรงกับวันประสูติพระพุทธพระหม่อม เป็นวันหล่อ
การทำบุญพระบรมอิฐในวังทำถ่อเวลาค่ำ ไม่เป็นทั้งรัชกาล ทั้งไม่กักกับวันมหา
ปวารณาด้วย

พระที่จะสวดก็คิดว่าแม่การ ๓ ราชาคณะหนึ่งแรก ๔ พระสวด ๔ สำรับ ๒๐ เป็น ๒๗ รูป แม่การนั้น คือทรงจุดเทียนไชย สมเด็จพระพุฒาจารย์ เจ้าของวัด พระพิมพ์ธรรมด่าเทียนไชย พระราชาคณะ ๔ พระภักตร์มุข ๑ พระราชาคณะที่วัดใกล้เช่น วัดมังกูกรษัตริย์ วัดบวรนิเวศน์อีก ๓ ถานานุกรมแลอื่นที่วัดราชาธิวาสตามแต่จะเลือกได้ ขอยืมพิธีกรรมวัดโสมนัสมาช่วยเป็นแม่ตุ้งกั ๔ รูปก็ได้ ถ้าพระครูปลัดแล ถานานุกรมในวัดราชาธิวาสสวดไม่ได้ เต็มอีก ๓ รูปเป็น ๓๐ รูปก็ได้ ความคิดเช่นนั้น ขอได้ทรงจัดการพระเครื่องให้พร้อมกันกำหนด

อนึ่งเรื่องเมรุนั้นสำเร็จแล้ว เปนเมรุ ๔ มุขยาว ๒ มุขสั้น ๒ มุขยอดเกี่ยว งามกว่าเก่ามากเหลือเกิน จะให้เป็นศาลาในเวลาไม่มีการศพก็ได้ เมรุเมรุนี้ได้ออกศาลา นาวัดสองศาลา เอาเครื่องบนไปใช้อื่น ๆ จึงหาของใหม่ประกอบ เสาเมรุก็คิดจะหล่อ ตัวกลีเมนต์ให้เห็นเปนแบบบาง สามสร้างของเก่าจะใช้ได้หมด ก่อเจดียงให้ที่กว้างกกก ยิ่งหากอยู่แก่ศาลา ๒ หลังทำนั้น ไว้ค่อยคิดต่อไป.

ควรมีควรแล้วแต่จะไปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๓๔)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๔๑

วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๓๗

ขอถวายพระพร

พระราชหัตถเลขาวันที่ ๒๗ ได้รับพระราชทานแล้ว โปรดที่ทรงคิดแก่นั้น นี้ก็ดูเห็นงามดีหายรุงรัง ๆ ยศกุ ๑๐ นั้นอาตมภาพได้ตรวจดูวันหนึ่ง ดูว่าเขียนไป อย่างนั้นเองไม่ได้ชุด อศุภในกรรมฐานก็ไม่ใช่ ในนวลวิจักคิกกาในกายานุบัสสนาแห่ง มหาสติปัฏฐานก็ไม่ใช่ หยิบโนนบ้างนี้บ้างปนกันวุ่นของมุนเขียนพระศุภวงศ์ก็มี ๆ ถ้าได้ ทราบประมาณเวลาว่าจะเปนหลังละเท่าไร ถ้าอาจควรจะคิดสำเร็จได้ก็จะโดยเสด็จให้ เสร็จที่เกี่ยว ๆ

อาชฌมาภพถวายหนังสือพระราชประวัติพุทธกระหม่อมที่เสด็จทรงธรรมาแลได้
ลอกมาจากท่านมา เพื่อว่าข้อความที่ถึงพระราชประสงค์จะมีอยู่ในนี้บ้าง.

ถวญมิกวรสูกแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ให้อถวายพระพร
กรมหลวงวชิรญาณวโรส

(ฉบับที่ ๑๓๕)

สวนกุสึท

วันที่ ๒๕ กรกฎาคม วันนโกสึนทรศก ๑๒๗

ทูต กรมหลวงวชิรญาณ

เรื่องอศุภที่จะควรเขียนอย่างไรภายหน้าจะทึ่งขอประทาน อรรถาธิบายแต่ยังไม่
ทึ่งการเวลานเพราะการแก้ไขยังมก เมื่อว่าตามจริงแล้ว การปฏิสังขรณ์วัดราชาธิวาส
ครุณสร่างใหม่ทึ่งวัก ไม่มีสึะใดที่จะคงอยู่ตามเดิมแต่สึะกึ่งเดียว เว้นไว้แต่เก็บทัพ
สึมการะของเก่าใช้ไม่ให้เหลือเศษเสี้ยแปล่า ของทึ่งเสียก็ทึ่งอนดงเสียนำไปใช้ในสึง
เล็ก ๆ อย่างอื่น สึงทึ่งทาคเดิมซึนไม่มีสึงไรทึ่งเก่าลึน แต่ไม่มีสึงไรทึ่งใหม่ลึน นอกจาก
การเปรียญหลังหนึ่งซึงกำลังหาเสา จะให้ใดทึ่งสึค้อย่างการเปรียญโบราณเล่นให้เป
นักแสดงอย่างเก่า คงจะไม่ต่ำกว่าปีหนึ่งจึงจะหาได้ครบ กับโรงเรียน ศาลา ๒ หลังทึ่งจะ
ทรงทึนนั้นจะถวายเครื่องบนศาลาเดิมหลังหนึ่ง การเปรียญเดิมแบ่งมาใช้ได้พอให้เบาเงิน
ราคาเห็นจะไมสึหนักหนานักเวลานยังทำไม่ได้ ด้วยซึดซึงไม่มีทึ่งเด็กเรียนหนังสือ
เมื่อจะทำเมื่อใดจะประมาณ ไปถวาย

พิธีหล่อพระนึเป็นพิธีตามอศุภว กึ่งขแมการ ๑ นึงโปรด ๕ รูปสวทพิธี ๔
สำหรับ ๓ ละ ๔ รูปเปน ๒๐ เปนอศุภวาพิธีเขา ๒๕ จุกเทียนไชยเวลาบ่ายไม่มีทึ่งนำวงทึ่ง
แต่ขอจะทึ่งพิธีซึนได้อีก ๕ รูปเปน ๓๐ พระทิวพิธีคง ๒๕ นอกนั้นเปนผู้ทึ่งช่วย ม้าว่า
ตามแบบเขาแล้วแต่การกึไม่ทึ่งต้องมาทึ่งวัน เหมือนพิธีพญนสาทร เสทึร์ทึนมาจุกเทียน
วันเดียวทึนนั้นนอกนั้นทึ่งทึนไป ๒๕ รูป จึงจึคถวายใหม่

ทรงจุดเทียนไชย	๑
พระองค์เจ้าพระสถาพร	๑
สมเด็จพระพุฒาจารย์	๑
พระพิมพ์ธรรม คับเทียนไชย	๑
พระธรรมปาโมกข์	๑
พระเทพกระวี	๑
อกเนนแม่การ	
พระราชมุนี	๑
พระมัทรมุนี	๑
พระธรรมวิโรจน์	๑
พระครูปลัดสุวัฒนสมณาจารย์	๑
๔ รูปนั่งปรก	

พุทธาภิเศกถาวรวิจิตรราชาธิวาสเทียบเสียงได้สำหรับแล้วสำหรับ ๑ น่าจะไว้วัด
ราชาธิวาสอีกสำหรับ ๑ วัดบวรนิเวศน์สำหรับ ๑ วัดโสมนัสสำหรับ ๑ เปน ๔ สำหรับเห็น
จะพอได้

วิธีสวดเขาสวดแต่ละ ๖ ชั่วโมง จึงเปนมวันละ ๔ สำหรับ

จดหมายเสด็จขึ้นท่านได้คัดมาประทานแต่ก่อนจำได้อยู่แต่จะหาเทียนนี้หาไม่พบ
กรมตำรวจได้ไปคัดที่หอสมุดมาให้แต่ท่านนั้น ที่มีจากเสาศิลาตั้งอยู่ของระทานไว้ก่อน

ตามลเห็นห่าง ๆ เลื่อนแป้นมาก ใส่ใจว่าพระสัมพุทธพรรณีเป็นฐานอมยแก้ว
ครั้นไปยกลงมาถ่ายพิมพ์ครั้งนี้ ได้ความว่าฐานทองเหลืองนี้เองเขาจะเป็นลาย ลของจับ
มาแต่ครั้งไหน ไม่ได้เคยเช็คบันทึกเคยเห็นเป็นลมาจำไป.

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๓๖)

สวนกุหลาบ

วันที่ ๓๑ กรกฎาคม วันขึ้นโกสุมพรรษา ๑๒๗

ทูล กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

หนังสือที่ประทานมานั้นอ่านตลอดแล้ว ได้ส่งคืนถวายมา ว่าเสียท้ายที่เสด็จ
ทรงจก พระทัยท่านผูกหนังสือจากเสาศิลา ท่านไปแต่งเทียบเขาจึงเป็นจดหมาย
แต่ความอัศจรรย์ทั้งนั้น หนังสือฉบับนี้ทรงแต่งเมื่อเวลาหม่อมฉันบวชแล้ว ในตอน
ข้างต้น ซึ่งเป็นเวลาอ่านหนังสือเสาศิลาออกแล้ว กำลังเห็นกองกัศิรวังษ์ที่บวชเป็น
พระมีฉายาว่า ปุณฺณวิงฺโสแปลเสาศิลาเป็นอักษรเขมร ถ้าแต่งให้กว้างออกไปกว่านั้นก็จะ
ยิ่งดี เคยวณเรื่องราวออกจะสูญ ๆ ไปเสียหมดแล้ว

กรมหลวงดำรงบอกว่าได้ทราบจากรับสั่ง ว่าพระอุโบสถวัดบวรนิเวศนั้น
ทำตามรูปแม่เจ้าจอมมารท่านน้อยแขก ความเรื่องนี้ไม่ยากมีใครเล่าให้หม่อมฉันฟัง ทั้งที่
ได้ทราบเรื่องเศษพระเจ้าจอมมารท่านน้อยแขก ตั้งแต่ตายไปจนกระทั่งเผาแต่เกิดอันซัดเซนต์
ทราบว่าทำศพที่วัดบวรนิเวศนี้ตลอดจนเต็ม ๓ ยอด แต่ไม่ทราบว่าโบสถ์ทำตามรูปแม่
หนึ่ง เวลานั้นนั่งรถผ่านมาทางหน้าวัด เห็นข้อฟ้าดูข้อดอกไม้ที่พระอุโบสถ
ชำรุดเสียแล้ว จะทรงเห็นฤกษ์ไหม้

เรื่องโบสถ์วัดราชวิเวศเกิดก็กั๊กกันมาก เมื่อเวลาเวลานั้นพอที่ตัดสิน
อย่างตกลงก็ไปพบพระพิมลธรรม พุทธกันถึงเรื่องโบสถ์ ท่านเตือนว่าให้วังที่ชันนาค
จะไม่พอ เวลานั้นนึกได้ว่าได้วัดศุ ตั้งแต่หน้าแท่นพระออกมาถึงประตู ๓ วา ๒ ศอก
เผื่อไปรับยืนยืนว่าพอ ธรรมดาข้านั้นก็นึกมาที่ไหนเล่าลืมหัดลปาสสงฆ์ พระพิมล
กำหนดว่า ๕ ศอกเป็นอย่างแคบเพราะณันท์ขาดไปเสีย ๒ ศอกแล้ว ที่จริงนาคจะ
ออกไปยืนนมนอกก็พอได้ไม่ชั้ชวางอะไร แต่กลัวพวกพ้องที่เขามาบวชนาคเขาจะไม่
เห็นจริง จะเห็นเป็นไปบวชนอกโบสถ์ อีกออกมาแต่กันนั้นจนวันหนึ่งก็ กกรมหลวงนริศ
ก็ต่อหน้าทูลว่า แต่ครั้นเวลากำหนดตกลงกันได้ เป็นชชายศอกไปอีกห้องหนึ่งเป็น ๘ ห้อง
ห้องเสียบรรณแดงซึ่งได้คิดไว้มีข้างละ ๓ เป็น ๘ ห้องเสียเลยทำไม่ได้ แต่เห็นจะไม่
คู่สำคัญขึ้นไต่เน็ก.

กรมหลวงดำรงแล้วแต่จะไปรด
สยามินทร

(ฉบับที่ ๑๓๗)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๔๑

วันที่ ๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๗

ขอถวายพระพร

อาตมภาพได้รับพระราชทานพระราชหัตถเลขา และหนังสือพระราชประวัติที่พระราชทานกันมานั้นแล้ว ฯ พระราชประวัตินั้น ชรอยเสด็จท่านจรทรงเชื้อตามความนิยมกันในครั้งนั้น ต้องการจะให้เห็นว่ามีบุญเป็นที่พึ่ง ความต้องการไปคนละอย่างกันในทุกวันนี้ ด้วยข่าวอะไรที่เกือขึ้น ท่านก็ได้พบเองแล้ว ไม่ประหลาด แต่ในทุกวันนี้ต้องการข่าวมากกว่าอยากรู้ยศกรยศ ฯ ในบัดนี้ผู้เห็นอีกว่าวิญญู ฯ ในเวลาซึ่งไม่ได้กลับทรงผนวช กรมสมเด็จพระอมรินทรดิศวรรคต ท่านได้เข้าไปทรงนำในหมู่เจ้านาย

ช่อดอกไม้ยอดน่านขึ้นในที่ซำรุดนั้น ไม่รู้สึกจนได้รับพระราชทานพระราชหัตถเลขา ฯ ได้พบมาหลายครั้งแล้วว่าในศาลอยู่ข้างจะใช้ไม่ได้ เป็นเหตุเพราะเรื่องสำรวมจักขุนเองที่ตัดตัว ไม่ชอบดูอะไรที่อยู่สูง ๆ เมื่อคราวเสด็จเมืองสมุทรปราการ ครั้นสมช่อฟ้าวัดกลาง ก้อนน่านอาตมภาพก็ได้ไปวัดกลาง แต่หาได้นึกว่าจะดูหลังคาไม้ ฯ ขึ้นต้นไม่มีตัวแล้ว คงยังมีแต่ผู้ได้ฟังจากท่านบ้าง ๆ เล่าต่อกันมา ถ้าจะลองเรียงตามความคิดในเรื่องตำนานเฉพาะพระองค์ เป็นส่วนหนึ่งแห่งพระราชประวัติทั่วไปในตอนทรงผนวชก็จะชอบกล เกรงแต่จะเก็บข่าวไม่ได้พอความต้องการในบัดนี้ ฯ

พระอุโบสถวัดนี้ ถ้าวทำตามรูปเมรุเจ้าจอมมารทาสของพระองค์ท่านนั้น เสด็จพระอุปัชฌาย์ครั้นเล่าว่าเมรุมีสี่มุม โปดก็เป็นสี่มุมพระชินสีห์ตั้งอยู่มุมหนึ่ง เมื่อเชิญมาบูชาแล้วรอมชหลังแลก่อพระเจดีย์ โปดเหลือแต่สามมุม ฯ แลท่านตรัสเล่าถึงเรื่องที่กรมพระราชวังมหาศกคักพลเสฟ ทรงพระโหม่นสั่งว่าพระนั่งเกล้าไม่พระราชทานโกษ จึงทำหีบประดับกระงก เรียกว่าหีบแก้ว แลทำการปลงศพที่วัดนี้แล้วจึงสถาปนาเป็นพระอาราม เสด็จท่านตรัสยกย่องกรมพระราชวังพระองค์นั้นอยู่ ว่าทรงเห็นแก่พุทธระหม่อมมในเวลานั้น ทรงสร้างพระตำหนักที่วัดราชาธิวาสถวาย ฯ พระองค์ท่านเมื่อพระชนม์ได้ ๑๘ ประชวรใช้ทรพิษมีพระอาการหนักถึงต้องลาผนวชจากสามเณร กรมรักรักษาพระองค์หายแล้ว กรมพระราชวังพระองค์นั้นทรงจัดการให้ ได้บรรพชาภิกษุที่พระที่นั่ง ฯ โปดวัดราชาธิวาสนั้น เคยเข้าใจว่าจะผลทำการอุปสมบท เพราะพระวัดนั้นไม่มาก หักอุปาสไม่ชักกว้าง แต่คืออีกห้องหนึ่งได้ เป็นคน ฯ

ควรมีข่าวรสแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหลวงวชิรญาณวงศ์

เรื่อง ๘๖ เรื่องทวดนรนาถ

(ฉบับที่ ๑๓๘)

พระที่นั่งบรรณารักษณีย์

๓๒

ที่ ๒/๕๕

วันที่ ๑๗ เมษายน ร.ศ. ๑๑๘

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

ด้วยทงจะทรงทราบอยู่แล้วว่า หม่อมฉันไปดูการที่สวนกุหลาบอยู่เกือบจะเสมอ
ทุกวัน ตามนิสสัยซึ่งนี่งอกไม่ใคร่จะได้ ไปเห็นอะไรกลางทางก็คุยเขียนที่ละเล็กละน้อย
บันทึกได้สมประสงค์อย่างหนึ่งในการที่ขู่ทำนุสมเด็จ (*) ว่าไม่วักษาวัต ปลุกยให้ทันโพธิ์
ทันไตรภนเต็มพระเจดีย์ แลदानวัตรกเรียว เตียวันโค้งมือบัดกวาดชำระต้นไม้ ชื่อว่า
ทงจะกวาดขนเอาให้ดีได้ ส่วนวัดพระอินทร์สมเด็จพระพุฒาจารย์โต ไปสร้างที่บางขุนทอง
เจ้าของเธอก็ทำรวแกบ่คาวาตของเธอเอง ก็ได้ไปสรรเสริญความมอสาห์สำเร็จแล้วเตียวัน
ยังแต่ป่าช้าวัดสามพระยา ซึ่งสงฆ์จะแก่งขยาที่อยู่เล็กน้อยเพราะเหตุที่ตองสงทุน

อีกวัดหนึ่งนั่นคือวัดนรนาถสุนทรภคาราม เจฬาระอยู่ที่หัวแก่งถนนซึ่งเป็นที่
งาม ถึงว่าเป็นวัดมีเจ้าของจริง แต่ไม่สู้บริบูรณ์เหมือนแต่ก่อนเสียแล้ว ครั้นพระพุท
แก่ลูก กลัวจะไม่มีใจสรักธา จะไปพาให้แม่พลอยเธอะเทอะไปด้วย จึงคิดไว้ว่าจะพูด
กับตัวรุ่น (๒) เอง เพราะวัดนี้เกี่ยวด้วยสิ่งใช้ทุนมากเหมือนกัน คือกั้นแพงเตียมกันยอ
ไว้ปนหลายชั้นถูกถนนตั้งเฉียดไปข้าง ๆ ก็กลายเป็นมีที่รอกอยู่ริมถนน ว่าเจ้าของวัด
ไปทำรวริมถนน การที่ทำงานก็เดวเตียมที่ ซ้ำผู้ที่รับจ้างทำงานนั้นก็หนีเสียด้วยจึงเป็นอันเสีย
กำลังแลกลับหักพังลงไปอีกแล้วด้วย แต่เห็นว่าจะทำรวนั้นก็ไม่วายน่นกสยตได้ วัดนี้
ควรจะมีประโชนขึ้นวัดได้คือมีที่สวนวัด ซึ่งถนนผ่ากลางเข้าไปที่ตกไปอยู่ปากถนน
ตรงวัดสามชุกหนึ่ง ถ้าจะทวงเป็นตักถาแม่แต่โรงไม้ให้เข้า ก็คงจะมีกนถิต เพราะไม่

(๑) พระสุเมธาจารย์ (ศรี) วัดชนะสงคราม

(๒) คุณหญิงสุนไชยภิกษณีกร ข้าหลวงเดิม ผู้สร้างวัดกับพระยาไชยภิก

ทางคลอง ถ้าได้รอกำแพงวัดซึ่งเลี้ยวไปเลี้ยวมา ไปทำค้ำเสี้ยฟากข้างหนึ่ง ฟากข้างวัด
 กันแต่รวไม้ให้ไปรั้ง ลานวัดรักษาให้ได้เกลี้ยงเกลาเหมือนวัดมกุฏกษัตริย์แล้ววัด
 โสมนัส ก็จะมีมาก คิดจะลองพูดกับเจ้าของกุสุมักหนึ่ง แต่นักกลวเรือรอกำแพงวัด
 จะเป็นการขัดข้องเสียไปอย่างไรๆ ไม่ ถ้าหากว่าจะเป็นการขัดข้องเห็นเป็นการเสีย รือ
 กำแพงกันใหม่ก็ได้ แต่ออกเปลืองมาก กลัวเจ้าของวัดจะท้อถอย งดกำแพงนั้นไม่ได้
 เกิดประโยชน์อันใดแก่วัดเหมือนอย่างตึกแถวๆ โรงแถวกันด้วย ถ้าหากว่าไม่ได้ทำอัน
 ไตขึ้น ในสวนอีกฟากหนึ่ง กกไปถึงชั้นลูกกลวสวนนั้นจะเคยสูญ สวนรายน้อยติดต่อก
 กับที่พระยาเพชร ที่แดงเป็นชายตรงด้วยกันทั้งสองฝ่าย ถ้าหากว่าทำตึกแถวรายนั้น
 ได้ ชายที่ข้างหลังซึ่งเหลือจากตึกให้พระยาเพชรเสีย ก็จะเป็นเหลี่ยมด้วยกันทั้ง ๒
 ฝ่าย เงินที่ชายที่ได้ จะได้มาเติมแทนในการทำตึก การที่รักษาตึกไปให้สอาดหมดจด
 หวังใจว่าคงจะทรงจัดการให้พระรักษาได้ ยังไม่ได้พูดอันใดไปเพราะจะหาหรือเสียก่อน
 ถ้าทรงเห็นอย่างไรขอให้ทราบ

ถวรมิศรแล้วแต่จะไปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๓๕)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๒

ที่ ๒๕

วันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๑๑๘

ขอถวายพระพร

อาตมาภาพได้รับพระราชทานพระราชหัตถเลขาเรื่องวัดเรนทรแล้วการที่ทรง
 พระราชดำรินั้นชอบยิ่งนัก คือไปภายในวัดทั้งหลายจะคงอยู่ได้ก็ด้วยมีทากลปนมา ซึ่ง
 ให้เกิดประโยชน์พอบำรุงพระอาราม กำแพงนั้นเห็นว่ารือได้ช่วยจะทำประโยชน์สงฆ์ให้
 เจริญ แต่ที่เศษนั้นจะขายชดอยู่ด้วยมีข้อห้ามในพระวินัย ไม่ให้ทำนาตึกกรรมคือการแลก
 เปลี่ยนเพื่อเจริญประโยชน์สงฆ์ให้ขาดผล เหมือนอย่างที่สวนวัดมกุฏกษัตริย์ได้ค่าเช่าปี
 หนึ่งสามสิบบาทเศษ กรมหมื่นปราบปรบักษ์เคยแนะนำให้ขาย เอาเงินไว้ในแบงก์จะ
 ได้ดอกเบี้ยมากกว่าชดนั้นเป็นจริง แต่ชดอยู่ด้วยพระวินัยเช่นนี้

ถวรมิศรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

เรื่องจะตัดถนนผ่านวัดมกุฏกษัตริย์และวัดศรีทศเทพ

(ฉบับที่ ๑๔๐)

พระที่นั่งบรมพิมานสมุทรมณีย์

ที่ ๔/๓๖๘

วันที่ ๕ กันยายน ร.ศ. ๑๑๘

ทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

ด้วยได้ทูลเรื่องตัดถนนแต่สวนกุหลาบมาต่อถนนดินสอข้างวัดรังษี ระยะทางวัด
บวรนิเวศกับสวนกุหลาบจะเพียง ๓๐ เส้นเศษนั้น เคารพจะตัดจากถนนเบญจมาศ แต่
ครั้นเมื่อตรวจดูเห็นว่าต้องเอี้ยวโอ้นมาก จึงได้ตัดตรงไปบัญญัติถนนอุณากรรณซึ่งจะไป
ออกถนนเฟื่องนครตรงถนนข้าวสารส่วนที่จะไปต่อถนนดินสอ นั้น ต้องตัดใหม่อีกสาย ๑
ออกจากถนนชั่มมือเลียบไปตามริมคลองข้างวัดมกุฏกษัตริย์ แลดูเหมือนจะต้องผ่าน
วัดศรีทศเทพไปด้วย เพราะถนนนี้จะต้องผ่านไปในวัด จึงต้องทูลขออนุญาตหวังว่าจะ
ไม่เป็นที่ทรงรังเกียจ เพราะถนนที่จะทำไปนั้นจับแนวริมคลอง นอกกำแพงสระฤๅไร
ซึ่งเป็นทางคนเดินอยู่แล้ว ถ้าหากว่าข้างหลังวัดมีอยู่ ก็คงจะเป็นประโยชน์ขึ้น แต่
วัดศรีทศเทพนี้ยังไม่ทราบว่าจะถูกอย่างไร แต่ถนนนี้ไม่ใช่เป็นถนนตรง จะตัดโอ้น
ไปโอ้นมาตามแต่จะเป็นได้ เพราะต้องโอ้นเสียแต่วัดมกุฏกษัตริย์ไปแล้ว เพราะฉะนั้น
แก่ง่ายที่จะไม่ให้โดนที่ก่อสร้างอื่นใด ซึ่งเป็นสำคัญแก่วัดศรีทศเทพจึงได้ขอถนน

อนึ่ง ถนนทั้ง ๒ นี้ ทำตามวิธีเดิมใหม่ เพื่อจะไม่ให้เป็นที่เสียเปรียบกัน
ทั้งรัฐบาลแลเจ้าของที่ ทั้งส่วนเจ้าของที่ดินเองที่ด้วยกันเองเป็นเหมือนหนึ่งเรียวยาว
กันทำ แต่ส่วนวัดนั้น จะจัดการให้เป็นแต่ผู้ได้ผลประโยชน์ หุนที่ออกไปจะต้องเป็น
ของรัฐบาล เป็นแต่จะต้องยอมให้ที่เป็นถนนเหมือนอย่างข้างหน้าวัด หวังว่าจะเป็นที่พอ
พระทัยผลแห่งการตัดถนนนี้ จะเห็นจากวัดบวรนิเวศไปวัดมกุฏกษัตริย์ทาง ๒๐ เส้น
จะมีเสกกันเล็กน้อย ฤาบางทีก็จะน้อยกว่านั้น.

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

สยามเนตร

(ฉบับที่ ๑๔๑)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๒

ที่ ๑๕๕

วันที่ ๖ กันยายน ค.ศ. ๑๑๘

ขอถวายพระพร

อาตมาภาพได้รับพระราชทานพระราชหัตถ์เลขที่ ๕/๑๖๘ เรื่องตัดถนนทรายแล้ว การตัดถนนตามวิธีซึ่งจัดขึ้นใหม่เนี้ยเด่มาก เพราะคนผู้ถูกที่เป็นถนนหมดได้ทุนไปหาที่อยู่ใหม่ ฝ่ายคนอื่นถึงไม่มีเงินจะซื้อที่ซึ่งจะแพงขึ้นให้ได้รับประโยชน์จากการตัดถนน แต่เมื่อถนนยังไม่ได้ตัดก็ไม่เคยได้ประโยชน์เหมือนกัน ที่ซึ่งต้องออกเป็นถนนก็ไม่ต้องออกไปเปล่าเหมือนกัน แล้วรัฐบาลก็สามารถจะสร้างถนนบำรุงบ้านเมืองได้สะดวกขึ้น

ในการจะตัดถนนผ่านที่วัดมกุฏกษัตริย์และวัดศรีเทพนั้น ได้รับพระราชทานตรวจแผนกรุงเทพฯ ประกอบกับความจำได้ เห็นว่าถ้าตัดผ่านคลองวัดมกุฏกษัตริย์ ผ่านพื้นที่กัลปนาของวัดนั้น จะเป็นประโยชน์หลายสถาน

๑ ที่เศษตั้งแต่กำแพงวัดไปตึกคลอง อยู่ข้างจะแคบ ทั้งจะหลบไม่ให้ถูกของก่อสร้างยากด้วย

๒ คัดทางนั้น ไม่มีประโยชน์แก่วัดเหมือนตัดในพื้นที่กัลปนา ที่จะได้ทำโรงเข้าเป็นค้ำบำรุงวัดได้

๓ ทางจะตรงกว่าตัดไปในวัด

๔ ถนนนั้น เมื่อผ่านวัดศรีเทพจะไปทางหลังวัด ไม่ถูกของก่อสร้างเหมือนจะตัดไปในวัด

แต่เพราะไม่เคยกำหนดหมายว่าถนนสัมมียอยู่ที่ตรงไหน จึงยังไม่ทราบว่าถนนที่จะตัดมานั้น ทางข้างทิศตะวันตกหรือตะวันออกของวัดมกุฏกษัตริย์เป็นแต่อาศัยหลักที่ว่าจะผ่านวัดศรีเทพจึงเข้าใจว่าข้างทิศตะวันตก ถ้าจะตัดมาทางข้างทิศตะวันออก ผ่านในวัดทางตรงกว่า แต่อย่างไรก็ดีไม่มีประโยชน์อะไรแก่วัด เพราะที่กัลปนามีน้อยเป็นหย่อม ๆ เป็นอันใดต้องคิดถึงประโยชน์ของวัด

วัดศรีรัตนฯ นั้น ที่ภายในเป็นวิสุทธสถานมาทั่ว แต่ในเวลาหม่อมเจ้าแก้ว
กัลยาเรย์ราชบุณีสวรรคตได้ทรงผูกสีมาอยู่ การที่ตัดถนนผ่านไป จะไม่เป็นที่ขัดขวาง

วัดเป็นอันมาก ย่อมเป็นทางเดินของคน ไม่น่าจะรังเกียจด้วยการตัดถนนซึ่ง
จะไม่เสียมเสื่อประโยชน์ของวัด เป็นแต่ยังมีข้อที่ควรจะได้รับพระราชทานเป็นพิเศษ
เฉพาะที่ของวัดเป็นวิสุทธสถานหรือทั่วไป วัดมีอำนาจจะห้ามคนสัญจรที่เกี่ยวกับพิธี
ศาสนา เช่นในเวลาทำสังฆกรรม แต่โดยมากการวิวาทขึ้น ก็คงเป็นบุกรุกตามกฎหมาย
จะถือว่าเป็นเหมือนถนนหลวงอื่นไม่ได้ ที่วิสุทธสถานควรได้บริหารอย่างนี้แท้

ควรมีควรสรุปแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๑๔๒)

พระที่นั่งบรมนาคมสนธิ์

ที่ ๕/๓๗๐

วันที่ ๖ กันยายน ร.ศ. ๑๑๘

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

ด้วยได้รับหนังสือที่ ๑๔๕ ตอบเรื่องที่ดินนั้นได้ทราบแล้ว ได้ทราบชัดใน
ความคิดซึ่งรับสั่งนั้น แต่ก็ออกเห็นด้วย แต่นั่นถือเอาได้ว่าเป็นอันถ้าจะไม่ตัดถนนไป
ตามข้างวัด คิดจะย้ายลงไปตัดที่ถนนหลวง ทางลงไปข้างวันสภประมาณสัก ๒
เส้น แต่นั่นกลัวจะไม่ถูกที่กีดขวางของวัด คงจะเป็นที่มีราคาขึ้น ว่าโดยทางซื้อขาย แต่
ถ้าเป็นที่ของวัดที่ขายไม่ได้ก็เห็นจะไม่เป็นประโยชน์อันใด เป็นอันคงอยู่ตามเดิม แต่วัด
ศรีรัตนฯ พยายามไม่ได้ว่าจะถูกอย่างไร แต่ถ้าย้ายลงไปเช่นนี้ถนนจะได้ตรงขึ้นกว่าที่จะตัด
มาข้างวัด.

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด
สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๔๓)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๒

ที่ ๑๕๐

วันที่ ๗ กันยายน ร.ศ. ๑๑๘

ขอถวายพระพร

อาตมาพได้รับพระราชทานพระราชหัตถ์เลขานี้ ๕/๓๗๐ แล้ว ถนนที่จะตัดต่อถนนดวงดาวนั้น ถ้าเลื่อนไปข้างตะวันตกจากที่ซึ่งกำหนดไว้เดิมสักสองเส้น คงจะอยู่ในที่กัลปนาของวัดมกุฏกษัตริย์หรือเหยียดไปซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่วัด ส่วนวัดตรีทศเทพ ถ้าถนนตัดตรงไปข้างวัดมกุฏกษัตริย์ ก็คงจะถึง แต่ถ้าตัดเฉ้างวัดมกุฏกษัตริย์คงจะไม่ถึง

ควรมีควรสรุปแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหมื่นวิริยญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๑๔๔)

พระที่นั่งบรมพิมานสวณีย์

ที่ ๖/๓๘๗

วันที่ ๑๒ กันยายน ร.ศ. ๑๑๘

กราบทูล กรมหมื่นวิริยญาณวโรรส ทรงทราบ

ด้วยเรื่องถนนได้สอบสวนดู ตัดตรงแต่ถนนดวงดาวเข้ากับถนนบำรุงเมืองไว้วงเวียน เป็นทางตรงตั้งแต่คดของสามเส้น ๘๔ เส้น ที่ปากช่องริมถนนกรุงเกษมเป็นที่กัลปนาทั้ง ๒ ฟาก แลไปพาดกินมวัดเข้าไปหน่อหนึ่ง มุมกำแพงจะตั้งอยู่บนทางคนเดินไม่ยิ่งกว่า ๖ ศอก หม่อมฉันมีความว่าคาบูนอันมาก ไม่อยากที่จะให้เกี่ยวเข้าไปในวัด มีท่าทางอย่างเดียวกันที่จะต้องโอนถนนเหนือ ก็ต้องเป็นถนนคดอย่างธรรมดาไปเสีย น้อยากจะให้เห็นว่าเป็นถนนตรงอย่างแปลก แต่วัดตรีทศเทพนั้นไม่เกี่ยวข้องกับอันใดเลย แต่การที่สำรวจนี้จะเอาเป็นแน่ยังไม่ได้ ขิพุดมาให้ทราบนี้กลัวว่าจะตื้อกันให้เป็นทุกข์พระทัยอย่างไรบ้าง จะคิดแก้ไขอย่างดีที่สุดที่จะทำได้.

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๕๕)

วัดบวรนิเวศ

๓๒

ที่ ๑๕๓

วันที่ ๑๒ กันยายน ร.ศ. ๑๑๘

ขอถวายพระพร

เรื่องถนนที่พาดมุมกำแพงนั้น ถ้าการคุมกำแพงจะตั้งอยู่ที่ถนนจะดีกว่า
ถนนคดแล้ว ถึงถนนจะไปทางนั้นก็ได้ ถ้ายังไม่ได้ผูกพัทธสีมาแล้ว จะรั้วกำแพงก็อย่า
เหลื่อมเข้าไปก็ได้ แต่เดี๋ยวนี้เป็นพัทธสีมาเสียแล้ว คูเหมื่อนจะคิดแก้ไขยาก นอกจาก
ปล่อยให้เสียออกไป

ควรมีตวรสูกแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๑๔๖)

พระที่นั่งบรรณารักษณีย์

ที่ ๘/๓๕๓

วันที่ ๑๓ กันยายน ร.ศ. ๑๑๘

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

ด้วยได้รับหนังสือที่ ๑๕๓ เรื่องคัตถนนนั้นแล้ว หม่อมฉันจะพยายามแก้ไข
ไม่ให้ต้องเกี่ยวมุมกำแพงซึ่งผูกสีมาแล้ว แต่ก็คงจะก่องทาดเข้าไปในคู หวังว่าจะไม่ทรง
รังเกียจมากนัก.

สยามินทร์

หมวดที่ ๗

การเทศนา

เทศนาพระราชประวัติ

(ฉบับที่ ๑๔๗)

วัดบวรนิเวศ

๓๖

วันที่ ๒๖ กันยายน ร.ศ. ๑๒๒

สมเด็จพระพุทธ

ชาติมาขอพระราชทานถวายร่างเทศนา บรรพทิศานมัสสนธรรมที่จะให้
พระสุคุณคุณาภรณ์ (๑) ถวายในการพระบรมอัฐิ ตามที่ถวายพระพรทูลไว้เมื่อก่อน

ควรมีการสวดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๑๔๘)

พระที่นั่งบรมมาตมหารัชมัย

๓๖

วันที่ ๒๖ กันยายน ร.ศ. ๑๒๒

ทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

ด้วยทรงจดหมายลงวันนี้ ส่งร่างเทศนาบรรพทิศานมัสสนธรรม ซึ่งพระสุคุณ-
คุณาภรณ์จะเทศนานั้น หม่อมฉันได้ตรวจเพิ่มเติมความลงไปบ้างตามที่รู้สึกในใจ แต่
จะเกินปากพระสุคุณคุณาภรณ์ไปสักหน่อยๆ อย่างไร จะทรงแก้ไขอย่างไรก็ได้ เห็นว่า
เกินลงไปมาก จึงได้วงพลความซึ่งได้เคยทรงเทศนามากแต่ก่อนแล้วนั้นเสียบ้าง พอจะ
ได้แปลกลับไป

(๑) ม.จ.ว. ชื่น นพวงศ์ เกียรตินี้เป็นสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

ในกระบวนที่พรรณาดังพระเดชพระคุณคุณพระหม่อมอึ้งมื้อมาก แต่จะพิศ-
 ดารมากเกินไป คนทั้งเขาจะเบื่อเพราะเขาเห็นเป็นการลงดับไปนานแล้ว แต่คนมารู้
 ลึกในใจของหม่อมอึ้งมื้อมันยังรู้สึกอยู่ ที่มีคนกล่าวเมื่อวานขึ้นนี้ แต่จะหาใครรับถอนนอที่หม่อม
 เป็นพยานก็ไม่มีแล้วเสียแล้ว จะมียู่แต่พระองค์เอง (๑) ก็เป็นผู้หญิงอยู่ข้างใน นางที่
 จะเป็นชวคคก็เกินไป จึงได้ยั้งไว้เสีย ตัวอย่างนั้นเช่นกับ ท่านจะทรงสิ่งเกออย่างใดไม่
 ทราบ ในเมื่อจะเสด็จหวักถอนเองเป็นครั้งหลัง ได้รับสั่งกับสมเด็จพระยาครัง
 หนึ่ง รับสั่งทักหน้าขุนนางครั้งหนึ่ง รับสั่งข้างในครั้งหนึ่ง ว่าได้ทรงพิเคราะห์ที่ดูเอาใจ
 แลอีญาไครยหม่อมอึ้งมื้อมัน มีคักกับคนขึ้นที่ได้สังเกตมา เชื่อว่าจะไม่เบียดเบียนพี่น้องแล
 ลูกเมียของท่าน แลไว้ใจว่าคงจะมีน้ำใจเมตตาปราณีเป็นที่พึ่งพาเอาไครยกันได้ ถ้าหวั่น
 สงนไปแต่เรื่องเดือนใจอยู่ในนิตย ถ้าจะพูดตามอย่างฝรั่งเขาว่าเป็นที่เยอหยิ่งแลรู้สีก
 จงของ ซึ่งภาษาไทยกลายเป็นไม่ดี แต่ภาษาฝรั่งเขาว่าดี เพราะเหตุที่เยอหยิ่งของทอง
 เช่นนั้นแล้ว ย่อมอยากจะทำให้สมกับคำซึ่งทำให้ใจตัวกำเร็บ จะรับสั่งโดยทรงเห็นได้
 จากคำเพียงเท่านั้นจริง ๆ โดยทรงพระกรุณาหลงไป ๆ โดยยั้งใจให้เยอหยิ่งก็ตาม แต่
 มีผลแรงเสียจริง ๆ ในใจหม่อมอึ้งมื้อมัน ซึ่งจะลืมเสียไม่ได้เลย เรื่องเช่นนี้จะเอาลงไปใน
 แห่งใดก็กระไรอยู่ จึงได้ยั้งเสีย

ซึ่งทรงเรียงด้วยเรื่องเจ้าชายนั้นเป็นความจริงคั่นัก ได้ทราบกันข้างกันมา ว่า
 จะทรงแก้ความที่ชั่ว ๆ กับที่ทรงเทศน์ครั้งก่อน ให้เป็นสำนวนอย่างอื่นสั้นเข้า ก็แก้ได้
 ไม่เสียหายอันใด เพราะฉบับก่อนได้ตีพิมพ์ไว้แล้ว ถ้าบุคคลที่เขาเคยอ่าน เขาจะเห็น
 เป็นจิตไปก็เขมได้ เกศนาครั้งหนึ่งพิมพ์เสียด้วยก็ดี ขอให้ส่งปรอทานมาที่กรมอุสมมต
 เมื่อเวลาตัดขึ้นใหม่แล้ว

CH1202550

กรมมึการแล้วแต่จะไปรัก

สยามินทร์

(๑) พระเจ้าพี่นางเธอ กรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐ

(ฉบับที่ ๑๕๙)

วัดบวรนิเวศ

๓๖

วันที่ ๒๘ กันยายน ร.ศ. ๑๒๒

ขอถวายพระพร

พระราชหัตถเลขาวันที่ ๒๖ แลวันที่ ๒๗ เชื้อนนี ได้รับพระราชทานแล้ว
ข้อความที่ทรงเพิ่มเติมลงในหนังสือเทศนานั้น เป็นข้อที่จับใจอยู่ทั้งจะเป็นจดหมายเหตุ
สำหรับให้ความรู้แก่คนชั้นหลังด้วย ขอพระราชทานคงไว้ เทศนาภรณ์นั้น อย่างไร
ก็เป็นปากพระสุคุณกรุณาบรรณไม้มงคลแก่เกล้า เทศนาเช่นนี้ผู้ฟังผู้อ่านรู้ชัดตัวผู้แต่งง่าย
แต่ก็รู้กันว่าสำหรับเป็นจดหมายเหตุอย่างดี

พระราชดำรัสของทุกพระองค์นั้นเป็นชักนำที่จะทรงพระกระษัตริย์ตามเป็น
พระเกียรติอย่างดี ไม่เฉพาะแต่พระองค์ท่านที่จะต้องทรงสังเกตให้มาก แต่เพียงพวกเจ้
นายเอง เชื่อว่าไม่มีใครปฏิเสธแม้ด้วยน้ำใจซึ่งพระเกียรตินั้น คงรับรองทั้งกัน หากช่อง
จะกล่าวพรรณนาถึงพระองค์ที่ทรงมีแก่พวกเจ้านายอย่างไรนานมาแล้ว พอเหมาะใน
เทศนาภรณ์นั้น เชื่อว่าทุกคนคงมีความรู้สึกเช่นเดียวกัน เทศนาคราวนี้เสียเวลาที่เวลา
ชาน หากไม่จะทำได้ดีกว่านี้ แต่หวังว่าคงจะฟังไม่ผิด

ศวรมีกวารสุกแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๑๕๑)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๖

วันที่ ๒๘ กันยายน ร.ศ. ๑๒๒

ขอถวายพระพร

พระราชหัตถเลขาวันนั้น ได้รับพระราชทานแล้ว ซักอ้างถึงพระราชโอรส
พระเชษฐภคินีพระปิตุจฉา ๑๑ ประการให้เจริญในเทศนาบรรพทิศานมีสันธรรมนั้นหมาย

จักรวรรดิวัตร การนับสังฆยาจักรวรรดิวัตรลงมาในอรรถกถาแล้ว ในบาฬีจักรวรรดิสังฆกถาว
 ละไป หาได้นับข้อไม่ อรรถกถาจับนับแทนข้อ ๆ ไป แรกนับว่า ๑๐ ภายหลังชรอย
 จะตั้งเลขขึ้นมาต่อตรงไปว่า ถ้านับข้อนั้นออกก็เป็น ๑๒ และยังเห็นขาด แต่ก็ก็นับหนึ่งว่า
 เต็มข้อที่ไม่ได้กล่าวในบาฬีเข้าบ้าง ก็เป็น ๑๓ ประการเหมือนกัน แปลความภาษาสันสก
 อรรถกถาอาจหมายมาเพื่อทรงทราบเลขข้อ ทั้งนับอย่างนี้แล้ว ก็ยังมีทางระนับไปอย่างอื่น
 ได้อีก คือ อันโตชนสี่มี ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕
 วิธสงเคราะห์ต่างกัน ข้อที่ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ น่าจะประสงค์เชื่อพระองค์ เพราะครั้งนั้น
 ยังไม่ได้เป็นจักรพรรดิ ยังไม่มีกษัตริราชเป็นเมืองออก ภาริชาพลไปเอาเมืองเหล่านั้น
 เมื่อภายหลังแล้ว พราหมณ์คฤหบดีทั้งหลาย พราหมณ์ก็เหมือนสมณะไป และเข้า
 กับพราหมณ์ในศาสนาสมณะ คฤหบดีก็เป็นที่ราชบุตร เหมือนกับชาวนิกายเกษตรชนบทไป
 พราหมณ์คฤหบดีทั้งหลาย น่าจะได้แก่พราหมณ์ที่ทำราชการในเสวกามาตย์ สมกับพวก
 พราหมณ์คฤหบดี ๑๖ นหุตราชบริวารของพระเจ้าพิมพิสาร สมณพราหมณ์เหล่านั้น ได้แก่
 พราหมณ์ที่เป็นสมณะ ข้อที่ไม่ตรงเรื่องเช่นนี้ ลยาจะรับพระราชทานหาความว่าจักรวรรดิ
 วัตรสูงไปกว่าวิสัยของพระอรรถกถาจารย์กระมัง ท่านผู้แต่งก็แปลเมื่อกล่าวแล้วข้อความ
 บรรยายกล่าว ท่านได้อ่านน้อยความชอบใจตนจึงทำกัน เช่นกรมสมเด็จพระบรมนุชิต ชรอย
 จะมุ่งความเป็นใหญ่ จึงทรงไว้ในคำโคลงเรียงสร้างวัดพระเชตุพน เป็น ๑๒ ตามนัยที่
 เต็ม อธิษฐานว่าสี่สี่พันห้า รศความกึ่งพันครึ่งโค่นอันใหม่แปลกรรม กับ วิธมโงกลสี่ส
 พันห้า รศความโคลงกล่าที่ไม่ได้กล่าวในบาฬีเข้าด้วย ส่วนสมณะที่พระสังฆราช ชรอย
 ละไปปรตแต่เท่าที่มีในบาฬี จึงทรงไว้ในหนังสือฉบับนี้เป็นแต่ ๑๐ แต่นับ ๑๒ เพราะ
 แยกคฤหบดีจากพราหมณ์ และแยกบัพที่วิธจากมธุคามิชาติ จึงหาพบใครเลือกกล่าวไม่
 ส่วนอาคตภาพหาพอใจน้อยอันนี้ไม่ ชอบกล่าวละไปตามบาฬี แต่หนังสืออื่น สมเด็จพระ
 สังฆราชทรงไว้ แสหาได้ทันควร ขอยกสังฆยาเสียไม่

กรรมก็ควรสุคนแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
 กรมหมื่นนวัชรินทร

ข้อความในจักรวัตสูตร

ข้อความในชาฬักกรวัตสูตร ในที่ซึ่งนักายปาติภจวรรค (สมุทพิมพินา ๖๖) แสดงจักรวัตวัตรโดยความเป็นพระบรมราชาโฆวาทของพระเจ้าจักรพรรดิราชา พระราชทานแก่พระเชษฐโภรส ภา เชนที ทวี ตาต อัมมิ เภว นิสสัย ฯลฯ อัมมิ กักขาธรรม คุตตี สวาทหัตถ์ คุกอนพอ ถ้าอย่างนั้นเจ้าจงออกตั้งธรรมนั้นเพียว ตั้งการธรรม ทำ การพรธรรม นบถยธรรม บุษยธรรม ออหน้อมธรรม มีธรรมเป็นธวัช มีธรรม เป็นธง มีธรรมเป็นอธิปัตติ ขงกัตตความรักษาป้องกันรังอินชอบธรรม ชนเทชนสัม ในชนภายใน พลกาหสัม ในหมู่พล ชัตติเยสุ ในกษัตริย์ทั้งหลาย อุนยันเตสุ ในผู้ไปตามทั้งหลาย (หรือจะแปลเป็นอัมพกันตรกิริยาของชกตียะสุว่า ผู้ไปตามก็เมตติวิธ เวชยากรรม) พราห്മณคหปติเกสุ ในพราหมณคหปติทั้งหลาย ในคณชานประเทศ ในชาว นิคมชาวชนบททั้งหลาย สมณพราห്മณเส ในสมณพราหมณทั้งหลาย อิกขิกขิต ใน มฤคแลบักษีทั้งหลาย มา จู เต ตาต วิชิต อัมมิกาโร ปฏิตัตถ คุกอนพอ หนึ่งกิจการอันไม่เป็นธรรมอย่าได้เป็นไปแล้วในแคว้นแคว้นของเจ้า เภส เต ตาต วิชิต อรนา คุกอนพอ หนึ่งชนทั้งหลายเทในแคว้นแคว้นของเจ้าหาหวัชมิได้ เภสญจ ชน อนุปทชเชยยาสิ เจ้าควรตามเพิ่มให้ซึ่งหวัชมิแก่คนทั้งหลายเหล่านั้นด้วย เภส เต ตาต วิชิต สมณพราห്മณ ฯลฯ ยี กุสลิ ตี สมทาย วัตเทยยาสิ คุกอนพอ หนึ่ง สมณพราหมณทั้งหลายเทในแคว้นแคว้นของเจ้า เป็นผู้เว้นแล้วจากความเมานละความ ประมาท ตั้งมั่นแล้วในขันติ คือความอดทน แดโสรัจจ คือความสงบเสงี่ยม ทรมาน ตนผู้เดียว ยังกนผู้เดียวให้สงบระงับ ยังกนผู้เดียวให้คัรบอบ เจ้าพึงเข้าไปใกล้ซึ่ง สมณพราหมณทั้งหลายเหล่านั้นแล้ว พึงได้ถามได้เลียงว่า สิ่งไรเป็นกุศล สิ่งไรเป็น อกุศล สิ่งไรมีโทษ สิ่งไรหาโทษมิได้ สิ่งไรควรเสพ สิ่งไรไม่ควรเสพ สิ่งไรเจ้าทำอยู่ จะพึงเป็นไปเพื่อผลอันไม่ใช้ประโยชน์แก่อกุล เพื่อความเป็นทุกข์แก่เจ้าสิ้นกาลนาน อีกอย่างหนึ่ง สิ่งไรอันเจ้าทำอยู่ จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่อกุลเพื่อความสุขแก่เจ้า สิ้นกาลนาน ครั้นได้ฟังคำของสมณพราหมณทั้งหลายเหล่านั้นดังนี้แล้ว สิ่งไรเป็นอกุศล เจ้าพึงเว้นสิ่งนั้นเสีย สิ่งไรเป็นกุศล เจ้าพึงสมาทานประพฤติสิ่งนั้น ยีทโย ตาต ทิ อริยั จักกวัตวัตตตี คุกอนพอ นมเลจักรวัตวัตรกันประเสริฐขึ้น ในชาฬักกรวัตสูตร แสดงจักรวัตวัตรไว้ โคสมิได้นับสังขยานัน

สมุ้งกลวิลาสินี อรรถกถาที่ขนิภายปาฎีกาวรรค พรรณเนกความแห่งข้าราชบริพาร
 แสดงว่า พระโอรส พระธิดา แลพระมเหสี ตลอดจนพระสนม กษัตริย์โดยศัพท์
 ปุคฺคิตหาระ จัดเป็นชนภายใน ให้ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีลสังวร แลให้พระราชทานผ้าของ
 หอมแลระเบียบดอกไม้ เป็นต้น แลห้ามอุบ้ทรวง/วง พลายเป็นกันน้ำเหมือนกัน แล
 พลกายนั้นควรงงเคราะห์ที่ด้วยพระราชทานภัตตาคาร แลพระราชทานพระราชทรัพย์
 ไม่ก้าวล่วงกำหนดกาล พวกกษัตริย์ผู้ได้อภิเษกแล้ว ควรงงสงเคราะห์ด้วยพระราช-
 ทานแม้ซึ่งรัตนมาอาชาไนยเป็นต้น ส่วนอนุยนตกษัตริย์คือกษัตริย์ผู้ตามเสด็จ พึงทรง
 บ่ปลุกใจให้ยินดีด้วยพระราชทานทานตามสมควรแก่เธอ พวกพราหมณ์ควรพระ
 ราชทานไทยธรรม มีข้าว น้ำ แลผ้าเป็นต้น พวกคฤหบดี ควรพระราชทานภัตตาคาร
 พิเศษสำหรับใช้เป็นพรณเพราะปลูก โถงแลโงเป็นต้น ชาวนิกมและชาวชนบทก็เหมือนกัน
 กัน เหล่าสมณพราหมณ์ผู้มียาป้อนให้สงบแล้ว แลมีบาปอันลดยเสียแล้ว พึงทรงสักการ
 ด้วยพระราชทานสมณบริวาร หม่อมฤคแลบักชี พึงปล่อยให้ได้ความสวดอกใจ ด้วยพระ
 ราชทานอภัย คือห้ามไม่ให้ใครทำร้ายไม่ต้องกลัวภัย ครั้นแก้อรรถตามศัพท์หมดตอน
 แล้ว จัดประเภทจักรวัตติวัตรเป็น ๑๑ ประการ งาม ยันโตชนสี่มี พลกาย คือชน
 ภายในกับพลกายเข้าใน ๑ แยก ชัตติเยสุ ซึ่งอธิบายว่าไว้แก่กษัตริย์ผู้อภิเษกแล้วเป็น
 ๑ แยก กนฺทรม์เตสุ ซึ่งอธิบายว่าเป็นกษัตริย์เชื้อพระวงศ์ผู้ตามเสด็จเป็น ๑ รวม
 พราหมณ์คหบดีเทวกุ คือพราหมณ์คฤหบดี เป็น ๑ รวม เนกรชนานปเทสุ คือ ชาวน
 นิกมชาวชนบท เป็น ๑ รวม สมณเพราหิมณสุ คือ สมณพราหมณ์เป็น ๑ รวม
 มิคบักชีสุ คือ มฤค แลบักชี เป็น ๑ นับอรรถัมการปฏิกัเขไป คือ ห้ามกิจการอัน
 ไม่เป็นธรรม เป็น ๑ นับ อชนาน์ ฉนาน์ปทาน์ คือ การพระราชทานพระราชทรัพย์
 แก่คนผู้ไร้อภัย เป็น ๑ นับสมณเพราหิมณเ อุปสังกัสมิตวา บัญหา บุจฺฉนั คือการ
 เก็บไปใกล้ซึ่งสมณพราหมณ์แล้วแลถามปัญหา เป็น ๑ สรุปเป็น ๑๑ ประการ ๖ แล
 กล่าวต่อไปว่า ถ้าแยกคฤหบดีกับบักชีชาวดีออก ก็เป็น ๑๒ ประการ อีกอย่างหนึ่ง
 เมื่อยมือเอาข้อวัตรที่ไม่ได้กล่าวแล้วในก่อน ก็ได้จักรวัตติวัตรเป็น ๑๒ ประการ ด้วย
 อำนาจการละอรรถรรค คือ ความกำหนดครักใคร่โดยไม่ชอบธรรม แลการละวิสมโลก
 คือความละโมภกลัว ในสมุ้งกลวิลาสินี อรรถกถาที่ขนิภายปาฎีกาวรรคพรรณเนกความไว้เช่นนี้

(ฉบับที่ ๑๕๑)

สวนกุหลาบ

วันที่ ๒๗ พ.ค. วันขึ้นโกสินทรศก ๑๒๒

ทูล กรมหมื่นจันทบุรีสุรเดโช กรมทนาย

ด้วยหม่อมฉันได้ตรวจดูร่างเทศนา^๕นั้นแล้ว พอประสมเวลา^๕ที่สมควรจะ^๕ใจขึ้นบ้าง ช่างให้เกิดความอัศจรรย์^๕ในใจ รู้สึกว่ากระตักตองทรงเรื่องเทศนา^๕นั้น จะมีความหนักพระราชัยสักเพียงใด การที่จะเรียงพงษาวดาร^๕ประจุบัน ให้สั้นแต่ให้บริบูรณ์^๕มาจากสงครามกระทบกระทั่ง เป็นอันยากอย่างยิ่ง ส่วนการที่เป็นอภิศงฆมา^๕ ก็พยายามค้นยาก จึงเป็นความลำบากทั้ง ๒ ส่วน

จะทูลด้วยการที่หม่อมฉันเกิดความในรัชกาลที่ ๔ นั้นก่อน ตามสำเนาที่เทศน์กระจากใหญ่ครั้งก่อนอยู่ข้างจะเป็นเล่าสู่กันฟัง แต่ล่วงมาถึงบัดนี้แลเฉพาะงาน^๕กริ่งนกลายเป็นตบหน้าใหญ่โตไป ข้อที่ยกย่องว่าทูลกระหม่อมได้ทรงตั้งต้นไว้เช่น ทหารบกทหารเรือรวมเสื่อ เป็นพระเกียรติยศคือยก แต่กลับนึกไปอีกอย่างหนึ่ง ผู้ที่เขายู่ในเมืองซึ่งสมบูรณมาแล้วนาน เขาจะว่านฟังพ้นจากเป็นสิงกลายเป็นตบหน้าเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง จึงได้คัดเรื่องเสื่อมดเกลื่อนเรื่องทหารบกทหารเรือ ให้เหมือนหนึ่งมีรอกำรมา นานแล้ว แต่ความจริงก็มีสืบลงมาแต่แผ่นดินพระนั่งเกล้าเรื่องเมืองเชียงตุงนั้น เพราะมีเจ้าชายประเทศรชลงมา ครั้นนั้นแม่ทัพนายกองของเราไปทอเสื่อเสื่อไม้สุคติ จึงได้คัดชื่อเมืองออกเสีย

อนึ่งเรื่องเงินพระคลังข้างที่นั้นคิดงกเคลื่อนไป จะมีผู้กักทวงได้ความจริงนั้น เงินพระคลังข้างที่มาแต่รัชกาลที่ ๑ คือเงินกำไรที่ตั้งเก็บซึ่งมีกำไรมาก เพราะห้ามไม่ให้ราษฎรบริวารทุกสิ่งซึ่งมีราคามาก มีงาซึ่งแพงกัน ออกไปจำหน่ายต่างประเทศ บรรทุกได้แต่สำเภากลาง ในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ เงินแผ่นดินไม่พอจ่ายราชการ จึงได้เอาเงินกำไรการตั้งขายนี้จ่ายราชการ มีเงินแผ่นดินพอใช้ราชการ เงินส่วนกำขายจึงยกไว้เป็นพระคลังข้างที่ ท่านทรงชวยมากเพราะสันตักตั้งสำเภากลับเดิมมา จึงได้จำนวนเงินแผ่นดินมากขึ้น ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงเริ่มแก่งกำไรมันไปกำ ก็ไม่สู้ได้ดีเหมือน

รัชกาลที่ ๓ เพราะครอบครัวคน แต่ไม่ก็เพียวกทำหนังสือสัญญาฉบับฝรั่ง สัญญานี้ขึ้นชดกับ
รัฐบาลค้าขายอย่างแต่ก่อนจึงกลายเป็นมาเรื่อยซักสาม ภาษ์เข้สำเร็จ ครั้นจะยกมาเป็น
พระคลังข้างที่แทนการค้าขายก็ไม่มีฤาไม้ได้ จึงได้ประกาศเดนาบตี ยกเงินภาษีอากรทุก
อย่างถวายเป็นร้อยละห้าในเงินที่ขึ้นใหม่ ที่กว่าร้อยละ ๕ ก็แต่เงินค่ามา เงินที่ได้มา
เหล่านี้แบ่งเท่าใดเพราะค่างมาก ที่ได้ทรงใช้ก็แต่พระราชทานลูกเธอ สร้างนั้นทุกสยาม
แลวังสราญรมย์ กับพระราชทานใหญ่ครั้งบรมบรรพต ที่ท้องสนามหลวง ราชการอื่น
นอกนั้นไม่ได้ใช้อันใด ได้เงินคลังไม่มีกำหนดอย่างแบบเก่าตนเอง การเป็นดังนี้

ถ้าจะว่าช่วยช้อนนี้ กลัวจะไม่เข้าหมวดภาษี ข้อที่ต้นนี้ ก็แต่เพียงการไม่ค้า
ขายปิดประโยชน์คนทั้งปวง ปล่อยให้คนอื่นค้าขาย ดีดีกว่าแต่ก่อน แต่จะวางลงในที่ใด
ยังไม่แน่ใจ จึงได้ทูลมาทางหาก เพื่อจะได้ทรงตรวจตราหาที่เข้แล้วแต่จะทรง
เห็นควร

ข้อวิเศษของรัชกาลที่ ๔ นั้น ก็เป็นพระราชหฤทัยให้ผู้ดีข่มเหงไพร่มา
ข่มเหงทนาย ศาลแพ่งกระเขมมีอำนาจมากขึ้นในครั้งนั้น ทางฟ้องสงฆ์คำตั้ง มีทนายไป
นายเงินไม่มาแก้คดี ให้วางเงินไว้ต่อศาล ทนายนั้นหลุดเป็นไทย ตั้งขึ้นเป็นต้น

ส่วนแผ่นดินปัจจุบันนี้ ทรงเรียบเรียงกลดกล่อม แลบรรจแค้นเค็มที่ จะ
เพ็งเค็มอันใดก็ไม่ได้ มีแต่จะหาเหยี่ยวเลี้ยงไป ตกได้แต่ตอนหนึ่งซึ่งกล่าวด้วยไมตรี
ส่วนตัวกับแฮมเปอร์รัสเซีย ซึ่งถึงว่าเป็นการจริง ก็ยังเป็นการที่จะมีโทษมากอยู่
นอกนั้นแผ่นดินแต่เพิ่มเค็มเล็กน้อย

เทศนาฉบับที่ ๒ รัชกาล มีขมขากว่ากันถึงครั้งหนึ่ง และรัชกาลโรมันขาว
ก็ไม่หนักชับขันเหมือนฉบับนั้น จึงทำให้เห็นเป็นถิ่นโหรงปลายนนไป แขนบการ
แก้ไม่ไหว

ตัวธรรมซึ่งทรงยกมาเข้าความสนิหัต สมเป็นเทศนาที่ควรกล่าลงในประชุม
แต่ขอทูลเตือนให้ทรงสังเกตว่า อย่าว่าถึงคนฟังเทศน์เลย แต่ถ้านเทศน์ก็ไปสู้จะเข้าใจ
สนัต ขอให้แยกหมวดธรรมทั้ง ๔ อย่างนั้นออกให้เป็นคนละวรรค ถ้าหากว่าพระยาพิพั
ฎาจะเทศะทะไป จะแยกแต่วรรคให้ตั้งกัน จำแนกเป็น ๑.๒.๓.๔. ให้ชัดได้จะดี ได้
ส่งต้นร่างถวายคืนมาด้วยแล้ว.

(ฉบับที่ ๑๕๒)

สวนกุหลาบ

๓๖

วันที่ ๒๘ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

กราบทูล กรรรมหมื่นวชิรญาเขวโรรส

ไหน ๆ ได้ถวายเรื่องพระคลังข้างที่แล้ว เลาปรับทุกข์ถวายเสียให้ตลอดสัก
เรื่อง พอเป็นนิตินในความลำบากที่ถูกเกล้งอย่างไร อนุสนธิ์ข้อความที่ได้พูด
ไปแล้ว

ผลประโยชน์พระคลังข้างที่ในรัชกาลที่ ๔ ยังมีอยู่อีกส่วนหนึ่ง คือเงินภาษี
อากร เวชานั้นแบ่งขึ้นเจ้านาย เงินขึ้นเติมของทุกกรมหม่อมมีอยู่บ้างเล็กน้อยนั้น ยก
ขึ้นเรียกว่าพระคลังเติม เมื่อประมวลเงินภาษีอากรขึ้นใหม่ เงินพระคลังเติมมีอยู่ในอากร
รายได้นายอากรอยากจะทำความชอบเฉพาะพระองค์ ก็ประมวลขึ้นถวายบ้างตามชอบ
ใจ แต่คงอยู่ในประมาณไม่เกินร้อยละ ๕ ของเงินแผ่นดิน ซึ่งเรียกว่าเงินงวด แต่มี
ส่วนแบ่งไปแจกตรงเฉพาะเจ้านายทุกเชื้อสายบ้างในร้อยละ ๕ นั้น เงินพระคลังข้างที่จึง
ขึ้นได้น้อย รวมเงินแผ่นดินในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีเถาะนพศกหมดตัวกันปีเถาะ ๔๐,๐๐๐
ซึ่งเท่านี้

ครั้นถึงแผ่นดินพระจุปลิ้นนี้ เงินขึ้นเติมมีประมาณเล็ก ๑,๐๐๐ ซึ่ง ยกขึ้นเป็น
พระคลังเติม บวกเข้ากับเงินพระคลังเติมในรัชกาลที่ ๔ เป็นพระคลังข้างที่ซึ่งเติม
กรเป็นจำนวนร้อยละ ๕ นั้นคงอยู่ แต่เงินค่านาซึ่งเคยได้กว่าร้อยละ ๕ เป็นปีละ ๒,๐๐๐
ซึ่งเห็น ควรจะเป็นส่วนของเจ้าพระยาพลเทพ แต่หากเจ้าพระยาพลเทพ ถัดถึงพระเชษฐ
พระคุณทุกกรมหม่อมที่ได้ยกขึ้นเป็นเสนาบดี จึงส่งมาถวายปีละ ๒,๐๐๐ ซึ่ง ถวาย
เสียจตุทุก ๆ ปี เมื่อส่งมาถวายคราวใด ก็มีพระราชหัตถ์ชอบคุณยกย่องว่ามีบุญคุณแก่พระ
องค์แลบุตรภรรยา เมื่อเจ้าพระยาพลเทพได้รับก็ยกถ้อยอย่างนี้เสมอ ก็เข้าใจผิดเสีย
เหมือนเสนาบดีทั้งปวงเข้าใจ ว่าภาษีอากรที่ขึ้นกระทรวงใด กระทรวงนั้นจักต้องส่งแก่
เพียงเท่าที่กระให้ส่งฎาคามเคย เหลือออกนั้นเท่าใดเป็นของเสนาบดี เงินที่มีขึ้นลงอยู่
แก่เฉพาะในคลังสินค้าแลคลังมหาสมบัติ

ที่แท้เงินที่ได้ในรัชกาลที่ ๔ เป็นล้านแต่เงินพระคลังข้างที่ในคลังมหาสมบัติ ซึ่งกรมวิบูลย์นารอด กรมทหาร แลหม่อมฉันเป็นผู้ตรวจตราด้วยกันมา ถังเงินนั้นก็ไปอยู่ในมือกรมหลวงวงษา ซึ่งถือตัวว่าเป็นเสนาบดีองค์หนึ่ง เพราะฉะนั้นเงินพระคลังข้างที่ที่ได้ในส่วนอื่น ๆ นอกจากเงินค่านา จึงมีจำนวนปรากฏว่าปีละ ๒,๐๐๐ ชั่ง แต่ที่แท้ไม่แน่นักเพราะหักขาดแลบวักขึ้น พอชดเชยกัน เงินค่านา ๒,๐๐๐ ชั่งนั้นจึงเป็นตัวค้ำ เพราะได้ตัวเงินมาจริงทันที เมื่อเจ้าพระยาพลเทพตัดเงิน ๒,๐๐๐ ชั่งนี้เสียเงินพระคลังข้างที่ก็คงเหลือมีชื่อว่า ๒,๐๐๐ ชั่งตามเดิม

แต่ในปีต่อมาในรัชกาลที่ ๔ คือชาวต่างประเทศเอาสุราเมืองจีนเข้ามาขาย ไม่ยอมเสียภาษี ซึ่งเป็นเหตุให้เส่งทูตออกไปปารีสครั้งแรก ทำให้เงินอากรสุรากรุงเทพฯ ซึ่งอยู่ในกระทรวงกระลาโหมลดมาก ในคลังมหาสมบัติ สุราหัวเมืองก็ลดบ้าง แต่มีผู้มากนัก ภายหลังสมเด็จพระยาเอกทัศเป็นรัฐบาล ก็ตัดเงินพระคลังข้างที่หมด เป็นได้เท่าไรส่งคลัง เงินนั้นเจ้านายก็พลอยขาดด้วยกันหมด ที่แท้เงินคลังนั้นก็หาได้ส่งไม่ ผลประโยชน์สุราเกิดขึ้นเท่าใด ก็เป็นของเจ้าพระยาสุรวงษ์หมด ครั้นเมื่อนายอนุชอาหารว่ากรมหน้า ก็ยกเงิน ๒,๐๐๐ ชั่งที่เคยเป็นพระคลังข้างที่นั้นไปให้สมเด็จพระยา

ในเวลารุ่งปีต่อมา เงินภาษีอากรก็ลดเกือบทุกอย่าง ลดลงไปเป็นลำดับจนถึงปีมะแมตรีศก เงินแผ่นดินที่เคยได้อยู่ปีละ $\left. \begin{matrix} ๕๐,๐๐๐ \\ ๖๐,๐๐๐ \end{matrix} \right\}$ ชั่งนั้น เหลือจำนวนอยู่ ๔๐,๐๐๐ ชั่ง แต่ไม่ได้อะไรเงินก็มากขึ้น แต่เงินเบี้ยหวัดปีละ ๔๑,๐๐๐ ชั่ง ก็วิ่งตาแตก ได้เงินในคลังมหาสมบัติซึ่งเป็นเจ้านาที่คองวังหาเป็นพัน นอกนั้นก็พลอยให้คลังที่ได้ตัวเงินจริงมีประมาณสัก ๒๐,๐๐๐ ชั่งเท่านั้น เงินไม่พอจ่ายราชการ ต้องเป็นหนี้ตั้งแต่งานพระบรมศพตลอดมาจนถึงปีมะแมนี้ เป็นเงิน ๑๐๐,๐๐๐ ชั่ง เพราะเหตุเช่นนี้ หม่อมฉันจึงนั่งอยู่ไม่ได้ จับจัดการคลังมหาสมบัติลงมือจัดหายแลบ่อนเบี้ยซึ่งรวมกัน จับแยกออกใหม่ชื่อว่าประมณจริง ๆ เดิม ๔,๐๐๐ ชั่งขึ้นเป็น ๕,๐๐๐ ชั่ง ในปีแรกนั้นเป็นต้น ทำให้ได้แก่ภาษคลังมหาสมบัติ ที่อื่นขึ้นอยู่ จึงต้องไปจับกรมหน้า เหตุว่ากรมหน้านี้รู้ง่าย ชาวออกจากประเทศเท่าใด มีจำนวนชั่งเงินอยู่ที่โรงภาษี ที่กินกันเสียในบ้านแม้จะไม่คิด แต่กระนั้นแล้วถ้าคิดเป็นค่านาตามจำนวนข้าว มากกว่า ๔,๐๐๐ ชั่งที่ส่งเป็นค่านา ก็จะได้เป็นความใหญ่ครั้งนายอนุฯ ลงมือเก็บค่านาปีแรกได้ ๘,๐๐๐

ซึ่ง ปีที่ส่ง ๑๒,๐๐๐ ซึ่ง แตมิได้จัดการตัวอย่างไรขึ้น อย่างแก่นั่นเอง เปลี่ยนแต่ตัวบุคคล แลจับภาษีอื่น ๆ ต่อไป

ในเวลานี้เงินขึ้นเจ้านายทุกคนดกตักการสรา ถูกฉ้อหรือขาดเงินแผ่นดิน ตา ถูกต้องไปทวงคง พัดตาย เจ๊กมันไม่ยำเกรง มันก็ให้บ้าง ไม่ให้บ้าง ตัวอย่างของ ผู้ที่ได้น้อยอย่างที่สุด คือศรีพัฒนาแลเสมอ^(๑) เงินที่สมควรจะได้รับมีอยู่ปีละ ๒ ซึ่ง แต่ ความจริงนั้นไม่ได้รับเลย เพราะไปทวงไม่ได้ คงได้แต่เบี้ยหวัดปีละ ๒ ซึ่ง เป็นที่น่า สงเวงถึงเพียงนี้ ผู้ที่ได้เงินช้นมากนอกจากพระคลังข้างที่ก็มีอยู่น้อยคน พวกนั้นจนมัน ไปเช่นนั้น จึงต้องลงมือทำการให้เกิดขัดเคืองกันช้น เมื่อได้เงินมา จึงเปลี่ยนธรรมเนียม เสียใหม่ ไม่ให้เจ้านายต้องไปทวงแก่เจ๊ก แยกออกจากคลังที่เดิยว นี้เป็นต้นเดิมของ เงินกลางปีที่เกิดขึ้น แต่ฝ่ายวังนำถูกพัดลงชาดลงไว้พร้อมกันกับวังหลวง ครั้นจัดการ ใหม่ไม่ได้ให้บอกช้น เหตุว่าข้างวังหลวงเขาเด็กบวชช้นในเจ้านายเสียแล้ว แยกดิน ว่าแก่ไม่ไ้ช้นบ้าง แตมิได้พูดแก่ผู้ใด เว้นไว้แต่สมเด็จพระเจ้าพระยา ๆ ก็ไม่เอามาพูด ความจึงอันอยู่จนถึงไปฟ้องฝรั่ง เงินพระคลังข้างที่ทรงช้น บวชช้นร้อยละ ๕ ตามแบบ เดิม แต่เฉพาะในคลังสินค้าคลังมหาสมบัติ

มาจนรัตนโกสินทรศก ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ เงินแผ่นดินช้นมาก เสนาบดีจึง ปฤักษากันบวชช้นแบร้อยละ ๒๐ มาจนถึงศก ๑๑๗ ครั้น ๑๑๘ จึงเปลี่ยนใหม่ เห็นว่าเงินราชการที่ต้องจัดช้นใหม่ ๆ มาก แบ่งมาปนพระคลังข้างที่เสียมาก เงินใช้ ราชการน้อยไป จึงยอมกำหนดเป็นส่วนเงินพระคลังข้างที่แต่เงินใช้ในกระทรวงวัง เงิน ปีเจ้านายข้าราชการที่เป็นอันโตช้น แลซ่อมแซมรักษาพระราชวัง การพระราชกุศล ให้ กระงบารมณแต่เพียงหกล้านบาท แตมิทางที่จะช้นได้เมื่อไม่พอ แยกกรมเมื่อกำหนดแล้ว ก็ยังเหลือใช้ ไม่เคยขอช้นเลย

รวมเงินแผ่นดินทั้งสน เมื่อแรกเปนเจ้าแผ่นดิน กำหนดว่าจะได้ ๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท ใช้ราชการทั้งแผ่นดินทั่วไป แต่หาได้จริงไม่ มาจนบัดนี้เงินแผ่นดินช้นเปน ๕๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท

เซนส์ของพระคลังข้างที่ทรงไว้ไม่เทศนานน ต้องเข้าใจว่าถึงเช่นนั้น จึงจะ เต็มบริบูรณ์

สยามินทร์

(๑) พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าศรีพัฒนา แลพระองค์เจ้าเดมอสมัย พระธิดา

(ฉบับที่ ๑๕๓)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๖

วันที่ ๒๙ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๒

ขอถวายพระพร

อาทมาทได้รับพระราชทานพระราชหัตถเลขาของฉบับ กับร่างเทศนาวัน
แล้ว พระเดชพระคุณเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งไม่เปิดการค้าขายนั้น เห็นท่าเหมาะในแต่อนบารุง
การเลี้ยงชีพของราษฎร ได้เรียงถวายมา ที่ซีกเส้นไว้นั้นเรื่องเติมลงใหม่ แต่ไม่ได้ว่า
ตรงว่าเรือหลวง

ข้อธรรมที่ท้าวไปนั้น ขรยจะเป้นเพราะเมื่อเรียงถึงนั้น จวนพระครู
หลวงอยู่แล้ว ก็รับจะเซนให้จบก่อน หากไม่ก็จะต้องเวดไปนานจึงจะจบ ยังจะต้องช่วย
ตอบาฐนศักดิ์ก่อไปนาน ได้รับพระราชทานแก้ไขตามที่ทรงแนะนำมาแล้ว

ข้อความเรื่องเงินขึ้นนั้น เป้นที่ตลกใจมาก เป้นข่าวที่เลื่อยคแลเห็นชัดว่าต้ง
ทรงผ้าอุปัสตัสกเพียงใด ในชั้นต้น ออกนำหัวนี้จ แต่อาศัยการที่ทรงถือท้ายดี ในที่
สุคควร ได้ทรงรับความพลอกกันดีตาม.

ควรมีควรสดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๑๕๔)

สามเศฐศ

๓๖

วันที่ ๒๙ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๒

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

ด้วยประทานหนังสือมาวันนี้ ได้ทราบแล้ว ความที่ทรงตกแซกมานั้น ยังขยัก
ขย่อนอยู่ ได้ลองเรียงถวายมาใหม่ เรื่องชื่อเทศนาที่ทรงเปลี่ยนเป้น จตุรงศธรรมสมาคมน
นั้นเหมาะดี

สยามินทร์

ร่างเทศนาที่ทรงแก้

ทรงอุททมนในกาลเลี้ยงชีพ สดหย่อนเงินล้านาฟองลยให้เป่า ชักนำให้
 ราษฎรทำนามากขึ้น ทำที่รกร้างว่างเปล่าให้เป็นประโยชน์ ภาษีอากรกำหนดพิถีพิถันให้
 เป็นหลักฐานสมควรแก่กำลังราษฎรที่จะเสียได้ เลิกข้อบังคับห้ามสินค้าซึ่งแต่ก่อนไม่ให้
 บรรทุกไปต่างประเทศ จำหน่ายได้แก่ของหลวงอย่างเดียวกันเสีย ทั้งที่คิดเก็บเป็นภาษี
 ในสินค้าเหล่านั้นให้ราษฎรทั้งปวงจำหน่ายออกไปต่างประเทศได้ ราษฎรก็มีทรัพย์
 สมบัติเจริญขึ้นกว่าก่อน^(๑)

(ฉบับที่ ๑๕๕)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๖

วันที่ ๓๐ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๒

ขอถวายพระพร

พระราชหัตถเลขาว่าวันนี้ได้รับพระราชทานแล้ว พร้อมด้วยกระแสความที่
 จะแทรกในเทศนา พระเลขพระคุณหาที่สุดมิได้ ได้รับพระราชทานแทรกตามความ
 นั้นแล้ว

อนึ่งเห็นว่าในคอนแผ่นดินปัจจุบัน ควรกล่าวถึงการจัดกระบวนพระคลัง
 (Financial organization) สักตอนหนึ่ง ซึ่งจะชี้ให้เห็นว่าเงินแผ่นดินขึ้นว่าเท่าไร
 หลายน่า ได้เรียงถวายมา ถ้าไม่เป็นการมีที่ชักจะ ได้จัดเติมลงใน หมวดราช ประเพณีอีก
 ข้อหนึ่ง

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
 กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ป.ล.

อนึ่งข้อหนังสือเทศนานั้น

ได้รับพระราชทานเปลี่ยนเป็น ขลุ่ยธรรม

สมาคมกตลา ฯ

จ.จ.

(๑) มงกับพระราชหัตถเลขาวันที่ ๒๕ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๒

(ฉบับที่ ๑๕๖)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๕๑

วันที่ ๘ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๗

ขอถวายพระพร

อาทมิภาพชกพระราชทานฉลาขรางเทศนาในพระราชพิธีรัชมงคล แต่งข้อ
ความกับเรื่องเมื่อศกหลัง ๆ ยังไม่มีเวลาจะเกลาศรามแลกล้อมสำนวน เมื่อกระแสความ
ใช้ได้แล้ว จึงจะทำเมื่อภายหลัง เพียงนี้เวลาอ่านรวมโองหนึ่งกับ ๑๐ นิมิต เป็นแต่กำน
ก้านวนค ไม่ได้เทียบตลอด ฉลาขก็ลบกศักราช อรห้ สัมมาสัมพุทธโธต่างหาก
จะรวบรัดให้น้อยต้งเรื่อง ๆ แก่ ๆ ถึง ๓ ศราวท้งนี้ ยังไม่ลดตลงได้ ในที่สุดถ้าเวลา
มากไป จะกัองอ่านล้ตขบร้อยที่จิต ๆ ลกขเสียบ้าง อ่านแต่ใจความบ้าง จะยอเกินไป
ก็เกรงจะเป็นการอ่านบาญที่ ไม่มีความเห็นออกในนั้นบ้าง แลไม่มีซักเรื่องอื่นมาเทียบ
ให้ไพเราะในเชิงแต่งหนังสือบ้างเกรงจะจืดนัก

ศวรรมีตวรฤตแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหลวงวรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๑๕๗)

สวนกุหลาบ

๕๑

วันที่ ๘ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

ทูล กรมหลวงวรญาณ

ได้อ่านร่างเทศนาแล้ว ข้อความที่จะแก้มากมายนั่งอยู่ ที่ทรงไว้แต่เลื่อยค
ถ้วนลคหนักหนาแล้ว ขอถวายแก้ขอบเขตวงนบางแห่ง เรื่องต้งกรุง ข้อที่ว่าเพราะ
เป็นทางที่พม่าซำตักจะยกมาตั้งง่ายก็เปนความจริงอยู่ แต่ถ้าย่านันสงมากับคำพระรเสวริย
ฝั่งทวนออกกว่า เพราะเหตุที่มีแม่น้ำกั้นไม่ให้ซำตักซำตักได้ถนัด ดั้งนี้ ถ้าเป็นคน
ที่เรียนพงษาวดารโดยเลื่อยคเขายังจะกำนอยู่ได้บ้าง ว่าเมืองธนบุรีเคิมฝั่งวันตก
มีแม่น้ำลคหรอบซำกว่าฝั่งทวนออกนเสยอีก แต่ฝั่งมาเห็นคั้นเขินไปภายหลัง ยกเทศขาน
กล่าวถึงเตียนเมืองนั้น โดยไม่ได้พิจารณาถึงการแก้

ตามในพระกระแสที่ลงไว้ในที่หลายสถาน จุฬินพงษาวดารเก่าเขากล่าวว่
พระราชวังอยู่ในอยุธยา คับแคบอีกตัดไปขยายไม่ออก ที่ฝั่งตะวันออกเป็นไชยภูมิ
มีแม่น้ำเป็นคูชุกกว่าครึ่ง เมื่อซุกคลองกว้าง ๑๐ วาสกัดด้านหลัง ก็เป็นที่น้ำล้อมรอบ
ได้ตั้งเมืองธนบุรีเก่า เพราะเป็นที่ปลายแหลม จึงเป็นที่ไชยภูมิ เมืองเก่าอยู่ที่อังกูม
แต่ตลิ่งจะพังเข้าไปทุกที อีกนัยหนึ่ง ที่เป็นของทุลกระหม่อมแท้ แต่คูก็ไม่น่าจะใช้ คูเก่า
เช่นนี้จะเกินเวลา คือว่าพระมหามณเฑียรปุฎุมาร ไม่ควรจะอยู่เมืองธนบุรี ซึ่งเป็น
เมืองชั้นกรุงทวารวดี เป็นเมืองน้อยจึงสร้างถวาทใหม่

อีกแห่งหนึ่งนั้น ในตอนที่ว่าด้วยความสัมพันธ์แห่งกรุงสยามกับต่างประเทศ
ยกอังกฤษไปตุเกศ ๒ ชาติ กับว่าในรัชกาลที่ ๓ อังกฤษได้เมืองแถบนี้ไว้ในปกครอง
ครั้นมาในตอนรัชกาลที่ ๔ ว่าชาติอังกฤษได้เป็นเจ้าของแห่งประเทศอินเดีย

ข้อความที่ทรงกล่าวพรรณารายอยู่เหล่านี้ ก็เข้าใจได้ว่าทรงหมายความว่า
แหลมมลายู ชวา แลเมืองจีน อินเดียก็หมายความว่ารัฐบาลอังกฤษเข้าเป็นเจ้าของ
ปกครอง เป็นการที่ถูกโดยเอกเทศ แต่ถ้ามองว่าฟังตามเรื่องราว สันเกตว่าเป็นการงูๆ
ปลา ๆ อยู่ คือประเทศอินเดียนั้นก็ยังมี อังกฤษ ฝรั่งเศส โปรตุเกศ ได้ยึดถือบ้านเมือง
แถบอาณาเขตเฉพาะส่วนมาถึง ๓๐๐ ปีแล้ว เกาะลังกาก็เป็นเมืองอยู่ในอำนาจโปรตุเกศ
มา ๒๐๐ ปีแล้ว วิลันตาก็เป็นเจ้าของเกาะชวามา ๓๐๐ ปีแล้ว มีอำนาจปกแผ่มาจนถึง
แหลมมลายูตอนมลฑล ภายหลังอังกฤษแย่งชวาจากวิลันตาดังกล่าวจากโปรตุเกศ ครั้นเมื่อ
สงบศึกเปลี่ยนกัน จีนชวาให้วิลันตาดูแลแหลมมลายู จีนกัวในอินเดียให้โปรตุเกศยึด
เอาลังกา เขาแย่งกันร่นรายนมาเสียช้านาน การค้าขายที่เราติดต่อกับประเทศอินเดีย
แต่ก่อนค้ากับอังกฤษ ชวาค้ากับวิลันตา การที่อังกฤษเข้ามาทำหนังสือสัญญากับเรา
ทำกับกัมปนี ภายหลังจึงเปลี่ยนมอบให้รัฐบาลอังกฤษ เหตุด้วยเขตแดนกว้างขวางแล
การงานมากขึ้น การที่เปลี่ยนนันทมนแผ่นดินพระนั่งเกล้ากับแผ่นดินพระจอมเกล้า การ
ศึกพม่าครั้งแรกรบกับกัมปนี รบเมืองจีนเป็นทางรบเกิดขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๔ ข้างต้น
ช่องกงแลมาเกาเป็นเกาะเปล่าขออาไศรย เมืองเชียงไช้ขอที่เข้าไปตั้งประทังกันอยู่
๓-๔ ชาติ อเมริกันที่เข้ามาทำสัญญากับเราก็จเพราะเขามีเมืองอยู่ที่เชียงไช้เหมือนกับ
ฝรั่งเศสแลอังกฤษ ข้อความที่จงกล่าวถึงเหล่านี้ ให้เลอียดก็ไม่ต้องการ แต่จะกล่าวให้
เป็นคำตายตัวคณาคเคตือนักไม่ได้ ควรจะกล่าวเป็นการประเมินไว้ ด้วยความตั้งใจว่า
จะพูดถึงเมืองเรากันหาก

การเปลี่ยนแปลงราชการของแผ่นดินปัจจุบันนี้ หม่อมฉันได้ร่างขึ้นไว้ว่าจะกล่าวในคำตอบมกุฎราชกุมาร ว่าการที่พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสัมพันธไมตรี เป็นทางให้เกิดประโยชน์ทำมาหากินดีขึ้นต่าง ๆ ซึ่งต้องการความปกครองแก้ไข ไปจากอย่างแต่ก่อน แต่ได้แก้ไขมาเป็นการเยียวยาพอควรแก่กาลสมัย ครั้นมาถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้ การเปลี่ยนแปลงก็ยิ่งมากขึ้น ส่วนปกครองที่จะแปรแต่แก้ไขเยียวยาพอแก่ความต้องการไม่ จึงต้องตั้งวิธีปกครองใหม่ในทางที่เป็นหลักฐานมั่นคงให้ควรแก่สมัย เห็นว่าบางที่จะทรงใช้ได้บ้าง จึงถวายโอเคี้ยงมากว้าง ๆ ดังนี้

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

เรื่องเทศนาในงานศพพรหม

(ฉบับที่ ๑๕๘)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๗

วันที่ ๒๒ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๓

ขอถวายพระพร

เทศนาในการศพพรหม (๑) ของทุกหม่อมพึงเรียงแล้ว ขอพระราชทานถวายมาเพื่อได้รับพระบรมราชูปถัมภ์ เห็นวันจวน ได้ตั้งขึ้นสถานไว้แล้ว แต่เตรียมเพื่อจะเพิ่มเติมหรือตัดทอนได้ทันกาล

ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(๑) งานบ้านเพ็ญพระราชกุศล เมื่อทำถวายเป็นพระชนมชีพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครบ ๑๐๐ ปี

(ฉบับที่ ๑๕๙)

พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

วันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๓

กราบทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

ด้วยประทานจดหมายลงวันที่ ๒๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๓ ซึ่งส่งมาทางนางพระบรมขนิษฐาหม่อมฉันได้อ่านตรวจตลอด จะนึกเต็มใจก็ยังไม่ออก เห็นว่างานหนักจึงรีบส่งคนมาถวาย เอาแบบใช้ได้ เมื่อนึกอันใดได้สิ่ง ๆ จะเขียนถวาย สำหรับเขียนกระตาสภาพใบลานใช้ชั่วคราว

มีข้อหนึ่งซึ่งจะเป็นด้วยเหตุใจไม่ทราบ แต่หม่อมฉันก็ไม่ได้เคยคิดจากทุกกระหม่อมถึงวันฤกษ์แม้แต่เวลาเกี่ยวที่ควรจะทำไว้ นอกจากไปบวชเณรแล้วไปราชบุรี ๗ วันเท่านั้น ไม่ได้เคยทราบเลยว่าทุกกระหม่อมทรงอุโบสถศีลแต่สักครั้งเดียว ต่อเมื่อสวรรคตแล้ว จึงได้มีผู้กล่าวเช่นนั้นแต่ก็ล่วงมาหลายปี หม่อมฉันไม่ได้เคยเงยเงยใครที่ห่าง ๆ นอกจากพี่น้องที่เคยสนทนากันอยู่เนื่อง ๆ มิใช่คัดค้านแบบแต่บอกว่าจะไม่เคยเห็น เช่นนั้นน่าจะเป็นผู้ที่อยู่ห่าง ๆ กล่าว ถ้าผู้ที่อยู่ใกล้แต่อยากยกย่องให้มากกว่าหลักที่จะสังเกตได้ว่าไม่ได้ทรงอุโบสถศีลนั้น คือวันพระสังฆการี ๖ ราชนาถะปฏิญานกติกศีล ทรงถวายเมื่อบบสุรา อย่างเช่นหม่อมฉันทำตามแบบของท่านอยู่ทุกวันนี้ แลไม่ได้ทรงเครื่องผิดจากที่เคยทรง นอกจากทรงแต่งเสด็จของพระองค์ชาวสองชั้นตามปกติ มีเครื่องผกสอดพระแสง แลเครื่องห้อยฉลองพระเนตร แลเข็มกลัดพระศอ ถ้าจะว่ายิ่งกว่านั้นก็เห็นทรงพระสุคันธ์เสมอ ด้วยหม่อมฉันเคยเฝ้าใกล้กว่าคนอื่นอยู่ป็นนิตย์ จึงไม่อยากจะกล่าวตามผู้ที่ยกย่อง ซึ่งหม่อมฉันเห็นว่าเหลือเกินไป แลออกจะรำคาญ ๆ อยู่ด้วยบ้าง แต่ถ้าทรงได้หลักฐานจากผู้ใดที่ควรเชื่อ ก็เห็นจะเอาแบบดูก็ได้ หม่อมฉันจะไม่ทราบด้วยอย่างใดอย่างหนึ่ง

เรื่องประเพณีธรรมนั้น ครั้งแรกเริ่มที่จะมีเป็นการใหญ่ เหตุที่เกิดขึ้นนั้น ทรงธรรมพระที่นั่งไพศาลในคราวกาลานการ กริ้วพระสงฆ์ถวายเทศน์รับสังข์กับเจ้านายผู้หญิงที่เฝ้าอยู่ที่ชานพัก ว่าฉันทศนัศิกว่าน เจ้านายมีเสด็จแก่ (๑) เป็นต้น กราบทูลว่า

(๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๒ พระองค์เจ้าหญิงปุก

เรื่องเทศนาในงานพระอัฐิ
สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

(ฉบับที่ ๑๖๐)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๖

วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๒

ขอถวายพระพร

อาคมภาพขอพระราชทานถวายร่างเทศนาที่จะให้หม่อมเจ้าสถาพร (๑) ถวายใน
การพระอัฐิกรมสมเด็จพระเทพศิรินทร์ เรื่องเทศน์เขียนไม่ทันมีแต่ก่อนหน้า เวลา
จวนใกล้ แลทั้งมีการแทรกอยู่ จะให้เรียบร้อยทีเดียวไม่ได้ ได้ยินกรมสมมติว่า
การพระอัฐิกรมสมเด็จพระสุทนต์จะแยกวันเช่นนั้นที่ตัดออกเสียก็ได้

ควรมีการแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

(ฉบับที่ ๑๖๑)

พระที่นั่งบรมมาศมณฑล

๓๖

วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๒

ทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

หม่อมฉันได้ตรวจร่างเทศนาซึ่งประทานมาแล้ว เห็นว่าที่ทรงเรียบเรียง
นี้ดีแล้ว แต่เพราะเรื่องสมเด็จพระสุทนต์เปลี่ยนไป เวลาอันจึงจำต้องตัดออกเสียบ้าง
ได้ส่งถวายคืนมาแล้ว

ควรมีการแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(๑) คือสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณวิมลรัตน์

หมวดที่ ๘

การปกิรณก

เรื่องได้สวนนาย ก.ส.ร. กุหลาบ

(ฉบับที่ ๑๖๒)

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ที่ ๒๘/๑๔๓๗

วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๕

ด้วยนายกุหลาบได้นำหนังสือพิมพ์เป็นเรื่องประวัติ สมเด็จพระสังฆราชมาให้
๒๐๐๐ เล่ม มีความประสงค์จะให้แจกในงานเมรุ เห็นว่าหนังสือที่นายกุหลาบ
เรียบเรียงแต่ชั้นนี้ ไม่ควรแจกแก่ศิษย์หาทั้งปวง หรือคนอื่น ๆ ทั่วไป เพราะเป็น
ถ้อยคำอันไม่น่าเชื่อ จะพาให้คนทั้งปวงลุ่มหลงไปในถ้อยคำอันนายกุหลาบกล่าวเท็จเป็น
จริงเช่นนั้น สมเด็จพระสังฆราชก็นับว่าเป็นหลักเป็นประธานเป็นที่นับถือของคนเป็น
อันมาก จึงเห็นควรจะได้สวนเรื่องประวัตินี้ ให้ได้ความว่านายกุหลาบกล่าวเท็จเพียงไร
กล่าวจริงเพียงไร ขอให้กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส กรมหลวงนครสวรรค์ พระยา
ศรีสุนทรโวหารพร้อมกันได้สวน แลให้มีอำนาจที่จะเรียกตัวนายกุหลาบมาทั้งเรื่องราว
ทั้งปวงมาได้สวนได้จนตลอด แลให้ทำรายงานบอกมาให้ทราบ

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๖๓)

พระที่นั่งบรมพิมาน

ที่ ๘/๕๕๑

วันที่ ๒๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕

ทูล กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงทราบ

ขอให้ทรงสังเกตความหน้าตาของอ้ายกุหลาบ สยามประเมท วันพระบรม
๑๕ ค่ำ เดือน ๕ มีเรื่องพระราชทานน้ำศพเจ้าวังหน้า กล่าวคือกรมขุนนเรนทรวิเศษ สวรร
กับที่รับสั่งว่าหม่อมราชวงศ์สุนทรชนมร์ ก่อนพระราชทานเพลิงพระบรมศพ
พระบิณฑกต่าง มันไปนี้ก็ออกขบวนมาจึงเอามาลงพิมพ์เป็นที่ว่ารู้แล้ว ยังซ้ำปลิ้นแถมว่าเป็น

ต้นเหตุ คือแปลว่าเป็นครั้งแรก แต่อันที่จริงก็เห็นจะไม่ใช้มุสาว่าท เพราะมันไม่รู้มัน
หมายว่าครั้งแรกจริง ๆ นับแต่ที่หม่อมฉันจำได้ ยกพระองค์ใหญ่ประชุมวงษ์แลกรรมขุน
ริเบศร์เสีย เจ้าฟ้าอัศรพงษ์ก็เสด็จ มันโกหกถูกงูเห่าที่สุตมิได้เช่นนี้จะไปครออย่างไร

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๖๔)

วัดบวรนิเวศวิหาร

ที่ ๓๖๓

วันที่ ๒๒ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๔

ขอถวายพระพร

พลได้รับความในพระราชหัตถ์เลขที่ ๔/๔๕๑ ก็ให้ไปตามเขาเอาอันเก็บ
เอาไปจากนี้เป็นแท้ เมื่อกรมหลวงนเรศวรอุทริชกนายกุหลาบจะให้อ้างอรรถธิใน
เรื่องเทียนน้พระ นายกุหลาบไล่เล อาทมภพจึงว่าค่อนหน้านายกุหลาบว่านายกุหลาบเอา
เอาเช่นนั้น ๆ จึงกล่าวถึงกรมขุนนราธิวาสราชบุรีว่าเข้าพระเมรุพระปิ่นเกล้า จำได้อยู่แต่พูด
คัดไปว่าถึงกรมหมื่นนอคมก็เหมือนกัน แรกที่จะไต่ถามพระนามกรมหมื่นนอคมก็เมื่อสิ้น
พระชนม์ เมื่อมีผู้ไปกราบทูล ทูลกระหม่อมกำลังเสด็จอยู่ที่วังน้ำ แล้วก็เสด็จกลับมา
พระบรมมหาราชวัง นัยว่าจะเสด็จพระราชทานนาสร้างพระศพกรมหมื่นนอคม นายกุหลาบ
คงเก็บเอาคำที่พูดกับกรมหลวงนเรศวรไปแต่งขึ้น แต่ถูกสกัดไว้แล้วจึงไม่กล้าออกเรื่อง
ต้นเหตุพระศพเจ้าวังน้ำได้เข้าพระเมรุทองสนาม เวียงเสด็จลกดประตูของกุฎก็คงเกิดขึ้น
เพราะไต่ถามเล่าเรื่องกรมหมื่นนอคมสิ้นพระชนม์ เรื่องพระรูปสมเด็จพระสังฆราชวัดราช
สิทธิก็เท่าพระจบเอาอก

ขอพระราชทานพระณาลักษณ์โทษที่ไม่ควรเชื่อฟังของนายกุหลาบมาหลวงมี

๗ ประการ

- ๑ เป็นผู้แสดงความเท็จหวดอ้างตนให้คนอื่นเชื่อถือ
- ๒ เป็นผู้บอกความที่ไม่จริงขึ้นหลวงให้คนอื่นเชื่อผิด ๆ
- ๓ เป็นผู้ทำลายความจริงซึ่งได้มีแล้ว
- ๔ เป็นผู้รักษาหนังสือไม่ดี คงมีปลอมจนได้

- ๕ เป็นผู้เอาประจบเอาง่าย ๆ
- ๖ เป็นผู้เสียดสีข้อความที่เป็นจริงให้มากไปกว่าเหตุ
- ๗ เป็นผู้มักง่ายในการใช้ถ้อยคำสั้นวน

ลองตั้งเกณฑ์ไว้สำหรับวางขยทปรับเต็จนายกหลายว่าจะต้องด้วยมาตราไหนของเรื่องต้น
เหตุพระราชทานนาสรงพระศพเจ้าวังน่านนี้ ต้องด้วยมาตรา ๕ เพราะไม่ตั้งใจจะกล่าว
เท็จ เป็นแต่เอาประจบช่วยเข้าใจว่าเป็นอย่างนั้น เรื่องเสด็จพระราชทานนาสรงพระศพ
กรมหมื่นนอคมณี ต้องด้วยมาตรา ๖ เมื่อพรรณมาถึงลักษณะในตัวก็ได้เป็นยอกข้างซ้าย
หลายประการ

- ๑ ยอกขปด
- ๒ ยอกไม่มีอาย
- ๓ ยอกโง่
- ๔ ยอกไม่ทชิตตชวง

หวังว่าคำวินิจฉัยในเรื่องประวัติสมเด็จพระสังฆราช จะอธิบายลักษณะของนายกหลาย
ว่าเป็นอย่างไรได้ชัดเจน

ควรมีความรู้สึกแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ของถวายพระพร
กรมหมื่นนอคมณี

(ฉบับที่ ๑๖๕)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓๓

วันที่ ๒๗ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๕

ขอถวายพระพร

ตามกระแสพระบรมราชโองการที่ ๒๘/๑๔๓๘ ทรงพระกรุณาโปรดให้
อาทมภาพ กับกรมหลวงนเรศวรฤทธิ พระยาศรีสุนทรโวหารพร้อมกันได้สวนประวัติ
สมเด็จพระสังฆราช ซึ่งนายกหลายพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวาย เมื่อทรงพระเมรุสมเด็จพระ
สังฆราชนั้น อาทมภาพได้พร้อมด้วยกรมหลวงนเรศวรฤทธิ แลพระยาศรีสุนทรโวหาร
เข้ากันเป็นกรรมการตรวจสอบประวัติของสมเด็จพระสังฆราช ในสมุทที่นายกหลายพิมพ์

ทุกเกล้า ๆ ถวาย กับในสยามประเทศเล่ม ๔ ตอนที่ ๑๐ ตั้งแต่หน้า ๓๓๖ ถึงหน้า ๓๖๗
 ได้พบข้อความมาก ๆ น้อย ๆ ทั่วกัน ทั้งสำนวนก็ไม่เหมือนกัน แต่ก็อ้างว่าเป็น
 หนังสือที่ได้เรียบเรียงทุกเกล้า ๆ ถวายทั้งสองแห่ง เมื่อพบข้อความในหนังสือสองฉบับ
 นั้น มากกว่ากันเช่นนั้น จึงได้เก็บข้อความในหนังสือสองฉบับนั้น รวมเข้าด้วยกัน
 เป็นในสองหมวดหัวข้อ คือ เรื่องสมเด็จพระสังฆราชหมวด ๑ ถึงความนอกจากเรื่อง
 สมเด็จพระสังฆราชหมวด ๑ แล้วได้ส่วนนายกุหลาบพึ่งคำพยาน ตรวจสรรพหนังสือ
 ที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ และสืบสวนความเข้าประกอบได้ความว่า นายกุหลาบผู้เรียงประวัตินั้น
 ประกอบด้วยโทษไม่ครบในที่ข้อ ๗ ประการ คือ

๑ เป็นผู้แสดงความเท็จควยอย่างตนให้เขาเชื่อถือ เช่นอวดอ้างทำราซึ่งไม่
 มีจริง

๒ เป็นผู้บ่นความที่ไม่มีจริงขึ้นลงให้เขาเชื่อถือผิด ๆ เช่นแต่งข้อความไม่มี
 มลงขึ้นแล้ว อ้างว่าเก็บมาจากตำราชื่อนั้นชื่อนี้ ซึ่งไม่มีจริงบ้าง แซมเข้าไว้ในหนังสือที่
 ผู้อื่นแต่งบ้าง

๓ เป็นผู้ทำตายความจริงซึ่งได้เป็นไปแล้ว เช่นกล่าวเบียดเบียนข้อความที่เป็น
 ปฏิเสธแก่เหตุหรือข้อความซึ่งมีผู้กล่าวหรือแต่งไว้ในหนังสือซึ่งเป็นจริง ให้กลายเป็น
 ที่สันทัด

๔ เป็นผู้รักษหนังสือไม่ดี บันทึกลงหนังสือที่นายกุหลาบมีอยู่ส่วนหนึ่งของไม่
 คงตามเดิมทั้งนั้น

๕ เป็นผู้เอาเองร้อย ๆ ซึ่งข้อความที่ตนไม่รู้ เช่นกล่าวถึงเรื่องสมเด็จพระ
 สังฆราชสันพระชนม์ เป็นแต่เห็นพระสงฆ์ถือชวดน้ำไป ก็ด่าว่าพระสงฆ์สร้างพระศพ
 ต่อข้าราชการ

๖ เป็นผู้เติมข้อความที่เป็นจริงให้มากไปกว่าเหตุ เช่นข้อที่กล่าวว่าจะพระยา
 ทวีสุนทรโงหนาร (พัก) แต่ครั้งยังบวชเป็นพระศรีวิสุทธิวงษ์เป็นพระภิกษุมาจากจารย์
 ของสมเด็จพระสังฆราชเมื่ออุปสมบทครั้งที่ ๒ ก็เป็นความจริงที่รับรองกันอยู่ทั่วไป แต่
 นายกุหลาบเสริมว่า มีในจดหมายเหตุโบราณ

๗ เป็นผู้มักง่ายในการใช้ถ้อยคำสำนวน เช่นกรมหมื่นบวรวิชัยสุนทรพันธุ์
 เข็ญกเป็น กรมหมื่นบวรวิชัยสุนทรวงศ์ หากได้ใคร่ครุขงให้ถ่องแท้ก่อนไม่

แต่ประวัติสมเด็จพระสังฆราชทั้งสองฉบับนั้น เป็นเรื่องประกอบด้วยโทษไม่
ควรเป็นที่เชื่อถือ ๓ ประการ ปนกละกันอยู่แทบทั้งนั้นไป คือ

- ๑ เท็จไม่มีมูลทีเดียว เช่นกล่าวถึงเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ เป็นต้น
- ๒ เท็จปนจริง คือ เล่าความเท็จ แต่ถึงความจริง เช่นกล่าวถึงสมเด็จพระสังฆราชโยงเข้าเป็นเชื้อสายของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ เป็นต้น
- ๓ จริงปนเท็จ คือ เล่าความจริง แต่ถึงความเท็จ เช่นกล่าวถึงสมเด็จพระสังฆราชแปลพระปริยัติธรรมได้ ๙ ประโยกแต่ครั้งยังเป็นสามเณร ซ้อนเป็นความจริงที่รู้กันอยู่ แต่ข้อที่กล่าวไว้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอุบหลังเป็นต้นนั้น เป็นความเท็จ

นอกจากนี้ยังมีข้อที่กล่าวไม่สมต้นสมปลาย ซึ่งล่อความเท็จของผู้เรื่องอีก เช่น
กล่าวถึงเรื่องอาจารย์ก่อนบาทสมเด็จพระสังฆราชไปหาพระครูศรีปาโมกษ์ แลถวายตัวแก่
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บางแห่งก็ว่าที่วัดบวรนิเวศวิหาร บางแห่งก็ว่า
ที่วัดราชาธิวาส

แลเหตุชักนำให้นายกุหลาบกล่าวลงทุนพิมพ์หนังสือแลกล่าหาคนเกลี้ย ๆ ถวาย
ก็แลเห็นชัดอยู่ว่า ถ้าหนังสือได้แจกในงานพระเมรุก็ดี หรือแม้ไม่ได้แจกแต่เก็บเงิน
อยู่ก็ดี หนังสือนั้นก็ชื่อว่าได้ความรับรองว่าเป็นจริง หรือไม่ปรากฏว่าเป็นเท็จ นาย
กุหลาบจะได้ดัดเอาโอกาสอันนี้ไว้เป็นชื่อเสียงของตน แล้วแลเปิดเผยเรื่องนั้น ๆ กัน
ประกอบด้วยโทษ ไม่ควรเชื่อฟังในหนังสือพิมพ์ลวง ให้มหาชนเช่ชด้อย เพื่อหาผลหา
ประโยชน์เข้าตัว ทั้งการณที่เป้นมาแล้วในหนหลังแลยังกำลังเป้นอยู่ในบัดนี้

เมื่อได้สวนได้ความชัดจนนี้แล้ว จึงพร้อมกันวินิจฉัยว่า ประวัติสมเด็จ
พระสังฆราช ทั้งในสมุทพิมพ์ที่นายกุหลาบพูดเกล้า ๆ ถวาย ทั้งในสยามประเภทเล่ม ๔
ตอนที่ ๑๐ นั้น ไม่ควรเป็นที่เชื่อฟังของคนทั้งปวง มีข้อความพิสดารแจ้งในคำวินิจฉัย
ของกรรมการ พร้อมทั้งคำพยานแลรายการสืบสวน (๑) ที่ถวายมาพร้อมกันนี้ แลนาย

(๑) สำนักคำวินิจฉัยของกรรมการ คำพยานแลรายการสืบสวนเหล่านี้
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส ได้ทรงรวบรวมเข้าไปปกปรุประทาน
ให้รักษาไว้ในหอพระสมุทสำหรับพระนคร เห็นว่าใจความอันเป็นเนื้อเรื่องรวมอยู่ใน
รายงานที่กรรมการถวายแล้ว จึงมีคำเอาพิมพ์ไว้ในเล่มนี้

กฤษดาภักดีทูลเกล้าฯ ถวายหนังสือแสดงเรื่องที่ทูลรู้อยู่เต็มใจว่าประกอบไปด้วยความ
เท็จฉบับหนึ่ง แลจึงเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในสยามประเทศฉบับนั้น แสดงอาการให้สน
ทงหลวยเข้าใจไปว่า ทนได้ทูลเกล้าฯ ถวายเรื่องที่พิมพ์ไว้ในนั้น ซึ่งประกอบด้วยความ
เท็จตักทิ่มอีกฉบับหนึ่งด้วย เช่นนี้ได้ชื่อว่าทูลต่อพระบรมเดชานุภาพ เป็นความผิด
ใหญ่ของนายกฤษดาภักดีส่วนหนึ่ง ข้อนี้คงหาใครยพระมหากษัตริย์เป็นที่ยัง จะบรรลุดน
ไรรู้แต่จะทรงพระมหากรุณา

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

(ลงพระนาม) ขอถวายพระพร กรมหมื่นนวิวิธยานุเวโรรส

(ลงพระนาม) ข้าพระพุทธเจ้า นเรศวรฤทธิ

(ลงนาม) ข้าพระพุทธเจ้า พระยาศรีสุนทรโวหาร

(ฉบับที่ ๑๖๖)

พลับพลาสวนกุฎี

ที่ ๕/๓๗

วันที่ ๕ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

ถึงกรรมการได้ทูลเรื่องประวัติสมเด็จพระสังฆราชที่นายกฤษดาภักดี

ทูลได้ส่งรายงานที่ได้ทูลส่วนนายกฤษดาภักดีกับหนังสือต่าง ๆ ที่ประกอบกับราย
งานมานั้น ได้ตรวจดูตลอดแล้ว เห็นว่ากรรมการได้ทูลส่วนโดยความสอดส่องรอบคอบ
ได้ความละเอียดชัดเจนดี เป็นที่พอใจเป็นอันมาก ขอขอบใจกรรมการที่ได้ทำการ
โดยความอุสาหเป็นอันมาก

สยามินทร์

เรื่องดาวหาง

(ฉบับที่ ๑๖๗)

คำหมิ่นพญาไทย

วันที่ ๓๑ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๔

กราบทูล กรมหลวงวชิรญาณวรโอรส

เข้าใจว่าจะได้ทูลขอพระเนตรดาวหางแล้ว มีข้อโต้เถียงกันขึ้นถึงเรื่องดาวหาง
ได้มีจดหมายทูลเกล้าเห็นแต่เมื่อใดมา ได้ความเพียงก่อนพระเชษฐ ๒๐๐ ปีเศษจากข้างฝรั่งจึง
กล่ามปรามว่า ในบาฬีจะมีแห่งใดบ้างหรือไม่ก็กล่าวถึงดาวหางแต่เรียกดาวหางอย่างไร
ขอทูลถามในข้อนั้น.

กรมมิกวรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

(ฉบับที่ ๑๖๘)

วัดบวรนิเวศวิหาร

๔๓

วันที่ ๓๑ เมษายน ร.ศ. ๑๒๔

ขอถวายพระพร

ดาวหางเรียกอย่างไรในภาษาฝรั่งไม่เคยพบ แต่ในภาษาสันสกฤตเรียกชุกฤ
จึงได้ความว่าสังเคราะห์เข้าในพจนานุกรมอันมีแสง แลศัพท์ว่าชุกฤยังไม่เคยพบในบ
แต่ในอรรถกถาจะมีบ้างหรืออย่างไรยังไม่แน่ จะรับพระราชทานค้นดูก่อน.

กรมมิกวรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร

กรมหลวงวชิรญาณวรโอรส

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ สนิทพันธ์การพิมพ์

60 ซอยกล้วยน้ำไท (ถนนสุขุมวิท ซอย 42)

แยกบางโคล่ 2 พระนคร

โทรศัพท์ 911870

นางเสริมศรี เอกชัย ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2514